

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI

**EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN MAKROEKONOMİK
PERFORMANSA ETKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI
ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME**

DOKTORA TEZİ

Nalan KANGAL

Danışman: Prof. Dr. İlhan EROĞLU

TOKAT-2022

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. İlhan EROĞLU danışmanlığında hazırlamış olduğum "Ekonomik Özgürlüklerin Makroekonomik Performansa Etkisi: Seçilmiş Ülke Grupları Üzerine Ampirik Bir İnceleme" adlı doktora tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

18/08/2022

Nalan KANGAL

JÜRİ KABUL VE ONAY

Nalan KANGAL tarafından hazırlanan “**Ekonomik Özgürlüklerin Makroekonomik Performansa Etkisi: Seçilmiş Ülke Grupları Üzerine Ampirik Bir İnceleme**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 18/08/2022 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından oy birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkanı): Prof. Dr. Tayfur BAYAT

.....

Üye: Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ

.....

Üye: Prof. Dr. İlhan EROĞLU

.....

Üye: Doç. Dr. Ömer Faruk BİÇER.....

.....

Üye: Doç. Dr. Serap BARIŞ

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

*Smith'e ve
omuzlarında yükseldiğimiz bilim insanlarına*

Teşekkür

Akademik hayata başladığım dönemden itibaren örnek aldığım ve bana öncülük eden, ayrıca doktora sürecimin her aşamasında bana yol göstererek bilgi birikimi ve tecrübelerini aktaran çok saygıdeğer hocam, danışmanım Prof. Dr. İlhan EROĞLU'na,

Tez aşamasında önemli tespit, öneri ve katkılarda bulunan başta sayın hocam Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ ve hocam Doç. Dr. Serap BARIŞ'a,

Ayrıca gerek akademik hayatta gerekse tez sürecimde her zaman yanımda olan, önemli katkılar veren, moral ve motivasyon sağlayan kıymetli arkadaşım ve hocam Doç. Dr. Mustafa Necati ÇOBAN'a, tez sürecimdeki değerli destek ve katkılarıyla yanımda olan Öğr. Gör. Fatih YETER'e,

Sadece bu aşamada değil hayatımın her döneminde yanımda olarak desteklerini benden esirgemeyen değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Nalan KANGAL

Tokat 2022

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSA ETKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME

Nalan KANGAL¹

Özet

Ekonomik özgürlükler piyasa ekonomisi modeli içinde özgürlükçü iktisadi düşüncenin önemli bir gerçeğidir. Bu anlayışın önemi iktisadi büyüme ve fiyat istikrarı gibi iktisat politikasının nihai hedefleri olarak kabul edilen ve makroekonomik performans ölçümünde kullanılan değişkenleri olumlu etkilediğine dair görüşten kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı özgürlükçü bir ekonomi anlayışının seçilmiş ülke grupları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığı konusunda bir delil sunmaktır. Bu amaca yönelik olarak çalışmada iki ayrı model oluşturulmuştur. Model I 'de seçili ülke grupları (Tüm ülkeler grubu, gelişmiş ülkeler grubu, gelişmekte olan ülkeler grubu, ekonomik olarak en özgür 10 ülke grubu ve Kırılgan Beşli ülke grubu) için ekonomik özgürlüklerin kişi başına düşen GSYİH üzerine etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Model II'de ise yine aynı ülke grupları için ekonomik özgürlüklerin tüketici fiyat endeksi üzerine etkisinin araştırılması hedeflenmiştir.

2005-2020 yılları için Panel veri analizi kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre ortaya çıkan bulgular ekonomik özgürlüklerin ekonomi büyümeyi olumlu etkilediği ancak fiyat istikrarı konusunda beklenen etkiyi gösteremediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar monetarist teorisinin de ileri sürdüğü gibi “*Enflasyon her zaman her yerde parasal bir olgudur*” ifadesini doğrulamakta ve enflasyonla mücadelede, ekonomik özgürlükleri genişletici düzenlemelerden ziyade, sıkı para ve maliye politikalarıyla mücadele etme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu durum bize politika yapıcılarının ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı gibi nihai hedefe ulaşma konusunda öncelik sırasını fiyat istikrarına verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Teoride ve literatürde de belirtildiği gibi sürdürülebilir bir büyüme yolu için fiyat istikrarı hedefine öncelikle ulaşılması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük, Ekonomik Büyüme, Fiyat İstikrarı, Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi, Panel Veri Analizi

¹ Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Almus MYO Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Türkiye,

THE EFFECT OF ECONOMIC FREEDOM ON MACROECONOMIC PERFORMANCE: AN EMPIRICAL INVESTIGATION ON SELECTED COUNTRY GROUPS

Abstract

Economic freedoms are an important fact of liberal economic thought within the market economy model. The importance of this understanding stems from the view that it positively affects the variables used in the measurement of macroeconomic performance, which are accepted as the ultimate goals of economic policy, such as economic growth and price stability.

The aim of this study is to provide evidence on whether a liberal economy approach has a significant effect on selected country groups. For this purpose, two different models were generated within the scope of the study. In Model I, it is aimed to examine the effect of economic freedoms on GDP per capita for selected country groups (All countries group, developed countries group, developing countries group, 10 most economically free countries group and Fragile Five country group). In Model II, it is aimed to examine the effect of economic freedoms on the consumer price index for the same country groups.

According to the results of the analysis made using Panel data analysis for the years 2005-2020, the findings reveal that economic freedoms have a positive effect on economic growth, but they do not show the expected effect on price stability. These results confirm the statement “*Inflation is a monetary phenomenon every time and everywhere*” as monetarist theory suggests, and reveal the necessity of fighting with tight monetary and fiscal policies, rather than regulations that expand economic freedoms, in the fight against inflation. This situation reveals that policy makers should give priority to price stability in order to reach the ultimate goal such as economic growth and price stability. As stated in theory and in the literature, it is important to reach the price stability target first for a sustainable growth path.

Key Words: Economic Freedom, Economic Growth, Price Stability, Heritage Foundation Economic Freedom Index, Panel Data Analysis

İÇİNDEKİLER

	Sayfa.
Bilimsel Etik Sayfası	i
İthaf Sayfası.....	ii
Teşekkür Sayfası	iii
Özet	iv
Abstract.....	v
İçindekiler.....	vi
Tablo Listesi	ix
Grafik Listesi.....	x
Kısaltmalar	xi
 GİRİŞ	 1
 1. BÖLÜM: ÖZGÜRLÜKÇÜ ANLAYIŞ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	
1.1. ÖZGÜRLÜKKAVRAMI	5
1.1.1. Özgürlük Kavramı ve Boyutları	5
1.1.2. Özgürlükçü Düşüncenin Alt Yapısı Olarak Liberalizm	14
1.1.3. Liberal İktisadi Düşünce ve Devletin Rolü.....	15
1.2. ÖZGÜRLÜKLERİN SINIFLANDIRMASI.....	23
1.2.1. Siyasi Özgürlük.....	23
1.2.2. Sivil Özgürlük.....	26
1.2.3. Ekonomik Özgürlük.....	27
1.3. EKONOMİK BOYUTUYLA ÖZGÜRLÜK	31
1.3.1. Ekonomik Özgürlük Kavramı ve Kapsamı.....	31
1.3.2. Ekonomik Özgürlüklerin Teorik Altyapısı	34
1.3.3. Ekonomik Özgürlüğün Bileşenleri	37
1.3.3.1. Mülkiyet Hakları.....	37
1.3.3.2. Demokrasi	40

1.3.3.3. Yolsuzluk	44
1.3.3.4. Fiyat İstikrarı.....	46
1.3.3.5. Yoksulluk.....	48
1.3.3.6. Çevre Koruma Bilinci	49
1.4. EKONOMİK ÖZGÜRLÜĞÜN ÖLÇÜLMESİ.....	49
1.4.1. Freedom House Ekonomik Özgürlük Endeksi	51
1.4.1.1. Freedom House Ekonomik Özgürlük Endeksinin Kapsamı	52
1.4.1.2. Freedom House Ekonomik Özgürlük Endeksi Bileşenleri	55
1.4.2. Scully ve Slottje (1991) Endeksi	56
1.4.2.1. Scully ve Slottje Endeksinin Kapsamı.....	57
1.4.2.2. Scully ve Slottje Endeksi Bileşenleri.....	57
1.4.3. Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi	59
1.4.3.1. Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksinin Kapsamı.....	60
1.4.3.2. Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi Bileşenleri ve Alt Bileşenleri	60
1.4.4. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi	65
1.4.4.1. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksinin Kapsamı.....	67
1.4.4.2. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi Bileşenleri ve Alt Bileşenleri	68
1.5. PİYASA EKONOMİSİ İLE SINIRLANDIRILMIŞ DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER.....	79
 2. BÖLÜM: İKTİSAT POLİTİKALARININ NİHAİ HEDEFLERİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK.....	 88
2.1. İKTİSAT POLİTİKASININ ÖNCELİKLİ HEDEFLERİ	88
2.2. EKONOMİK BÜYÜME	88
2.2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı ve Ölçümü.....	89
2.2.2. Ekonomik Büyümenin Dinamikleri.....	91
2.2.3. Ekonomik Büyümenin Tarihsel Gelişimi	94
2.2.4. Ekonomik Büyümenin Temel Modelleri	96
2.2.4.1. Dışsal Ekonomik Büyüme Modelleri	96

2.2.4.2. İçsel (Yeni) Ekonomik Büyüme Modeli.....	102
2.2.4.3. Yeni Kurumsal İktisat ve Ekonomik Büyüme.....	113
2.2.5. Ekonomik Büyüme ve Ekonomik Özgürlük İlişkisi.....	122
2.3. FİYAT İSTİKRARI.....	126
2.3.1. Fiyat İstikrarı Kavramı.....	129
2.3.2. Fiyat İstikrarının Makroekonomik Yansımaları	130
2.3.3. Fiyat İstikrarsızlığı Göstergesi Olarak Tarihsel Süreçte Enflasyon Olgusu .	134
2.3.4. Fiyat İstikrarı (Enflasyon) Ölçümü.....	136
2.3.5. Enflasyon Türleri	139
2.3.5.1. Hızlarına Göre Enflasyon Türleri	139
2.3.5.2. Nedenlerine Göre Enflasyon Türleri.....	140
2.3.6. Fiyat İstikrarı (Enflasyon) Teorileri.....	143
2.3.6.1. Klasik Enflasyon Teorisi	143
2.3.6.2. Keynes Enflasyon Teorisi.....	144
2.3.6.3. Monetarist Enflasyon Teorisi.....	145
2.3.6.4. Yeni Klasik Enflasyon Teorisi.....	147
2.3.7. Fiyat İstikrarı ve Ekonomik Özgürlük İlişkisi	149
 3.BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE MAKROEKONOMİK PERFORMANSA ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ	
3.1. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE MAKROEKONOMİK PERFORMANS İLİŞKİSİ ÜZERİNE LİTERATÜR.....	152
3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI	166
3.3. VERİ SETİ	167
3.4. METODOLOJİ VE MODEL	180
3.5. EKONOMETRİK ANALİZ VE BULGULAR	184
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	203
KAYNAKÇA.....	211
ÖZGEÇMİŞ	230

TABLO LİSTESİ

Tablo No	Sayfa
Tablo 1.1: Scully ve Slottje'nın Geliştirdiği Ekonomik Özgürlüğün Bileşenleri	57
Tablo 1.2: Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksinin Ana Bileşenleri ve Alt Bileşenleri	61
Tablo 1.3: Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin Ana Bileşenleri ve Alt Bileşenleri	70
Tablo 3.4: Değişkenlerin Kısa Tanımlayıcıları	167
Tablo 3.5: Tanımlayıcı İstatistikler	184
Tablo 3.6: F Testi (Birim Etki)	186
Tablo 3.7: F Testi (Zaman Etki)	187
Tablo 3.8: Hausman Testi	188
Tablo 3.9: Değişen Varyans Testi	189
Tablo 3.10: Otokorelasyon Testi	190
Tablo 3.11: Birimler Arası Krelasyon Testi	192
Tablo 3.12: Model I Dirençli Tahminci Sonuçları	194
Tablo 3.13: Model II Dirençli Tahmin Sonuçları	198
Tablo 3.14: Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Toplu Analiz Sonuçları	202

GRAFİK LİSTESİ

Grafik No	Sayfa
Grafik 3.1: Seçili Ülke Gruplarının Kişi Başına Gelir Düzeylerindeki Değişim (2005-2020).....	170
Grafik 3.2: Seçili Ülke Gruplarının Tüketici Fiyat Endeksi (2010=100) Değişimi (2005-2020).....	171
Grafik 3.3: Seçili Ülke Gruplarına göre Reel Efektif Döviz Kuru (2010=100).....	172
Grafik 3.4: Seçili Ülke Gruplarının Yurtiçi Sermaye Yatırımlarının GSYİH'ye Oranındaki (%) Değişim (2005-2020).....	173
Grafik 3.5: Seçili Ülke Gruplarının Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının GSYİH'ye Oranındaki (%) Değişim (2005-2020).....	174
Grafik 3.6: Seçili Ülke Gruplarının Hükümet Harcamalarının GSYİH'ye Oranındaki (%) Değişim (2005-2020).....	175
Grafik 3.7: Seçili Ülke Gruplarının Ekonomik Özgürlük Endeksi (0-100) Düzeyindeki Değişim (2005-2020).....	176
Grafik 3.8: Seçili Ülke Gruplarının Parasal Özgürlük Endeksi (0-100) Düzeyindeki Değişim (2005-2020).....	177
Grafik 3.9: Seçili Ülke Gruplarının Mülkiyet Hakları Endeksi (0-100) Düzeyindeki Değişim (2005-2020).....	178
Grafik 3.10: Seçili Ülke Gruplarının Sivil Özgürlükler Endeksi [7 (zayıf) - 1 (güçlü)] Düzeyindeki Değişim (2005-2020)	179
Grafik 3.11: Seçili Ülke Gruplarının Siyasal Haklar Endeksi [7 (zayıf) - 1 (güçlü)] Düzeyindeki Değişim (2005-2020)	180

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ar – Ge	Araştırma – Geliştirme
BIS	Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements)
EFI	Fraser Ekonomik Özgürlük Endeksi
IEF	Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi
FIW	Freedom House Endeksi
GSYİH	Gayri Safı Yurtiçi Hasıla
MB	Merkez Bankası
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
s.	Sayfa
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
vb.	Ve benzeri
WDI	Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators)
yy	Yüz yıl

GİRİŞ

Toplumsal yaşamın en önemli aktörü olarak birey, refah düzeyini artırmak gibi iktisaden önemli bir rolü üstlenmektedir. Refahın artışı kişi başı reel gelir artışı olarak ifade edilen ekonomik büyüme ile ilişkilidir ve kişi başı reel gelir artışı hem bireysel hem de toplumsal olarak gelişmenin iyi bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Sanayi Devrimi ile popülerlik kazanan ekonomik büyüme olgusu özellikle son 50 yıldır bütün ülkeler tarafından önemsenen bir kimliğe bürünmüştür. Yüksek istihdam, yeni yatırımlar, kaynak kullanımında etkinliğin artması, verimliliğin artması, refah artışı ve kurumsal yapıda değişimi sağlayan ekonomik büyüme hükümetlerin elde ettikleri başarının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Acemoğlu'na göre ekonomik büyüme sektörel, demografik, coğrafi yapıya ek olarak kurumsal yapıdaki temel dönüşüme öncülük etmektedir (Acemoğlu 2012, s. 546). Ekonomik büyüme gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ulaşılmak istenilen makroekonomik hedef olmanın yanı sıra aynı zamanda ülkeler performanslarının karşılaştırılmasına ve değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Ekonomik büyüme gelişmiş ülkeler için bir zorunluluk, gelişmekte olan ülkeler için ise bir hedef olma özelliğine sahiptir. Benzer faktör donanımlarına sahip ülkelerin veya aynı ülkede bölgeler arası ekonomik büyüme ve refah düzeylerinin farklılık arz etmesi ekonomistler için farklı açıklayıcı değişkenlerin saptanmasını zorunlu kılmıştır. Söz konusu farkın sermaye birikimi, yetişmiş ve nitelikli insan gücü ve teknolojik gelişme ile açıklanamaması ülkelerin sahip olduğu kurumsal yapıdaki farklılığı ön plana çıkarmıştır. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük 2000 Raporu'na göre kurumlardaki farklılıklar, ülkeler arası ekonomik büyüme ve yatırım oranlarındaki farklılıkların en önemli belirleyicilerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumları geliştirecek temel reformların yapılması ülkeyi uzun vadede yoksulluktan refaha götürecek olan en iyi yol olarak gösterilmektedir. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin ana teması bu konudur.

İktisatçılar arasında “oyunun kuralları” olarak ifade edilen kurumların seçiminin veya ekonomik, hukuki ve siyasi hakların yapısının, uluslararası ekonomik ilerlemenin yollarını etkilediği konusunda giderek artan bir fikir birliği mevcuttur. 1990'lı yıllardan itibaren kurumlar ekonomik büyümenin kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. North kurumları ekonominin uzun dönemde sahip olduğu performansın arkasındaki önemli

belirleyici olarak değerlendirmektedir (North, 2010, s. 139). Ekonomik büyüme için aktif rol alan kurumların; mülkiyet haklarını güvence altına alınması, açık pazar yapısı ve ticari kısıtlamaların asgari düzeyde tutulması gibi bir takım temel düzenlemelere sahip olması gerekmektedir. Tam tersi bir durumda zayıf kurumlar ve politikalar sözleşmelerin uygulanabilirliği, haklı olarak edinilmiş özel mülkiyetin korunması, hukukun üstünlüğü ve bağımsız yargı alanlarında güven eksikliğine yol açmaktadır. Kurumların oluşturduğu kurallar bütünü ticari aktiviteyi kolaylaştırarak, ekonomik aktörler arasındaki güven seviyesini artırmakta ve oluşacak olan maliyetleri azaltabilmektedir. Yapılan araştırmalar kurumların serbest piyasayı düzenleyip çeşitli teşvik uygulamalarıyla girişimcilik ve iş yaratma adımlarını destekleyerek ekonomik büyümeye yol açmak gibi önemli görevlerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Bir kurum olan ekonomik özgürlük, büyümeyi hem faktör verimliliği üzerinde doğrudan hem de yatırım üzerinde dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Heritage Vakfı ekonomik özgürlüğü *“mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı veya tüketimi üzerinde vatandaşların özgürlüğü koruma ve sürdürmesi için gerekli olan kapsama ek olarak söz konusu eylemlere hükümet baskısı veya kısıtlamasının olmaması”* şeklinde tanımlamıştır. İnsanlar kendilerini en üretken hissettikleri şekilde çalışmak, üretmek, tüketmek ve yatırım yapmakta özgürdürler. Ekonomik özgürlük; ekonomik faaliyetlerin kişisel tercihlere göre yapıldığı, gönüllü mübadele, açık piyasalar ve açık bir şekilde tanımlanarak uygulamaya konulan mülkiyet hakları ve sözleşme özgürlüğünün geçerli olduğu ortamı ifade etmektedir. İnsan onuru, özerklik ve kişisel yetkilendirmenin hayati bir bileşeni olarak ekonomik özgürlük bir amaç olarak değerlidir. Liberaller, sosyalizmin ve devlet müdahalesi ile yürütülen ekonomi modellerinin uygulamasının son bulmasıyla ekonomileri özgür kılarak daha hızlı ve daha sürdürülebilir büyüme oranlarına yol açacağını öne sürmektedirler. Hatta bir adım ileri giderek akıllıca uygulanan ve devletin düzenleyici, denetleyici rolünü üstlenmesiyle ekonomik büyümeye yol açabileceği ifade edilmiştir. Çünkü serbest piyasa koşullarının sağlandığı bir ekonomide, ekonomik özgürlük ortamının sağlanması için devletin ekonomideki ağırlığının sınırlandırılması ekonomi aktörlerinin yaratıcılıklarına pozitif etki yapması ve devamında ekonomik büyümenin sağlanacağına yönelik düşünce uygulamada kendine yer bulmuştur. Ekonomik özgürlük ekonomik ilerleme ve başarı için kanıtlanmış bir formül sağlamaktadır. Ekonomik özgürlük ekonomik performansla (büyümeyle) ilişkilidir.

Yüksek ekonomik özgürlük endeks skorlarına sahip olan dünyanın en özgür ülkeleri iyi ekonomik performansa sahiptir.

Ekonomistler büyüme sürecinde kurumların rolüyle daha fazla ilgilendikçe, çeşitli kurum türleri arasındaki etkileşim de ilgi konusu haline gelmiştir. Siyasi, sivil ve ekonomik kurumlar arasındaki herhangi birindeki değişikliğin diğer(ler)ini etkileyeceği durumu üzerinde durulmuştur. Ekonomik özgürlüğe zemin hazırlayan piyasaların ve mülkiyet haklarının kullanımına ilişkin sahip olunan özgürlük seviyeleri ekonomik özgürlük ve büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçlar genel olarak ekonomik özgürlüğün önemini ve özellikle uzun vadeli ekonomik refahı teşvik etmede serbest piyasa ve mülkiyet haklarının rolünü öne çıkarmaktadır. Ekonomik özgürlüğün büyümeyi etkilemedeki rolü özellikle yatırım kanalı ile öne çıkmaktadır. Siyasi ve sivil özgürlükler ölçüsü kullanıldığında ise bu tür özgürlüklerin yatırımın aksine büyümeyi doğrudan etkilemede özellikle önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toplumdaki bireylerin siyasi ve sivil olarak özgür olması genel özgürlük için gereklidir ancak yeterli değildir. Bunun için ekonomik özgürlük olmadan tam manasıyla özgürlükten bahsetmek güçtür.

Ülkelerin uyguladığı iktisat politikalarının performans ölçüsü olarak yukarıda ifade edilen ekonomik büyümenin (kişi başına reel hâsıla artışı) yanında makroekonomik performans ölçüsü olarak bir başka gösterge de fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Zira fiyat istikrarı da ekonomik büyüme gibi bireyin refahını etkileyen önemli bir belirleyicidir.

Fiyat istikrarı enflasyonla bağlantılı olarak iktisadi aktörlerin tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarında fiyatlar genel düzeyini veya enflasyon oranını dikkate almamalarına yol açacak düzeyde olması olarak ifade edilmektedir. Düşük ve istikrarlı bir enflasyon oranının ekonomik aktörlerin öngörülebilir ve rasyonel karar vermesini kolaylaştırarak, tercih memnuniyeti ile birlikte getirilerinin yüksek olduğu yerlere ticaret ve sermaye yatırımı akışını teşvik etmesi şeklinde bir takım olumlu etkileri vardır.

Fiyat istikrarı, alternatif para birimlerine erişim imkânı, hükümet büyüklüğü, vergi oranlarının düşüklüğü, dışa açıklık ve ülkenin sahip olduğu ekonomik yapı gibi değişkenler ekonomik özgürlüklerin belirleyicileri arasındadır. Vergi oranlarının artması ekonomik özgürlüğü kısıtlayıcı etki yapmaktadır. Pek çok bilim insanına göre yüksek enflasyon oranı da bir vergi şeklidir ve gelir dağılımında bozucu etkileri vardır. Fiyat

istikrarsızlığı (enflasyon) ülke para biriminin değer kaybetmesine yol açarak aynı zamanda ekonomik özgürlüğü de olumsuz etkileyecektir. Bu bağlamda yatırımcılar istikrarsızlığın yol açtığı belirsizlikten olumsuz etkilenmektedir.

Ekonomik özgürlüğün makroekonomik değişkenlerden olan ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı üzerine etkilerinin değerlendirildiği bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde özgürlük kavramı ve özgürlüğün boyutları hakkında detaylı bilgi verilecektir. Özgürlükçü düşüncenin alt yapısı olan liberal ekonomik düşüncenin çerçevesi çizilerek liberal düşüncede devletin rolü üzerinde durulacaktır. Özgürlük çeşitleri ve aralarındaki bağlantı açıklanarak ekonomik özgürlükler üzerinde detaylı bir açıklama yapılacaktır. Ekonomik özgürlük ile etkileşim halinde olan değişkenler açıklandıktan sonra ekonomik özgürlüğü ölçmek için geliştirilmiş endekslere kronolojik olarak detaylı bir şekilde yer verilecektir. Son olarak piyasa ekonomisi ile sınırlandırılmış devlet müdahaleciliği ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır.

İkinci bölüm makroekonomik değişkenler olan ekonomik büyüme ve fiyat istikrarından oluşacaktır. İlk olarak ekonomik büyüme kavramı açıklanarak tarihsel olarak ekonomik büyüme kavramına yüklenen değerler üzerinde durulacaktır. Klasik iktisatçılar ile başlayan ve devamında geliştirilen ekonomik büyüme modelleri açıklanacaktır. Daha sonra ekonomik büyüme sürecine ekonomik özgürlüklerin yapmış olduğu katkıya yer verilecektir. İkinci bölümün bir diğer ana konusu olan fiyat istikrarı kavramı, makroekonomik yansımaları ve fiyat istikrarı için geliştirilen teoriler hakkında bilgi verilecektir. Son olarak fiyat istikrarı ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiye değinilecektir.

Üçüncü ve son bölümde ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı üzerindeki etkilerinin değerlendirildiği literatürde yer alan çalışmalara özet halinde yer verilecektir. Devamında tez çalışmasının amacı, kapsamı ve analiz için kullanılacak olan veri seti hakkında bilgi verilecektir. Yapılan analiz için kurulacak olan iki model tahminin seçilen beş farklı ülke grubu için yapılacak olan panel veri analizi açıklanacaktır. Elde edilen bulgular yorumlanarak sonuç kısmında çıktıların değerlendirilmesi yapılarak çeşitli politika önerilerinde bulunulacaktır.

1. BÖLÜM

ÖZGÜRLÜKÇÜ ANLAYIŞ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde özgürlük kavramı ve özgürlük çeşitleri açıklanacaktır. Bu bölüm dört alt başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak özgürlük, özgürlük çeşitleri incelenerek özgürlükçü düşüncenin alt yapısı olan liberalizm ve iktisadi liberalizm hakkında bilgi verilecektir. İkinci aşamada ise ekonomik özgürlüğün kavramsal ve teorik olarak çerçevesi çizilecektir. Üçüncü aşamada ekonomik özgürlüğün ölçülmesi ve ölçüm yöntemi olarak geliştirilen endeksler incelenerek söz konusu endeksler hakkında detaylı bilgi verilecektir. Dördüncü aşamada da sınırlı devlet anlayışı ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişki açıklanacaktır.

1.1. ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

1.1.1. Özgürlük Kavramı ve Boyutları

Özgürlük bireysel ve toplumsal yaşamın vazgeçilmez unsurlarından bir tanesidir. Birey ve toplum tarih boyunca özgürlükçü yaşamı ulaşmak istediği temel hedefler arasında görmüş ve buna ulaşmak için mücadele etmiştir. Birçok düşünür ve bilim insanı özgürlük üzerine pek çok çalışma yapmış ve özgürlüğün temel çerçevesini çizmeye çalışmıştır.

Karl Marx özgürlüğü “*koşulların ve şansın bireyler üzerindeki hâkimiyetinin yerine bireylerin şans ve koşullar üzerindeki hâkimiyeti*” olarak tanımlamıştır (akt. Sen, 2004, s. 390). Bireyler kendi çıkar ve isteklerinin peşinde koşabilir, kendilerine ait mülklerinde güven içinde olduğunda özgür olabilir ve sadece başkalarının özgürlüklerine zarar vermelerini engelleyen kurallar ile sınırlandırılabilirler (Rowley, 2002, s. 75). Mill (2018), bireyin başkalarının çıkarlarına zarar veren davranışlarına toplumun müdahale etme yetkisinin olduğunu ifade etmiştir (Mill, 2018, s. 136).

Hayek’e göre özgürlük, insanın başkalarının zorlamasına maruz kalmadan

davranabilmesi veya hareket edebilmesidir. Bireyin özgür olması tam anlamıyla ve sonsuz olarak özgür olduğu bir anlamı ifade etmemektedir. Çünkü özgürlük kişinin, devletin ve kendi dışındaki kişilerin keyfi isteğinden bağımsız olması anlamındadır (Hayek, 1978, s. 11-12).

Özgürlük en basit tanımı ile başka birinin keyfi isteğinden bağımsız olunması durumudur. Hayek özgürlüğü hem kendi başına bir değer hem de diğer birçok değerın kaynağı ve gerekli şartı olarak değerlendirmiştir (Hayek, 1978, s. 11; Dietze, 1976, s. 111). Özgürlüğün karmaşık bir yanı da vardır ve tek taraflı değildir. Ancak özgürlüğün herhangi bir nedensellik yönünü ayırt etmek zordur. Aktan’a göre “*özgürlük, bireyin başkalarının zorlaması altında olmaksızın davranabilmesidir. Başka bir ifade ile dışarıdan herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın bireyin başkasına zarar vermeyecek eylem ve davranışlarda bulunması durumudur*” (Aktan, 1997a, s. 27). Özgürlükte esas olan nokta bireye bir şey sağlamasından ziyade bireyin dış baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır (Yayla, 2008, s. 166).

Locke ve Montesquieu gibi özgürlüğü savunan önemli filozoflar tarafından yüzyıllar boyunca özgür insanın olmazsa olmazı olarak kabul edilen kavramın temel mülkiyet hakkı olduğuna vurgu yapmıştır. Hayek de mülkiyet hakkının bireyin diğer bireylere karşı korunan alanlarının maddi karşılığı olarak değerlendirmiştir. Locke dar ve geniş anlamda mülkiyeti tanımlayarak dar anlamda mülkiyeti, nesnelere sahip olma durumu olarak açıklamıştır. Geniş anlamda mülkiyeti ise hayat ve özgürlük anlamını taşımaktadır ve aynı zamanda dar anlamda mülkiyet haklarını da içine alan bir durum ifade etmiştir (Yayla, 2008, s. 200-201). Mülkiyet yasal ve meşru bir otorite tarafından tanınan haklar bütünüdür ve mülkiyet hakkı, bir şeyi kullanma kapasitesidir. Bu yönü ile mülkiyetin el değiştirmesi iki yerine üç tarafı bağlamaktadır. Üçüncü taraf üst otorite olarak belirlenen devlettir (Chavance, 2019, s. 125). Locke’a göre “*insanlar kimseden izin almadan ve başkasının iradesine bağımlı olmaksızın eylemlerini düzenleyip malları ve kişilikleri üzerinde uygun buldukları şekilde tasarruf edebiliyorlarsa özgürlerdir*”. Ayrıca Locke bireylerin kendi düşünce kalıplarını belirleyerek sahip oldukları yaşama hakkı, özgürlük hakkı ve mülkiyet hakkı gibi doğal haklar çerçevesinde yaşamasını özgürlük olarak nitelendirmiştir. Özgürlük siyasi, sivil ve ekonomik özgürlüklerin birlikte oluşturduğu bir kavramdır (Tunçsiper ve Biçen, 2014, s. 28). Bilim insanları ve politika

yapıcılar zaman içerisinde söz konusu haklara serbest ticaret, yatırım hakları ve çalışma özgürlüğü gibi ekonomik özgürlük için gerekli olan diğer birçok özgürlüğü de eklemişlerdir (Beach ve Kane, 2007, s. 37; Acemoğlu ve Robinson, 2020, s. 11; Oral, 2014, s. 37).

Hayek (1978) özgürlüğün sorumluluk olduğunu ifade etmiştir. Çünkü özgürlük bireyi hem tercih yapma imkânına ve yüküne hem de yapmış olduğu tercihin sonucuna göre avantajlar kadar dezavantajları da kabul etmesi anlamındadır. Bunun için özgürlük ve sorumluluk birbirinden ayrılmaz ikili olarak kabul edilmektedir (Hayek, 1978, s. 120).

Özgürlük -bireye bir şey sağlamanın yanında- bireyin her türlü zorlama, sınırlama, sınırlandırma ve dışarıdan gelecek her türlü kısıtlamadan uzak olmasıdır. Jean-Jacques Rousseau özgürlüğü *“bireyin istediği her şeyi yapabilmesi değil, istemediği hiçbir şeyi yapmak zorunda olmaması”* olarak tanımlamıştır. Toplum içinde var olan insan için özgürlük doğal değil aksine sosyal bir olay olduğu için özgürlük ancak sosyal ilişkiler ile var olabilir veya yok olabilir. Hayek özgürlüğü; *“insanın fiziksel dünyayla ve hatta kendi iç dünyasıyla, zihni ve fiziksel yetenekleriyle olan ilişkisi, özgürlük çerçevesinde mütalaa edilebilecek konular değildir, özgürlük doğal-fiziksel değil, sosyal bir olaydır ancak sosyal ilişkiler bağlamında var veya yok olabilir”* şeklinde ifade etmiştir. Bunun için sosyal hayat içerisinde bireyin sahip olması gereken özgürlük alanları kurallar yardımıyla oluşturulup korunmaktadır (Yenipazarlı, 2009, s. 15-16; Yayla, 2014, s. 33-34). Montesquieu özgürlüğü, kanunların müsaade ettiği her şeyi yapma hakkı olarak tanımlamıştır. Hayek de özgürlüğün diğer adını *“kanun altında özgürlük”* olarak ifade ederek özgürlüğün zorlamanın olmaması ve kanun hâkimiyeti ile mümkün olabileceğini belirtmiştir (Bülbul, 2011, s. 35).

Toplum içinde yaşamamanın bir gereği olarak bireysel özerklik asla mutlak olarak kabul edilememektedir. Bireylerin çoğu ailelerinin ve içinde bulundukları toplulukların refahını kendileriyle eşit önemde görmektedir ve bir kişinin sahip olduğu kişisel haklar diğer bireyin eşiğinde sona erebilmektedir. Özgürlük başkaları üzerinde etkisi veya potansiyel etkisi olabilecek kararlar ve faaliyetler, haklı olarak toplumsal normlar ve en kritik alanlarda hükümet yasaları veya düzenlemeleri tarafından sınırlandırılmaktadır (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 12). Özgürlükler toplumsal ve iktisadi düzenlemelerin

yanında medeni ve siyasal haklar gibi bir takım belirleyicilere de bağlıdır (Sen, 2004, s. 15-17). Özgürlük ancak toplumsal ilişkiler neticesinde oluşması kaçınılmaz olan çeşitli sınırlamalar, engeller ve müdahaleler ile birlikte anlam ve önem kazanmaktadır (Yayla, 2014, s. 34). Söz konusu müdahaleler ekonomik, siyasi ve sosyal baskılardan oluşabilmektedir (Tunçsiper ve Biçen, 2014, s. 28).

Devletin bireylerin özel alanlarını diğer bireylerin müdahalesine (zoruna) karşı koruması gerekmektedir. Devletin söz konusu özel alanları koruması spesifik düzenlemelerden ziyade ancak olası farklı durumlar karşısında nasıl davranacağını belirlediği kurallar çerçevesince ve devletin kendi sınırlarının da çizildiği şartları uygulayarak mümkün olabilmektedir. Burada öne çıkan nokta, devletin zoru engellemek için bu uygulamayı yaparken kullanacağı zoru da asgari düzeye indirerek uygulaması gerekliliğidir. Bu düzey bireysel özgürlük, kurallar ve devlet arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmaktadır. Bu tespitten yola çıkarak devletlerin toplumlarda en büyük zor aracı ve zor kullanma tekeline sahip bir yapı olması gerçeği karşısında bireyin hem devletin zoruna maruz kalması hem de özgür olmasının nasıl sağlanabileceğinin önemi açığa çıkmaktadır. Bireysel özgürlüğün bir diğer ismi de hukuk çerçevesinde özgürlüktür. Zorlamanın olmaması ve hukukun hâkimiyeti özgürlüğün varoluş gerekçeleridir. Locke kanun olmadan özgürlüğün olmayacağını, Montesquieu ise hukuka uygun yönetimi özgürlüğün esası olarak kabul etmiştir. Kant “insan hiç kimseye değil sadece kanunlara uyma gereği hissederse özgürdür” demiştir. Hayek’e göre hukuk özgürlüğe göre daha üstte yer almaz, çünkü hukuk yalnızca özgürlüğü koruma amacına hizmet eden bir araçtır. Hükümetler tarafından bireylerin seçme olanaklarının ve yapabilecekleri eylemlerin artırılması adına alınabilecek yasama önlemlerinin sınırının olmaması veya bu sınırın esnetilebilir olması sahte bir özgürlük ortamı oluşturarak bireysel özgürlüğü ortadan kaldıracaktır (Yayla, 2014, s. 39-45).

Özgürlüğün korunması için yasal düzenlemeler tek başına yeterli olmayacaktır. Özgürlüğün en büyük teminatı toplumun haklarının ne olduğunu ve söz konusu hakların yararlarının ne olduğunun bilinmesinin yanı sıra toplumun bu hakları korumaya istekli olmasıdır. Özgürlüğü koruyan ilkeler, hukukun çerçevesini çizdiği özgürlük fikri ve hukukun hâkimiyetinin geniş halk kitlelerince benimsenmemesi söz konusu ülkede özgürlüklerin korunmasının önündeki önemli engellerdendir. Bunun içindir ki özgürlük

için atılan adımlardan sonra yapılan düzenlemelerle toplumun fikirleri ve düzenlemeleri içselleştirememesi sonucunda başarı elde edilememiştir (Hayek, 1978, s. 186).

Özgürlük kavramının kendi içinde birçok farklı türü mevcuttur. Bunlardan bazıları negatif özgürlük, pozitif özgürlük, siyasi özgürlük, sivil özgürlük ve ekonomik özgürlüktür (Yenipazarlı, 2009, s. 15-16; Yayla, 2014, s. 33-34). Belirtmekte yarar görülen nokta ise negatif ve pozitif ifadelerinin olumlu veya olumsuz bir özellik olarak değil sadece özgürlüğün farklı yönlerini ifade ettiğidir (Akıncı, 2013, s. 19).

Negatif özgürlük, bireyin kimsenin müdahalesine gerek olmaksızın kendi tercihleri doğrultusunda hareket etmesidir. Bir diğer ismi doğal özgürlüktür. Liberal yazarlara göre negatif ifadesi özgürlük anlayışının değerini azaltmaz hatta tek özgürlük vardır o da negatif özgürlüktür. Mises'e göre birey için olumlu olan özgürlük negatif özgürlüktür (Yayla, 2008, s. 169; Aktan, 1997a, s. 29). Berlin, negatif özgürlüğü müdahale yokluğunun yanı sıra seçim yapma imkânının ve hakkının varlığı olarak formüle etmiştir. Özgür birey seçme özgürlüğünün de elinde bulundurmaktadır (A. Öztürk, 2016, s. 108). Hayek'e göre zorlamanın yokluğu olan negatif özgürlükler ancak dış etken ve sınırlamaların mevcut olmadığı bir düzlemde sağlanabilir. Birey bir dış müdahaleyle karşılaşmadan davranabildiği alanın genişliği ile orantılı olarak özgürdür (Hayek, 1978, s. 73; İnce, 2015, s. 80). J. Commans ve J. Dewey'e göre negatif özgürlük olarak ifade edilmesine yol açan zorlamanın yokluğu gerçeği özgürlüğün esası olarak değerlendirilmemelidir ve söz konusu bu yokluk yalnızca asıl özgürlüğe ulaşabilmek adına gerekli olan bir araç olarak değerlendirilmelidir (Yayla, 2014, s. 38). Negatif özgürlük otoriteden kaçınma özgürlüğü olarak da değerlendirildiği için liberal olması ön koşulu ile antidemokratik rejimlerde de varlığını koruyabilme özelliğine sahiptir (A. Öztürk, 2017, s. 162).

Negatif özgürlük bireylerin doğuştan sahip olduğu özgürlük çeşididir ve herhangi bir kesime veya siyasi iktidara devredilmesi mümkün değildir. Bireyin lehine dahi olsa herhangi bir müdahale uygun görülmemektedir. Buradan hareketle Amerikan ve Fransız insan hakları ve özgürlük alanlarında yapılan devrimler siyasi iktidarın müdahale sınırlarının daraltılması noktasındaki görüşlere önemli bir katkı sağlamıştır (Oral, 2014, s. 40).

Köken olarak Antik Yunan'a dayanan negatif özgürlük düzenlemesi söz konusu dönemde kölelikten azat edilen bireylere verilen belge ile özgürlük haklarının tanınmasıdır. Verilen belge ile belirlenen kıstaslar çağlar boyunca varlığını koruyarak çok fazla değişime maruz kalmadan günümüzdeki özgürlük kıstasının ana çerçevesini oluşturmuştur. Hayek bu etkinin uzantısı olarak özgürlüğün karakterini (Yayla, 2014, s. 40):

- i.* Bireyin herkesin tabi olduğu kanunlara tabi olması
- ii.* Bireyin keyfi tutuklamalara karşı korunması
- iii.* Bireyin çalışmakta ve işini seçmekte özgür olması
- iv.* Bireyin mal ve eşya kazanma ve mülkiyet sahibi olmaya hakkının olması şeklinde belirtmiştir.

Pozitif özgürlük, Berlin'e göre benlik üzerinde kurulan ve hâkimiyet yoluyla bireyin neyi nasıl yapması gerektiği noktasında başkalarının müdahalesinin gerekli görülmesi olarak ifade edilmesidir (A. Öztürk, 2016, s. 108). Pozitif özgürlüğün bir diğer adı müdahaleci haklardır. Kontrol ve denetleme gücü ile oluşan özgürlük çeşidi olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin davranışlarını sınırlamaya veya engellemeye yönelik bir güç olgusu olarak diğer bireylerin veya devletin aktif olarak görev üstlenmesidir (Akıncı, 2013, s. 22-23; Aktan, 1997a, s. 29). Mill'e göre birey eylemleri başka bir bireyi etkilemediği sürece özgürdür ve müdahale edilmemesi görüşünü savunmaktadır. Hayek'e göre ise başka bir bireyi etkilemeyen bir eylem neredeyse mümkün değildir. Onun için herkesin aynı genel kurallara tabi olması önem kazanmaktadır (Yayla, 2014, s. 43). Hegel, devlet ve oluşturulan yasalar ile özgürlük ortamının oluşturulabileceğini bunun için de özgür bireyin akılcı bir devlet yapısı neticesinde ortaya çıkabileceğini belirtmiştir (Bumin, 1998, s. 151).

Pozitif özgürlük otorite yaratarak özel alan ile kamusal alan arasında bağlantı kurma potansiyeline sahiptir (A. Öztürk, 2017, s. 162). Green, bireylerin özgür olabilmeleri için devletin devreye girerek özgürlüğü artırıcı bazı düzenleme ve müdahale yaparak bireyi *eyleme muktedir kılması* gerektiğini belirtmiştir. Green, pozitif özgürlüğü

istenilen bir davranışı yapmaya yönlendirilen pozitif güç veya kapasite olarak ifade etmiştir. Pozitif özgürlük uygulamaları refah devletçi sosyal teoriler kapsamında hatta totaliter ve radikal politikalara da zemin hazırlayabilecek bir düzenleme olma özelliğine sahiptir (Yayla, 2008, s. 167-168; A. Öztürk, 2017, s. 162; Akıncı, 2013, s. 24).

Negatif özgürlükler devletin pasif ve sınırlı rolünün mevcudiyetinde hayata geçirilirken pozitif özgürlükler devlete daha aktif bir görev biçerek devamında da devletin özgürlüğü gerekli bir hak olmak yerine fiili bir hak olarak değiştirilmesinde aktif ve önemli bir rol oynamasını gerekli kılmıştır (Oral, 2014, s. 41). Bunun bir sonucu olarak pozitif özgürlüklerin *insan hakkı* olarak değerlendirilmesiyle insanların sahip olduğu negatif haklar ortadan kalkmakta veya sınırlı hale gelmektedir (Aktan, 1997a, s. 29).

Klasik iktisadın negatif özgürlükleri savunmasına karşın klasik görüşü destekleyen Neo- Klasik iktisatçılar bölüşüm ve iktisadi eşitsizlik noktalarında endüstri devrimi ile birlikte yaşanan gelişmelerle beraber iktisadi olarak refah düzeyinin yakalanması için devletin düzenleme ve müdahale yetkisiyle hareket etmesine olumlu yaklaşmıştır. Söz konusu bu yaklaşım negatif özgürlüklerin pozitif özgürlüklere yerini devretmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir (Dursun, 2002, s. 16).

Siyasi Özgürlük, bireyin devlet yönetimine katılması için oluşturulan hak ve özgürlüklerdir (Aktan, 1997a, s. 30). Siyasi özgürlük bireyin siyasal yönetimin seçimine, yasama faaliyetlerine ve yönetim denetlemesi faaliyetlerine katılması anlamındadır. Siyasi özgürlük insanlara kolektif olarak verilen bir özgürlük çeşididir. Ancak bu özgürlüğe sahip olan grubun veya halkın özgür olma zorunluluğu veya bu kolektif yapıya dâhil olan bireyin özgür olması durumu bu birlikteliğe bağlı değildir. Örneğin bir ülkede vatandaş olmayıp sadece oturma iznine sahip olan bireylerin ve oy kullanma yaşına gelmemiş bireylerin siyasal özgürlükte pay sahibi olmadıklarından dolayı özgür olmadıkları ileri sürülemez (Yayla, 2014, s. 34). Siyasi özgürlükler demokrasi ortamının oluşturulabilmesi için gerekli haklardır (Aktan, 1997a, s. 31).

Siyasi olarak örgütlenmesine devlet tarafından bir müdahale söz konusu olmuyorsa siyasi özgürlüğün varlığından bahsedilebilir. Kısacası siyasi özgürlük toplumun siyasi örgütlenmesinde devlet müdahalesinden uzak bir sosyal yapının varlığı

ile mümkün olabilmektedir (Erdoğan, 2020).

Sivil Özgürlük, bireyin devlet müdahalesi olmadan hayatını idame ettirebilmesi, insanca muamele görmesi ve özel hayatını yaşayabilmesidir. Din, ifade, seyahat, toplanma ve gösteri yapma, eğitim gibi hakların varlığı sivil özgürlüğün göstergeleridir. Sivil özgürlük ortamının oluşturulduğu toplumlarda; toplumsal uzlaşmanın sağlanması, eğitim seviyesinin artması ve buna bağlı olarak beşeri sermaye düzeyinin artmasıyla üretim aşamasında verimlilik artarak ekonomik büyümeye yol açmaktadır. Ayrıca sivil hakların geliştiği toplumlarda kadın haklarının da geliştiğini ve beraberinde kadınların ekonomiye olan katkılarının arttığı da görülmektedir (Beşkaya ve Manan, 2008, s. 10-11).

Ekonomik özgürlük bir toplumda yaşayan bireylerin yürüttüğü ekonomik aktivitelere başta devlet olmak üzere diğer bireylerin müdahale ve çeşitli baskılarıyla karşı karşıya kalmadan gerçekleştirmesidir (Tunçsiper ve Biçen, 2014, s. 28). Bir başka ifade şekliyle ekonomik özgürlük, bireylerin yürüttüğü ekonomik faaliyetlerin devletin yanı sıra diğer bireylerin de müdahale ve baskılarına maruz kalmadan gerçekleştirmesidir. Ayrıca ekonomik özgürlük bireylere mülkiyet haklarının da tanındığı hak ve özgürlüklerin bütünüdür.

Ekonomik özgürlük ikincil nesil insan hakkı kapsamındadır. Birincil nesil insan hakkı olarak sivil ve politik haklar yer alırken, ikincil nesil haklar kategorisinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklar yer almaktadır (Daintith, 2004, s. 57). Ekonomik hak ve özgürlüklerin kapsamının zaman içerisinde sınırlarının genişlemesi sonucunda ihtiyaç olarak nitelendirilen bazı değişkenlerin insan hakkı veya özgürlük özelliği elde etmesine yol açmıştır (Aron, 1995, s. 162).

Ekonomik özgürlük siyasi özgürlüğün tamamlayıcı bir parçası ve aynı zamanda siyasi özgürlüğün varlık gerekçesi olarak görülmektedir. Zira siyasi özgürlük ancak devletin genelde müdahale kapasitesinin sınırlı olmasının yanı sıra toplumsal ve bireysel düzeyde iktisadi anlamda iş, işlem ve ilişkilerine el atmamasıyla mümkün olmaktadır. Devlet müdahalesinin sınırlı olması ancak iktisadi kaynakların bireylerin elinde olmasıyla mümkün olacaktır. Aksi halde siyaseten güçlü olan bir devlet yapısının iktisadi hayatta

da kontrolü eline almasıyla, birey ve topluma özgürlük alanı bırakılmayacağı düşünülmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki iktisadi hayatın mülkiyet, mübadele ve sözleşme özgürlüklerine göre işleyen bir piyasa ekonomisine dayanması siyasi özgürlüğün teminatı olarak kabul edilmektedir (Erdoğan, 2020).

Ekonomik özgürlük kavramı birey ve firma temelli olarak her iki kesiminde başrolde olduğu bir kavramdır. Bu kavrama göre; bireylerin ve firmaların ekonomik faaliyetlerini yerine getirirken herhangi bir kısıtlama veya engele maruz kalmadan özgürce faaliyetlerini gerçekleştirebilirler (Beşkaya ve Manan, 2009, s. 48). Bu yönü ile ekonomik özgürlük devletin kapsamlı müdahale gücünün olmadığı bir piyasa yapısını ifade etmemektedir. Aksine en liberal toplumlarda bile ekonomik özgürlüğün sağlanması adına minimal düzeyde de olsa bir devlet organizasyonu mevcuttur (Carlsson ve Lundström, 2002, s. 336). Devletin görevi eşit, soyut ve genel kuralların herkese uygulanmasını sağlamaktır (Yayla, 2014, s. 182). Mülkiyet haklarının devlet tarafından temin edildiği özgürlük ortamı ile bireyler ve firmalar ekonomik faaliyetlere pozitif katkıda bulunmaktadır (Beşkaya ve Manan, 2009, s. 48). Ekonomik özgürlüğe sahip olan bireyler ekonomik faaliyet için güç ve tehdit kullanmadan edindikleri mülkleri başkalarının haksız saldırısına karşı koruma fırsatı elde etmektedir. Ayrıca ekonomik özgürlüğe ulaşmış bireylerin eylemleri başkalarının aynı konudaki haklarını tehdit etmediği sürece, edindikleri mülklerini serbestçe kullanabilmekte, değiştirebilmekte veya başka türlü özgürce değerlendirebilmektedir (Panahi, Assadzadeh ve Refaei, 2014, s. 106).

Ekonomik özgürlük toplumların sahip olduğu refah ve adalet seviyelerinin artırılması için gerekli olan önemli bir kavramdır. Bireyin hukukun üstünlüğü ile desteklenerek kullanmış olduğu özgür iradesi, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın önünü açarak devamında da ekonomik büyümenin sağlanmasıyla birlikte refah, toplumsal adalet ve istihdamın artmasına yol açarak ekonomik kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasıyla piyasa ekonomisi için önemli bir rol üstlenecektir (Yenipazarlı, 2009, s. 9). Özgür toplumlar özgür olmayan toplumlara nazaran çok daha etkili ve gerçek bir dayanışmanın yanı sıra insani bir yaklaşımı da içinde barındırmaktadır (Yayla, 2014: s. 71). Bu özeliği ile ekonomik özgürlük insan gelişiminin çeşitli yönleri üzerinde geniş kapsamlı etkileriyle de insanları güçlendiren, güçlü seçim ve fırsatlara ortam hazırlayarak

diğer özgürlükleri besleyerek ve genel yaşam kalitesini iyileştirmektedir (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 17).

Bireylerin ekonomik özgürlüğü ile ilgili bazı özellikleri bir arada değerlendirmek gerekirse bireyler; **(a)** güç, dolandırıcılık veya tehdit kullanılmadan edinilen mülkleri, başkaları tarafından fiziksel saldırılara karşı korunuyorsa; **(b)** eylemleri başkalarının aynı haklarını ihlal etmediği sürece, mülklerini kullanmakta, değiştirmekte veya başkasına vermekte özgür kararlar alabiliyorlarsa ekonomik özgürlüğe sahiptir (Panahi, Assadzadeh ve Refaei, 2014: s. 106).

Ekonomik özgürlüğü koruyucu haklar ve müdahaleci haklar çerçevesinde görmek yararlı olacaktır. Koruyucu haklar, bireylere kendilerine ait olmayanları istila edecek veya alacak olan diğer kişilere karşı bir kalkan görevi görmektedir. Tüm vatandaşlar aynı anda bu hakka sahip olabilir. Buna karşılık yiyecek, giyecek, tıbbi hizmetler, barınma hakkı veya asgari gelir düzeyi gibi müdahaleci haklar (veya bazen "pozitif haklar" olarak adlandırılır) başkalarına "zorla çalıştırma" gereklilikleri uygulayabilmektedir. Bu nedenle müdahaleci haklar ekonomik özgürlükle çatışmaktadır kaldı ki bu tür "haklar" bazılarının başkalarının emeğine ve mülkiyetine hakkı olduğunu ima etmektedir. Gerçekte bu türden sözde "haklar" gelir ve servetin zorla transfer edilmesi için basitçe kılık değiştirmiş talepler olabilmektedir (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 13-14).

1.1.2. Özgürlükçü Düşüncenin Alt Yapısı Olarak Liberalizm

Ekonomik özgürlüğün siyasi, sivil ve kültürel özgürlüklere temel teşkil etme özelliği liberal düşünce yapısının ekonomik özgürlükle ilgilenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Zira her alanda düşünebileceğimiz özgürlükçü bir hayat serbest ekonomik faaliyetler sayesinde üretim, mübadele kaynakları ve imkânların belirleyeceği bir hayat tarzı oluşturmaktadır. Bu bağlamda ekonomik açıdan özgürlükçü bir liberalizm algısının yanında felsefi ve ahlaki yönlü insan modelinin ortaya çıkmasında bu düşünce etkili olmaktadır. Bu kapsamda bir kimsenin ekonomik özgürlükçü bir anlayışı benimserken sivil ve siyasi özgürlükçü anlayıştan yoksun olması liberalizmi eksik tanımlamaya neden olacaktır. Bu tutum olsa olsa liberal maskeli devletçi bir yapının benimsenmesi olabilir (Erdoğan, 2020).

Aktan (1994) liberalizmi “*bireyciliğe dayalı, bireylerin siyasi ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisinin tabii işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini savunan siyasi bir doktrin*” şeklinde ifade etmiştir. Liberalizm başlangıçta siyasi ve ekonomik bir doktrin olarak doğmuş ve daha sonra sosyal alanda da gelişme göstermiştir (Aktan, 1994, s. 13, 51).

Fukuyama (1992) ekonomik liberalizm ile liberal demokrasinin gelişmesini son dört yüz yılın en dikkat çekici makro politik olgusu olarak görmektedir (akt. De Haan ve Sturm, 2003, s. 547). Bunun nedeni liberalizm ifadesinin ilk olarak John Locke tarafından anayasal monarşi ve parlamenter yönetimi savunan milletvekillerine *liberales* olarak isimlendirmesidir. Diğer bir görüşe göre bütün özgürlük söylemlerine rağmen ekonomik liberalizmin siyasi liberalizmden önce gelişmiş olmasıdır (Yılmaz, 2009, s. 97). İlk olarak Ulusların Zenginliği eserinde Adam Smith’in “liberal ihracat ve ithalat sistemi” ifadesini kullanmasıyla ön plana çıkan *liberal* kelimesi ekonomide daha sonra kullanım alanlarının artırarak zaman içinde “*laissez faire laissez passer*” (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) doktrini ile düşünce ve ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve serbest ticaret savunucuları tarafından kullanır hale gelmiştir (Yayla, 2008, s. 16-29).

Klasik liberal düşünce özgürlük kavramını *negatif* bir hak olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre birey istediği gibi hareket etmekte özgürken aynı zamanda da başkalarının özgürlüğüne müdahale etmemek gibi negatif bir görevle yükümlüdür. Hayek özgürlüğün negatif yapısını diğer insanlardan gelen-gelebilecek olan “zorlamanın yokluğu” olarak tanımlarken, Berlin ise bireyin istek ve amaçlarının gerçekleştirilmesine engel olacak olası dış etkenlerin yokluğu şeklinde ifade etmiştir. Liberal-negatif özgürlük anlayışının temelini oluşturan bireyciliğe göre kişi kendini ve hedeflerini gerçekleştirmek için özel bir alana ve dokunulmaz kişilik haklarına sahiptir (İnce, 2015, s. 80; Yayla, 2014, s. 40; Aktan, 1994, s. 14).

1.1.3. Liberal İktisadi Düşünce ve Devletin Rolü

Liberal teorinin temel amacı bireyi geliştirmek üzerine kurgulanmıştır (Dursun, 1999, s. 141). Bu düşüncüyü benimseyen liberaller; serbest piyasa, ekonomik özgürlük,

bireysel çıkarların korunması ve bütün bunları yaparken de devlet müdahalesinin minimum düzeyde olması gerektiği fikrini benimsemiştir (Uysal, 2004, s. 4). Çünkü liberal düşüncede en önemsenen değer özgürlüktür (Yayla, 2008, s. 163-181). Söz konusu özgürlük hukuk kuralları çerçevesinde oluşturmalıdır (Rowley, 2002, s. 75).

Mises'e göre liberalizm uygulamalı ekonomidir. Bu düşüncesinde liberal düşünürlerin çoğunun iktisatçılardan oluşması veya iktisat alanı dışından olan liberal düşünürlerin pek tanınmaması gerçeği etkili olmuştur (Yayla, 2008, s. 16-17).

Klasik liberalizmin temel ilkeleri; bireycilik, rasyonalite ve ekonomik insan, özgürlük, kendinden doğan düzen, piyasa ekonomisi, sınırlı ve sorumlu devlet ilkelerinden oluşmaktadır (Aktan, 1994, s. 13). Klasik liberal anlayışla özdeşleşen ekonomik liberalizm veya ekonomik özgürlük kavramı ekonomik anlamda bağımsız olma ve kimseye muhtaç olmama hali olarak ifade edilmektedir. Bu tanımdan hareketle liberalizmde ekonomik özgürlük olarak ekonomik faaliyette bulunmak veya girişimcilik hakkına sahip olmak kastedilmektedir. Girişimciliği sadece iş insanlarının yürüttüğü bir faaliyet olarak dar yönü ile değerlendirmek eksik olacaktır. Çünkü emeğini satarak geçimini sağlayan işçi de ekonomik faaliyette bulunur ve işçinin kendi belirleyeceği işte çalışması da ekonomik özgürlük olarak değerlendirilmektedir (Yayla, 2008, s. 163-181; Aktan, 1994, s. 52). Özgür piyasaların ve özgür olarak iş arayışının gelişmesi kapitalizmin önemli eleştirmenlerinden olan Karl Marx tarafından da büyük ve olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Sen, 2004, s. 161).

Klasik liberal düşüncede kendiliğinde oluşan düzen ve piyasa ekonomisi Adam Smith Ulusların Zenginliği (1776) eserinde *görünmez el* yaklaşımı ile örtüşmüş ve aşağıdaki şekli ile açıklanmıştır:

“Her insan, sürekli olarak, sahip olduğu sermayeye en yüksek kazancı sağlayacak alanları araştırır. Ferdin peşinden koştuğu kazanç, toplumun değil kendisinin kazancıdır. Kendi çıkarını kollayarak işe koyulan insan, farkında olmayarak, toplumun da çıkarlarına en uygun düşen alana yatırım yapar. O halde kendi çıkarı peşinde koşan insan, görünmez bir el yardımıyla, başlangıçta hiç düşünmediği toplumsal bir amaca hizmet eder.” (Smith, 1976, s. 477)

Görünmez el teorisi ile kastedilen merkezi planlama ve kumanda olmadan oluşacak fiyat düzeyidir. Ekonomik hayatın kontrol altına alındığı kumanda uygulaması

ile fiyatlar, tüketim, üretim, dağıtım üzerinde kimsenin önceden bilemeyeceği birtakım etkiler meydana gelebilmektedir. Aynı zamanda merkezi kumanda ekonomisi uygulaması hukukun hâkimiyeti ile bağdaşmaması ve devletin ekonomik düzen için hukuki bir düzen oluşturması gibi düzenlemelerin varlığı devletin ekonomik düzene hiçbir şekilde karışmayacağı anlamına gelmemektedir. Sınırları anayasa ile belirlenen devlet, düzenleyici ve denetleyici rolü ile sahada olmalıdır (Yayla, 2014, s. 49; Friedman, 2018: s. 45). Devlet üstlenmiş olduğu düzenleyici rolü ifa ederken belirlenen sınırlar içerisinde hareket etmelidir. Aksi takdirde gücün siyasi ellerde toplanmasından dolayı özgürlüğü azaltıcı bir ortam oluşturabilmektedir (Tunçsiper ve Biçen, 2014, s. 28-29). Sınırlı ve sorumlu devlet yapısı liberal sosyal düzende oyunun kurallarını belirlemekle oluşturulmaktadır (Aktan, 1994, s. 90-92). Devlet “oyunun kuralları”nı belirlemek için kurallar bütünü oluştururken hakem rolünü de üstlenerek ekonomik birimlerin oyunun kurallarına göre hareket etmesini sağlamaktadır. Ancak gerekli olduğunda bir takım dolaylı müdahalelerde bulunabilmektedir (Friedman, 2018, s. 45).

Liberal iktisat teorisi devletin almış olduğu vergiler, yapmış olduğu çeşitli düzenlemeler ve tamamen keyfi olarak yapacağı sınırlandırmalar sonucunda ekonomik üretimi düşürerek ekonomik büyümeyi yavaşlatacağına vurgu yapmıştır. Bu açıdan devletin ekonomik alanda güç, yetki ve keyfi müdahalelerinin anayasal çerçeve ile sınırlandırılmak koşulu ile ekonomik özgürlüklerin teşvik edilmesi sonucunda üretim ve ekonomik büyüme artırıcı etki yapacaktır (Dursun, 1999, s. 140). Devletin anayasal çerçeve doğrultusunda harcama, vergi, para basma ve borçlanma politikalarını yürütmesi gerekmektedir (Aktan, 1997a, s. 33).

Özgür toplumlar; bireysel özgürlüğün ve hukukun üstünlüğünün korunduğu söz konusu bu üstünlükle bağdaşır bir ekonomik ve siyasi sistemin yani piyasa ekonomisinin ve liberal sosyal yapının bulunduğu toplumlardır (Yayla, 2014, s. 69). Ekonomik özgürlük *laissez-faire*, *laissez-passer* doktrininin bir sonucu olarak devlet veya hükümetin ölçsüz müdahalesinden bağımsız olan özel ekonomik girişimi ifade etmektedir. Söz konusu doktrin liberalizmin temelini oluşturmaktadır (Acar ve Bilir, 2014, s. 15). Buradan hareketle bireylerin birçok alanda elde edeceği özgürlük gibi ekonomik özgürlüğün de liberalizm destekli olacağının tespiti yerinde olacaktır. Ekonomik faaliyette bulunan birimlerin faaliyetleri kendi çevrelerinden bağımsız düşünülemez.

Bireyler faydalarını maksimize ederken, içinde bulundukları koşulları da optimize etmelidirler. Dolayısıyla bireylerin ekonomik kararlarının ekonomik çevre ile etkileşimi ekonomik performans üzerinde etkili olacaktır. Geniş serbest alanların olduğu liberal piyasa ekonomisi, büyümeyi artıran ve gelişmeyi hızlandıran bir ortam yaratır (Akın, Aytun ve Aktaş, 2014, s. 1025).

Liberalizmin ekonomik yönü piyasa ekonomisidir yani kapitalizmdir. Piyasa ekonomisi özü itibari ile tam rekabet piyasası özelliklerinden oluşmaktadır. Tam rekabet piyasası; piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının olması, piyasaya giriş çıkışların mümkün olması, ekonomik birimlerin tam bilgiye sahip olmaları, alış verişe konu olan bütün malların aynı özelliklere sahip olması gibi gerçek hayatta görülmesi neredeyse imkânsız olan bir takım özelliklere sahiptir. Piyasa ekonomisinde devletin piyasaya ve fiyat mekanizmasının işleyişine müdahalesi kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü piyasa ekonomisi doğal düzene sahip olduğu için kendi işleyişine bırakılması mümkün değildir. Rekabet piyasa ekonomisinin en önemli ve esas kurumlarından bir tanesidir. Bu noktada devletin piyasaya temel bazı kurumların işlerliği adına sınırlı olarak müdahalesi söz konusudur. Devletin piyasaya hangi sınırlar içerisinde müdahale etmesi sorusu açığa çıkmaktadır. Liberalizmin savunduğu devlet yapısı sınırlı ve sorumlu devlet olarak ifade edilmiştir. Esas olan devletin görev ve fonksiyonlarının anayasa ile belirlenmiş ve sınırlandırılmış olmasıdır. Söz konusu sınırlandırma bireylerin devlete ve diğer bireylere karşı elde ettiği özgürlüklerin garanti altına alınarak en azından kısa sürede ve keyfi olarak değiştirilmesine engel olmak için anayasada yer alması gerekliliğinin bir sonucudur (Aktan, 1994, s. 89-90; Dursun, 1999, s. 140). Özel mülkiyet ve miras hakkı, sözleşme yapma, girişim ve tercih yapma özgürlüklerinin hukuki kurallar çerçevesinde korunması, kâr esaslı ve rekabeti önde tutan ve devlet müdahalesinin minimum düzeyde olduğu piyasa ekonomisinde üretim, tüketim, tasarruf, yatırım ve bölüşüm gibi kararların üretici, tüketici ve girişimciler tarafından belirlenmektedir. Serbest piyasa ekonomik özgürlüklerin maksimum düzeyde gerçekleşmesi için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Gönüllülük esasınca yapılan mübadeleler bireysel özgürlüğün önünü açan işlemlerdir. Piyasa ekonomisi ekonomik özgürlüğün yanı sıra ahlaki, fikri ve ruhani özgürlüğü de sağlamaktadır (Acar ve Bilir, 2014, s. 15-16).

Mises piyasa ekonomisinin kendiliğinden oluşan bir düzen olarak

değerlendirmiştir. İnsanlığı medeniyete ulaştıran bir strateji olarak gördüğü piyasa ekonomisinin tarihte uygarlığı geliştirdiğini ifade etmiştir. Buna örnek olarak Avrupa medeniyetinin canlanması ve kapitalizmin yayılmasına güçlü bir merkezi hükümetin oluşumunu önleyen politik yapının varlığı gösterilmiştir. Bu noktada esas olan bireysel mülkiyetin hükümetler tarafından yönlendirilmesi değil korunmasıdır (Yayla, 2014, s. 154).

Mises aynı zamanda piyasa ekonomisinin ekonomik özgürlüğe zemin hazırlayan bir oluşum olduğunu ifade etmiştir. Kanunlar ve anayasalar yerine piyasa ekonomisi yardımı ile ekonomik özgürlük oluşturulabilecektir. Piyasa ekonomisinin olmadığı yerde ekonomik özgürlükten de bahsedilemeyeceğini, onunla bağlantılı olarak siyasi özgürlüklerin ve hakların da ortadan kalkacağını ileri sürmüştür. Piyasa ekonomisinin oluşturduğu düzen ile hem Smith'in öncelik verdiği üreticiler hem de Bastiat'ın öncelik verdiği tüketici özgür olacaktır. Oluşturulan ekonomik özgürlük rekabet sayesinde korunacaktır. İşine son verilen işçi başka bir işte çalışarak işverenin dayatmalarına rıza göstermek zorunda kalmayacaktır yine aynı şekilde tüketici açısından bakıldığında bireyler tüccarların keyfi uygulamalarına katlanmak yerine diğerlerinden alışveriş yaparak ekonomik seçimlerini özgürce yapabilecektir. Kimseden medet ummadan yapılan tercihler bireylere özgürlük yolunu açmaktadır. Friedman da piyasa sistemi, siyasal aktörler tarafından sonuca bağlanması gereken durumları olabildiğince azaltıp siyasi otorite olan devletin toplumsal düzene ve bireyler arasındaki ilişkilere olan müdahale seviyesini de minimize etmesine yol açmaktadır. Piyasa ekonomisinin dolayısıyla ekonomik özgürlüklerin olmadığı bir ortamda diğer özgürlükler de olmayacaktır (Yayla, 2008, s. 182-185).

Ekonomi politikasının genellikle milli gelirde artış, kabul edilebilir bir gelir dağılımı, insan refahı ve belirli çevresel hedefler sağlamayı amaçladığı ifade edilmektedir. Soru, tüm bu hedeflerin en iyi şekilde nasıl elde edildiğidir. Bu tür önlemlerin hedeflere daha iyi ulaşılmasına yol açabileceği varsayımıyla yapılacak olan düzenleme, vergilendirme, yeniden dağıtma, müdahale ve ince ayar yapma iddiasında olan politika önerilerinde eksiklik yoktur. Aksine istikrarlı bir hukuk sistemi çerçevesinde piyasa ekonomisinin süreçlerine giderek daha fazla bağımlı hale gelen politikaların bu hedefleri olumlu etkilediği veya en azından bunlarla uyumlu olduğu görülmektedir

(Berggren, 2003, s. 204).

Friedman’a göre serbest piyasayı oluşturan gönüllülük esasına ve oybirliğine dayalı olan mübadele koşulları üretim araçlarının özel mülkiyetini gerektirmektedir. Piyasanın kurallarını belirleyen kurumsal düzenlemeler mülkiyet haklarını tanımlayarak gönüllü olarak yapılan sözleşmelerin (mülkiyet mübadelesi) uygulanmasını da açıklık getirmektedir. Rothbard'a göre özgürlük teorisi, özel mülkiyet hakları ve söz konusu mülkiyet haklarının gönüllü mübadelesinden oluşmaktadır. Freedom House Özgürlük Endeksi de özel mülkiyeti ekonomik özgürlüğün en temel bileşeni olarak görmektedir (Rabushka, 1991a, s. 89).

Özel mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün sağlandığı ekonomilerde piyasada oluşacak fiyatlar bireysel çıkarla birlikte toplumun refah beklentisini örtüşürerek uyumlu hareket etmesine yol açmaktadır (İnce, 2015, s. 78). Çünkü özgürlük toplumsal bir ürün olarak en iyi seviyeye ulaşacaktır. Bireysel özgürlükleri genişleten toplumsal düzenlemeler yardımı ile bireysel özgürlüklerin bireysel olmanın yanı sıra toplumsal düzenlemeleri de etkili bir duruma getirmek adına iki yönlü bir ilişki söz konusudur (Sen, 2004, s. 49-50). Hayek özgürlüğün bireysel düzeyde kalmayıp toplumun geneline yayıldığında anlam kazanacağını ifade etmiştir. Çünkü özgürlük herhangi bir bireyin veya çıkar grubunun tekeline olmaması gereken bir olgudur (Yayla, 2014, s. 43).

Siyasi özgürlüğün belirleyicilerinden olan demokrasi göz önüne alındığında, “daha fazla demokrasi daha fazla ekonomik özgürlüğe mi neden olur?” yoksa “otokratik bir rejimin liberalleşme için zemin hazırlamak adına daha iyi bir seçim mi olacaktır?” şeklindeki iki olasılık iktisat teorisinin net bir şekilde cevaplayamadığı durumlardır. Literatürde iki durumun da geçerliliğini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur.

İlk durum demokrasinin daha fazla ekonomik özgürlüğe yol açabileceğidir. Demokrasinin eksikliği ve demokrasi ile ilişkilendirilen hukukun üstünlüğünün olmaması, belirsizliği artırarak kâr amaçlı faaliyetlerde bulunmaya yönelik teşvikleri azaltmaktadır. Tam tersi bir durumda demokrasinin kurumsal özelliklerinden birisi olan bağımsız bir hukuk sisteminin varlığı başarılı bir liberal sistemin oluşturulması için gereklidir. North (1993) “*Ekonomik büyüme için gerekli bir koşul olan iyi belirlenmiş ve*

uygulanmış mülkiyet hakları, yalnızca siyasi ve medeni haklar güvence altına alındığında güvenlidir; aksi takdirde keyfi el koyma her zaman bir tehdittir” şeklinde yapmış olduğu açıklama ile siyasi ve sivil haklardaki gelişimi ekonomik özgürlüğün gelişiminin bir ön şartı olarak görmüştür. Bağımsız bir hukuk sistemi ile oluşturulan ve uygulanan mülkiyet hakları ekonomik özgürlükleri temelini oluşturmaktadır. Orta ve Doğu Avrupa'daki komünizm sonrası 25 ülke ve eski Sovyetler Birliği verilerini analiz edilmesi ile demokrasinin ekonomik liberalleşmeyi kolaylaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar politik liberalleşmenin ekonomik liberalleşmeyi teşvik ettiğini göstermektedir (Dethier, Ghnem ve Zoli, 1999, s. 10; De Haan ve Sturm, 2003, s. 548; Fidrmuc, 2000, s. 15). Ülkede demokrasinin olmaması veya tam demokrasinin varlığı ekonomik özgürlüğü desteklerken, ılımlı demokrasinin mevcut olduğu ülkelere ekonomik performansı desteklememektedir (Fidrmuc, 2000, s. 3-4). Uzun süredir iktidarda olan otokrat yönetim kısa süredir iktidarda olan otokrat yönetime kıyasla daha iyi mülkiyet ve sözleşme hakları ile ilgilenir. Yine aynı şekilde demokratik bir yönetimin olduğu ülkelerde de genellikle yönetimin mülkiyet ve sözleşme hakları güvenliğinin otokratik rejimlere kıyasla daha iyi bir şekilde sağladığı tespit edilmiştir. Söz konusu hakların demokratik yönetimin kısa süreli hayata geçirildiği ülkelerde zayıf yapıda oldukları görülmüştür (Clague, Keefer, Knack ve Olson , 1996, s. 270).

İkinci olarak ekonomik özgürlüğün liberalleşmeye zemin hazırladığı durum söz konusudur. Liberalleşmenin başlangıcında otoriter bir siyasi rejime ihtiyaç duyulabilir. Çünkü seçmenler -sonunda seçmenlerin çoğunluğunun yararına olacağı bilinse bile- ekonomik reformu genellikle geri çevirebilir. Başka bir deyişle popüler olacak politikalar genellikle demokratik bir rejimlerde uygulanamaz. Şili, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelerin demokrasiyi ancak ekonomik reformu başarıyla uyguladıktan sonra uygulamaya koyan deneyimi bu duruma örnek gösterilmektedir. Ekonomik liberalizasyonun erken aşamalarındaki olumsuz etkilerinin bir sonucu olarak yarattığı siyasi tepki reform durdurulabilir veya tersine çevrilebilir. Reform olumlu etkilerini göstermeye başlayana kadar demokrasinin ertelenmesi gerekebilmektedir (Fidrmuc, 2000, s. 16; De Haan ve Sturm, 2003, s. 549). Buradan hareketle geçiş ülkelerinin tam demokrasi lüksünü karşılayabilecekleri bir ekonomik gelişme düzeyine ulaşana kadar yalnızca sınırlı demokrasiyi getirmeleri bir politika olarak önerilmektedir (Fidrmuc,

2000, s. 14).

Demokratik siyasi sistemler en iyi ihtimalle toplumsal normları yasalarında ve düzenlemelerinde yansıtır ancak demokratik hükümetler bile anayasal veya diğer geleneksel sınırlarla sınırlandırılmamışsa ekonomik özgürlüğe önemli tehditler oluşturabilir. Bundan dolayı da ekonomik özgürlüğün derecesini belirleyen faktör hükümet tipi değil hükümetin sınırlarının ne ölçüde ötesine geçemeyeceği konusudur. Kaçınılmaz olarak herhangi bir ekonomik özgürlük tartışması bireyler ve hükümet arasındaki kritik ilişkiye odaklanacaktır. Genel olarak bireysel özerkliğe müdahale eden devlet eylemi veya hükümet kontrolü ekonomik özgürlüğü de sınırlamaktadır (Miller ve Kim, 2017, s. 19). Bu yönü ile ekonomik özgürlük, hükümetlerin birçok faaliyetten uzak durması ile mümkün olabilecektir. Hükümetler mal ve emek piyasalarının mevcut giriş ve rekabet koşullarına, kişisel tercih, gönüllü mübadele gibi konulara müdahil olmamalıdır. Ülkelerin sahip olduğu ekonomik özgürlük seviyeleri; konulan vergiler, hükümet harcamalarının yanı sıra kişisel tercih, gönüllü mübadele ve piyasalara yönelik yapılan düzenlemeler ve müdahaleler neticesinde düşecektir. Devletler askeri ve sivil harcamaları için ihtiyaç duyduğu geliri vergiler ile elde etmesinden dolayı söz konusu harcama kalemlerinin finanse edilebilmesi için toplanacak olan yüksek oranlı vergi kişileri vergi ödemesi sonrası gelirlerini azaltarak ve bireysel tercihleri sınırlandırarak ekonomik özgürlükleri engelleyebilecektir. Bunun için yüksek oranlı ve düşük oranlı vergi uygulaması eşit miktarda devlete gelir getirmesi durumunda düşük oranlı vergi uygulaması tercih edilmelidir. Düşük vergi oranları güçlü bir ekonomiyi teşvik ederek uzun vadede toplam kamu gelirlerini arttırabilme potansiyeline de sahiptir (Rabushka, 1991a, s. 94-95; Gwartney ve Lawson, 2003, s. 407).

Bunun yanı sıra özgürlüğün amacı sadece hükümet zorlamasının veya kısıtlamasının olmamasına ek olarak herkes için karşılıklı bir özgürlük ortamının yaratılması ve sürdürülmesidir. Bir ülke vatandaşlarının kendilerini savunması ve sivil toplumun barışçıl evrimini teşvik etmesi için bazı hükümet eylemleri gereklidir ancak hükümet eylemi gerekli asgari seviyenin ötesine geçtiğinde muhtemelen bireyin ekonomik veya kişisel özgürlüğünün ihlal edilmesine yol açmaktadır. Tarih boyunca hükümetler bazen eşitlik adına bazen de başka bir toplumsal amaç adına ekonomik faaliyetlere çeşitli kısıtlamalar getirmişlerdir. Bu tür kısıtlamalar ve dayatmaların çoğu

zaman toplumsal seçkinlerin veya özel çıkarların yararı için yapıldığı da bilinen bir gerçektir (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 12). Hayek devlet müdahalesinin bazılarının piyasa ekonomisiyle bağdaşırken bazılarının ise bağdaşmayacağı görüşündedir. Hükümetlerin ekonomik faaliyetlerinin hangi alanlarda olması gerektiğine dikkat edilmesine vurgu yapmıştır. Bu noktada hukukun üstünlüğünün sağlandığı ortamlar özgür bir ekonomik yapının işleyebilmesi için gerekli olan bazı düzenlemelerdendir (Yayla, 2014, s. 183). Wright'e göre ekonomik özgürlük:

“Vatandaşların siyasi karar alma süreçlerine etkin katılımını garanti eden toplumlarda, ekonomik sistemin doğasının toplumdaki grupların çoğunluğunun belirli ekonomik düzenlemeler ve ilişkiler konusundaki tercihlerini yansıtması daha olasıdır... Demokratik bir siyasi çerçevede var olan ekonomik özgürlükler, ekonomik faaliyetlerin kapsamını ve sınırlarını belirleyen katılımcı ve meşrulaştırıcı süreci yansıtan meşru veya seçmen onaylı ekonomik özgürlükler olarak adlandırılabilir.”
(Wright, 1982, s. 52)

Özgürlük kavramı, birçok açıdan tek bir egemen ekonomik sistem fikriyle bağdaşmamaktadır. Son 26 yılda Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeks'i ekonomik özgürlüğün dogmatik bir ideoloji olmadığını ileri sürülmüştür. Bunun yerine özgürlük, dogmayı reddeden ve ekonomik ilerleme için çeşitli ve hatta rekabet eden stratejileri kucaklayan bir felsefeyi temsil etmektedir. Hükümet eylemleri yapısı gereği zorlamaya dayalıdır ve özgürlüğün kısıtlanmasına yol açmaktadır. Bireylerin sahip olduğu koşullar ve ihtiyaçlar serbest piyasa kadar etkili bir şekilde açıklanamaz. Aşırı hükümet eylemleri verimliliği engelleyecektir bu da kaynak ve çaba israfını teşvik edecektir (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 11).

1.2. ÖZGÜRLÜKLERİN SINIFLANDIRMASI

1.2.1. Siyasi Özgürlük

Siyasi özgürlük, birey ile devlet arasında bağ kurarak hükümet yetkililerini seçmek ve siyasi meselelere karar vermek için kullanılan prosedürlerle ilgilidir. Siyasi özgürlük, tüm yetişkin vatandaşlar siyasi sürece (oy verme, lobi yapma ve adaylar arasından seçim yapma) katılmakta özgür olması, ülkede yapılan seçimlerin adil ve rekabetçi olması ve alternatif partilerin özgürce seçime katılmasına izin verilmesiyle sağlanmaktadır (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 14). Siyasi özgürlük ortamı;

vatandaşların siyasi sürece katılarak kamu görevlilerini seçimle iş başına getirilmesini sağlamanın yanı sıra, lobi yapma ve adaylar arasında seçim yapma özgürlüğüne sahip olması, muhalefet partilerinin örgütlenme ve rekabet özgürlüğü, seçim yasaları ve kampanya fırsatları, seçimlerin adil ve rekabetçi ortamda gerçekleşmesi, iç siyasetin dış ve askeri kontrolünden bağımsız olması, siyasi gücün ademi merkezîyetçilik düzeyi ve en önemlisi yapılan seçimler ile siyasi gücün değiştiğine dair kanıtların varlığı gibi koşullarının sağlanmasıyla oluşturulmaktadır (De Haan ve Sturm, 2000, s. 217; Gastil 1987, s. 9; Gwartney, Lawson ve Helcombe, 1999, s. 655).

Siyasi özgürlüğün ekonomik büyüme üzerinde olumlu, olumsuz ve hatta tarafsız etkileri olabileceğine dair güçlü ve iyi geliştirilmiş teorik argümanlar vardır (Doucouliagos, 2005, s. 371). Siyasi karar alma sürecine katılma özgürlüğünü kullanan siyasi çoğunluk, herhangi bir toplumda ekonomik tercihin doğasını oluşturma veya değiştirme hakkına da sahiptir. Çoğunluk, ekonomik tercihlerini uygun gördükleri şekilde genişletebilir veya sınırlayabilir (Rabushka, 1991b, s. 59). Ekonomistler siyasi özgürlük ve sivil özgürlüklerin yanı sıra ekonomik özgürlüğün de bir ülkenin kurumsal yapısının temel dinamiklerinden birisi olduğu konusunda hemfikirdir. Söz konusu kurumlar arasındaki etkileşimin seviyesi ülkeler arası yaşam standartlarındaki farklılıkları açıklamada öne çıkan faktörler arasında yer almaktadır (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2006, s. 61). Ekonomik özgürlük, bireyin devlet ve diğer örgütlü gruplarla ilgili olarak maddi özerkliği ile ilgili olan özgürlüğün bir parçasıdır. Emek ve mülkiyetini tamamen kontrol edebilen birey ekonomik olarak özgürdür. İnsan özgürlüğünün bu ekonomik bileşeni, siyasi özgürlükle ilişkilidir (Beach ve Kane, 2007, s. 37). Farklı türden özgürlükler birbirini güçlendiren ve destekleyen bağlara sahiptir. Siyasi özgürlük ekonomik yapıyı geliştirmeye yardımcı olurken, eğitim ve sağlık imkânlarından oluşan toplumsal fırsatlar ekonomik katılımı kolaylaştırmaktadır (Sen, 2004, s. 26). Siyasal özgürlük ancak ve ancak üretim araçlarının özel mülkiyete tabi olduğu ekonomik özgürlüğün olduğu ortamlarda bulunabilir (Yayla, 2008, s. 183).

Öte yandan İsrail, İsveç ve Hindistan gibi yüksek siyasi ve sivil özgürlük seviyesine sahip olan ülkelerde ekonomik özgürlükle çelişen politikalar kendine uygulama alanı bulabilmektedir. Demokratik olan ve temel sivil özgürlüklerin korunduğu söz konusu bu ülkelerde vergilendirme düzeyleri, hükümet harcamaları ve yapılan bazı

düzenlemelerle ekonomik özgürlükle çelişen politikalar uygulanmaktadır (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 14).

Politik yetkiye sahip olan kişilerin servet dağılımını yeniden yapmak adına devletin demokratik kanallarını kullanarak rekabeti kısıtlayıcı veya fiyat manipülasyonları ile serbest piyasaya müdahale edebilmektedir. Bunun gibi politik özgürlüklerin yanlış kullanılması neticesinde hükümetlerin faaliyet alanını genişlemesi durumu söz konusudur. Böylece kaynakların büyük bir bölümünü kontrolü altında tutan elit sınıf zamanla ekonomik kararların çoğuna müdahil olarak ekonomik özgürlüklerin zedelenmesine yol açabilmektedir (Yenipazarlı, 2009, s. 45-46).

Hükümetin geniş ekonomik faaliyet alanlarına aşırı müdahalesi bir bütün olarak topluma yüksek bir maliyet yükleyebilmektedir. Hükümet, serbest piyasa yargılarının yerine siyasi yargıları koyması, girişimci kaynakları ekonomik olarak kazanılmamış fayda arayışına yönlendirerek daha düşük üretkenlik, ekonomik durgunluk ve bunların sonucunda azalan refaha yol açacaktır (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 13).

Demokrasi ve piyasa ekonomisi arasında oluşacak olan ilişki hiç şüphesiz ekonomik ve siyasi özgürlük arasındaki etkiyi açığa çıkaracaktır. Ekonomik özgürlük ve demokrasi örgütsel yapıyı belirleyerek ekonomik performansı etkilemektedir. Bu noktada ekonomik özgürlük başlı başına bir amaç aynı zamanda da siyasi özgürlüğe ulaşabilmek için gerekli bir araçtır (Friedman, 2018, s. 36; Erilli, 2018, s. 94).

Friedman, ekonomik ve siyasi özgürlüğün temelde ilişkili olduğunu, bu iki özgürlük türünün birbirini güçlendirdiğini ve beslediğini ifade etmiştir. Yapılan araştırmalardan ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerinde siyasi özgürlüğe göre çok daha büyük bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Demokrasi ortamının iyileştirilmesiyle birlikte siyasi hakların genişlemesi ekonomik hakları da teşvik ederek ekonomik büyümeye yol açmaktadır (Barro, 1996, s. 1; Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2006, s. 78). Friedman ekonomik ve politik özgürlüğün temelde ilişkili olduğunu, kapitalizmin siyasi özgürlük için gerekli olduğunu da ifade etmiştir. Friedman’a göre rekabetçi kapitalizm olarak ifade edilen ekonomik özgürlük, ekonomik gücü siyasi güçten ayırarak siyasi özgürlüğün güçlenmesine de zemin hazırlamaktadır. Tarihteki “bırakınız

yapsınlar” doktrini ışığında yapılan ekonomik reformlara siyasi reformların eşlik etmesiyle kitlelerin refah seviyesinde artış gözlenmiştir (Friedman, 2018, s. 37-39; De Haan ve Sturm, 2000, s. 218). Ancak demokrasinin büyümeyi geciktirici özelliklerine de dikkat çeken Friedman, temsili yasama organlarına sahip sistemlerde çıkar gruplarının artan rolünün baskıcı bir rol üstlenerek ekonomik özgürlüğün engellenmesi ve ekonomik büyümeyi olumsuz bir şekilde etkileyebilme durumuna vurgu yapmıştır (Barro, 1996, s. 1).

1.2.2. Sivil Özgürlük

Sivil özgürlük; örgütlenme ve toplanma özgürlüğü, dini azınlıkların ve etnik grupların korunması, basının siyasi sansüre maruz kalmadan bağımsız olarak hareket etmesi, bağımsız yargı zemininde adil ve kanun önünde eşit yargılanma, keyfi hapis cezasına karşı özgürlük, özel mülkün aranması ve el konulmasına karşı özgürlük, fiziksel şiddete maruz kalmadan kişinin görüşlerini ifade edebilmesi, dini özgürlük, iş seçme özgürlüğü ve sendikaların varlığı, devlet terörü ve istismarına karşı özgürlüğünün yanı sıra mülkiyet özgürlüğü, yurt içi ve yurt dışı seyahat, ikamet seçimi, evlilik ve aile gibi korunan sosyal hakların varlığını kapsamaktadır. Siyasi ve sivil özgürlükler birlikte ele alındığında vatandaşlarının özgür bir siyasi ortamda örgütlenme ve rekabet etme noktasındaki özgürlük derecesini açığa çıkarmaktadır (Gwartney, Lawson ve Helcombe, 1999, s. 655; De Haan ve Sturm, 2000, s. 217; Gastil, 1987, s. 10; De Haan ve Sierman, 1998, s. 365).

Yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular ile ekonomik özgürlüklerin sivil ve siyasi özgürlüklere göre ekonomik büyümeyi daha fazla açıklayıcı güce sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü ekonomik özgürlüğü destekleyici politikaların uygulamaya konulmasıyla piyasaya olan güven seviyesinin artması, mübadele özgürlüğü, ekonomik açıklık ve parasal istikrar sayesinde ekonomik büyüme desteklenmektedir. Bu da siyasi özgürlüğü ekonomik büyümeye katkı noktasında ekonomik özgürlüğün gerisine itmektedir (Gwartney, Lawson ve Helcombe, 1999, s. 657-658). Genel anlamda ekonomik olarak daha özgür olan ülkeler aynı zamanda politik olarak daha özgürlerdir ve daha az ekonomik özgürlüğe sahip ülkelere göre daha yüksek sivil özgürlüğe sahiptirler (Holmes, 2014, s. 16).

Ekonomik özgürlük, siyasi özgürlükten (siyasi sürece eşit koşullarda katılım, siyasi güç için fiili rekabet, özgür ve adil seçimler) ve sivil özgürlükten (konuşma özgürlüğü, adil yargılamaya erişim, toplanma özgürlüğü, din özgürlüğü) farklıdır (Berggren, 2003, s. 194). Toplumdaki bireylerin siyasi ve sivil olarak özgür olması genel özgürlük için gereklidir ancak yeterli değildir. Bunun için ekonomik özgürlük olmadan tam manasıyla özgürlükten bahsetmek güçtür (Friedman, 2018, s. 33). Bunun yanı sıra ekonomik aktörleri hükümetin yağmacı davranışlarından korumak için aynı zamanda siyasi ve sivil özgürlükler de gereklidir (Fidrmuc, 2000, s. 3).

1.2.3. Ekonomik Özgürlük

Birçok insan kendisi için seçim yapmayı tercih eder. Bu ekonomik özgürlük de dâhil olmak üzere özgürlüğün içsel bir değere sahip olduğunun bir göstergesidir (Erilli, 2018, s. 94). Bireyler kendi özgür seçimleri aracılığıyla hayallerinin peşinden gitme konusunda yetkiye sahiptirler. Ekonomik olarak özgür bir toplumda, herkes kendi emeğinin ve inisiyatifinin kazanımlarını kontrol etme hakkına sahiptir (Miller ve Kim, 2015, s. 11).

Ekonomik özgürlüğün literatürde çeşitli tanımları mevcuttur. Ekonomik özgürlük, bireyin yasalarda tanımlandığı kadarıyla kendi geliri ve mal varlığı ile istediğini yapma hakkına sahip olmasıdır (Chafuen ve Guzman, 2000, s. 51).

Ekonomik özgürlük, bireylerin özgür bir şekilde ekonomik faaliyetlerde bulunarak bu faaliyetlerin sonucunda elde ettikleri kazanımları herhangi bir dış müdahale olmadan özgürce kullanabilmesidir (Aktan, 1997a, s. 30). Seçme ve gönüllü mübadeleye katılma özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar, insanları değer verdikleri bir şeye- insanlıklarının ayrılmaz bir parçası olan şeye- aykırıdır. Çünkü Hayek'e göre bireyin ekonomik arayışlarında kontrol edilmesi her şeyde kontrol edilmesi anlamına gelmektedir (Miller ve Kim, 2015, s. 11).

Bütün bunlara ek olarak ekonomik teori de ekonomik özgürlüğün teşvikleri, üretkenliği ve kaynak kullanımının etkinliğini arttırdığını ortaya koymuştur. Adam Smith'ten itibaren günümüze kadar pek çok iktisatçı seçme, kaynak sağlama, iş dünyasında rekabet etme ve başkalarıyla ticaret yapma özgürlüğünün; ekonomik

ilerlemenin merkezi bir bileşeni hatta temel ögesi olduğunu ileri sürmüştür (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 11; De Haan ve Sierman, 1998, s. 364). Bu noktada özgürlük olgusunun bireyler açısından mevcut olan sorumluluk yönü de dikkat çekmektedir. Özgürlük alanları genişleyen birey yaptığı seçimler ve eylemleri neticesinde açığa çıkabilecek sorumlulukları da üstlenmek zorundadır (Yayla, 2014, s. 39; Dursun, 1999, s. 141).

Ekonomik özgürlük Miller ve Kim'e göre bir amaçtır ve insan onuru, özerklik ve kişisel yetkilendirmenin hayati bir bileşenidir (Miller ve Kim, 2017, s. 25). Gwartney bireylerin *i*) herhangi bir güç, yolsuzluk ve fiziksel bir baskı kullanmasına gerek kalmadan ekonomik haklara sahip olması, *ii*) mülkiyeti diğerlerinin hakkına zarar vermeden kullanma ve değişim sağlıyorsa ekonomik olarak özgür olarak nitelendirmiş ve ekonomik özgürlüğün en kapsamlı tanımını yapmıştır (Madan, 2002, s. 3).

Serbest ve açık piyasa toplumunun sahip olduğu kurumlara, ırklarına, etnik kökenlerine, cinsiyetlerine, sınıflarına, aile bağlantılarına veya bireysel liyakatle ilgisi olmayan herhangi bir faktöre dayalı olarak bireylere karşı veya bireyler lehine ayrımcılık yapmaz. Serbest ve açık piyasa hükümetin karar alma mekanizması ayrımcılığının gelişebileceği gölgeleri aydınlatan, herkes için fırsat eşitliğini destekleyen açıklık ve şeffaflık ile karakterize edilir. Ekonomik olarak özgür bir toplumda ekonomik karar vermenin gücü serbest piyasanın öncülüğünde geniş ölçüde dağıtılarak kaynakların üretim ve tüketimi için tahsisi açık rekabet temeline dayandırılır. Böylece her birey veya firma başarılı olmak için adil bir şans elde etmektedir (Miller ve Kim, 2015, s. 11). Piyasalar genellikle bireylerin gelirlerini, servetlerini ve karşılaşılabilecekleri iktisadi fırsatları artıracak şekilde işlemektedir. Bu yönü ile piyasa bireylerin uzmanlaşmasını, ticarete katılmasını, tasarruf ve yatırım yapmasını sağlamaktadır. Piyasanın iyi bir şekilde işlemesi geliştirilmiş mülkiyet hakları sayesinde sağlanabilir. Piyasa mekanizmasına getirilecek keyfi kısıtlamalar bireylerin özgürlük düzeylerini olumsuz etkilemektedir. Çünkü bireylerin piyasanın sunmuş olduğu iktisadi fırsatlar ve elverişli sonuçlardan mahrum bırakılması ekonomik özgürlük noktasında negatif bir etki oluşturacaktır (Sen, 2004, s. 43; Parasız, 2008, s. 11). Ekonomik özgürlüğün özünde, ister beşeri ister fiziksel sermaye olsun, özel mülkiyet kurumunun ve ticaret hakkının takdir edilmesi vardır (Rabushka, 1991b, s. 87).

Beach ve Miles (2005) ekonomik özgürlük kavramını devletin ekseninde, devletin mal ve hizmet üretimi, dağıtımı ve tüketimi üzerinde herhangi bir kısıtlaması olmaksızın hiçbir yaptırım olmaması gerektiği şeklinde tanımlamıştır (Beach ve Miles, 2005, s. 58). Bireysel seçim, yurt içinde ve dışında mübadele özgürlüğü, rekabet özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü ve korunması ekonomik özgürlük için önemli kıstaslardır (Uysal, 2004, s. 53). Serbest bir ekonomik sistemde bireyler ekonomik faaliyetlerde bulunurken, devlet yalnızca piyasa performansının kontrolünden sorumlu olacaktır (Akın, Aytun ve Aktaş, 2014, s. 1025). Piyasa, siyasi araçlarla karara bağlanması gereken sorunların oranını azaltarak devletin oyuna doğrudan müdahale zorunluluğunu azaltmaktır (Friedman, 2018, s. 45).

Ekonomik özgürlüğün amacı, sadece hükümet zorlamasının veya kısıtlamasının olmaması değil, daha çok herkes için karşılıklı bir özgürlük duygusunun yaratılması ve sürdürülmesidir. Bir ulusun vatandaşlarının kendilerini savunması ve sivil toplumun barışçıl evrimini desteklemesi için bazı hükümet eylemleri gereklidir ancak hükümet eylemi asgari gerekli seviyenin ötesine geçtiğinde, bu muhtemelen birinin ekonomik veya kişisel özgürlüğünü ihlal edildiği anlamına gelmektedir. Tarih boyunca hükümetler ekonomik faaliyetlere çeşitli kısıtlamalar getirmişlerdir. Bu tür kısıtlamalar bazen eşitlik veya görünüşte asil toplumsal amaçlar adına dayatılmış olsa da aslında çoğu zaman toplumsal seçkinlerin veya özel çıkarların yararına dayatılmıştır (Miller ve Kim, 2017, s. 20).

Ekonomik özgürlüğün temel unsurları kişisel tercih, özel mülkiyetin korunması ve değişim özgürlüğüdür. Bireyler zor kullanma, dolandırıcılık veya hırsızlık haricinde edindikleri mülklerin kendileri dışındakiler tarafından fiziksel saldırılara karşı korunduğu ve mülklerini kullanma, takas etme veya başkalarına verme özgürlüğüne sahip oldukları sürece ekonomik özgürlüğe de sahiptirler (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 12).

Ekonomik özgürlüğün temel bileşenleri; kolektif tercih yerine kişisel tercih, açık piyasalar, piyasalar tarafından desteklenen gönüllü mübadele, piyasaya girme ve rekabet etme, açıkça tanımlanmış ve uygulanan mülkiyet haklarıdır. Kişiler başkalarının şahsına veya mülküne zarar vermedikleri sürece, kendileri için seçim yapmalarına ve gönüllü işlemlerde bulunmalarına izin verildiğinde ekonomik olarak özgürdür. Ekonomik

özgürlük mevcut olduğunda bireylerin yapacakları seçimlerle mal ve hizmetlerin ne ve nasıl üretileceğine karar verecektir. Başka bir deyişle ekonomik olarak özgür bireylerin siyasi süreç tarafından kendilerine dayatılan seçenekler veya başkaları tarafından şiddet, hırsızlık veya dolandırıcılık kullanımı yerine kendi kararlarını vermelerine izin verilecektir (Gwartney, Lawson, Hall ve Murphy, 2021, s. 1).

Ekonomik özgürlüğün savunucularına göre ekonomik özgürlük bireylerin hayatlarını nasıl yönlendireceklerine kendilerinin karar verme hakkına sahip olduğu bir ortam yaratmaktadır. Toplumun bakış açısının sağladığı ek fayda, kendi kendini yöneten bireylerin, kendi vatandaşlarının ihtiyaç ve arzularına en iyi şekilde yanıt veren mal ve hizmetleri yaratmak için tek başlarına veya derneklerde veya da şirketlerle birlikte çalıştıkları kanıtlanmış bir gücü temsil etmektedir. Hiçbir ülke vatandaşlarına mükemmel özgürlük sağlamaz ve yüksek düzeyde özgürlüğe izin verenler de dâhil en önemli olduğuna inandıkları yönlerde farklılık göstermektedir. Bu farklılık, bireylerin ve toplumların refah için kendi benzersiz yollarını oluşturmalarına izin veren özgürlüğün doğasıyla tutarlı bir sonucu ifade etmektedir (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 11).

Ekonomik özgürlük düzeyleri, politik ve sivil özgürlük düzeylerinden kaynaklanır. Bu sonuç ekonomik özgürlükteki artışların, gelişmekte olan ülkelere oluşan bir örneklemdeki siyasi özgürlük seviyesinden kaynaklandığını bulan De Haan ve Sturm'ın (2003) elde ettiği sonuçlarla örtüşmektedir. Ekonomik özgürlük, siyasi ve sivil özgürlük düzeyleriyle ilişkilidir. Siyasi ve bireysel özgürlüklerden ekonomik özgürlüğe uzanan nedensellik ile birlikte gelişme kapasitesine sahiptir. Bu bulgu, Friedman'ın ve varsayımda bulunan diğerlerinin bilim insanlarının görüşlerini desteklemektedir (Dawson, 2003, s. 492-493).

Sivil ve siyasi olarak özgür olan bir ülke ekonomik olarak özgür olmayabilir. Tam tersi bir durum olarak ekonomik olarak özgür olan ülke sivil ve siyasi olarak özgür olmayabilir. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın söz konusu olabilmesi için bahsi geçen üç özgürlük türünün birlikte değerlendirilerek sahip olduğu seviyeler iyileştirilmelidir (Yalman, Sandalcılar ve Demirkoparan, 2022, s. 433).

1.3. EKONOMİK BOYUTU İLE ÖZGÜRLÜK

1.3.1. Ekonomik Özgürlük Kavramı ve Kapsamı

Ekonomik özgürlük özünde bireylerin ekonomik malları ve kaynakları elde etme ve kullanma konusunda sahip olduğu seçim özgürlüğü ve bireysel özerklik ile ilgili bir kavramdır (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 12). Başka bir ifade ile insanlar kendilerini en üretken hissettikleri şekilde çalışmak, üretmek, tüketmek ve yatırım yapmakta özgürdürler (Panahi, Assadzadeh ve Refaei, 2014, s. 106; Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 4). Ekonomik özgürlük; ekonomik faaliyetlerin kişisel tercihlere göre yapıldığı, gönüllü mübadele, açık piyasalar ve açık bir şekilde tanımlanarak uygulamaya konulan mülkiyet hakları, sözleşme özgürlüğü geçerli olduğu ortamı ifade eder (Gwartney, 2009, s. 939). İnsan onuru, özerklik ve kişisel yetkilendirmenin hayati bir bileşeni olarak ekonomik özgürlük, bir amaç olarak değerlidir. Ekonomik özgürlük ekonomik ilerleme ve başarı için kanıtlanmış bir formül sağlamaktadır (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 11). Patry'e göre ekonomik özgürlük:

“Serbest piyasa sistemini harekete geçiren, devletin bu alana yönelik müdahalesinin en az olduğu, piyasa mekanizmasının öncülüğünü yaptığı bireysel refahı maksimum kılan, ekonomik büyüme ve kalkınma dinamiklerini uyaran, ekonomiyi doğal dengeye yönelten ve toplumdaki bireylerin tamamen kendi istekleri doğrultusunda iktisadi kararları alabilmelerine ve bunları uygulayabilmelerine olanak tanıyarak herhangi bir dışsal müdahalenin olmadığı yapıdır.” (Patry, 2009, s. 151)

Ekonomik özgürlük, girişimciliğin ve refahın gelişebileceği bir iş ortamından çok daha fazlasıdır. Ekonomik özgürlük insan gelişiminin çeşitli yönleri üzerinde geniş kapsamlı etkileriyle insanları güçlendirerek güçlü seçim ve fırsat ortamı oluşturarak diğer özgürlükleri besleyerek ve genel yaşam kalitesini iyileştirmektedir (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 18).

Ekonomik özgürlük kavramının herkes tarafından kabul edilen genel kabul görmüş bir tanımı olmamasına rağmen Gwartney ve diğerlerine göre ekonomik özgürlük, bireylerin ekonomik faaliyetlerini dış müdahale olmaksızın gerçekleştirilebilmesi ve bir bireyin ekonomik özgürlüğünün hukuka uygun olarak edindiği mülkü yabancılardan korumak ve özgür iradesiyle kullanmasına olanak sağlamasıdır (Gwartney, Lawson ve Helcombe, 1999, s. 643).

Mübadele özgürlüğü, girişim özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü, uluslararası ticaret özgürlüğü ve tercih özgürlüğü başlıca ekonomik özgürlük çeşitlerindendir. Zamanla ekonomik özgürlük ve haklarının gelişmesiyle ihtiyaç olarak isimlendirilen bir takım unsurlar *özgürlük* veya *insan hakkı* özelliği elde etmiştir (Dursun, 1999, s. 140).

Ekonomik özgürlük, ekonominin piyasa ekonomisi olma derecesini yani istikrarlı ve öngörülebilir bir hukuk kuralı çerçevesinde gönüllü sözleşmelere girme olasılığını ve gerektirdiği dereceyi karakterize etmeye çalışan bir bileşiktir. Piyasa ekonomisinin oluşumu esas olarak fiyat sistemine dayanmaktadır. Fiyat sistemi ile almaya ve satmaya rızası olan tarafların karşılıklı eylemiyle söz konusu tarafların karşılıklı yararlarını gerçekleştirmek için amaçların uzlaştırılması olarak ifade edilir. Kendiliğinden oluşan fiyat düzeyinin yanı sıra tam ve işleyebilir bir piyasa olarak ifade edilebilen piyasa ekonomisi; mülkiyet özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü ve girişimcilik özgürlüğünün var olmasıyla hayata geçecektir. Özellikle fiyat ve miktar kontrolleri keyfi bir uygulama olduğu için serbest piyasanın uygulanmasını engelleyecektir. Piyasa mekanizması mikro refah düzeyi ile makro refah düzeyi arasından bir uyumu yakalayabiliyorsa düzenli işleyen bir piyasa ekonomisinden bahsedilebilir. Bunun için hükümetler mülkiyet, düzenlemeler ve vergiler biçiminde sınırlı derecede müdahalecilikle sözleşmeleri destekleyerek özel mülkiyeti korumaktadır (Berggren, 2003, s. 194; Türkkan, 1987, s. 34; Yayla, 2008, s. 186, 199; Uysal, 2004, s. 5).

Ekonomik özgürlük kapsamında her insanın kendi emeğini ve mülkiyetini kontrol edebilmesi temel hakkıdır. Ekonomik olarak özgür bir toplumda, bireyler istedikleri şekilde çalışmak, üretmek, tüketmek ve yatırım yapmakta özgürdürler. Ekonomik olarak özgür toplumlarda hükümetler emeğin, sermayenin ve malların serbestçe hareket etmesine izin vererek özgürlüğün kendisini korumak ve sürdürmek için gerekli olanın ötesinde zorlama veya özgürlük kısıtlamasından kaçınmaktadır (www.heritage.org).

Ekonomik özgürlük merkezi bileşenlerin gönüllü mübadele, serbest rekabet ve kişilerin ve mülkiyetin korunması olduğu bir piyasa ekonomisinin mevcut olma derecesi anlamına gelmektedir (Berggren, 2003, s. 193). Ekonomik olarak özgür bir toplumda, ekonomik karar vermenin gücü geniş bir alana dağıtılarak kaynakların üretim ve tüketim için tahsisıyla her bireyin veya firmanın başarılı olmak ve adil bir şans olması için serbest

ve açık rekabet temellendirilmeye çalışılmaktadır (Miller ve Kim, 2017, s. 19). Söz konusu ideal durum sağlanması için oluşturulan eşit, soyut ve genel kuralların devlet tarafından herkese uygulanması zorunluluğu vardır (Yayla, 2014, s. 182). Bu açıdan hukuk sistemi özellikle önemlidir. Ülkenin yasal kurumları bütün bireylerin kişiliğini ve mülkünü başkalarının saldırgan eylemlerinden koruyarak sözleşmelerin tarafsız bir şekilde uygulanmasına ortam hazırlar nitelikte olmalıdır (Gwartney, Lawson, Hall ve Murphy, 2021, s. 1).

John Locke'tan Adam Smith'e, Milton Friedman'dan Robert Nozick'e kadar liberal düşünce ve kapitalist idealleri savunan düşünceler ekonomik özgürlüklerin temelini oluşturmaktadır (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2004, s. 4; Crampton, 2002, s. 1). Smith'e göre milletlerin zenginliği ekonomik özgürlüklerin varlığına bağlıdır (Aktan, 1997a, s. 19). Ekonomik özgürlüğün çerçevesi Smith'ten başlayarak ekonomistler ve iktisat tarihçileri arasında kaynakları seçme ve tedarik etme özgürlüğü olarak değerlendirilen kaynak dağılımının etkin şekilde yapılması, piyasada uygulanacak rekabet kurallarının belirlenmesi, mülkiyet ve ticari hakların saptanması devamında da söz konusu hakların korunmasıyla ekonomik kalkınmanın zemininin oluşturulması noktasında bir fikir birliği oluşmuştur. Sıralanan faktörler ekonomik özgürlüklerin kapsamını oluşturmaktadır (Bahtiyar, 2019, s. 109; De Haan ve Sturm, 2000, s. 217). Oluşturulmuş olan bu düşünce ekonomik kurumların ekonomik sonuçları belirlemede önemli görevler üstlendiğini öne sürmektedir (Dawson, 2003, s. 479).

Ekonomik özgürlük ekonomik başarı için bir formül sağlamak gibi önemli bir role de sahiptir. Geliştirilen ekonomik özgürlük endeksleri ile ölçülen alanların herhangi birinde daha fazla özgürlüğe izin veren politikalar büyümeyi teşvik etme eğilimindedir. Buna karşılık büyüme, kalıcı refahın inşasında önemli bir unsurdur. Ancak ekonomik özgürlük tek bir sistem değildir. Birçok bakımdan, tek bir egemen sistemin yokluğudur (Miller ve Kim, 2017, s. 25).

Girişimciler, finansörler, sanayiciler ve diğer ekonomik aktörlerin karşılaştığı teşvikler büyük ölçüde Douglass C. North'un (1990) işaret ettiği gibi, verimsiz veya verimli olabilen mevcut kurumlar tarafından belirlenmektedir. Verimsiz olarak nitelendirilebilecek olan kurumlar mülkiyeti yeterince korumayan ve yolsuzluğun yaygın

olduğu toplumlarda ekonomik büyümenin uzun vadede sürdürülemediği tespit edilmiştir. Verimli kurumlar ise daha değerli çıktılarının üretimine katkıda bulunan eylemleri teşvik ettikleri ölçüde ekonomik büyümeye katkıda bulunurlar. Ekonomik özgürlüğü garanti eden kurumlar, makul bir şekilde büyümeyi artırıcı türden teşvikler sağlama kapasitesine sahiptir. Çünkü söz konusu bu kurumlar bireylerin serbest karar alabilmelerine olanak sağlayan bireysel özerkliği koruma altına almaktadırlar. İyi kurumlar alt yapı, işgücü, yetenekler, bilgi, doğal kaynaklar ve sermayenin üretken olmasına katkı sağlamaktadır (Berggren, 2003, s. 196; Kasper, 2007, s. 12). Friedman bir kurum olarak değerlendirilen ekonomik özgürlüğü *“özgür toplumların, ekonomik özgürlüğün ekonomik faaliyeti kontrol eden diğer yöntemlerden ekonomik olarak çok daha üretken ve verimli olması nedeniyle ortaya çıktığına ve devam ettiğine inanıyorum”* şeklinde ifade etmiştir (akt. De Haan ve Sturm 2000, s. 215). Ekonomik özgürlük ekonomik büyüme için katalizör görevi görmektedir.

Heritage Vakfı ekonomik özgürlüğü *“mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı veya tüketimi üzerinde vatandaşların özgürlüğü koruma ve sürdürmesi için gerekli olan kapsama ek olarak söz konusu eylemlere hükümet baskısı veya kısıtlamasının olmaması”* şeklinde tanımlamıştır (Doucouliagos, 2005, s. 368). Daha özel olarak kişisel seçim özgürlüğü, değişim özgürlüğü, rekabet özgürlüğü, özel mülkiyet haklarının korunması gibi temel unsurları içinde barındıran ekonomik özgürlük en yalın hali ile özel mülkiyet haklarının korunarak gönüllük esasına göre işlem yapılabilmesi anlamını taşımaktadır (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2004, s. 4; Panahi, Assadzadeh ve Refaei, 2014, s. 105).

1.3.2. Ekonomik Özgürlüğün Teorik Altyapısı

Ekonomik özgürlüğün teşvik edilmesi üretkenlik ve kaynakların verimli kullanılmasına yol açmaktadır. Adam Smith’ten günümüze kadar pek çok iktisatçı kaynakları seçme ve tedarik etme özgürlüğü, iş dünyasında rekabet, ticaret yapabilme ve güvenli mülkiyet hakları gibi faktörlerin ekonomik gelişmenin temel bileşenleri olarak kabul etmiştir. Ülkeler arası ekonomik performans farkı söz konusu ekonomik özgürlükler ile açıklanabilir olarak görülmeye başlanmıştır. 1990’lı yıllarla birlikte ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki için yapılan deneysel çalışmaların sayısı artmaya ve ekonomik özgürlük kriterleri belirlenerek bu ilişkinin

boyutu açığa çıkarılmaya başlamıştır. Gwartney ve diğerleri (1999)'a göre ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeye yol açtığı gerçeği bütün ekonomiler için geçerlidir (Gwartney, Lawson ve Helcombe, 1999, s. 644). Özellikle ülkelerin sahip olduğu kurumlar ile refah ve zenginlik arasındaki ilişki incelenmiş ve 1990'lı yıllar itibariyle söz konusu ilişkinin tutarlı ve sistematik olarak ölçülmesi üzerinde titizlikle durulmuştur (De Haan ve Sturm, 2000, s. 216-217).

Ülkenin ekonomik açıdan özgürlük düzeyi bir takım faktörlerin varlığına bağlıdır. Bunlar (Gwartney, Lawson, Hall ve Murphy, 2001, s. 5; Uysal, 2004, s. 55):

- i.** Kamunun büyüklüğü
- ii.** Para politikası ve fiyat istikrarı
- iii.** Ekonomik yapı ve piyasaların kullanımı
- iv.** Aktif para biriminin kullanımındaki özgürlük
- v.** Özel mülkiyetin güvenliği
- vi.** Dış ticaret serbestisi
- vii.** Sermaye piyasasındaki değişim serbestisi
- viii.** Girişim özgürlüğü
- ix.** Ulusal paranın değerini korumak için yürütülen para politikalarının varlığı
- x.** Banka sisteminin yapısındaki açıklıktır.

Ekonomik özgürlüğün zeminini hazırlayan kurumlar aracılığıyla düşük vergilendirme ve bağımsız bir hukuk sisteminin yanı sıra özel mülkiyetin korunması yoluyla ekonomik olarak bazı olası avantajlar elde edilebilmektedir. Söz konusu avantajlar; üretken çabaların yüksek getiriye teşvik edilmesi; yeteneğin en yüksek değeri ürettiği yere tahsis edilmesinin sağlanması, büyük miktarda ticari deneme yanılmanın yer alabildiği düzenlemeler ve devlet işletmeleri az olduğu için farklı aktörler arasında rekabetin meydana geldiği dinamik, deneysel olarak organize edilmiş bir ekonomiyi açığa çıkarmasıdır. Bunlara ek olarak düşük ve istikrarlı bir enflasyon oranı aracılığıyla öngörülebilir ve rasyonel karar vermeyi kolaylaştırması, tercih memnuniyeti, getirilerinin yüksek olduğu yerlere ticaret ve sermaye yatırımı akışını teşvik etmesi şeklinde sıralanabilmektedir (Berggren, 2003, s. 197).

Ekonomik özgürlük, kişi başına düşen GSYİH, ekonomik büyüme, insani gelişmişlik, okuryazarlık ve yaşam beklentisi hatta çevre bilincinin bir göstergesi olarak çevre korumanın yanı sıra yolsuzluk ve yoksulluğun azaltılması da dâhil olmak üzere çeşitli konularda etki gücüne sahip bir değişkendir (Crampton, 2002, s. 14; Scully ve Slottje, 1991, s. 138; Holmes, 2014, s. 16).

Bireyin üretken faaliyetler ve yeni fikirlerden elde edeceği potansiyel kazanç ile yakından ilişkili olan girişimcilik beraberinde ekonomik büyümeyi mümkün kılmaktadır (Panahi, Assadzadeh ve Refaei, 2014, s. 105; Acemoğlu, 2012, s. 549). Ekonomik olarak özgür bir ortam oluşturan ülkelerde hükümetlerin temel görevi özel mülkiyetin korunması ve sözleşmelerin uygulanmasıdır. Bir hükümet özel mülkiyeti korumada başarısız olduğunda, tam bir tazminat ödemediğinde mülkü aldığı veya gönüllü değişimi sınırlayan kısıtlamalar getirdiğinde vatandaşlarının ekonomik özgürlüğünü ihlal etmiş olur. Ticaretin kısıtlandığı tam tersi bir ortam; işlem maliyetlerinin artmasına, mülkiyet haklarının zayıflamasına ve belirsizlik yaratan kurumsal düzenlemeler ile birlikte ticaretten elde edilen kazanımların gerçekleşmesini ve bireylerin üretken faaliyetlerde bulunmasına teşviklerini azaltacaktır (De Haan ve Sturm, 2000, s. 217; Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 12; De Haan ve Sturm, 2003, s. 550). Hatta daha da ileri giderek sözleşmeleri uygulamayan, tazminat ödemediğinde vatandaşlarının haklarına el koyan bir devlet gönüllü olarak yapılan ekonomik faaliyetleri sınırlayarak ekonomik özgürlük ilkelerini de ihlal etmiş olacaktır. Böyle bir durum sonucunda devlet girişimcilik ve üretkenlik üzerinde caydırıcı bir etkiye yol açacaktır (Panahi, Assadzadeh ve Refaei, 2014, s. 105).

Milton Friedman, özgür toplumların ekonomik özgürlüğü diğer ekonomik faaliyetleri kontrol edebilmek için kullandığını ve aynı zamanda diğer kontrol mekanizmalarına nazaran ekonomik özgürlüğün daha ekonomik ve üretken yapısından dolayı açığa çıktığı ve varlığını sürdüreceği noktasındaki görüşleri konunun önemine vurgu yapmaktadır (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 15; De Haan ve Sturm, 2000, s. 215).

1.3.3. Ekonomik Özgürlüğün Bileşenleri

Heritage Vakfı'na göre ekonomik özgürlüğü birçok bileşenle aynı anda düşünmek gerekmektedir (www.heritage.org):

“Ekonomik özgürlük daha fazla refah oluşturma gücüne sahip bir değişkendir. Ekonomik Özgürlük Endeksi, ekonomik özgürlük ile çeşitli olumlu sosyal ve ekonomik hedefler arasındaki pozitif ilişkiyi belgelemektedir. Ekonomik özgürlük idealleri daha sağlıklı toplumlar, daha temiz bir çevre, kişi başına daha fazla servet, insani gelişme, demokrasi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması ile güçlü bir şekilde ilişkilendirilmektedir.”

Bu tanımdan yola çıkarak ekonomik özgürlüğün bünyesinde barındırdığı bileşenlerden bazıları aşağıdaki gibidir.

1.3.3.1. Mülkiyet Hakları

Mülkiyet hakları, mülkiyetin sahipliği ve kullanım hakkının yanı sıra mal ve hizmet üretimi için kullanılan üretim faktörlerinin istihdam etme imkânına ortam hazırlayan sosyal düzenlemelerdir. Mülkiyet hakları; arazi, bina ve üretimde kullanılan teçhizatlardan oluşan fiziksel mülkiyet haklarının, finansal mülkiyet haklarının ve icatları içinde barındıran fikri mülkiyet haklarının bileşiminden oluşmaktadır (Parasız, 2008, s. 11).

Piyasa ekonomisi ve dolayısıyla ekonomik özgürlüğün temel unsurlarından bir tanesi olan özel mülkiyet kavramı aynı zamanda medeniyet ve refah için de gerekli olan bir değerdir. Özel mülkiyet; hür ve reşit olan kadın veya erkeklerin üretme, çalışma, alıp-satma veya miras yolu ile mal sahibi olma hakkıdır. Bireylerin mülk edinme ve edindikleri mülkler üzerinde özgürce tasarrufta bulunmalarındır (Acar ve Bilir, 2014, s. 16).

Mülkiyet hakları ekonomik büyüme için temel bir ön koşuldur. İşleyen bir piyasa ekonomisinde özel mülkiyet ve servet biriktirme yeteneği, işçiler ve yatırımcılar için motive edici bir güç olarak görülmektedir (Norton, 1998, s. 233; Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 13). Düzenlenmiş ve güçlendirilmiş güvenli mülkiyet haklarının varlığı ile ekonomik aktörlerin elde ettikleri gelir, tasarruf ve yatırımın meyvelerinin kaprisli hükümetlerce kamulaştırılmasına veya kendileri dışındaki bireyler tarafından keyfi olarak

el konulmasının önüne geçmektedir (Parasız, 2008, s. 11; Dawson, 1998, s. 605). Güvenli mülkiyet haklarının varlığı bireylerin sermaye yatırımı ve birikim yapması adına teşvik edici bir özelliğe sahiptir. Mülkiyet haklarının rolü ülkenin sahip olduğu hukuki sistemin etkinliğine, mevzuatlara, yönetişimin niteliğine ve yolsuzluk düzeylerine yüklenen önem kadar dikkate alınmaktadır (Snowdon ve Vane, 2012, s. 562).

Mülkiyet hakları ile yatırımlar arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmalar ekonomik büyümenin özel mülkiyet haklarının varlığı ile sağlanacağı yönünde sonuçlar elde etmiştir. Mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı veya tüketimi üzerinde devlet baskısı veya kısıtlamasının olmaması gibi bireylerin üretken faaliyetlerde bulunmasını sağlayan değişkenler güvenli ve güçlü mülkiyet hakları içinde yer alır. Mülkiyet haklarının açık bir şekilde tanımlandığı, özel mülkiyetin bireyin istediği gibi kullanımı veya kendi rızası doğrultusunda karşıya devretmesi ve bu sözleşmelerin uygulandığı, olası sözleşme ve mülkiyet hakları anlaşmazlıklarının çözümü için de iki tarafında kabul edebileceği bir düzenlemenin yapıldığı yasal yapının varlığı önemlidir. Bu durum serbest piyasa ekonomisinin temelini oluşturur. Serbest piyasa ekonomisi, devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Serbest piyasanın varlığı siyasi araçlarla çözümlenmesi gereken sorunların sayısını azaltarak devletin oyuna dâhil olma düzeyini azaltmaktır. Güçlü bir mülkiyet hakkı uygulaması söz konusu ülkede yatırımcıların bu durumdan yaralanarak yatırımlarını artırabilmesine ve devamında da ekonomik büyümeye yol açabilmektedir. Zayıf mülkiyet hakları uygulamaları ise girişimciler tarafından risk olarak algılanarak yatırım yapmaktan kaçınmaya ve gelecek dönemde planlanan kalkınma projelerine olan katılımın azalmasına yol açacaktır. Mülkiyet haklarının korunması yatırımcıların emeklerinin karşılığını alma garantisi için önemli düzenlemelerdir (Holmes, Johnson ve Kirpatrick, 1998, s. 15; Herrera-Echeverri, Haar ve Benavides Estévez-Bretón, 2013, s. 1922; De Haan ve Sturm, 2000, s. 221; Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 13; Friedman, 2018, s. 45).

Gwartney ve diğerleri, ulus-devlet düzeyinde iyi tanımlanmış mülkiyet haklarının ekonomik özgürlüğün özü olduğunu ifade etmiştir (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 25). Ekonomik özgürlüğün savunucuları temelde mülkiyet haklarının çerçevesinin belirgin olarak çizildiği, hukukun üstünlüğü ilkesi ile söz konusu hakların güvence altına alınarak bir uygulama alanının oluşturulması gerektiği noktasında hem fikirdir. John

Locke mülkiyet haklarının önemine dikkat çekmiş ve mülkiyet haklarını liberal sosyal düzenin olmazsa olmaz faktörü olarak değerlendiren ilk isimdir. Locke'a göre *“tüm insanlar, doğal olarak kendi eylemlerini düzenleme ve sahip oldukları şeyleri, istedikleri şekilde doğa kanunlarına bağlı kalarak ve diğer bireylerin iradelerine bağımlı olmadan veya onlardan izin almadan kullanma konusunda tam olarak özgürdürler”* (akt. Rabuska, 1993, s. 27).

Kant'a göre mülkiyet, kişiliğin ve kişilik iradesinin belirlenmesinde zorunlu bir koşuldur. Kişi iradesi ile nesneleri yaşamının bir parçası yapma hakkına sahip olmalıdır. Mülkiyet hakkı olmadan kişilik ve kişisel irade hürriyetinin imkânsız olacağına vurgu yapmıştır. Hayek ise liberalizm ile mülkiyet hakkının ayrılmaz bir ikili olduğuna vurgu yapmıştır. Buna gerekçe olarak da mülkiyetin bireyin diğer bireylere karşı korunan kişisel alanının maddi kısmı olmasını göstermiştir. Ona göre mülkiyet hakkının ihlali kişinin özel alanını ihlaldir ve mülkiyet hakkı olmadan diğer haklar uygulama alanı bulamayacaktır (Yayla, 2008, s. 201).

Geliştirilen büyüme modelleri ekonomik büyümenin nedenlerine ilişkin çeşitli nedenler ileri sürerken örtük olarak mülkiyet haklarının iyi bir şekilde uygulandığını varsaymaktadır. Güçlü mülkiyet haklarının bulunduğu gelişmiş ülkelerin aksine özellikle gelişmekte olan çoğu ülke zayıf mülkiyet haklarına sahiptir. Mülkiyet haklarının yapısındaki farklılıklar, ülkeler arasındaki büyüme oranlarındaki farklılıkların ve refah artışının bir başka olası nedeni olarak görülmektedir (Torstensson, 1994, s. 231). Güçlü mülkiyet haklarının dünyanın en yoksul insanların yoksunluğunu azaltma eğilimindeyken zayıf mülkiyet haklarının varlığı dünyanın en yoksul insanların yoksunluğunu artırma eğilimindedir (Norton, 1998, s. 244).

Ekonomik özgürlükler mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve düşük vergi oranlarıyla bireylerin ekonomik faaliyetlere daha yoğun olarak katılmasına yol açar. Ayrıca piyasaya girme ve rekabet edebilme ile firmalar üretimde verimlilik, ölçek artışı ve kaynakları optimal kullanımı gibi bir dizi ekonomik büyüme için destekleyici gelişmelerin yolunu da açmaktadır. Çünkü mülkiyet haklarının korunduğu ekonomilerde ülke riskini değerlendiren potansiyel yabancı yatırımcılar sözleşmelerin uygulanabilirliği ve kamulaştırma riskinin mevcudiyeti üzerinde bilgi sahibi olmakta ve bu durum

verecekleri yatırım kararı üzerinde etkili olmaktadır (Knack ve Keefer, 1995, s. 207). Aksi bir durum olan güvenli mülkiyetin haklarını ve sözleşmeye dayalı hakların yokluğu yatırım ve uzmanlaşma üzerinde caydırıcı bir etkiye sahiptir. Bu durum devamında az gelişmişliğin oluşumunu hızlandırmaktadır (North, 2010, s. 54; Kasper, 2007, s. 12). Mülkiyet haklarının korunmadığı ülkelerde etkin olmayan kamu yatırımları ve ekonomik politika kararlarının yanlışlığı daha düşük gelir düzeyine yol açmaktadır (Knack ve Keefer, 1995, s. 207). Kira kontrolleri gibi kamu politikaları ve enflasyon gibi faktörlerin varlığı mülkiyet haklarının zayıflamasına yol açmaktadır (Norton, 1998, s. 235).

Norton (2002) yaptığı çalışma ile din, etnik köken ve dilsel arka plan gibi bir takım kültürel değişkenlerin ekonomik özgürlüğün önemli belirleyicileri olduğunu tespit etmiştir. Spesifik olarak, mülkiyet haklarının gücünün bir ülkede Protestan inancına sahip toplumlarda artarken, İslam inancına sahip toplumlarda azalmakta, dilsel ve etnik homojenlik durumunun varlığında ise arttığı sonucuna ulaşmıştır (akt. Crampton, 2002, s. 2).

1.3.3.2.Demokrasi

Demokrasi halkın halk tarafından yönetildiği, eşitlik ve özgürlüğün güvence altına alınarak oluşan problemlerin özgür bir tartışma ortamında değerlendirildiği ve bireylerin sahip olduğu potansiyellerinin en iyi şekilde geliştirildiği sosyal karar alma fonksiyonuna sahip bir sistemdir, bir yönetim şeklidir (Pennock, 2015, s. 6). Demokrasi toplumsal hakların garantörlüğü için yapısal sınırlamalar eşliğinde toplumdaki çoğunluğun kararını temsil eden yönetim şeklidir. Demokrasi diğer yönetim şekillerinden farklı olarak birey ve topluma sunulan özgürlük ortamını oluşturmaktadır (Beşkaya ve Manan, 2008, s. 3-4).

Demokrasi halkın kendi kendini yönetmesini sağlayan yönetim biçimidir. Hükümet halk tarafından seçildiği için onun ötesinde üzerinde bir güç olarak görülmemektedir. Demokrasi ve özgürlük birbirinden ayrı düşünülmeyen iki kavramdır. Demokrasi özgürlüğü oluşturan fikir ve ilkelerden oluşmaktadır. Zaman içerisinde şekillenen fikirler ile kendine uygulama alanı bulmaktadır. Bundan dolayı demokrasi özgürlüklerin tarihsel kurumsallaşması olarak ifade edilmektedir. Özgürlük ise hem

kurumsal hem de sosyal ilişkilerde mevcuttur ve demokrasinin itici gücünü oluşturmaktadır. Bireysel özgürlükler insanları siyasi ve toplumsal müdahalelere karşı korurken aktif vatandaşlık bireyi toplumun bir parçası haline getirmektedir (Uysal, 2004, s. 27-30).

Ekonomik özgürlük kişilerin bireysel veya toplu bir şekilde kendi seçtikleri ekonomik faaliyetleri üstlenmekte ne kadar özgür oldukları ile ilgilidir. Vatandaşların siyasi karar alma süreçlerine katılımının garanti olduğu demokratik toplumlarda, toplumdaki grupların büyük çoğunluğu ekonomik düzenlemeler ve ilişkiler için tercihlerini daha rahat yansıtabilmektedirler. Burada önemli olan ekonomik sistemin yöneten azınlığın tercihleri yerine vatandaşların çoğunluğunun tercihlerini yansıtmasıdır. Bu ekonomik özgürlüğün temelini oluşturmaktadır. Bu şekilde oluşturulan ve ekonomik faaliyetlerin kapsamının yanı sıra sınırlarının da belirlendiği ekonomik özgürlük ortamı meşrulaştırılmış ve seçmen tarafından onaylanmış ekonomik özgürlükler olarak da isimlendirilir (Wright, 1982, s. 51-52; Panahi, Assadzadeh ve Refaei, 2014, s. 107).

Çoğu OECD ülkesi modern ekonomik kalkınmalarına sınırlı siyasi haklara sahip, demokrasinin yeteri kadar gelişmediği sistemlerde başlamış ve çok daha sonra tam teşekküllü temsili demokrasiler haline gelmiştir. Demokrasinin gelişmediği ve diktatör tarafından yönetilen bir ülkede yönetim gücünü ulusun servetini çalmak ve verimsiz yatırımlar yapmak için kullanırsa otokrasinin büyüme üzerindeki etkileri hiç kuşkusuz olumsuz olacaktır. Afrika, Latin Amerika, Doğu Avrupa'daki birçok hükümet bu tanıma uymaktadır (Barro, 1996, s. 1). Ekonomik özgürlüğü kontrol altına alan totaliter rejim hükümetleri aynı zamanda politik özgürlükleri de kontrol ederek bireyleri kısıtlamaktadırlar. Ekonomik özgürlük ve politik özgürlüğün ayrılmaz bir bütün olduğu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik özgürlüğün olmadığı bir ortamda siyasi özgürlükten de söz edilemez (Yayla, 2008, s. 183).

Siyasi özgürlük ve demokrasiyi sağlamak için gerekli olan bağımsız bir hukuk sisteminin veya profesyonel bir kamu hizmetinin güçlendirilmesi gibi bazı kurumsal değişiklikler piyasa reformlarının başarısının anahtarı olabilmektedir. Demokratikleşme, ekonomik reformların kilitlenmesine yardımcı olan kontroller, dengeler ve yeni normlar yarattığı için ekonomik geçişin tamamlayıcısı olabilir (Dethier, Ghanem ve Zoli, 1999, s.

6). Demokratik kurumların varlığı, hükümet gücü üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturarak kamu görevlilerinin kişisel servet biriktirme ve popüler olmayan politikalar uygulama potansiyelini sınırlar. En azından büyümeyi teşvik eden bazı politikalar aynı zamanda politik olarak da popüler olacağından, daha fazla politik hak bu konuda büyümeyi artırma eğilimindedir.

Siyasi kurumlar ve ekonomik sonuçlar arasındaki etkileşim, bir ülkenin demokrasiyi deneyimleme eğilimi üzerindeki yaşam standardının etkisini de barındırmaktadır. Lipset Hipotezi olarak adlandırılan ve refahın demokrasiyi canlandırdığı görüşü doğrultusunda yaşam standardının çeşitli ölçülerindeki artışların, demokraside kademeli bir yükseliş yaratma gücüne sahip olduğuna vurgu yapılmıştır (Barro, 1996, s. 1-2).

Gastil ve Wright demokrasiyi tüm vatandaşların hükümet faaliyetlerinin hem sponsoru hem de alıcısı olduğu bir işbirliği kuruluşu olarak yorumlamıştır. Çünkü siyasi haklar vatandaşların politikalara karar veren liderleri seçerek sponsorluk görevini yerine getirme özgürlüğünü temsil ederken bir yandan sivil özgürlükler de hükümetin vatandaşlara sponsor veya alıcı rollerini değiştirerek müdahale etme gücünü sınırlamaktadır. Devlet, diktatörlükler veya oligarşiler gibi sömürücü, kâr getiren bir model olarak tasarlanabilse de Gastil ve Wright'ın sezgisel olarak gerekli hümanist kaygılarını yalnızca demokrasilerde söz konusu olabilmektedir. Tüm yetişkinlere devlet kuruluşlarının hem sponsoru hem de alıcısı olma fırsatını yalnızca demokrasiler vermektedir. Sadece demokrasiler hem siyasi hakları (kolektif karar alma girdileri) hem de sivil özgürlükleri (devlet kontrolünden özgürlükleri sağlayan çıktılar) sağlamaktadır (Rabushka, 1991b, s. 59).

Demokrasi ve piyasa ekonomisi arasındaki ilişki doğal olarak siyasi ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ekonomik özgürlük hem kendi başına bir amaç hem de siyasal özgürlüğe ulaşılmasında zorunlu bir araçtır (Yalman, Sandalcılar ve Demirkoparan, 2011, s. 433). Ekonomik büyümeyi etkileyen diğer faktörler sabit tutulduğunda, vatandaşlarına daha yüksek düzeyde siyasi ve sivil özgürlük sağlayan gelişmekte olan ülkelerin otokratik hükümetlere sahip olanlardan önemli ölçüde daha yüksek GSYİH büyüme oranları elde etmektedir. Demokrasi ve siyasi özgürlüğün

seviyesinin düşük olduğu ÷lkelerde ekonomik performans da olumsuz etkilenmektedir (Nelson ve Singh, 1998, s. 691).

Bu işbirliğine dayalı demokrasi anlayışı, kamu politikasının belirlenmesinde herkese eşit etki sağlamak için sürekli bir mücadeleyi varsayan bir siyasi eşitlik ilkesi tarafından desteklenmektedir. Bu noktada *rekabetçi düzen* ve *düzenlenmiş rekabet* kavramlarını farkını göz önünde bulundurmak gerekli olacaktır. Hayek devletin, uygulamış olduğu kamu politikası ile rekabeti belirli amaçları elde etmek için düzenleyerek rekabet alanını sınırlandırmasının düzenlenmiş rekabeti temsil ettiğini ifade etmiştir. Buna karşılık rekabetçi düzen uygulaması sayesinde devlet rekabetçi düzeni ve yükümlölükleri belirleyen kamu politikalarının uygulanması ile mümkün olacağını belirtmiştir. Bu noktadan hareketle rekabetçi düzende her birey faydaların sağlanmasının maliyetine yaptığı katkıya bakılmaksızın ekonomik ve diğeri faydaların nasıl elde edileceğini veya bölüneceğini belirlemeye yardımcı olmak için eşit bir hakka sahip olmalıdır. Vatandaşlık hakları gereği bireysel ekonomik faaliyetler ve başkalarının refahı için maliyeti ne olursa olsun toplu olarak kararlar alma hakkına sahiptir (Rabushka, 1991b, s. 59; Yayla, 2014, s. 182). Ancak Rose ve Milton Friedman'a (1979) göre eşitliği -sonucun eşitliği anlamında- özgürlüğün önüne koyan bir toplumun sonu ne eşitlik ne de özgürlük olacaktır. Eşitliği sağlamak için güç kullanımı özgürlüğü yok edecek ve iyi amaçlar için uygulanan güç, sonunda onu kendi çıkarlarını korumak için kullanan insanların eline geçecektir (akt. Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 11).

Demokratik toplumda seçmenler, ekonomik faaliyeti sürdürmekte bireylerin ve özel kuruluşların ne kadar serbestlikten yararlanabileceklerini belirleme yetkisine sahiptir. Wright, ekonomik özgürlüğü ilerletmek için en iyi yolun tüm insanların kendi hükümetlerini seçme haklarının güçlendirilmesiyle ortaya çıkan demokratik uygulamalar ve kurumlar aracılığıyla kendi ekonomik düzenlemelerini belirlemede yattığı ifade etmiştir (Rabushka, 1991b, s. 60-68). Bununla birlikte demokratik olmayan yöntemlerle kurulan hükümetlerdeki sık sık yapılan değişiklikler, genellikle değişen ve belirsiz ekonomik politikalara ek olarak siyasi özgürlük ve sivil özgürlüklerin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Böyle bir durumun varlığı ekonomik büyümeyi ciddi şekilde sınırlayabilme potansiyeline sahiptir (Nelson ve Sing, 1998, s. 677).

Ülkelerin darbe ve devrim gibi siyasi istikrarı bozucu etkiye sahip bir takım durumlarla karşı karşıya kalması mülkiyet haklarının gelişimi için de bozucu etki yapacaktır. Siyasi şiddet olarak isimlendirilen bu demokrasi dışı eylem sonucunda galip gelen taraf genellikle önemli kurumsal değişimleri yerine getirmez. Zaten gelişmemiş olan mülkiyet hakları siyasi şiddetin yaşandığı veya yaşanması muhtemel ülkelerde savunmasız olmaya devam edecektir. Siyasi çalkantı olarak da adlandırılabilir olan bu olumsuz durumun varlığı mülkiyet haklarının korunmasında başarısız olacak bir ortamın da oluşmasına yol açacaktır. Barro (1991) siyasi şiddetin ölçümünü yaptığı çalışmada özellikle Fransa, İtalya ve Almanya gibi güvenli mülkiyet haklarına sahip ülkelerde siyasi şiddet seviyesinin düşük olduğunu tespit etmiştir (Knack ve Keefer, 1995, s. 209).

1.3.3.3. Yolsuzluk

Yapılan suiistimaller neticesinde çıkarıcıların kazanç elde etmesi olarak ifade edilen yolsuzluk; vergilendirmede, tarifelerde, sübvansiyonlarda, kredilerde, ithalat kotaları ve çeşitli dış ticaret yasaklarında, hükümet sözleşmelerinde ve düzenlemelerde kayırmacılık gibi yalnızca devletin 'yasal olarak' sağlayabileceği ayrıcalıkları elde etmenin maliyetidir (Chafuen ve Guzman, 2000: s. 53; Mauro, 1998: s. 11). Genellikle yasa dışı bir davranış türü olarak değerlendirilen yolsuzluk neticesinde evrensel ve güvenilir kurumlar bayağılaşmaktadır (Graeff ve Mehlkop, 2003, s. 606; Kasper, 2007, s. 3). Yetersiz kanuni düzenlemeler ve yolsuzluğun arttığı ülkelerde yatırım oranı düşük seyretmektedir. Çünkü kalitesiz yasalar ve yüksek yolsuzluk oranı girişimcilerin siyasi desteğe daha çok ihtiyaç duymaları gerekliliği, bu ortamın yolsuzluğa açık olmayan dürüst girişimcinin önünü kapatarak dürüst olmayan girişimlerin ön plana çıkmasına yol açar ve son olarak yolsuzluğun olduğu bir ortamda girişimci faaliyetlerine ilişkin önyargılı bir ortam oluşmasına yol açarak güvensizliği beraberinde getirecektir. Özel mülkiyet haklarına sahip olmak için yeterli olmayan kanunların varlığı tüketimin yatırıma ikame edilmesine engel oluşturacaktır (Aidis ve Mickiewicz, 2006, s. 875; Torstensson, 1994, s. 233).

Liberal iktisadi anlayışa göre devletin genişleyen rolü ve artan müdahaleleri ile oluşabilecek yozlaşmış kamu tercihi rüşvet ve yolsuzluğa yol açmaktadır. Hükümet vergiler veya lisanslar yoluyla serbest ticarete kısıtlamalar getirmesi memurların rüşvet

alması veya benzer faaliyetlerde bulunması için fırsat yaratmaktadır. Bu kısıtlamalardan kaçınmak için, bireylerin bir kısmı devlet memurlarına talep ettikleri şeyi sağlamak için rüşvet ödemeye istekli olacaklardır.

Yapılan çalışmalarda daha fazla ekonomik özgürlüğün daha düşük yolsuzluk düzeyine yol açtığı ve ekonomik özgürlüğün yolsuzluğa karşı caydırıcı bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir.

Geçmişte çoğu yoksul olan ülkeler aile yapıları, dini yapı gibi hiyerarşik kültürler ve parti özgürlüğü gibi bir takım ortak özelliklere sahiptir. 21. yy'da çoğu zengin ülke piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır ve bunun da etkisiyle birçok gelenekçilik fikri terk edilmiştir. Böylece söz konusu ülkelerde sosyal hareketlik teşvik edilerek karar süreçlerini rasyonalite ve etkinlik gibi kriterlere göre şekillendirmelerine olanak oluşmuştur (Kasper, 2007, s. 142; Saha ve Su, 2012, s. 390; Graeff ve Mehlkop, 2003, s. 605-609).

Yoksul ülkeler için birçok işi kolay bir şekilde sona erdirmek yolsuzluk olasılığını ciddi şekilde etkilemektedir. Söz konusu bu durum yolsuzluğun bir ülkedeki yasal yapıdan daha fazla etkilendiğinin bir göstergesidir. Bu durum devletin hukukun üstünlüğünü desteklediği gelişmiş ülkeler için geçerli bir durum değildir (Graeff ve Mehlkop, 2003, s. 615).

Ekonomistler ve politika yapıcılar yolsuzlukla mücadelede ekonomik ve politik özgürlük gibi kurumsal faktörlerin rolünü vurgulamaktadır. Saha ve Su (2012)'a göre yüksek ekonomik özgürlük düzeyleri herhangi bir siyasi ortamda yolsuzluğu önemli ölçüde azaltmaktadır. Demokrasi ortamının yolsuzluğu azaltabilmesi ancak yüksek ekonomik özgürlük seviyesi ile gerçekleşebilecektir. Bir ülkedeki mevcut yolsuzluk düzeyini azaltabilmek için demokrasinin yüksek ekonomik özgürlük düzeyi ile desteklenmesi gerekmektedir (Saha ve Su, 2012, s. 390, 395).

Girişimcilerin faaliyetlerinin kapsamı bireyler arası ve kurumlara duydukları güven düzeyinin yanı sıra kanunlara uymaya ne kadar istekli oldukları ile alakalıdır. Çünkü güven kavramı bireylerin işbölümü yapmasına ve bu yolla diğer bireylerin sahip oldukları uzmanlık ve üretim bilgilerinin paylaşılmasına da yardımcı olacaktır. Kanunlar

ve uygulamadaki karşılığı hükümetin uygulamaları, mülkiyet hakları ve yolsuzluğa karşı olan yaptırımlar gibi durumların iyileştirilip geliştirilmesi söz konusu kapsamı genişletecek güçtedir (Herrera-Echeverri, Haar ve Benavides Estévez-Bretón, 2013, s. 1922; Kasper, 2007, s. 13). Toplumdaki güven seviyesini yükseltecek uygulamalar ve daha iyi uygulanmış özel mülkiyet hakları yaratan kurumlardaki bir değişiklik kişi başına GSYİH'de kayda değer bir artışa yol açmaktadır (Torstensson, 1994, s. 232).

Ekonomik özgürlüğü geliştirmek ile kişi başına daha yüksek ekonomik büyüme elde etmek arasında açık bir ilişki vardır. Mevcut gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun ülkeler vergileri azaltan, düzenleyici ortamı rasyonalize eden, ekonomiyi daha fazla rekabete açan ve yolsuzlukla mücadele eden politikalar yoluyla ekonomik özgürlüğü artırmaya yönelik adımlar uygulayarak ekonomik büyümelerini ölçülebilir şekilde artırabilirler (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 1).

1.3.3.4. Fiyat İstikrarı

Devletin para basma, ulusal paranın yerli ve yabancı değerinin ayarlamak gibi para sisteminde sorumlu olduğu alanlar vardır. Yasalarla düzenlenen devletin ekonomik alandaki bu rolü diğer bütün rollerden daha fazla kabul görmüştür (Friedman, 2018, s. 61). Hükümetler ulusal paranın değerini sabit tutan veya değer kazanmasının önünde bulunan engelleri ortadan kaldırmak için para politikasını kullanmakla sorumludur (Acar ve Bilir, 2014, s. 19). Para politikasının temel amaçlarından birisi olan fiyat istikrarı, mevcut üretilen mal ve hizmetlerin değeri olan fiyatta meydana gelecek artışların makul seviyede tutulması anlamındadır (Seyidoğlu, 2002, s. 203). Fiyat istikrarı enflasyonla bağlantılı olarak iktisadi aktörlerin tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarında fiyatlar genel düzeyini veya enflasyon oranını dikkate almamalarına yol açacak düzeyde olması olarak ifade edilmektedir (Kara ve Orak, 2008, s. 2).

Para politikasının ilk hedefi, istikrarlı bir fiyat rejimi sağlayarak aşırı canlanma ve düşüş hareketlerine neden olmadan doğru dolaşım aracı ve kredi arzını güvence altına alarak ticareti ve enflasyonist olmayan istikrarlı büyümeyi kolaylaştırmaktır. İkinci olarak bankaların ve diğer finansal hizmet sektörlerinin düzenlenmesi, döviz kontrolleri gibi sermaye hareketlerinde kısıtlamaların varlığı veya yokluğu, bireylerin altın ve diğer

değerli madenlere sahip olma hakkının varlığıdır (Rabushka, 1991a, s. 101-102).

Fiyat istikrarı, alternatif para birimlerine erişim imkânı, hükümet büyüklüğü, vergi oranlarının düşüklüğü, dışa açıklık ve ülkenin sahip olduğu ekonomik yapı gibi değişkenler ekonomik özgürlüklerin belirleyicileri arasındadır. Vergi oranlarının artması ekonomik özgürlüğü kısıtlayıcı etki yapmaktadır. Pek çok bilim insanına göre yüksek enflasyon oranı da bir vergi şeklidir ve bozucu etkileri vardır. Fiyat istikrarsızlığı ve enflasyon ülke para biriminin değer kaybetmesine yol açarak aynı zamanda ekonomik özgürlüğü da olumsuz etkileyecektir. Yatırımcılar istikrarsız reel para rejiminin yol açtığı belirsizlikten olumsuz etkilenmektedir (Gwartney, Lawson ve Helcombe, 1999, s.650; De Haan ve Sturm, 2000, s. 221-222).

Rabushka (1991a) fiyat istikrarının varlığı ya da yokluğunun ekonomik özgürlükler için yanıltıcı bir gösterge olabileceğini ifade etmiştir. Çin hükümeti 1957-1978 yılları arasında fiyatları olabildiğince sabit tutarak enflasyonu nerdeyse ortadan kaldırmayı çalışmıştır. Bu uygulama ile birlikte merkezileştirilmiş üretkenlik ve yaşam standartlarında mütevazı artışlara izin vererek Sovyet tarzı komuta ve kontrol ekonomisi şeklinde yürütülmüştür. 1978 yılından sonra hükümet ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve piyasada güveni artırmak için kurumsal düzenlemeler yapmıştır. Bastırılmış enflasyon çift haneli seviyelere ulaşan açık enflasyona dönüşmüştür. Ülkede artan fiyatlar daha fazla ekonomik özgürlük ortamı ile birlikte yer almıştır (Rabushka, 1991a, s. 102).

Devlet hukukun üstünlüğünü uygularken, bireylerin kişisel işlerini yürütebilecekleri bir çerçeveyi de oluşturmaktadır. Bu çerçevedeki önemli unsur, makul bir parasal çerçeve gerektiren değişim aracının değerini korumaktır. Hükümetler enflasyon yoluyla paranın değerini düşürmek, döviz piyasalarında ulusal paranın değerinin keskin bir şekilde düşmesine izin vermek, konvertibilitiyi askıya almak veya döviz kontrolleri uygulayarak bu ilkeyi ihlal edebilir. Hükümetin mali düzenleme ve döviz kontrollerine olan ihtiyacı en aza indirmek için para biriminin istikrarlı bir değeri ile uyumlu olan ve hem yurt içi mali piyasalarda hem de döviz piyasasında mutlak minimum hükümet müdahalesini gerektiren bir parasal kontrol mekanizmasını sürdürmesi elzem olarak görülmektedir (Rabushka, 1991a, s. 101). Özellikle popülist demokrasi anlayışını sürdüren politikacıların iktidara gelmelerini sağlayacak çoğunluğu

elde edebilmek için rüşvet mahiyetinde para dağıtması sık görülen bir durumdur. Bu durumu finanse edebilmek için hükümetler karşılıksız para basma yolunu tercih etmesiyle enflasyon gibi ekonomik sorunların oluşmasına yol açmaktadırlar. Söz konusu uygulama hem ekonomik hem siyasi yozlaşmayı beraberinde getirecektir. Hayek bu sorunun giderilmesi için radikal bir karar olarak değerlendirilse de hükümetin para basma yetkisinin kaldırılmasını ve bu yetkinin pazara bırakılması gerektiğini öne sürmüştür (Yayla, 2014, s. 192).

1.3.3.5. Yoksulluk

2010 yılında Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi, ekonomik özgürlüğün daha geniş faydalarını belirlemek için çalışma başlatmıştır. Endeksin 2010 yılı baskısında Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporları'nın “İnsani Yoksulluk Endeksi”nden elde edilen veriler ekonomik özgürlük puanlarıyla karşılaştırılmış ve yoksulluk oranlarının ekonomik olarak özgür ülkelerde ekonomik özgürlüğünü kaybedenlere göre daha hızlı düştüğünü sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik özgürlüğün tek çıktısı ekonomik olarak bireylerin yüksek gelir elde etmesinden ibaret değildir. Ekonomik özgürlük bireylere; eğitime daha fazla erişim, cahilliğin azaltılması, beşeri sermaye artışı, daha yüksek ve kaliteli sağlık hizmeti, gıda kaynaklarına erişim, daha uzun yaşam beklentisi ve çevre koruma gibi birçok konuda refah artışı sağlamaktadır. Ekonomik özgürlüğün yüksek olduğu ülkelerde yoksulluk oranları çok daha düşüktür (Holmes, 2014, s. 16; Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 1-2; Dawson, 1998, s. 604). Ekonomik özgürlük ve refah arasındaki inkâr edilemez bağlantı vardır. Bu bağlantı insanların hukukun üstünlüğü çerçevesinde kendi çıkarlarını sürdürmek için azami fırsatlara sahip olduklarında neler yapabileceklerini göstermektedir (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 18).

2021 yılı Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi verilerine göre kişi başına düşen gelirle ölçülen yaşam standardı, ekonomik olarak daha özgür ülkelerde çok daha yüksektir. 2021 Endeksinde “özgür” veya “çoğunlukla özgür” olarak derecelendirilen ülkeler, diğer ülkelerdeki ortalama seviyelerin iki katından fazla ve “bastırılmış” ülkelerde yaşayan insanların gelirlerinden altı kat daha fazla gelir elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 1). Yapılan çalışmalarda ekonomik özgürlük skoru yüksek olan ülkelerde GSYİH daha fazla arttığı sonucuna ulaşılmıştır

(Panahi, Assadzadeh ve Refaei, 2014, s. 106; Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 18). Ekonomik özgürlüğün daha yüksek olduğu ülkelerde yoksulluk oranları çok daha düşüktür (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 1). Daha özgür ekonomiler daha hızlı büyür ve daha yüksek gelir seviyelerine ulaşarak yoksulluk oranlarının düşmesine yol açar. Yapılan çalışmalarda ekonomik özgürlük skorundaki bir puanlık değişimin yoksulluğu ortalama %5 oranında düşürdüğü tespit edilmiştir (Gwartney, 2009, s. 949).

1.3.3.6. Çevre Koruma Bilinci

Ekonomik Özgürlük Endeksi (Heritage Vakfı) ile Çevresel Performans Endeksi verileri karşılaştırılarak; en zengin ülkeler aynı zamanda ekonomik olarak en özgür ülkeler olduğu için özgür ekonomilerin çevreyi korumak için en iyi düzenlemeleri uygulamaya soktukları sonucu elde edilmiştir. Bu noktada çevre koruma duyarlılığının yalnızca müreffeh toplumların karşılayabileceği bir mal olduğu gerçeğinden hareketle ekonomik olarak hayatta kalmak için mücadele eden insanların daha temiz su veya hava için endişelenmesi ve çevre koruma için ödeme yapma lüksünün olmaması gibi önemli ve bir o kadar da endişe verici bir durum ortaya çıkmıştır. Çevreyi korumak adına atılacak önemli adımlardan bir tanesi de dünyanın yoksul ve ekonomik olarak baskı altındaki ülkelerinde devlet tarafından kontrol edilen çevresel kısıtlamaların yerini ekonomik özgürlüğü destekleyen politikaların geliştirilip uygulanmasının almasıdır (Holmes, 2014, s. 16-17). Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi'ne göre ekonomik olarak özgür olan toplumlar çevrenin korunmasında daha duyarlı olabilir ve daha fazla inovasyon yoluyla bilim ve teknolojiye insan başarısının sınırlarını zorlayabilmektedir (Miller ve Kim, 2015, s. 16).

1.4. EKONOMİK ÖZGÜRLÜĞÜN ÖLÇÜLMESİ

Minimal devlet yapısının dışındaki bazı müdahalelerin daha fazla ekonomik verimliliğe yol açtığı, eşitsizliği azalttığı, daha hızlı büyüme oranlarına yol açtığı ya da iyi bir toplumun çeşitli özelliklerine ulaşmada yardımcı olduğu gibi bir takım pozitif gelişmeler ekonomik özgürlüğün yapılan araştırmalarla çok yönlü olarak incelenmesine sebep olmuştur. Yapılan çalışmaların ampirik analizlerle desteklenmesi ekonomik özgürlüğün ölçülmesi gerekliliğini elzem kılmıştır (Yenipazarlı, 2009, s. 24). Ekonomik

özgürlük önemi neticesinde sahip olduğu geniş kapsamı itibari ile dikkatleri üzerine çeken fakat ölçülmesi kolay olmayan çok boyutlu bir kavramdır. Smith'ten günümüze pek çok iktisatçının ekonomik özgürlüğün önemi üzerinde durmasına karşın ölçümünün zor olması ölçme çalışmalarının neredeyse Ulusların Zenginliği'nden 150 yıl sonra başlamasına yol açmıştır (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 9-11).

Ekonomik özgürlük endeksleri esas itibari ile haklı olarak edinilmiş mülkiyetin ne ölçüde korunduğunu ve bireylerin gönüllü işlemlere katılmakta özgür olduğunu ölçmek için oluşturulmuştur (De Haan ve Sturm, 2003, s. 550; De Haan ve Sierman, 1998, s. 364). Ülkelerin sahip oldukları ekonomik özgürlük skorları devletler için de büyük öneme sahiptir. Ülkenin sahip olduğu yüksek ekonomik özgürlük seviyesi neticesinde ekonomik açıdan özgür olan toplumlarda devlet mülkiyet haklarının korunmasına ve sözleşmelerin de düzgün bir şekilde yürütülmesi için çaba sarf edecektir. Ekonomik özgürlüğün sağlanması hükümetlerin mülkiyet haklarının ve ülke para biriminin değerinin korunduğu para politikası, iktisat politikasının istikrarlı olmasına ek olarak bir de ulusal savunma konularını içine alan sınırlı bir etki alanının olması gerekmektedir (Chavance, 2019, s. 81). Hükümetlerin bir takım ilkeler çerçevesince zorunlu mali kaynak oluşturma dışında herhangi bir öncelikten yararlanmaması ve herhangi bir şirket gibi rekabet kurallarına tabi olması gerekmektedir (Yayla, 2014, s. 190).

Ülkelerin sahip olduğu ekonomik özgürlük skoru pek çok faktörden etkilenmektedir ve bunun için tek bir istatistiki veri hepsini ve aralarındaki ilişkileri tam olarak yakalayamayacaktır. Bunun için iktisatçılar ekonomik özgürlüğün en önemli unsurlarını yakalayacak, ülkeler ve zaman dilimleri arasındaki ekonomik özgürlükteki farklılıkların makul ölçüde iyi bir ölçüsünü sağlayacak ölçümü tasarlamaya çalışmıştır. Geliştirilen ölçüler kesin ölçülerden çok yaklaşık değerler olarak değerlendirilmektedir (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 12).

Ekonomik özgürlük kavramının çok boyutlu doğasının varlığı ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Tipik olarak, ekonomik özgürlüğün çeşitli yönleri ölçülerek sonrasında tek bir endekste toplanmaktadır. Ekonomik özgürlüğün çoğu özelliği karşılıklı olarak kapsayıcıdır ve birbirlerini güçlendirmeleri muhtemeldir (Doucouliagos, 2005, s. 369). Bu ölçüler bir tarafta yazılı olmayan tabuları, gelenekler ve görenekleri diğer tarafta ise

ekonomi ve siyaseti yöneten anayasalar ve yasaları ölçmeye çalışır (Aron, 2000, s. 103).

Soyut bir kavram olan ekonomik özgürlüklerin ölçülmesine olanak sağlanmasıyla oluşturulan endeksler ekonomik özgürlük ve onun alt bileşenlerinin baz alınan ülkeler için sıralanmasına olanak sağlamıştır. Oluşturulan endekslerle ülkelerin sahip olduğu ekonomik özgürlük skorları karşılaştırılırken buna ek olarak ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme ve refah artışı gibi ekonomik büyüklükler arasındaki ilişkiyi açığa çıkarak bilimsel çalışmalar için de alt yapı oluşturulmuştur (Tunçsiper ve Biçen, 2014, s. 29).

Ekonomik özgürlüğün ölçümünde dört temel endeks geliştirilmiştir. İlk olarak Gastil ve arkadaşları tarafından Freedom House Endeksi oluşturulmuştur. Daha sonra Scully ve Slottje (1991) daha akademik bir ekonomik özgürlük ölçümü geliştirmiştir. Son olarak temel kabul edilen ekonomik özgürlük endeksleri olan Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi oluşturulmuştur. Söz konusu iki endeks düzenli olarak her yıl yayınlanmaktadır (Doucouliagos, 2005, s. 369).

Freedom House, Fraser Enstitüsü ve Heritage Vakfı gibi uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yaptığı ekonomik özgürlük araştırmaları arasında benzerlikler ve farklılıkların varlığı yapılan çalışmalarda baz alınan endeksi seçerken belirleyici olmaktadır (Akın, Aytun ve Aktaş, 2014, s. 1026). Üç kuruluşun ekonomik özgürlük ölçüleri karşılaştırıldığında benzerlik düzeyleri fazladır. Mülkiyet haklarının korunması, sözleşme özgürlüğü, mal ve işgücü piyasalarına giriş, ücret ve fiyat kontrolleri gibi noktalar üç endekste de büyük öneme sahiptir (Uysal, 2004, s. 55). Benzerliklere rağmen Fraser Enstitüsü ve Heritage Vakfı parasal kurumların enflasyonu kontrol edebileceğini, Freedom House ise merkez bankasının bireylerin tasarruflarının enflasyona karşı koruyabileceğini öne sürmektedir. Fraser Enstitüsü ve Heritage Vakfı vergi oranlarının yanı sıra devletin ekonomideki ağırlığını ölçerken Freedom House bu göstergeleri dikkate almamıştır (Hanke, Walters ve Stephen, 1997, s. 126).

1.4.1. Freedom House Ekonomik Özgürlük Endeksi

Ekonominin sahip olduğu kurumların geniş tanımlı bir ölçümü, ekonominin çok boyutlu bir özelliğinin tanımıdır ve burada her bir boyutun nicel olarak ölçülmesi zordur.

Bu soruna rağmen, kurumların boyutunun ölçümü için geliştirilmiş bir takım endeksler mevcuttur. İlk olarak Gastil ve arkadaşları tarafından (1972-1998) sivil ve siyasi özgürlükler endeksi geliştirilmiştir (Dawson, 1998, s. 608; Uysal, 2004, s. 31). Başlangıçta endekste ekonomik özgürlük sıralamaları siyasi özgürlük sıralamalarını tamamlamak üzere oluşturulmuştur (Aktan, 1997b, s. 15). Çünkü Freedom House Endeksi doğal olarak bireyleri ve grupları devletin keyfi uygulamalarına karşı korumak için belirli ekonomik hakları korumanın ihtiyatlı olduğunu savunmaktadır (Rabushka, 1991b, s. 59).

1.4.1.1. Freedom House Ekonomik Özgürlük Endeksinin Kapsamı

Freedom House Endeksi (FIW) 1972 yılında dünyadaki her ülkede mevcut siyasi hakların ve sivil özgürlüklerin derecesinin standart evrensel ölçüsü haline getiren Karşılaştırmalı Özgürlük Anketi'nde toplanan verilerle yıllık olarak düzenlenmiştir. Endeks büyük ölçüde 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nden yola çıkılarak oluşturulmuştur. İlk raporda 151 ülke incelenmiş, her ülkeyi 1'den 7'ye kadar bir ölçekte derecelendirerek 1 en özgür ve 7 en az özgür olarak nitel bir kriter örneğine dayandırılmıştır. Yapılan puanlama ile ülkeler “özgür değil”, “kısmen özgür” ve “özgür” olarak sınıflandırılmaktadır (Rabushka, 1991b, s. 57; Kalaycı, 2020, s. 842; Çoban, 2019, s. 45). Yapılan bu çalışma ile dünya çapında demokrasinin başarısı ve genişlemesi ölçülmektedir.

Siyasi haklar ve sivil özgürlükler olarak iki alt bileşenden oluşturulan Freedom House Endeksi, bu iki endeksin ortalaması ile ülkelerin demokrasi seviyeleri yani demokratik olup olmamaları ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Uysal, 2004, s. 31). Endeks bu özelliği ile Fraser Enstitüsü ve Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksleri'nden ayrılmaktadır. Kamuda karar alıcıların seçimi ve siyasal karar alma sürecinde politik özgürlükler belirleyici olurken bireylerin görüşlerini serbestçe açıklayabildiği ortamlarda ise sivil özgürlükler ön plana çıkmaktadır. *Siyasi özgürlükler*; seçilmiş temsilcilerin kamu politikalarında belirleyici ve söz sahibi olması, görevde kalma hakkı, oy verme ve kamu görevi için rekabet etme de dâhil olmak üzere siyasi sürece katılma haklarıdır. *Sivil özgürlükler*; mülkiyet hakkı, çalışma ve girişim özgürlüğü, bireylerin elde ettiği gelirlerini istedikleri gibi mübadele sürecine sokması, ifade ve basın

özgürlüğü, örgütlenme veya gösteri yapma hakkı, siyasi ve ticari amaçlarla toplanma özgürlüğü, bağımsız bir yargı altında hukukun üstünlüğünün uygulanması, işkenceden veya haksız yere hapis cezasından muafiyet, ücretsiz sendikalar, din, eğitim, ülke içinde veya dışında seyahat özgürlüğü ve benzeri kişisel özerklik gibi bir takım haklardan meydana gelmektedir (Hanke, Walters ve Stephen, 1997, s. 125; Dawson, 1998, s. 608; Rabushka, 1991b, s. 58). Sivil özgürlüklerden olan ve basın özgürlüğünün varlığından basın-yayın organlarının birer devlet işletmesi olarak faaliyet gösterdiği ülkelerde bahsedilemez (Yayla, 2008, s. 183).

Endeks ayrıca hükümet sansürü, gazetecilere gözdağı verme veya bağımsız gazete ve yayın istasyonlarının doğrudan kapatılması yoluyla haber ve görüşlerin aktarılmasına yönelik yapılan kısıtlamaları veya engellenmeleri de değerlendirir. Bu özgürlük türünün diğer üç türden farkı yüksek derecelendirmenin özgürlükle ters orantılı olmasıdır. Yüksek bir derecelendirme özel olarak kontrol edilen medyanın varlığını gösterir. Düşük derecelendirme ise muhalefet grupları üzerindeki sıkı hükümet kontrolünü ve sansür seviyesinin çok düşük olduğunu ifade etmektedir (Rabushka, 1991b, s. 68; Gastil, 1984, s. 42).

Ekonomik özgürlük bir insanın arzu ettiği ekonomik sisteme karar verme ve bu kararını düzenli olarak gözden geçirme hakkı olarak 1982 yılında Wright tarafından raporda yer alması sağlanmıştır. Wright ekonomik özgürlüğün sivil ve politik özgürlüklerin bir uzantısı olduğuna vurgu yaparak Freedom House raporunu bir ekonomik özgürlük derecesini içerecek şekilde genişletmiştir. Siyasi özgürlüklere yönelik geleneksel yaklaşımları artırmak yönelik olarak ve bu ekonomik derecelendirmeleri siyasi özgürlükle ilişkilendirmek için ekonomik özgürlüğe ilişkin derecelendirmeleri içerecek şekilde anketinin kapsamını genişletilmiştir. 1983 yayınlanan raporda da ekonomik özgürlüğün sivil ve politik özgürlüklerin bir uzantısı olduğuna vurgu yapılmıştır (Gastil, 1984, s. 3; Dawson, 1998, s. 608; Rabushka, 1991b, s. 58-59). Daha sonra Gastil ve Messick'in katkıları ile endeks göstergeleri derlenerek verilen puanlar ile oluşturulan skorlar ülkelerin ekonomik özgürlük seviyelerini de ifade edecek hale getirilmiştir. Ancak Rabushka (1991b) Freedom House'un bireysel ekonomik özgürlüğün, toplumsal örgütlenmenin bir amacı olarak siyasi özgürlük kadar önemli olmadığını ifade etmiştir (Rabushka, 1991b, s. 59).

Wright ekonomik özgürlüğü şu şekilde ifade etmiştir:

“Ekonomik özgürlüğü incelemek, siyasi yapıdan bağımsız olarak, kişilerin bireysel ve toplu olarak kendi seçtikleri ekonomik faaliyetleri üstlenmekte ne derece özgür olduklarını değerlendirmektir. Toplu olarak, bu özgürlüğün temel bir yönü, seçimi kontrol eden ekonomik sistemin, yöneten bir azınlığın tercihlerinden ziyade vatandaşların çoğunluğunun ifade edilen tercihlerini ne ölçüde yansıttığıdır.” (Wright, 1982, s. 51)

Freedom House, insanların bireysel ve kolektif olarak ekonomik faaliyetlerde bulunma konusunda özgür olma derecesi arasındaki önemli farkı ortaya koymaya çalışmaktadır. Bireysel özgürlük, devletin ve diğer bireylerin keyfi kontrolü ve müdahalesinden bağımsız olarak ekonomik faaliyetlerde bulunma hakkı anlamına gelmektedir. Kolektif özgürlük ise seçimleri kontrol eden ekonomik sistemin yöneten bir azınlık tarafından değil vatandaşların çoğunluğunun ifade edilen tercihlerini ne ölçüde yansıttığını ifade eder. Wright kolektif ekonomik özgürlüğü):

“İnsanların ihtiyaç ve isteklerine duyarlı bir ekonomik yapı ekonomik faaliyetlerden etkilenen taraflara açık tartışma ve tam ifade yoluyla ekonominin temel yapısı da dâhil olmak üzere ekonomik önceliklerin yanı sıra ekonomik hedefleri belirleme ve değiştirme konusunda eşit fırsat sağlayarak gelişir.” (Wright, 1982, s. 51-52)

şeklinde ifade etmiştir. Bu yönüyle ekonomik özgürlük gerçekte ekonomik kurumlara uygulanan demokratik süreçlerin bir ifadesidir. Başka bir deyişle, kolektif ekonomik özgürlüğe sahip bir toplum, demokratik siyasi çoğunluğun ekonominin yapısını belirleme konusunda meşru hak ve güce sahip olduğu bir toplumu ifade etmektedir (Panahi, Assadzadeh ve Refaei, 2014, s. 107; De Haan ve Sturm, 2000, s. 218; Rabushka, 1991b, s. 61; Yayla, 2014, s. 60).

Özel mülkiyet hakkı, örgütlenme-toplanma özgürlüğü, hareket (iç ve dış seyahat) özgürlüğü ve bilgi edinme özgürlüğü olmak üzere ekonomik aktivitelerle doğrudan ilgili olan dört alt endeksten oluşan Freedom House Endeksinde ekonomik özgürlüğün temel unsurlarını belirlemiştir. Bunlar (Gwartney, 2005, s. 5):

- i.** Kolektif tercih yerine kişisel tercih,
- ii.** Politik süreç yoluyla dağıtım yerine piyasalar tarafından organize edilen gönüllü mübadele,

iii. Piyasalara girişte ve rekabette özgürlük,

iv. Diğer bireylerin saldırılarına karşı kişilerin ve mülkiyet haklarının korunmasıdır.

1.4.1.2. Freedom House Ekonomik Özgürlük Endeksinin Bileşenleri

Freedom House Endeksi ekonomik özgürlükleri ekonomik aktivitelerle doğrudan ilgili olarak belirlenen *mülkiyetin kontrolü, toplanma özgürlüğü, hareket özgürlüğü ve bilgi edinme özgürlüğü* olmak üzere dört başlık altında değerlendirmektedir (Gastil, 1984, s. 42).

i. Mülkiyet özgürlüğü, bireylerin ve grupların hükümet kısıtlamalarından bağımsız olarak mülkiyeti kontrol etme derecesi ile değerlendirilmektedir. Bireyler ve birtakım grupların devlet kısıtlaması ve müdahalelerinden etkilenmeden üretken ve üretken olmayan mülkiyeti kontrol etme derecesini ifade etmektedir.

ii. Örgütlenme özgürlüğü, mal ve hizmetlerin dağıtımında kullanılan baskın yöntemlerin piyasaya ne ölçüde bırakıldığı veya devlet tarafından ne ölçüde kontrol edildiği ile ölçülmektedir. Buna ek olarak ekonomik birliklerin gönüllü veya zorunlu üyelik yoluyla oluşturulup oluşturulmadığını, sendikaların toplu pazarlık, grev ve siyasi faaliyetlerde bulunma yeteneklerini de bu faktör içinde değerlendirilir. Yüksek bir derecelendirme, ekonomik birliklerin oluşumunda ve faaliyetlerinde hükümet veya diğer baskıcı gruplar tarafından göreceli olarak müdahale edilmediğini, mal ve hizmetler için ağırlıklı olarak özel bir dağıtım sistemini yansıtır. Bireylerin diğer bireylerle ekonomik sözleşme yapmak, kişisel ve grup çıkarlarını takip etmek amacıyla toplanmak, topluluklara katılma tercihinin tespiti ile birlikte bir araya gelme serbestliğinin ne kadar mümkün olduğunun karşılığıdır.

iii. Hareket özgürlüğü ise iç hareket üzerindeki kısıtlamaları, göç üzerindeki kısıtlamaları ve zorunlu ayrımcı yasalar, sosyal ve kültürel geleneklerden oluşmaktadır. Bunlara ek olarak yüksek vergi oranları ve harcama politikalarının sınıf hareketliliği üzerindeki kısıtlamaları inceleyerek

vatandaşların fiziksel ve sosyo-ekonomik hareketliliğine de yer vermektedir.

iv. Bilgi edinme özgürlüğü, basılı ve yayın medyasının denetim modellerini ve bunların belirli gruplara veya görüşlere erişimi diğerlerini dışlayarak kısıtlayıp kısıtlamadığını inceler. Vatandaşların ülke ekonomisinin niteliğinin tartışılıp görüşülmesi ve ülkenin sahip olduğu ekonomik kalkınma seviyesinin resmi ve resmi olmayan enformasyon kanallarından öğrenilmesi bu başlık altında yer almaktadır.

Dört ekonomik özgürlüğün her birini sıralamak için orta ile düşük arasında değişen genelleştirilmiş bir ölçek kullanır. Daha sonra genel ekonomik özgürlüğün tek bir derecesini elde etmek için skorun ortalaması alınmakta ve bu değer ülkelerin ekonomik özgürlük göstergesi olarak kabul edilmektedir (Rabushka, 1991b, s. 67). Rabushka özel mülkiyetin ve hukukun üstünlüğünün ekonomik özgürlüğün temelini - kurumsal temeli- oluşturduğunu savunmuştur (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 3). Rabushka yaptığı çalışmada Freedom House Endeksi'ne vergilendirme, kamu harcamaları, iş ve emeğin ekonomik düzenlenmesi, para ve dış ticaret gibi dört alt endeksi daha ekleyerek alt endeks sayısını sekize çıkarmıştır. Freedom House Endeksi'nin bu yeni alt endeksleri Fraser Enstitüsü'nün ölçüleri oldukça etkilemiştir. Freedom House Endeksi para politikası ve devlet sektörünün büyüklüğü gibi isteğe bağlı faaliyetleri vurgulayan Fraser ve Heritage Endekslerine kıyasla, ekonomik özgürlüğe yasal bir yaklaşım getirerek siyasi ve sivil özgürlüklere daha fazla önem vermektedir (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2004, s. 6; Rabushka, 1991b, s. 62).

Freedom House tarafından belirlenen kriterlere göre ekonomik özgürlük, tüm gönüllü işlemlerin gerçekleşmesi ve gönüllü taahhütlerin uygulanmasına izin vermektedir. Bu gibi faaliyetlerin devlet otoritesi tarafından engellenmesi ise ülkelerin özgürlük kriterlerinden düşük puanlar alması anlamına gelmektedir. Freedom House endekslemesinde bireysel piyasa aktörlerinin davranışlarına ek olarak yasal engeller de ölçülerek bir değerlendirme yapılmaktadır (Heckelman, 2005, s. 493).

1.4.2. Scully ve Slottje Endeksi

Scully ve Slottje 1991 yılında ekonomik özgürlüklerin ölçümünün zorluğunu göz

önüne alarak ve Freedom House'un ilk ölçümlerini geliştirme girişiminde bulunarak yeni bir ekonomik özgürlük endeksi oluşturmuştur (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2007, s. 7). Scully ve Slottje ekonomik özgürlüğün sistematik olarak ölçülmesini sağlayan ilk ölçümü geliştirmişlerdir (Gwartney ve Lawson, 2003, s. 406).

1.4.2.1. Scully ve Slottje Endeksinin Kapsamı

144 ülkenin 1980 yılı verilerinin yer aldığı ve 15 adet ekonomik özgürlük kriterini kullanarak oluşturulan özet mahiyetindeki bu endeks, ekonomik özgürlük boyutu açısından değerlendirildiğinde birçok ekonomik konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamayı hedeflemiştir. 1 (serbest), 2 (liberal), 3 (katı) ve 4 (diktatör) olarak kodlanan kriterler toplamı ülkenin sahip olduğu ekonomik özgürlük skorunu oluşturmaktadır. Toplamda elde edilen en yüksek değer en düşük özgürlük seviyesini ifade etmektedir (Scully ve Slottje, 1991, s. 123-124).

1.4.2.2. Scully ve Slottje Endeksinin Bileşenleri

15 bileşenden oluşan Scully ve Slottje Endeksi'nin bileşenleri ve söz konusu bu bileşenlerin aldıkları puan aralıkları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1.1: Scully ve Slottje'nın Geliştirdiği Ekonomik Özgürlüğün Bileşenleri

Sembol	Açıklama
L ₁	Döviz Rejimi Özgürlüğü (1-4)
L ₂	Askere Alınmama Özgürlüğü (1-5)
L ₃	Mülkiyet Özgürlüğü (1-5)
L ₄	Seyahat Özgürlüğü (1-5)
L ₅	Bilgi Edinme Özgürlüğü (1-5)
L ₆	Gastil Sivil Haklar Endeksi (1-7)
L ₇	Ekonomik Sistem Tipinin Gastil-Wright Sınıflandırması (1-9)
L ₈	Yazılı Basın Özgürlüğü (1-3)
L ₉	Yayın Medyasının Özgürlüğü (1-3)
L ₁₀	Yurt İçi Seyahat Özgürlüğü (1-4)
L ₁₁	Yurt Dışı Seyahat Özgürlüğü (1-4)

L ₁₂	Barışçıl Toplanma Özgürlüğü (1-4)
L ₁₃	Çalışma İzni Özgürlüğü (1-4)
L ₁₄	Arama İzni Olmadan Arama Özgürlüğü (1-4)
L ₁₅	Mülkiyete Keyfi Olarak El Koymama Özgürlüğü (1-4)

Kaynak: Scully ve Slottje, 1991: s. 124; Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2004: s. 7

L₁, Döviz Rejimi Özgürlüğü'dür ve 1'den 4'e kadar kodlanmıştır. Döviz kuru ticari kısıtlamaların bir göstergesi olarak rejim kurunun ekonominin açıklık derecesini (fiyat rekabet edebilirliği) ve ekonomik aktörlerin dünya fiyatlarıyla yüzleşme düzeyini gösterir. L₂ Askere Alınmama Özgürlüğü'dür ve 1'den 5'e kadar kodlanmıştır. Bir vergi çeşidi olan zorunlu askerlik yaşam ve özgürlüğün kısıtlanması anlamındadır. L₃, L₄ ve L₅ nitelikleri Wright'ın daha önce tartışılan değişkenlerdir. L₃ Mülkiyet Özgürlüğü'nün ölçüsüdür. Kamulaştırılmış ve devlete ait endüstrilerin kapsamı, işletmenin kendi kendini yönetmesi, devlet çiftliklerinin sıklığı, toprak reformu, sermaye mülkiyeti ve kontrolü, vergiler, sosyal hizmetler ve gelir dağılımı hakkındaki bilgilere dayanmaktadır. L₄ Seyahat Özgürlüğü'dür ve sadece ülke içi (zorla yeniden yerleştirme, işe yerleştirme, zorla çalıştırma, çalışma izinleri) ve dış (çıkış vizesi ücretleri vb.) seyahat özgürlüğünü değil, aynı zamanda toplumda ayrımcılık derecesini ve sosyoekonomik hareketliliği de içermektedir. L₅ Bilgi Edinme Özgürlüğü'dür. Esas olarak medya özgürlüğünü ölçer, ancak fiyat kontrolleri, sübvansiyonlar ve asgari ücret yoluyla ekonominin düzenlenmesi gibi nitelikleri içermektedir. L₆ Gastil'in Sivil Haklar Endeksi'dir ve hukukun üstünlüğünü ölçen değişken 1'den 7'ye kadar kodlanmıştır. L₇ Gastil-Wright sınıflandırmasını yaptığı mevcut ekonomik yapının tipini belirlemek için kapitalist = 1'den sosyalist münhasır olmayan = 9'a kadar değişen ülkenin sahip olduğu Ekonomik Sistem Tipini ifade etmektedir. Mülkiyet üzerindeki bireyin kontrolüne karşı devlet kontrolü ve kaynakların tahsisi için piyasaya olan güvenin derecesinin bir ölçüsüdür. L₈ ve L₉ nitelikleri Yazılı Basın ve Yayın Medyasının Özgürlüğü'dür, 1'den 3'e kadar kodlanmıştır ve fikirler için pazardaki rekabetin derecesini temsil eder. L₁₀'dan L₁₅'e kadar olan nitelikler 1'den 4'e kadar kodlanmıştır ve sırasıyla, Yurt İçinde Seyahat Etme Özgürlüğü, Yurt Dışında Seyahat Etme Özgürlüğü, Barışçıl Toplanma Hakkı, İzin Almadan Çalışma Özgürlüğü, Arama İzni Olmaksızın Kamuya Açık Arama Özgürlüğü ve Mülkün Keyfi Olarak El Koyma Özgürlüğü'dür (Scully ve Slottje, 1991, s. 123-125; De Haan ve Siermann, 1998, s. 366-367).

1.4.3. Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi

Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi (EFW); bir ülkenin kurumlarının ve politikalarının gönüllü değişimi, mülkiyet haklarının korunması, açık piyasalar ve ekonomik faaliyetlerin asgari düzeyde düzenlenmesini ne düzeyde desteklediğini ölçmek için geliştirilmiştir (Doucouliagos, 2005, s. 371). Ülkenin sahip olduğu ekonomik özgürlük skoru, siyasi süreç tarafından yönlendirilen merkezi planlama yerine piyasalar tarafından koordine edilen kişisel seçimler tarafından kısıt kaynakların tahsis edilme derecesinin bir ölçüsü olarak da düşünülebilir. Buna ek olarak endeks bir ülkenin kurumlarının ve politikalarının, hükümetin mülkiyet haklarını koruduğu ve sınırlı bir dizi “kamu malının” sağlanmasını düzenlediği sınırlı bir hükümet şeklindeki klasik liberal düşünceye ne kadar yakından örtüştüğünü belirleme çabası olarak da düşünülebilir (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 2).

Popüler olan EWF ölçüsü, George Orwell'in 1984 adlı kitabının tartışıldığı Mont Pelerin Derneği'nin 1984 yılında yapmış olduğu birkaç toplantıdan sonra oluşturulmuştur (Hall ve Lawson, 2014, s. 1). Toplantılarda politik ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkinin boyutunun belirlenmesinde Milton Friedman ve eşi Rose Friedman tarafından 1962 yılında kaleme alınan “Kapitalizm ve Özgürlük” isimli çalışması ön plana çıkmıştır (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 1; Doucouliagos, 2005, s. 371).

Milton Friedman, Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin siyasi özgürlük, sivil özgürlük ve ekonomik özgürlük ile birlikte ekonomik büyümenin düzeyi ve oranı arasındaki ilişkinin daha fazla araştırılması için oluşturulduğunu ifade etmiştir (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 9). EFW ülkelerin kurum ve politikalarının ekonomik özgürlükle ne derece uyumlu olduğunu ölçmenin yanı sıra piyasaların ve muhtemel devlet müdahalesinin bireyler ve toplum üzerindeki olası etkilerini inceleyebilmek için tasarlanmıştır. Endeks, Kanada'daki Fraser Enstitüsü tarafından yönetilen bir enstitüler ağı tarafından yayınlanmaktadır. Yüksek bir EFW notu elde etmek için bir ülkenin bazı şeyler yapması ve bunun yanında da diğerlerinden kaçınması gerekmektedir. Hükümetler, gönüllü mübadele için bir altyapı sağladıklarında ekonomik özgürlüğü arttırır ve bireyleri ve mülklerini, kendilerine ait olmayan şeyleri ele geçirmek için şiddet, zorlama ve dolandırıcılık kullanan saldırganlardan korurlar. Bu bağlamda

Ülkelerin sahip olduğu hukuk sistemi özellikle önemlidir. Ülkenin yasal kurumları, tüm bireylerin kişiliğini ve mülkünü başkalarının saldırgan eylemlerinden korumalı ve sözleşmeleri tarafsız bir şekilde uygulamalıdır (Gwartney, Lawson, Hall ve Murphy, 2021, s. 1-2).

1.4.3.1. Fraser Enstitüsü Ekonomik zgrlk Endeksinin Kapsamı

Milton ve Rose Friedman, Michael Walker, Douglass C. North, Gary Becker ve Peter Bauer, William Niskanen ve Gordon Tullock gibi dünyanın önde gelen ekonomistlerinden bazılarının öncülüğünde oluşturulan EWF, toplamda 5 ana ve 24 kategoriden oluşan oldukça kapsamlı bir endekstir. Endeks verileri anketler, genel vaka çalışmalarına dayalı veriler ile Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ekonomik Forumu gibi birçok ülke için çeşitli veriler yayınlayan kuruluşlardan elde edilmektedir. Endeks verileri 1970 yılından başlayarak beşer yıllık, 2000 yılı itibari ile de yıllık olarak oluşturulup yayımlanmaktadır. Bu veri seti akademisyenlerin hem ülkeler arası ekonomik özgürlük farklılıklarının hem de bu özgürlükteki değişikliklerin bir zaman erevesi üzerindeki etkisini analiz etmelerini mümkün kılmaktadır. Ayrıca EFW ls, ekonomik kurumların katkısını daha kapsamlı bir şekilde inceleyerek bunun söz konusu etkilerini büyüme ve gelişmenin belirleyicileri olarak siyasi, iklimsel, yerel, kültürel ve tarihsel faktörlerden ayırmak isteyen bilim adamları için değerli bir araç olarak günümüzdeki popülerliğini korumaktadır (Gwartney, Lawson, Hall ve Murphy, 2021, s. 2-3). Zaman aralığı açısından döneminin en kapsamlı ölçü olduğu için, araştırmacılar çoğunlukla Fraser Enstitüsü ölçüsünü ekonomik büyüme çalışmalarında kullanmıştır (Doucouliagos, 2005, s. 369).

1.4.3.2. Fraser Enstitüsü Ekonomik zgrlk Endeksinin Bileşenleri ve Alt Bileşenleri

Fraser Enstitüsü Ekonomik zgrlk Endeksi'nde yer alan ülkelerin beş ana alanda mevcut olan ekonomik özgürlüğün derecesini ölçmektedir. Bunlar:

- [1] Hükümetin Büyüklüğü,
- [2] Hukuk Sistemi ve Mülkiyet Hakları,
- [3] Sağlam Para

- [4] Uluslararası Ticaret Özgürlüğü
- [5] Kredi, Emek ve İş Çevrimleri Düzenlemesi'dir.

Beş ana alan içerisinde endekste 24 alt bileşen bulunmaktadır. Bileşenlerin çoğu, birkaç değişkenden oluşan endeks toplamda 42 farklı alt değişkenden oluşmaktadır. Alt bileşenlerin almış olduğu değerlerin ortalaması ile ana bileşenlerin değeri elde edilmektedir. Bileşenin her bir verisi toplanarak ülkeler özgürlük puanlarına göre sıralanmaktadır. Ülkeler 0-10 arasında bir puan alarak almış oldukları endeks puanı ile ekonomik özgürlük derecelerine sahip olmaktadır. Yapılan puanlama ile ülkeler “en az özgür”, “üçüncü”, “ikinci” ve “en özgür” olmak üzere dört sınıfa ayrılmaktadır. 0, bir ülkenin tamamen özgür olmadığı ve 10 ise tamamen özgür olduğu anlamına gelmektedir (Gwartney, Lawson, Hall ve Murphy, 2021, s. 2-3; Akın, Aytun ve Aktaş, 2014, s. 1026; Berggren, 2003, s. 194).

Tablo 1.2: Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksinin Ana Bileşenleri ve Alt Bileşenleri

Ana Bileşenler	Alt Bileşenler
Hükümetin Büyüklüğü	➤ Devlet Harcamaları (toplam tüketimin %) ➤ Transferler ve Sübvansiyonlar (% GDP) ➤ Devlet Yatırımları ve Girişimleri (toplam yatırımlar içindeki %) ➤ En Yüksek Marjinal Vergi Oranı • En Yüksek Marjinal Gelir Vergisi Oranı • En Yüksek Marjinal Gelir ve Bordro Vergi Oranları ➤ Varlıkların Devlet Mülkiyeti
Hukuk Sistemi ve Mülkiyet Hakları	➤ Yargı Bağımsızlığı ➤ Tarafsız Mahkemeler ➤ Mülkiyet Haklarının Korunması ➤ Hukukun Üstünlüğüne ve Siyasete Askeri Müdahale

	➤ Hukuk Sisteminin Bütünlüğü ➤ Sözleşmelerin Yasal Olarak Uygulanması ➤ Taşınmaz Satışının Yasal Maliyetleri ➤ Polisin Güvenilirliği
Sağlam Para	➤ Para Artışı (Paranın arzının ortalama yıllık büyüme oranı GSYİH'nin büyüme hızına oranı) ➤ Enflasyonun Standart Sapması ➤ Enflasyon (en son yıl) ➤ Bankalarda Döviz Hesabı Açma Özgürlüğü
Uluslararası Ticaret Özgürlüğü	➤ Tarifeler • Ticaret Vergilerinden Elde Edilen Gelir (ticaret sektörünün yüzdesi) • Ortalama Tarife Oranı • Tarife Oranlarının Standart Sapması ➤ Düzenleyici Ticaret Engelleri • Tarife Dışı Ticaret Engelleri • İthalat ve İhracatın Uygunluk Maliyetleri ➤ Karaborsa Döviz Kurları ➤ Sermaye ve İnsan Hareketinin Kontrolleri • Mali Açıklık • Sermaye Kontrolleri • Yabancıların Ziyaret Özgürlüğü
Kredi, Emek ve İş Çevrimleri Düzenlemesi	➤ Kredi Piyasası Düzenlemeleri • Bankaların Mülkiyeti • Özel Sektör Kredisi • Faiz Oranı Kontrolleri ➤ İş Piyasası düzenlemeleri • İşe Alma Düzenlemeleri ve Asgari Ücret • İşe Alma ve İşten Çıkarma Düzenlemeleri • Merkezi Toplu Pazarlık • Saat Düzenlemeleri • Zorunlu İşten Çıkarma Maliyeti

	• Zorunlu Askerlik ➤ İş Düzenlemeleri • İdari Gereklilikler • Bürokrasi Maliyetleri • İş Kurma • Tarafsız Kamu Yönetimi • Lisans Kısıtlamaları • Vergi Uyumu Maliyeti
--	--

Kaynak: Gwartney, Lawson, Hall ve Murphy, 2021: s. 4

Ülkeler endeks notlarını yükseltmek için yasal kurumları aracılığı ile mal sahiplerinin mülkiyet haklarını korumalı ve sözleşmeleri uygulamak gibi bir dizi eylemi gerçekleştirebilir. Ancak bütün bu uygulamaların aksine hükümetler, gönüllü mübadeleye müdahale etmek, emek, sermaye ve ürün piyasalarına girişi sınırlandırmak ve piyasa düzeninin yerine vergilerin ve siyasi harcamaların ikame edilmesini engelleyen eylemlerden de kaçınmalıdır. Daha düşük özgürlük endeksi skorları devlet harcamalarının büyük ve yaygın devlet işletmelerinin düzenlemeleri, yüksek tarife ve kotalar, yüksek döviz kuru, yüksek faiz oranı, fiyat ve miktar kontrol biçimlerinin yaygın olarak uygulandığı durumlarda ortaya çıkmaktadır (Gwartney, Holcombe ve Lawson, 2006, s. 257-258; De Haan ve Sturm, 2000, s. 220).

Yüksek bir endeks notunun varlığı o ülkenin hem yerli hem de yabancı yatırımcılar için cazibe merkezi haline gelmesine neden olabilmektedir. Buna karşılık ülkelerin emek, sermaye ve ürün piyasalarına girişleri sınırlandırarak, vergi politikaları ve kamu harcamaları ile piyasa düzenini olumsuz yönde etkileyerek ekonomik özgürlük endeksi sıralamasında alt sıralarda yer alması kaçınılmazdır (Gwartney, Holcombe ve Lawson, 2006, s. 257-258; Panahi, Assadzadeh ve Refaei, 2014, s. 107; Dawson, 2003, s. 480; Carlsson ve Lundström, 2002, s. 336-337; Gwartney, Lawson, Hall ve Murphy, 2021, s. 2).

Gwartney ve diğerleri ekonomik özgürlük ölçülerinde hükümet vergilerini ve harcamalarını da hesaba katmaktadır. Gwartney ve diğerleri (1996) göre:

“Bir hükümet başkalarına transfer yapmak için veya kamu hizmetlerinin maliyetlerini orantısız olarak çeşitli gruplara yüklediğinde için bir gruptan vergi aldığından alınan bu vergi bir yağma aracısı haline gelmektedir. Bu tür eylemler ekonomik özgürlükle örtüşmemektedir. Ayrıca uygulanan vergi politikaların diktatör bir siyasi lider tarafından veya yasama çoğunluğu tarafından yürütüldüğü konusunda vergi oranı gibi ekonomik özgürlük için önemli bir konudur. Hükümetler bir kişiden elde ettiği geliri bir başkasına aktarmak için vergilendirdiğinde, bireyleri emeklerinin meyvelerinden mahrum bırakırken, yüksek oranlı vergiler üretken vatandaşlara karşı yapılan bir ayrımcılıktır ve onları emeklerinin meyvelerinden mahrum bırakır. Söz konusu yüksek vergi oranları vergi mükelleflerine eşdeğer bir hizmet artışı sağlamadan servetlerini gasp etmektedir.” Gwartney ve diğerleri (1996)

Askerlik faaliyetlerinin zorunlu olduğu ülkelerde çalışanların çalışma hizmetlerine ait mülkiyet haklarını reddetmek durumunda kaldığını ve zorunlu askerlik düzenlemesinin de bir vergi türü olduğunu belirtmiştir (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 29-30).

Fraser Endeksi'nin ana bileşenleri kişisel tercih, mülkiyetin korunması ve değişim özgürlüğü iken endeks hükümet için iki temel hedefi vurgulamaktadır. Birincisi, güvenli mülkiyet hakları, sözleşmelerin uygulanması ve bunlara ek olarak istikrarlı para rejimlerini içeren bir piyasa ekonomisinin işleyişi için bir altyapı sağlamaktır. İkincisi, hükümet özel işletmelerin sağlamasını zorlaştıran ulusal savunma, eğitim, güvenlik, istatistiklerden ve çeşitli alanlardan toplanmış bilgilerin sağlanması ve çevre koruma gibi seçilmiş kamu mallarını temin etmelidir (Carlsson ve Lundström, 2002, s. 336, Yayla, 2014, s. 183). Hükümetlerin, özgürlüğü kolaylaştıran kurumlar ve politikalar oluşturarak ve özgürlüğü kısıtlayıcı, bozucu faaliyetlerden kaçınarak vatandaşları için ekonomik özgürlüğü kolaylaştırmada önemli bir rol oynayabileceği yaygın olarak kabul edilmektedir. Sözleşmeleri tarafsız bir şekilde uygulayan ve özel mülkiyeti şiddet, zorlama ve dolandırıcılıktan koruyan bir hukuki yapı, hükümetler tarafından yapılması gerekli bir altyapı düzenlemesidir. Bütün bunlara ek olarak ekonomik özgürlük, sosyal çıkarların gerektirdiğinin dışında hükümetlerin kişisel tercihlere, gönüllü ve rekabetçi mübadeleye müdahale etmemesini gerektirir. Kaynakları tahsis etmek için politik süreçlerden ziyade faktör ve ürün pazarlarına vurgu ve güven gerekmektedir (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2004, s. 5).

Endeks; hükümet düzenlemesinden özgürlük, kamu işletmelerinin varlığı, kamu harcamaları, transferlerinin ve sübvansiyonlarının boyutu, gelir üzerindeki en yüksek

marjinal vergi oranları, uluslararası ticaretin büyüklüğü, ihracat sübvansiyonlarının veya ithalat tarifelerinin varlığı ve değer saklama aracı olarak paranın değerinin korunması gibi bir dizi değişkenden oluşmaktadır. Bu değişkenler, ekonomik büyümeyi teşvik etmede serbest piyasa kurumlarının rolünün bugüne kadar ki en eksiksiz analizine izin veren ekonomik özgürlüğün özet ölçülerini oluşturacak şekilde ağırlıklandırılmıştır (Dawson, 1998, s. 608).

Ekonomik özgürlük ile ülkelerin ekonomik ve sosyal koşulları arasındaki ilişkiye odaklanmak, diğer birçok değişkenin sosyal sonuçlar üzerindeki etkisini incelemekte yetersiz kalmaktadır (Grubel, 1998, s. 289). Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi; kurumların kalitesini açığa çıkaran, kurum kalitelerindeki değişikliklerin etkilerini gösteren ekonomik politikası yapıcılar için bir pusula görevi görmektedir (Gwartney, Holcombe ve Lawson, 2006, s. 258).

Gwartney ve diğerleri (1996) uluslararası ticaret üzerindeki vergilerin, yerlilerin yabancılarla ticaret yapma özgürlüğünü sınırladığını iddia etmektedir. Birçok ülke kotalar, tekel hibeleri ve diğer çeşitli ayrımcı düzenlemelerin kullanımı yoluyla ticareti kısıtlamaktadır. Bu önlemler tarifeler, ihracat vergileri ve döviz kuru kontrolleri kadar ekonomik özgürlüğün de ihlali anlamına gelmektedir. Gwartney ve diğerleri (1996) çalışmalarında potansiyel ticaret ortaklarına göre coğrafi büyüklüğü, nüfusu ve konumu göz önüne alındığında her ülke için ticaret sektörünün beklenen büyüklüğünü tahmin etmek için dolaylı bir yöntem geliştirmiştir. Bir ülkenin ticaret sektörünün GSYİH payı olarak gerçek büyüklüğü beklenenden önemli ölçüde küçükse kotalar ve diğer düzenleyici kısıtlamalar nedeniyle ticaret sektörünün küçüldüğü görüşüyle örtüşmektedir. Döviz kuru kontrolleri de genellikle insanların yabancılarla ticaret yapmasını zorlaştırmaktadır. Karaborsa primi bu kısıtlamaların ne kadar şiddetli olabileceğini göstermektedir (akt. De Haan ve Sturm, 2000, s. 220).

1.4.4. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi

Holmes, Johnson ve Kirkpatrick tarafından 1995 yılında düşünce kuruluşu olan Heritage Vakfı ve Wall Street Journal'ın birlikte oluşturduğu Ekonomik Özgürlük Endeksi oluşturulmuştur. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi (IEF) ekonomik

özgürlüğü “*mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı veya tüketimi üzerinde vatandaşların özgürlüğünü koruması ve sürdürmesi için gerekli olan kapsamın ötesinde hükümet baskısı veya kısıtlamasının olmaması*” şeklinde tanımlar. Endeks Adam Smith’in 18. yüzyılın özgürlük, refah ve ekonomik özgürlükle ilgili teorilerinin 21. yüzyılda da gerçeğe dönüştüğünün ölçümünü yapmaktadır. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi, ekonomik fırsatlar ve refah arasındaki ilişkiyi 27 yıldır açık ve anlaşılır bir şekilde analiz ederek oluşturmuş olduğu ekonomik özgürlüğün küresel bir portresi ile ilgililere yol göstermektedir. Ölçülemeyen hiçbir kavramın geliştirilemeyeceğini savunan endeks “ekonomik özgürlüğü yakalayan ve sürdüren ülkeler, daha az özgür ülkelerle karşılaştırıldığında daha fazla refah seviyesine ulaşmışlardır” sonucunu elde etmektedir (www.heritage.org; Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2004, s. 6).

Ekonomik özgürlüğün bireyin güçlendirilmesi, ayrımcılık yapılmaması ve açık rekabetten oluşan üç temel ilkesi ekonomik özgürlük endeksinde sunulan her ölçüm ve politika fikrinin temelini oluşturmaktadır (Miller ve Kim, 2015, s. 11).

Ekonomik özgürlük temel insan haklarından birisidir. Heritage Vakfı’na göre çoğu insan ekonomik özgürlükten ve fırsattan yoksundur. Çünkü insanların çoğu istedikleri şekilde çalışmak, üretmek, tüketmek ve yatırım yapmakta özgür değildir. Ekonomik olarak özgür bir toplumun derecesini değerlendirmek için Heritage Vakfı bir ekonomik özgürlük endeksi oluşturmuştur (Dialga ve Vallée, 2018, s. 531). Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi ekonomik fırsatlar ile refah arasındaki ilişkiyi, ülkede yürütülen ekonomi politikalarını analiz ederek ortaya koymaya çalışmaktadır (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 1).

Holmes ekonomik özgürlüğün, daha fazla insan için herhangi bir siyasi veya politik yaklaşımdan daha fazla fırsat ve daha fazla refah yarattığını ifade ettiği Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi’nin 20. yılına itafen kaleme aldığı makalesinde, endeksin ekonomik fırsatlar ve refah arasındaki kritik bağlantıyı belgelediğini belirtmiştir. Bütün bunlara ek olarak ekonomik özgürlüğün serbest piyasa, sınırlı hükümet, kurallara dayalı kapitalizm ortamını sağlayarak insanların gelişmesine yardımcı olma gücüne de katkı sağladığını ifade etmiştir (Holmes, 2014, s. 11). Ekonomik özgürlük ekonomik performansla (büyümeyle) ilişkilidir. Yüksek ekonomik özgürlük endeksi

skorlarına sahip olan dünyanın en özgür ülkeleri en iyi ekonomik performansı sergilemektedir. Ayrıca en yüksek ekonomik özgürlük skoruna sahip ülkelerde işsizlik ve enflasyon oranları düşüktür. Bunun için sürdürülebilir refah düzeyi için uygulanan politikaların ekonomik özgürlük temelli olması önemli bir düzenleme olacaktır (Yenipazarlı, 2009, s. 37).

1.4.4.1. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksinin Kapsamı

Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi, ekonomik özgürlüğün kapsamlı bir görünümünü ortaya koymaktadır. Değerlendirilen ekonomik özgürlüğün boyutu bir ekonominin küresel yatırım veya ticarete açıklığının boyutu gibi yönleri, bir ülkenin dünyanın geri kalanıyla etkileşimi ile ilgilidir. Ancak endeks diğer yönü ile ülkedeki politikalara odaklanarak ve bireylerin emeklerini veya mali kaynaklarını aşırı kısıtlama ve hükümet müdahalesi olmadan kullanma özgürlüğünü değerlendirmektedir.

Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi ekonomik özgürlüğü ölçerken, hükümetlerin tipik olarak iyi ya da kötü hareket ettiği kapsamlı politika alanlarından çok uzak ama kapsamlı bir alana odaklanmıştır.

Ekonomik özgürlüğün ölçülen yönlerinin her biri, kişisel ve ulusal refahın desteklenmesinde ve sürdürülmesinde hayati bir rol oynar. Bununla birlikte, hepsinin etkileri birbirini tamamlayıcı niteliktedir ve bir alandaki ilerlemenin genellikle bir diğerindeki ilerlemeyi güçlendirmesi ve hatta ilham vermesi muhtemeldir. Benzer şekilde, bir alanda bastırılmış ekonomik özgürlük (örneğin, mülkiyet haklarına saygı gösterilmemesi), diğer kategorilerde yüksek düzeyde özgürlük elde etmeyi çok daha zor hale getirebilir (Miller ve Kim, 2017, s. 20-25).

Heritage verilerinin yıllık olarak güncellenmesi her bir özgürlüğün büyümeye kısa vadeli katkılarını vurgulamak adına yardımcı olmaktadır (Heckelman, 2000, s. 75). Ekonomik özgürlüğün önemini ve endeksin bir politika aracı olarak kullanışlı olması Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar tarafından kabul edilmesine devamında da endeks sonuçlarının, endeksin yapmış olduğu analizlerin ve puanlamaların veri tabanlarında öne çıkararak kullanmışlardır (Holmas, 2014, s. 14).

Heritage Vakfı eski başkanı Ed Feulner endeksin başarısını güncelliğine, sürekliliğine ve şeffaf yapısına bağlamıştır. Anlaşılması kolay ve kullanımı basit olan endeksin her yıl aynı zamanda yayınlanan raporları ile insanların ekonomik özgürlükteki değişimleri ölçmek için güven duymasına ve kullanmasına yol açmıştır. Bilim insanlarının ve politika yapıcıların karşılaştırmalar yapmak ve daha geniş sonuçlar çıkarmak için kullanabilecekleri devasa bir veri tabanı oluşturulmuştur (Holmes, 2014, s. 17).

Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi'ne dâhil olan ülke sayısı 2014 yılında 186'ya yükselerek açık ara türünün en kapsamlı ve evrensel endeksi haline getirilmiştir (Holmes, 2014, s. 17). 2021 yılı itibariyle endekste 184 ülkenin verileri yer almaktadır (www.heritage.org).

Temmuz 2019 ile Haziran 2020 verilerinden oluşan 2021 Heritage Ekonomik Özgürlük Endeksi bir bütün olarak ortalama olarak "orta derecede özgür" (%61,6) olmaya devam eden bir dünya ekonomisini ortaya koymaktadır. 2021 yılı ortalama skoru Heritage Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin 1995'teki başlangıcından bu yana tam dört puanlık genel bir artışla 2020 yılındaki ortalama ile birlikte tarihindeki en yüksek ortalama skoruna ulaşmıştır. Endeks verilerine göre 1995-2020 yılları arasında dünya çapında refah ve insan gelişiminde çarpıcı gelişmeler olmuştur. Yoksulluk oranları üçte ikiden fazla düşmüştür ve Dünya Bankası'na göre dünya ekonomisi iki kattan fazla büyüyerek milyarlarca insanın yaşam standartlarının yükselmesine yol açmıştır (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 1).

1.4.4.2. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin Ana Bileşenleri ve Alt Bileşenleri

1995 yılından bu yana yıllık olarak yayımlanan Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi (IEF) hükümetlerin serbest değişim, şeffaflık ve hukukun üstünlüğü altında adil rekabet ilkelerini benimsemesi ve desteklemesinden kaynaklanan dünya çapında ilerlemeyi kaydetmektedir (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 1). Bunu da hükümetlerin bazı politika kontrollerini uygulayabilecekleri ekonomik faaliyetin dört temel yönüne odaklanarak yapmaktadır. Endeks ölçülen her biri kişisel ve ulusal refahın

gelişimi için hayati önem taşıyan ve ekonomik özgürlüğün 12 yönü dört geniş kategoride gruplandırılmıştır. Endeks tarafından belirlenen kriterlerden yatırım ve ticaret özgürlüğü gibi alt bileşenler ülkenin dünyanın geriye kalan kısmı ile olan etkileşimini göstermesinin yanı sıra esas olarak bir ülkedeki politikalara odaklanarak bireylerin emeklerini veya mali kaynaklarını aşırı kısıtlama ve hükümet müdahalesi olmadan kullanma özgürlüğünü değerlendirmektedir. Sıralanan özgürlük kriterlerinin basit bir ortalaması endeksin oluşturulması için kullanılmaktadır (Miller ve Kim, 2017, s. 20; www.heritage.org; Beach ve Kane, 2007, s. 37; Dialga ve Vallée, 2018, s. 531; Miller ve Kim, 2015, s. 12-13).

Endeks dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar:

- [Hukukun Üstünlüğü]
- [Devlet Büyüklüğü]
- [Düzenleyici Kurumların Verimliliği]
- [Piyasa Açıklığı]'dır.

IFE yer alan dört ana başlık 12 alt bileşenden oluşmaktadır. Bir ülkenin genel puanı her birine eşit ağırlık verilmesiyle on iki değişkenin aritmetik ortalaması alınarak elde edilmektedir. Her başlık altında, ilgili boyut için en özgür 100'den (daha az kısıtlama) en az özgür 0'a (daha çok kısıtlama) kadar puanlamanın yapıldığı toplam 50 değişkeni temsil eden 50 soru sorulmaktadır. Bu sorulara verilen yanıtların karşılığında elde edilen puanlar toplanarak ülkenin 0 ile 100 arasındaki ekonomik özgürlük skoru elde edilmektedir. Heritage Vakfı tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük endekslemesinde elde edilen skorlarla, 80 ve üzeri puana sahip olan ülkeler *özgür*, 70-79.9 arasında puan alan ülkeler *çoğunlukla özgür*, 60-69.9 arasında puan alan ülkeler *orta derecede özgür*, 50-59.9 arasında puan alan ülkeler *çoğunlukla özgür olmayan* ve 50'nin altında puan alan ülkeler ise *özgür olmayan* ülkeler olmak üzere beş grupta toplanmaktadır. 100 puan en yüksek özgürlük düzeyini temsil etmektedir. Ülkeler için 100 puan seviyesi ulaşmak istenilen bir hedeftir. 100 puan ekonomik özgürlüğe en çok yardımcı olan bir ekonomik ortamı veya söz konusu ortama ulaşmayı kolaylaştırıcı bir dizi politikayı ifade etmektedir (www.heritage.org; Beach ve Kane, 2007, s. 39).

Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi belirli ağırlıklandırma yöntemleri

kullanılmadan oluşturulduğu için daha öznel skorları elde etmeyi başarmıştır. Bunun yanı sıra endeks daha fazla sayıda ülke ve daha fazla zaman periyodu ile çalıştığı için geliştirilen diğer endekslere göre öne çıkmaktadır (Yenipazarlı, 2009, s. 42).

Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi, ekonomik özgürlüğün faydalarına ulaşmada her bileşeni eşit derecede önemli kabul eder. 12 faktör eşit ağırlıklı olarak değerlendirilip hesaplamaya dâhil edilmektedir. Bu yöntemin uygulanmasındaki esas neden endeksin bir faktöre bağlı olarak veya herhangi bir politika yönlendirmesi sonucunda sapmasının önüne geçebilmektir. Ülke puanlarının belirlenmesinde her özgürlük eşit ağırlığa sahiptir. Ekonomik reform yapmayı düşünen ülkeler, en düşük puan aldıkları faktörlerde ekonomik performansı iyileştirmek için önemli değişimler yaparak ekonomik büyüme ve refah üzerindeki önemli bağlayıcı kısıtlamaları ortadan kaldıracıdır. Ekonomik özgürlük birey için servet artışının sağlanma yapacağı muhtemel destek ile ilgi çekmektedir (www.heritage.org; Yenipazarlı, 2009, s. 41).

Tablo 1.3: Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin Ana Bileşenleri ve Alt Bileşenleri

Ana Bileşenler	Alt Bileşenler
Hukukun Üstünlüğü	➤ Mülkiyet Hakları • Bireysel Mülkiyet Haklarının Devlet Tarafından Korunması ve Güvence Altına Alınması • Fiziki Mülkiyet Hakları • Fikri Mülkiyet Hakları • Yatırımcı Korumasının Sağlamlığı • Kamulaştırma Riski ve Arazi Yönetiminin Kalitesi ➤ Yargının Etkinliği • Yargının Bağımsızlığı • Yargılama Sürecinin Kalitesi • Olumlu Yargı Kararlarının Alınma Olasılığı

	➤ Yolsuzluktan Uzaklık • Uluslararası Yolsuzluk Endeksi (CPI) verileri • Halkın Politikacılara Olan Güveni • Düzensiz Ödemeler ve Rüşvet • Devlet Politikalarının Şeffaflığı • Yolsuzluğun Olmaması • Yolsuzluk Algıları ve Kamu Hizmetlerinin Şeffaflığı
Devlet Büyüklüğü	➤ Mali Özgürlük/Vergi Yüğü • Gelir Vergisi (en yüksek marjinal vergi oranı) • Kurumlar Vergisi (en yüksek marjinal vergi oranı) • Vergi Gelirleri (GSYİH %) ➤ Hükümet Harcamaları • Kamu Harcamaları • Tüketim • Transfer Harcamaları ➤ Kamu Maliyesinin Durumu • Bütçe Açığı • Kamu Borcu
Düzenleyici Kurumların Verimliliği	➤ İş Özgürlüğü • İşe Başlayan Firma Sayısı • İşe Başlama Prosedürlerinin Sayısı • İşe Başlama Süresi(gün) • İşe Başlama Maliyeti(% kişi başına gelir) • İşe Başlayan Firmanın Sermayesi (% kişi başına gelir) • Lisans Sahibi Firma Sayısı • Lisans Alma Süresi (gün) • Lisans Alma Maliyeti • İş Kapatma Süresi (yıl)

	• İş Kapatma Maliyeti (% emlak) • İş Kapatma süreci prosedürleri ➤ Çalışma/İşgücü Özgürlüğü • Asgari Ücret (işçi başına düzen ortalama değer oranı) • Çalışma Saatlerinin Uzunluğu • İşçi Çıkarma Engelleri • İşçi Çıkarmanın Maliyeti • Yasal Olarak İşten Çıkarma Bildirim Süresi • Zorunlu Kıdem Tazminatı Ödemesi • İşgücüne Katılım Oranı ➤ Parasal Özgürlük • Enflasyon Oranın Ağırlıklı Ortalaması (Son 3 yıl) • Fiyat Kontrolleri
Piyasa Açıklığı	➤ Ticaret Özgürlüğü • Ortalama Tarife Oranları • Tarife Dışı Engeller ➤ Yatırım Özgürlüğü • Doğrudan Yabancı Sermaye Akımları • Yatırım Sınırlamaları • Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Ulusal Tehditler • Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması • Arazi Mülkiyeti Üzerindeki Sınırlamalar • Sektörel Yatırım Sınırlamaları • Tazminatsız Kamulaştırma Yatırımları • Döviz Kuru Kontrolleri • Sermaye Kontrolleri

	➤ Finansal Özgürlük • Finansal Hizmetlerde Kamu Düzenlemelerinin Kapsamı • Banka ve Diğer Finans Kuruluşlarına Devlet Müdahalesi • Yerli ve Yabancı Yatırımcıya Finans Şirketi Açma ve Çalıştırma Güçlüğü • Kredi Tahsisine Hükümetin Etkisi • Finans ve Sermaye Piyasası Gelişiminin Kapsamı
--	--

Kaynak: www.heritage.org; Yenipazarlı, 2009, s. 39-40; Bahtiyar, 2019, s. 106-107

Heritage Vakfı Özgürlük Endeksi'nin alt bileşenleri ana hatları aşağıdaki gibidir: (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 13-17; Beach ve Kane, 2007, s. 37-39; Yereli, 2007, s. 157-171).

1- Hukukun Üstünlüğü

a. Mülkiyet Hakları: Devlet tarafından uygulanan etkin hukuk kuralları tarafından korunan güvenli mülkiyet hakları bireylerin girişimci faaliyette bulunmasına, gelirlerini biriktirmesine ve uzun vadeli planlar yapmasına yardımcı olmaktadır. Bir piyasa ekonomisinde ana motive edici güç özel mülkiyet üzerinde istenilen tasarrufu yapabilmektir ve hukukun üstünlüğü söz konusu ortamın oluşturulmasında etkin olduğu için tam olarak işleyen serbest piyasa ekonomisi için hayati önem taşımaktadır. Bireyler güvenli mülkiyet hakları sayesinde gelirlerinin, tasarruflarının ve gerek gerçek gerekse fikri mülklerinin hırsızlıktan veya hükümet tarafından haksız kamulaştırmadan korunduğunu bilerek hareket edebilmektedir. Böylece mülkiyet hakları, üretim ve yatırım için sermaye birikiminde birincil faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faktör hükümetin yasaları uygulayarak özel mülkiyeti ne ölçüde koruduğunun yanı sıra özel mülkiyetin kamulaştırmadan ne kadar güvenli olduğunu incelemektedir. Mülkiyet haklarının korunmasının önemli bir yönü, sözleşmelerin uygulanmasıdır. Sözleşme yükümlülüklerinin gönüllü olarak üstlenilmesi, piyasa sisteminin temelidir ve ekonomik uzmanlaşmanın,

ticari mübadeleden elde edilen kazançların ve uluslararası ticaretin temelini oluşturmaktadır.

b. Yargının Etkinliği: Hukuk devletinin temel bir bileşeni olarak yargının etkinliği, yasalara tam olarak uyulmasını ve ihlallere karşı uygun yasal işlemlerin yapılmasını sağlamak için verimli ve adil yargı sistemleri içinde barındırmaktadır. Yargı etkinliği, özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümenin temellerinin atılmasında önemli ekonomik özgürlük alanı olabilirken gelişmiş ekonomilerde yargı etkinliğinden uzaklaşmalar ekonomik gerilemeye yol açabilecek ciddi sorunlara sebep olabilmektedir. Dürüst, adil ve etkili bir yargı sisteminin bireyleri güçlendirmede, ayrımcılığı sona erdirmeye ve rekabeti artırmada kritik bir faktör olarak önemini korumaktadır. Yargı etkinliğinin korunması ve ilerletilmesi bireylerin refah düzeylerinin artırılması adına kritik bir kurumsal faktördür.

c. Yolsuzluktan Uzaklık: Hükümetin yasal, adli ve idari yolsuzluk düzeyleri de dâhil olmak üzere iş ortamındaki yolsuzluk algısının ölçüldüğü bileşendir. Devlet kurumlarının rüşvet, kayırmacılık, zimmete para geçirme ve rüşvet gibi uygulamalarla sistemli olarak yozlaşması büyük bir endişe kaynağıdır. Söz konusu uygulamalar nerede yapılırsa yapılsın hükümetin bütünlüğünü aşındırma gücüne sahiptir. Bazı bireylerin veya özel çıkar gruplarının devlet menfaatleri elde etmesine izin vermek, ekonomik olarak özgür bir toplumun temel bileşenleri olan adil ve eşit muamele ilkeleriyle büyük ölçüde uyumsuzluk gözetmektedir. Devletin ekonomik faaliyete müdahalesinin kapsamı ile yolsuzluğun yaygınlığı arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Özellikle aşırı ve gereksiz yapılan hükümet düzenlemeleri rüşvet ve yolsuzluk için ortam hazırlamaktadır. Rüşvet gibi yolsuzluk uygulamaları da ekonomik büyüme ve kalkınmaya zarar vermektedir. Bütün bunlara ek olarak bir alandaki hükümet düzenlemeleri veya kısıtlamaları başka bir alanda gayri resmi oluşumlar veya karaborsa oluşturabilir. Örneğin hükümet düzenleyici bürokrasi ve yüksek işlem maliyetleri de dâhil olmak üzere iş yapmak için çok sayıda engel koyarak rüşveti teşvik edebilir ve serbest piyasanın verimli işleyişi için gerekli olan şeffaflığı tehlikeye atan gayri meşru ve gizli etkileşimleri teşvik edebilir.

2- Devletin Büyüklüğü

a. Mali Özgürlük/Vergi Yüğü: Hükümetlerin gelir elde ettiğı vergi toplamadaki sorumluluğunun ölçüsüdür. Hükümetler vergilendirme ve borçlanma yoluyla ekonomik faaliyete mali yük oluşturmaktadır. Bireyin ve girişimcinin yapacağı ekonomik eylem için ödemesi gereken bedel vergidir. Devletin gelir veya servetten aldığı pay ne kadar yüksekse, bireyin ekonomik faaliyeti için ayırdığı pay ve girişimcilik isteğı de o kadar düşüktür. Daha yüksek vergi oranları, bireylerin ve firmaların pazardaki hedeflerini takip etme kabiliyetini azaltır ve böylece özel sektör faaliyetinin seviyesini düşürür. Bireysel ve kurumlar vergisi oranları, bireyin ekonomik özgürlüğü üzerinde önemli ve doğrudan bir kısıtlamadır. Ekonomik Özgürlük Endeksi'nde vergilerin yükü her türlü vergilendirmeden elde edilen toplam vergi yükünün toplam GSYİH'nin yüzdesi olarak ölçülmesiyle elde edilmektedir.

b. Hükümet Harcamaları/Devletin Büyüklüğü: Hükümet harcamaları altyapı sağlamak, araştırmaları finanse etmek veya insan sermayesini geliştirmek için yapmış olduğı yatırımlardan oluşmaktadır. Hükümetler ayrıca faydası piyasaların uygun şekilde fiyatlayamayacağı geniş ölçüde topluma tahakkuk eden kamu mallarına da harcama yapmaktadır. İdeal olan devletin minimum harcama ile yalnızca gerçek kamu mallarını sağlamasıdır. Aşırı hükümet harcamaları, özel ekonomik faaliyeti dışlama konusunda büyük bir risk taşır. Devletin sahip olduğı kıt kaynakları kendi amaçları için doğrudan kullanmasını ve devletin sahiplik yoluyla kaynaklar üzerindeki kontrolü sağlanmalıdır. Çünkü bir ekonomi daha fazla hükümet harcaması yoluyla daha hızlı büyüme sağlasa bile bu tür bir ekonomik genişleme kaynakların piyasa tahsisini ve özel yatırım teşviklerini bozarak geçici bir etki yaratma kapasitesine sahiptir. Kamu harcamalarının artarak devam etmesi çoğı zaman bürokrasiye, daha düşük üretkenliğe, verimsizliğe ve gelecek nesiller üzerinde daha da büyük bir yük oluşturan artan kamu borcuna yol açmaktadır.

c. Kamu Maliyesinin Durumu/ Mali Sağlık: Yapılan hükümet bütçeleri sınırlı hükümet ilkesi çerçevesince öncelikleri belirlemek ve kaynakları tahsis etmek, hem hükümetin ekonomik faaliyete müdahale

edeceği alanları hem de bu müdahalenin kapsamını açıkça ortaya koymalıdır. Ayrıca bütçe, bir hükümetin hem dinamik uzun vadeli ekonomik genişleme için gerekli hem de ekonomik özgürlüğün ilerlemesi için kritik olan kaynakların sağlam mali yönetimine olan bağlılığını (veya eksikliğini) yansıtmaktadır. Yapılan zayıf hükümet bütçe yönetimi genişleyen açıklar ve artan borç yükü ile ülkenin genel mali sağlığının aşınmasına yol açmaktadır. Mali sağlığın bozulması devamında makroekonomik istikrarı bozucu, ekonomik belirsizliğe neden olan ve dolayısıyla ekonomik özgürlüğü sınırlayan bir ortama yol açmaktadır. Bütçe açıklarının kalıcı hale gelmesiyle oluşan artan kamu borcu, özellikle hükümet tüketimini veya transfer ödemelerini artıran harcamalara ek olarak genel üretkenlik kaynaklı büyümeyi olumsuz etkileyerek ekonomik durgunluğa yol açmaktadır. Bütçe açığının son üç yıl ortalamasının GSYİH'ye ortalamasının yüzde 80'i ve borç miktarının GSYİH'ye oranının yüzde 20'si alınarak hesaplanan bir kriterdir.

3- Düzenleyici Kurumların Verimliliği

a. İş Özgürlüğü: Bireyin devletin gereksiz müdahalesi olmaksızın bir işletme kurup işletmesi ekonomik özgürlüğün en temel göstergelerinden biridir. Fazla sayıda ve gereksiz düzenlemeler girişimcilik faaliyetinin özgürce yürütülmesinin önündeki en yaygın engeller arasındadır. Düzenlemeler üretim maliyetlerini artırarak girişimcilerin piyasada başarılı olmasını zorlaştırabilir. Birçok düzenleme iş üretkenliğini ve karlılığını engelse de, girişimciliği en çok engelleyenler genellikle yeni işletmelerin kurulmasıyla ilgilidir. Ülkede yeni bir işletme kurmak için geçen gün sayısı ve bu süreçte yerine getirilmesi gereken bürokratik işlemlerin sayısının az olması yatırımcıları pozitif olarak etkilemektedir. Bir ülkede düzenlemeleri eşit ve şeffaf bir şekilde uygulanması uzun vadeli iş planlamasını kolaylaştırarak düzenleyici yükü azaltabilmektedir. Tam aksine düzenlemeleri tutarsız ve katı bir şekilde uygulanması öngörülemeyen bir iş ortamı oluşturarak yatırımların düşmesine ve yolsuzluğa neden olmaktadır.

b. Çalışma/İşgücü Özgürlüğü: İşçilerin ve işletmelerin devlet tarafından herhangi bir kısıtlama olmaksızın etkileşimde bulunma yeteneğinin bir ölçüsüdür. Bireylerin istihdam fırsatları bulma ve çalışma yeteneği

ekonomik özgürlüğün önemli bileşenlerinden bir tanesidir. Bunun yanı sıra işletmelerin işgücü için serbestçe sözleşme yapma ve ihtiyaç duyulmadığında fazla işçileri işten çıkarma seçeneği, üretkenliği artırmak ve genel ekonomik büyümeyi sürdürmek için önem arz etmektedir. Emek piyasasındaki gönüllü mübadele serbest piyasanın temel ilkesini oluşturmaktadır. Devlet müdahalesinin, diğer piyasalarda yol açtığı sorunlar işgücü piyasasında da oluşabilmektedir. Hükümetin yapmış olduğu işgücü düzenlemeleri, asgari ücretler veya diğer ücret kontrolleri, çalışılan saatlere veya diğer işyeri koşullarına ilişkin sınırlamalar, işe alma ve işten çıkarma kısıtlamaları ve diğer kısıtlamalar dâhil olmak üzere çeşitli şekillerdedir. Ağır iş kanunları hem işletmeleri hem de çalışanları cezalandırmaktadır. Katı işgücü düzenlemeleri, işverenlerin ve çalışanların çalışma şartları ve diğer değişiklikleri serbestçe müzakere etmelerini engelleyerek emek arzı ve talebinin kronik olarak uyumsuzluğuna yol açmaktadır.

c. Parasal Özgürlük: Parasal özgürlük istikrarlı bir para birimi ve piyasa tarafından belirlenen fiyatlardır. Gerek tüketici gerekse girişimci ekonomik açıdan özgür olan insanlar değişim aracı, hesap birimi ve değer saklama aracı olarak istikrarlı ve güvenilir bir para birimine ihtiyaç duymaktadır. Parasal özgürlüğün olmaması uzun vadeli değer yaratmak ve sermaye biriktirmenin önünde önemli bir engeldir. Hükümetin yürüttüğü para politikası ülke para biriminin değerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Enflasyonla mücadele etmeye, fiyat istikrarını sağlamaya ve ulusun zenginliğini korumaya çalışan bir para politikasıyla insanlar öngörülebilir gelecek için piyasa fiyatlarına güvenmesine yol açarak yatırımların, tasarrufların ve diğer uzun vadeli planların daha güvenle yapılabilmesini sağlamaktadır. Enflasyonist bir ortam görünmez bir vergi gibi servete el koyarak fiyatları ve kaynakları tahsis bozarak iş yapma maliyetini yükseltmektedir. Günümüzde bütün para teorileri düşük enflasyon ve bağımsız bir merkez bankasına verilen desteği önemli kabul etmektedir. Hem enflasyon hem de fiyat kontrolleri piyasa faaliyetlerini bozucu etki yaratmaktadır. Mikro ekonomik müdahale olmaksızın fiyat istikrarı, serbest piyasa için ideal durum olduğu unutulmamalıdır.

4- Piyasa Açıklığı

a. Ticaret Özgürlüğü: Birçok hükümet vatandaşlarının uluslararası pazarda alıcı veya satıcı olarak serbestçe etkileşim kurma yeteneklerini kısıtlamaktadır. Mal ve hizmet ithalat ve ihracatını etkileyen tarife ve tarife dışı engellerin bulunmaması ticaret özgürlüğünü desteklemektedir. Ticaret kısıtlamaları tarifeler, ihracat vergileri, ticaret kotaları veya doğrudan ticaret yasakları, çeşitli lisanslama, standart belirleme ve diğer düzenleyici eylemlerle ilgili tarife dışı engeller vb. oluşmaktadır. Aynı zamanda ileri teknoloji ürünleri ve hizmetlere olan ulaşımı engelleyen ticaret kısıtlamaları ile yerel girişimcilerin üretken gelişimi de sınırlandırılmaktadır. Küresel tedarik zincirlerinin ve sınır ötesi üretim süreçlerinin gelişimi göz önüne alındığında, işletmeler uygulanan ticaret politikasındaki istikrara giderek daha fazla değer vermektedir. Devletin dış ticaretin serbest akışını engelleme düzeyi bireylerin ekonomik hedeflerini takip etme, üretkenliklerini ve refahlarını en üst düzeye çıkarma yetenekleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir.

b. Yatırım Özgürlüğü: Ücretsiz ve açık bir yatırım ortamı; genişleyen ekonomik faaliyet, daha fazla üretkenlik ve iş yaratma için maksimum girişimcilik fırsatları ve teşvikler sağlamaktadır. Böyle bir ortamın faydaları yalnızca daha fazla getiri beklentisiyle girişimcilik riskini alan şirketler için değil, aynı zamanda topluma da etki etmektedir. Etkili bir yatırım stratejisi, şeffaflık ve eşitlik ile oluşturularak sadece büyük veya stratejik olarak önemli şirketler yerine her tür firmayı destekleyerek yenilik ve rekabeti caydırmak yerine teşvik etme potansiyeline sahiptir. Yatırım özgürlüğü sermayenin özellikle de yabancı sermayenin serbest akışının bir değerlendirmesidir. Yabancı yatırımın kısıtlanması sermaye akışını sınırlandırarak ekonomik özgürlüğü engellemektedir. Hem ülke içinde hem de uluslararası sermaye hareketi üzerindeki kısıtlamalar kaynakların verimli dağılımını baltalamakta ve üretkenliği azaltarak ekonomik karar alma sürecini bozmaktadır. Sermaye akışını yeniden yönlendirmek ve seçimi sınırlamak için devlet düzenlemeleri hem yatırımcının hem de sermaye arayan kişinin

özgürlüğüne bir dayatma oluşturmaktadır. Bir ülke yatırıma ne kadar fazla kısıtlama getirirse girişimci faaliyet düzeyi o kadar düşük olmaktadır.

c. Finansal Özgürlük: Erişilebilir ve verimli işleyen resmi bir finansal sistem bireylere ve işletmelere çeşitlendirilmiş tasarruf, kredi, ödeme ve yatırım hizmeti imkânını sunmaktadır. Açık bir bankacılık ortamı finansman fırsatlarını genişleterek ve girişimciliği teşvik ederek bireyler ve firmalar arasında olduğu kadar yatırımcılar ve girişimciler arasında da en verimli finansal aracılığı sağlamak için rekabeti teşvik etmektedir. Mali piyasalarda şeffaflık ve dürüstlük güvencesinin ötesine geçen devlet bankacılığı ve devlet tarafından yapılan mali düzenlemeler verimliliği engelleyebilir, girişimcilik faaliyetinin finansman maliyetlerini artırabilir ve rekabeti sınırlayabilir. Hükümet bankaları ne kadar çok kontrol ederse bireylerin tasarruflarını bankalarda değerlendirmesine, kredi kullanarak yatırım veya tüketim yapmasına vb. faaliyetlerde o kadar az özgür olmasına yol açmaktadır. Örneğin, hükümet borsaya müdahale ederek piyasa ekonomisinin en kritik işlevi olan sermayenin fiyatlandırılmasına da müdahale ederek milyonlarca bireyin tercihlerine müdahil olmuş olacaktır.

Ekonomik özgürlüğün ölçülen kriterlerinden her biri kişisel ve ulusal refahın geliştirilerek sürdürülmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte bütün kriterlerin etkileri birbirini tamamlayıcı niteliktedir ve bir alandaki ilerlemenin genellikle bir diğerindeki ilerlemeyi güçlendirmesi ve hatta ilham vermesi söz konusudur. Benzer şekilde, bir alanda bastırılmış ekonomik özgürlük diğer kategorilerde yüksek düzeyde özgürlük elde etmeyi çok daha zor hale getirebilmektedir (Miller ve Kim, 2015, s. 12).

1.5. PİYASA EKONOMİSİ İLE SINIRLANDIRILMIŞ DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

Yüzyıllar boyunca var olmuş olan devlet sosyal bir olgudur. Çağın özellikleri, siyasi, idari, ekonomik ve ideolojik değişimler devletin sahip olması gerek özellikleri şekillendirmektedir. Zamanla görev ve fonksiyonlarının değişmesi ile tanımı da değişim göstermiştir (Gözler, 2001, s. 43). Temel kurumlardan birisi olma özelliğine sahip devletin toplumun yapısı ve dinamiği çerçevesinde eylemlerinin yerine getirmesi

beklenmektedir (Yılmaz, 2009, s. 35).

Ticari kapitalizm Merkantalizm'in, tarımın kapitalistleştirilmesi Fizyokrasi'nin, Sanayi Devrimi Klasik İktisadi Düşünce'nin ve Büyük Buhran da Keynesyen İktisadi Düşünce'nin temelini oluşturan tarihi gelişmelerdir. Klasik İktisadi Düşünce'nin devleti jandarma devlet olarak görmesine karşın Keynesyen İktisadi Düşünce sosyal refah devleti anlayışını benimsemiştir (N. Öztürk, 2007, s. 6-7). I. Dünya Savaşı sonrası gelir adaletsizliğinin artması, ücretli kesimin fakirleşmesi, vergi yükünün artması, özellikle 1970'li yıllardan sonra artan tekeller eğilimler toplumda gerilimi arttırmış ve devletler artan işçi hareketlerinin polis ve askeri güçle bastırma yoluna gitmiştir. Mevcut iktisat politikalarına olan güven sorgulanırken toplumdaki gelir adaletsizliği ve durgunluk sonucunda dikkatler toplumun sahip olduğu kurumlara çevrilmiştir. Toplumun ihtiyacı olan *toplumsal kontrol ve reformun* yine devlet tarafından sağlanacağı düşüncesi Kurumsal İktisatçılar tarafından öne sürülmüştür. Ekonomik istikrar için devletin ekonomiyi izleyerek yönlendirmesi ve gelir dağılımı adaletini sağlaması gerekmektedir. Devlet bireyin mevcut durumunu iyileştirmek adına engelleri ortadan kaldırmalıdır. Bireylerin mülk sahipliği ve paylaşımı konusunda sürekli çatışma içinde olması başta en temel kurum olan devlet ve kolektif kurumlar ile mevcut çatışmaların çözümünü ön görmektedir (Yılmaz, 2009, s. 55-56).

Kurumsal iktisatçılara göre devlet, ekonomik sistemin önemli bir parçası konumundadır ve ekonomik sistem devlet olmaksızın kurulmayacaktır. Hem ekonomik sistemin yapısını belirleyen temel ekonomik kurumlar hem de doğal kaynakların ekonomik değeri gibi ekonomik iktidar yapısını belirleyen bir takım hak ve yetkiler devletin bir fonksiyonudur. Devletin kolektif eylemlerin değiştirilemez aracı olarak değerlendiren kurumsal iktisat, devleti hem bağımlı hem bağımsız bir değişken olarak sosyo-ekonomik iktidar yapısı ile ilgilidir (Yılmaz, 2009, s. 64-65).

Liberaller, sosyalizmin ve devlet müdahalesi ile yürütülen ithal ikameci kalkınma modellerinin uygulamasının son bulmasıyla ekonomileri özgür kılarak daha hızlı ve daha sürdürülebilir büyüme oranlarına yol açacağını öne sürmektedirler. Hatta bir adım ileri giderek akıllıca uygulanan devlet müdahalelerinin ekonomik büyümeye yol açabileceği ifade edilmiştir (De Haan ve Sturm, 2000, s. 216). Adam Smith de ekonomik refaha giden

yolun hükümet müdahalesinin azaltılmasıyla sağlanacağını belirtmiştir (Dawson, 1998, s. 603).

Devlet büyüklüğü: **i.** Hükümet tüketimi, transfer ve sübvansiyon ödemeleri (GSYİH'nin %); **ii.** bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerinden alınan vergi oranları (GSYİH'nin %); **iii.** ülkenin kaynakları yönlendirmek için devlet yatırımları ve teşebbüsler yerine özel yatırım ve teşebbüsleri ne ölçüde kullandığına bağlıdır (Graafland, 2019, s. 251).

Değişen dünya düzenine paralel olarak devletin ekonomideki ağırlığının artmasına neden olan koşullar:

i. *Marksist ve sosyalist düşüncenin bölüşümcü adalet çerçevesinde yaratmış olduğu baskı Keynesyen iktisat düşüncesinin tam çalışma ve fiyat istikrarı sağlamaya yönelik baskı devletin ekonomiye müdahalesini haklı gören kamu malları, dışsallıklar ve asimetrik bilgi gibi iktisat literatüründeki gelişmeler,*

ii. *Kalkınma iktisadı alanındaki, özel sektörün oluşmadığı ekonomilerde devletin rol üstlenebileceği ve büyük sermayenin gerektiği üretim alanlarına özel sektörün yatırım yapamayacağı tezlerine dayanan gelişmeler,*

iii. *Hangi malların üretilmesi gerektiği, vatandaşların daha çok neyi istediği ve piyasaların nasıl çalıştığı konularındaki devlet yargısının en iyi sonucu vereceği varsayımının yaygınlık kazanması ve bu sektörlerin vergiler ve sübvansiyonlar aracılığıyla devletin yönlendirmesine bırakılması,*

iv. *Savaşların ve krizlerin yol açmış olduğu her ülkenin kendi kendine yeterliliğinin sağlanması gerektiği ve devletin krizleri engellemesi gerektiği fikirlerinin yaygınlık kazanmasıdır". (Yenipazarlı, 2009, s. 54)*

Demokratik sistemlerde kurulan hükümetler, temel hakları korumak için kurulmaktadır. Dolayısıyla temel haklardan birisi olan ekonomik özgürlükle söz konusu olduğunda bireyler ve hükümet arasındaki kritik ilişki öne çıkmaktadır. Devletin siyasi alandaki müdahale gücünü hukuki bir yapı aracılığı ile sınırlandırmaması ekonomik özgürlük önündeki engelin oluşmasına yol açmaktadır. Genel olarak bireysel özgürlüğe müdahale eden devlet eylemi veya hükümet kontrolü ekonomik özgürlüğü sınırlamaktadır. Özgürlük düzeyindeki herhangi bir azalma, bu alandaki boşluğun iktidar tarafından doldurulması gibi bir sonuca yol açacaktır. Özgürlüklerin azalması engellenirse iktidarın rolü de o ölçüde sınırlandırılmış olacaktır. Bunun yanı sıra sadece hükümet zorlamasının veya kısıtlamasının olmaması değil, herkes için karşılıklı bir

özgürlük ortamının yaratılması ve sürdürülmesi ekonomik özgürlüğün amacı olarak belirlenmiştir. Bireyler ekonomik özgürlüğün nimetlerinden yararlanırken bunun karşılığında başkalarının ekonomik hak ve özgürlüklerine hukukun üstünlüğü çerçevesinde saygı gösterme sorumluluğuna da sahiptir. Hükümetler mülkiyet ve sözleşmeler gibi pozitif ekonomik haklara, başkalarının yıkıcı eğilimlerine karşı bireysel olduğu kadar toplumsal olarak da savunmaktadır (Miller ve Kim, 2015, s. 12; Sartori, 2011, s. 46). Çünkü piyasayı oluşturan ve yönlendiren, iktidar yapısını oluşturan mülkiyet hakları hükümet politikalarının konusunu oluşturmaktadır (Yılmaz, 2009, s. 65).

Devlet düzenleyici ve denetleyici rolü gereği; iç güvenlik, dış güvenlik, adalet ve yargı hizmetleri, rekabeti teşvik edecek ve haksız rekabeti engelleyecek düzenlemelerin yapılması, para sisteminin genel hatlarının oluşturulması, mali sistem ve dış ticarete ilişkin düzenlemelerin yapılması, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık alanındaki genel politikaların düzenlenmesi, piyasa ekonomisinin yeterli olmadığı alanlarda hizmet vermesi, ulaşım, alt yapı, enerji ve haberleşme gibi hizmetleri yerine getirmek, mal ve hizmetlerin kalite kontrol ve standardizasyonunu belirlemekle yükümlüdür (Aktan, 1994, s. 90-92).

Demokratik ülkelerde dahi yetkileri sınırlandırılmayan devletin bir takım tehlikelere yol açacağını ifade eden Hayek, devletin rolünü şöyle ifade etmiştir:

“Şüphesiz, rekabet mekanizmasını işletmek mümkün olmayan hallerde, otoritenin müdahale etmesi icap edecektir; fakat bu, rekabetin, işleyebileceği alanlarda dahi ortadan kaldırılması lâzım geldiğini ispat etmez. Demek ki devletin büyük ve münakaşa götürmez bir faaliyet sahası vardır. Rekabeti mümkün olduğu kadar tesirli kılacak şartları yaratmak, rekabetin tesirli olamayacağı yerlerde onun yerine başka şey ikâme etmek... Rekabet sisteminin iyi bir şekilde işlemesi için önceden gerçekleşmesi lüzumlu şartların en esaslı olan hile ve dolandırıcılığın (cehaletin istismarı da dâhil olmak üzere) önlenmesi meselesi, yasama faaliyetine muazzam bir vazife yüklemektedir.” (Acar ve Bilir, 2014, s. 14)

Ekonomik özgürlüğü mutlak bir mülkiyet hakkı sağlamasının yanı sıra emek, sermaye ve mallar için tam hareket özgürlüğüne yol açmaktadır. Bütün bunlar sağlanırken özgürlüğün korunması ve sürdürülmesi için gerekli olanın ötesinde ekonomik faaliyetin mutlak bir zorlama veya kısıtlama olmadan yürütülmesi önem arz etmektedir. Ekonomik olarak özgür bir toplumda ekonomik kararların devletin merkezi gücünü azaltarak yerel yönetimlerin yetkilerinin arttırılmasını savunan adem-i merkeziyetçi bir şekilde ele

alınması teşvik edilmektedir. Bireyler ekonomik özgürlükleri devlet tarafından aynı anda hem korunarak hem de saygı duyularak, yasaların tarafsız uygulanması altında istedikleri şekilde çalışmak, üretmek, tüketmek ve yatırım yapmakta özgürdürler (Miller ve Kim, 2015, s. 12).

Friedman, ekonomik özgürlüklerin piyasa ekonomisi tarafından organize edildiğini fakat bu noktada asıl dikkat edilmesi gerekenin takas özgürlüğünün sağlanmasının yanı sıra yürütülen faaliyetlerde bireylerin diğerine müdahale etmesinin engellenmesi zorunluluğudur. Ekonomik özgürlüğün sağlanması için serbest piyasanın varlığı devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmayacaktır. Friedman’a göre devlet:

“Hem ‘oyunun kuralları’ nı belirlemek için bir forum olarak, hem de kararlaştırılan kuralların yorumlanması ve uygulanması için bir hakem olarak gereklidir. Piyasanın yaptığı şey, siyasi araçlarla karara bağlanması gereken sorunların oranını büyük ölçüde azaltarak, devletin oyuna doğrudan katılması gerekliliğini en aza indirmektir... Öte yandan piyasanın en büyük avantajı, geniş ölçüde çeşitliliğe izin vermesidir... İşte, piyasa ekonomik özgürlük sağlar derken, bahsettiğimiz şey piyasanın bu özelliğidir... Özgürlüğe yönelen en temel tehdit (ise) zor kullanma gücüdür ve bu güç, ister bir monarkın, bir diktatörün, isterse bir oligarşinin ya da o anki çoğunluğun elinde olsun, tehdit olmayı sürdürür. Özgürlüğün korunması için gücün bu şekilde yoğunlaşmasının mümkün olduğu kadar engellenmesi gerekmektedir. Engellemenin mümkün olmadığı noktalarda ise, gücün dağıtılması ve yayılması gerekir... Ekonomik faaliyetlerin organizasyonunun siyasi otoritenin denetiminden çıkarılmasıyla birlikte piyasa, zor kullanma gücünün kaynağını ortadan kaldırır. Böylece piyasa, ekonomik gücün siyasi gücü desteklemek yerine, denetlemesini de mümkün kılar.” (Friedman, 2018, s. 44-45)

Klasik liberal düşünürler piyasa ekonomisinin demokrasi ve ekonomik özgürlükler için önemli olduğu görüşüne sahiptir. Serbest piyasa otoriter hükümetin sınırlarını belirleyerek gücünü sınırlandırma kapasitesine sahiptir. Piyasa ekonomisi ve siyasi özgürlük birbirini besleyen iki değişkendir ve piyasa ekonomisi siyasi özgürlüğün ortadan kaldırılmasına engel olmaktadır. John Marangos’a göre *“piyasa sadece kaynakların optimal dağılımını sağlamakla kalmaz aynı zamanda bireylere özgür ve bağımsız olma ortamı da oluşturur. Özgürlük piyasa aracılığı ile üretilmektedir ve bireylere kendi kapasitelerini, yeteneklerini ve sınırlarını öğretmektedir”* (Bülbül, 2011, s. 34; Friedman, 2018, s. 38). Devlet ekonomik özgürlüğü korunması ve uygulanabilmesi için bir araç rolü üstlenmiştir. Aynı zamanda siyasi üstünlüğü de elinde bulunduran hükümet devletin ekonomik özgürlüğe bir tehdit oluşturmaya da sebep olabilme potansiyeline sahiptir (Friedman, 2018, s. 37).

Hayek diğer liberaller gibi özel mülkiyet ve sözleşme kurumlarına dayanan bir piyasa ekonomisinin varlığını savunmaktadır. Ancak kapitalist düşünürlerin ileri sürdüğü gibi mülkiyet özgürlüğü ve sözleşme özgürlüğünün piyasa ekonomisinin oluşturulması ve sürdürülmesi için yeterli olduğu görüşüne katılmamaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin sağlanabilmesi için hilenin önlenmesi, mülkiyetin korunması, sözleşmelerin yerine getirilmesi, bütün bireylerin istedikleri ürünü üretip istedikleri fiyattan satmaları gibi bir takım koşulların gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bütün bu şartların oluşması hükümet tarafından sağlanabilecektir. Bunun için hükümetlerin serbest piyasanın işleyebilmesi için kapsamlı bir kamu ve ekonomi politikasına ihtiyacı vardır (Yayla, 2014, s. 182).

Tarih boyunca, hükümetler ekonomik faaliyetlere çok çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Bu tür kısıtlama uygulamaları kimi zaman eşitlik veya toplumsal bir amaç adına dayatılsa da gerçekte çoğunlukla toplumsal seçkinlerin veya özel çıkarların yararına uygulandığı görülmüştür. Hükümetler piyasanın yapısına aykırı düşecek şekilde siyasi yargı oluşturarak haksız çıkar grubunun rant elde etmesine yol açmıştır. Bu yolla üretkenlik ve refah azalarak beraberinde ekonomik durgunluğa yol açılmıştır. Sağlam bir para birimini korumak için para otoritesi, taraflar arasındaki sözleşmeleri uygulamak için tarafsız bir yargı ve savunma gibi bazı kamu malları hükümetler tarafından daha verimli olarak sağlanmaktadır. Kamu malı olarak kabul edilenlerin ötesinde devlet tarafından sağlanan mal ve hizmetler aynı zamanda özel sektör faaliyetlerini dışlayarak özel yatırım veya tüketim için mevcut olabilecek kaynakları gasp ederek ekonomik faaliyet üzerinde ayrı bir kısıtlama getirmektedir. Ekonomik seçimi kısıtlamak mal ve hizmetlerin üretimini, dağıtımını ve tüketimini bozarak azalmasına yol açmaktadır. Bu da bir ulusun zenginliği kaçınılmaz olarak azalması sonucunu doğurmaktadır (Miller ve Kim, 2015, s. 12).

Serbest piyasa ekonomisinin ölçüsü yasal, siyasi ve ekonomik olarak yapılan müdahalenin seviyesi ile ölçülebilir. Siyasi otoritenin fiyat kontrolleri, ithalat ve ihracat tarifeleri, sübvansiyonlar, vergiler, devlet tekelleri gibi ekonomiye doğrudan veya dolaylı olarak bir takım müdahale araçları mevcuttur. Girişimcilik için yapılan düzenlemelerin ve müdahale şekillerinin yol açacağı iki önemli görüş mevcuttur. Bunlardan ilki sıkı şekilde düzenlenmiş olan politikaların piyasadaki kargaşayı engelleyerek girişimcilere

yol gösterir nitelikte olduğudur. Ayrıca serbest piyasa aracılığıyla sağlanan ekonomik özgürlüğün, kaynakların verimli kullanımı için gerekli uzmanlaşmayı ve işbölümünü desteklediğini ifade etmiştir (Dawson, 1998, s. 615). İkinci görüş ise “yönetmelikler yolsuzluğun hammaddesidir” ifadesi ile örtüşen ve katı şekildeki düzenlemelerin yüksek bürokrasi ile birleşerek yolsuzluğun önünü açacağıdır. Hatta bir adım daha ileri giderek aşırı düzenlemenin yol açtığı en büyük zararların başında ülkeye yeni girişimcilerin girişini engellenmesi ve insanların girişimci yönünün öldürebilmesi yer almaktadır. Bunun için girişimciler için cazip olan sektörlerde hükümetler tarafından yapılacak olan sıkı düzenlemeler ile bürokrasi ve maliyetlerdeki artış rüzgârın yönünü tersine çevirerek girişimcilerin yatırımdan vazgeçmesine yol açacaktır (Glaeser ve Shleifer, 2003, s. 415; Klapper, Laeven ve Rajan, 2006, s. 650; Yayla, 2014, s. 171). İkinci görüşle paralel olarak ülkenin sahip olduğu karmaşık ve artan şekilde oluşturulan vergi uygulamaları da girişimcilik faaliyetlerini azaltacaktır. Dış ticarete koruma amaçlı getirilen çeşitli kısıtlamalar uzmanlaşmayı ve serbest piyasaya girişi engelleyerek girişimcilik faaliyetlerini kısıtlayabilmektedir (World Bank, 2005, s. 65). Aynı zamanda hükümetin toplamış olduğu vergilerden oluşan kaynağı iktidardaki politikacıların kendi isteklerine göre baskı ve çıkar gruplarına (ki çoğu kendi seçmenlerinden oluşmaktadır) dağıtması olasılığı yüksektir. İşte bu durum pazar ekonomisine zarar verecektir ve bu zarar bireylerin bencil çıkar arayışları değil örgütlü gruplarının çıkar arayışlarınca oluşturulacaktır (Yayla, 2014, s. 194). Gelişmiş rekabet ortamı rekabet ortamının hem ön koşulu hem sonucudur. Bu ortamın oluşturulmasında rekabetten başka yol yoktur ve rekabetin olmadığı ekonomilerde dinamik yapıdan söz edilemez (Yayla, 2014, s. 171). Rekabet ortamının oluşturulması için yatırım özgürlüğünün sağlandığı ülkelerde girişimciliği finanse edilebilmesine yönelik uygulamaların geliştirilmesi ile yurt içi ve dışında yatırımın önünü açmaktadır (Herrera-Echeverri, Haar ve Benavides Estévez-Bretón, 2013, s. 1923).

Devletin ekonomiye müdahale süreci kamu bürokrasisinin giderek büyümesine yol açmaktadır. Piyasa ekonomisinin kendine uygulama alanı bulmasını zorlaştıran bu durum sistemin yavaş işlemesine sebep olmaktadır. Hükümet müdahalesinin dozunun artması devletin piyasadaki ağırlığının arttırılarak hukuki yapının karmaşık hale gelmesine, karar alma süreci yavaşlamasına, müdahaleden beklenen sonuçların

gecikmesine ve devamında da müdahaleden istenilen sonuçlardan uzaklaşılmasına yol açmaktadır (Yenipazarlı, 2009, s. 49). Ekonomik özgürlüğün savunucuları devletin; vergilendirme, yasaları uygulayarak düzeni sağlama, milli güvenlik gibi sınırlı da olsa belirli yetki ve görevlerinin olduğu noktasında hemfikirdir (De Haan ve Sturm, 2000, s. 222).

Devlet işletmelerinin piyasa içindeki ağırlığına bağlı olarak piyasa kararları için baskın bir rol üstlenmesi ve vergilendirme gücünü kullanarak tekele dönüşebilecektir. Bu durumun önüne geçebilmek için sübvansiyonlar, vergi avantajı vb. hükümetin kendi şirketlerine sağladığı imtiyazı özel sektör şirketlerine de sağlamalıdır. Ekonomik faaliyet alanında etkisini artıran devlet devamında ekonomik özgürlüğü azaltma eğilimine sahip olması söz konusudur (De Haan ve Sturm, 2000, s. 221; Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 23; Yayla, 2014, s. 184). Devlet vergi, regülasyonlar ve hükümet harcamaları yolu ile kişisel tercihler, gönüllü mübadele ve piyasa eşgüdümüne bunlara ek olarak iş ve çalışma hayatına da müdahil olması ekonomik özgürlük düzeyi azaltan ekti yapacaktır (Gwartney ve Lawson, 2003, s. 407).

Hükümetin tercihleri; çeşitli kategorilerdeki harcamaları, vergi oranlarını, piyasaların ve iş kararlarının çarpıklığının kapsamını, hukukun üstünlüğünün ve mülkiyet haklarının korunmasını ve siyasi özgürlüğün derecesini yansıtır. Özel sektörün tercihleri ise her biri tercihlere ve maliyetlere bağlı olan doğurganlık ve tasarruf oranlarını da içerir (Barro, 1996, s. 2). Hükümet harcamalarının GSYİH içindeki payındaki artış nedeniyle hükümetler büyüdüğünde kişisel tercihlerin yerine hükümetin karar alma mekanizması geçer. Bu durum şirketlerin kendi yöntemleriyle faaliyet gösterme konusunda daha az özgürlüğe sahip olduğu anlamına gelir. Özel pazarın daha küçük boyutunun yarattığı azalan rekabet baskısı firmaların maliyetleri düşürme ve yenilik yapma teşviklerini azaltır ve bu da maliyeti düşüren çevre teknolojilerinin gelişimini azaltabilir. Ayrıca, GSYİH içindeki büyük payı nedeniyle devlet sosyal refahtan sorumlu olarak algılanırsa, şirketler kendi sosyal ve çevresel sorumluluklarını ancak çok dar bir şekilde tanımlayabileceklerdir (Graafland, 2019, s. 251).

Devlet, özel güçler karşında üstün olma özelliğinin yanı sıra herhangi bir kontrol eksikliği neticesinde daha güçsüz olacak bireylerin çıkarlarını savunmak için özel güç

sahipleri üzerinde bir kontrol aracı görevine sahiptir (Yılmaz, 2009, s. 65). Devlet müdahalesi ancak yoksulun daha yoksul olmasını ve zenginin daha zengin olmasını engellemek adına “sosyal model” olarak uygulanmalıdır. Devlet kaynakların daha adil dağıtılması adına yüksek vergi oranları, sosyal güvenlik, emek piyasası düzenlemeleri ve kamusal refah artışı için yapılan düzenlemeleri hayata geçirmelidir. Bu düzenlemeler yapılırken atılacak adımlar makul olmalı ve aynı zamanda da piyasa dengesini bozmamalıdır (Yenipazarlı, 2009, s. 50).

2. BÖLÜM

İKTİSAT POLİTİKALARININ NİHAİ HEDEFLERİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK

Çalışmanın bu bölümünde iktisat politikasının öncelikli hedeflerinden olan ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı hakkında bilgi verilecektir. Bölümde sırası ile ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı kavramları, ölçümleri, tarihsel gelişimleri açıklanacaktır. Ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı için geliştirilen teoriler hakkında detaylı bilgi verilerek, söz konusu iki kavram ile ekonomik özgürlük arasındaki ilişki açıklanacaktır.

2.1. İKTİSAT POLİTİKASININ ÖNCELİKLİ HEDEFLERİ

İktisat politikasının öncelikli hedefleri ekonomik büyümeyi hızlandırmak, enflasyonu mücadele etmek, işsizlikle mücadele etmek, cari açığı düşürmek, bütçe açığını azaltmak, gelir dağılımında adaleti sağlamak, kamunun borç yükünü azaltmaktır. Çalışmanın bu kısmında tez konusu için seçilmiş olan ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı kavramları hakkında bilgi verilecektir.

2.2. EKONOMİK BÜYÜME

Verimlilik artışı neticesinde toplumun bütünündeki reel kişi başı gelir artışı olarak ifade edilen ekonomik büyüme, hem bireysel hem de toplumsal olarak gelişmenin iyi bir göstergesidir (Kasper, 2007, s. 1). Ekonomik büyüme olgusu İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi ile beraber ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde dünya tarihin ilk kez sıradan insanların hayat standartları sürekli bir şekilde iyileşme gözlenmiştir (Lucas, 2004, s. 1). Ekonomik büyüme ile yüksek istihdam, yeni yatırımlar, kaynak kullanımında etkinliğin artması, verimliliğin artması ve kurumsal yapıda değişim sağlanmaktadır (Akgüç, 2020, s. 33). Özellikle son 50 yıldır ekonomik sistemi ne olursa olsun gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme üzerine odaklanmıştır. Bunun bir sonucu olarak dünyada hükümetlerin başarısı elde edilen büyüme performansı ile bir tutulur olmuştur. Ayrıca ekonomik büyüme kavramı ülkelerin ulusal ekonomik performansının uluslararası karşılaştırmalarda ve değerlendirmelerde önemli bir kriterdir. Toplumun sahip olduğu

refah ve gelişmişlik düzeyinin temel belirleyicisi olan ekonomik büyüme gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ulaşılmak istenen temel makroekonomik amaçlar içinde yer almaktadır (Berber, 2006, s. 27).

Ekonomik büyüme gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için öncelikli bir hedeftir. Bu hedefe ulaşmak için uygulanan politikalar; gelişmiş ülkelerin pazar paylarını arttırma gelişmekte olan ülkelerin ise sahip oldukları kaynakların üretime dönüştürecek politikalar uygulama ve ekonomik özgürlük alt yapısının oluşturulmasının yanı sıra yabancı yatırımcıların deneyimlerinden yararlanması şeklinde olabilmektedir (Dursun, 2002, s. 71).

2.2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı ve Ölçümü

Ekonomik büyüme reel GSYİH’de bir yıldan diğer yıla gerçekleşen artış olarak ifade edilmektedir. Ekonomik büyümenin temel kaynağı olarak ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri ve bu faktörlerin verimliliğindeki artış olarak kabul edilmektedir (Parasız, 2008, s. 10; Tunçsiper ve Biçen, 2014, s. 31). Ülke halkının talep ettiği mal ve hizmetleri üretebilme kapasitesinin artması olarak ifade edilebilen ekonomik büyüme, hem kişi başına hem de toplamda artan üretim veya gelir artışı olarak tanımlanmaktadır. Bireyin ve toplumun yaşam standartlarının iyileştirilmesinin ön plana çıkması ile birlikte ekonomik büyüme kişi başına düşen mal ve hizmet artışı olarak ifade edilen ve gelir artışı ile ölçülmektedir (Yenipazarlı, 2009, s. 58; Dursun, 1999, s. 142).

Kişi başına düşen reel GSYİH’de meydana gelen *sürekli* artış ekonomik büyümeyi karşılarken bu tanımda dikkat edilmesi gereken nokta artışın sürekli olması gerekliliğidir. Bu yönü ile ekonomik büyümenin kısa dönemli statik bir olgu değil uzun dönemli dinamik bir yapısının varlığından söz edilmektedir (Ünsal, 2007a, s. 11; Taban, 2016, s. 1).

Ekonomik büyüme sadece toplam çıktının büyümesiyle ilgili değil, aynı zamanda sektörel yapıdan demografik ve coğrafi yapıya daha da önemlisi tüm sosyal ve kurumsal dokuya kadar bir ekonominin temel dönüşümü ile ilgili bir kavramdır (Acemoğlu, 2012, s. 546).

Ülkelerin ekonomik büyümesinin araştırılması iktisat biliminin en önemli konu başlıklarındandır. İktisat biliminin temel amaçlarından bir tanesi ekonomik büyümenin nedenlerinin ve ekonomik büyümenin diğer kavramlarla ilişkilerini incelemektir (Yenipazarlı, 2009, s. 56). Çünkü sanayi devriminden sonra dünyada yaşanan ve gözle görülür olan refah artışı beraberinde ülkelerin söz konusu refah artışından alacakları payın artışı ile birlikte çeşitli çabaları beraberinde getirmiştir. Refah seviyelerindeki farklılıklar ülkelerin kendi arasında gelişmiş ve gelişmemiş olmak üzere gruplanmasına yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu düşük refah seviyesi bu ülkelerin gelişmiş ülkeler kategorisine yükselmek için ekonomik büyüme temel hedefleri arasına almalarına yol açmıştır (Berber, 2006, s. 9). Ekonomik büyümenin sağlanması ve devam ettirilmesi bütün ülke ekonomileri için önemlidir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkeler yakalamış oldukları ekonomik büyüme düzeylerin korumak ve geliştirmek olan ülkeler de ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek adına ekonomik yapılarında çeşitli düzenlemeler yapmaktadırlar (Dursun, 2002, s. 67). Ayrıca ekonomik büyüme ile elde edilen gelir artışını neticesinde beslenme, eğitim, sağlık ve barınma olanaklarının artması aynı zamanda ekonomik büyüme ve kalkınma için hızlandırıcı bir etkiye de sahiptir (Koçak, 2016, s. 54; Dursun, 1999, s. 141). Ulaşılmak istenen hedef ne olursa olsun ona uygun politikaların yapılıp uygulanması gerekmektedir. Makro bir değişken olarak değerlendirilen ekonomik büyüme kavramı Acemoğlu'na göre, mikro ve makroyu heyecan verici bir şekilde birleştirdiği için ekonomi içinde özel bir yere sahiptir (Acemoğlu, 2012, s. 546).

Ekonomik büyüme var olan seviyeye yapılan bir ekleme olarak değerlendirildiği için reel bir artış olarak kabul edilmektedir. Reel büyüme enflasyonun etkisinden arındırılan mal ve hizmet üretimindeki artışın kişi başına geliri ve refah seviyesini artırması ile söz konusu olacaktır. Ekonomik büyümede üretim gücünün hesaplanmasında nominal değerler yerine reel değerler kullanılır (Barış, 2019, s. 28). Reel anlamda ekonomik büyüme hem üretimin reel olarak artmasını hem de sahip olunan kaynakların etkin kullanılmasını ifade etmektedir (Dursun, 1999, s. 141). Ekonomik büyüme kişi başına reel GSYİH'daki (Y) artış oranı olarak ifade edilmektedir. Büyüme oranı şöyle hesaplanmaktadır (Barış, 2019, s. 29):

$$g_{GSYİH} = ((Y_t - Y_{t-1}) / Y_{t-1}) \cdot 100$$

hesaplanan büyüme oranı t yılının büyüme oranıdır ve $(t-1)$ yılına göre yüzde kaç büyüdüğünü göstermektedir.

2.2.2. Ekonomik Büyümenin Dinamikleri

Ekonomik büyümenin ülke vatandaşlarının daha fazla üretim ve tüketim yaparak sahip oldukları refah seviyelerini artırması ekonomik büyümenin yol açan faktörlerin bilinmesi gerekli kılmaktadır. Söz konusu faktörlerin bilinmesi ekonomik büyüme hedefine ulaşmak adına önemli hale gelmektedir (Taban, 2016, s. 31). Ayrıca ekonomik büyüme kavramı ulusal ekonomik performansın uluslararası alanda değerlendirme kriterlerinin başında gelmektedir bunun için ekonomik büyümenin belirleyici unsurları önemli hale gelmiştir (Berber, 2006, s. 27).

1- Ekonomik Büyümenin Arz Yönlü Dinamikleri: Ekonomik büyümenin kaynakları olarak uzun dönemde toplam arz eğrisinin veya üretim imkânları eğrisinin sağa doğru kaymasına yol açan değişkenler ekonomik büyümenin konusunu oluşturmaktadır. Zira söz konusu artışlar ülkenin sahip olduğu üretim ölçeğinin artması veya daha etkin kullanılması ile sağlanabileceği için ekonomik büyüme ancak uzun dönemde gerçekleştirilebilen uzun dönemli bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bunun için makroekonomik olarak büyüme daha çok arz cephesi tarafından belirlenmektedir (Kibritçioğlu, 1998, s. 208, Berber, 2006, s. 3-4). Arz eğrisi veya üretim imkânları eğrisinin hükümetlerin üretim faktörlerinin sahip olduğu verimlilik düzeylerini artırıcı etkiye yol açan uzun dönemli değişkenleri üç grupta toplamak mümkündür. **i.** Toprağa, fiziksel donanım ve insan kaynaklarına yapılan yatırım (fiziki ve beşeri sermaye yatırımı), **ii.** Nüfus artışı ve buna bağlı olarak işgücü artışı ve **iii.** Teknolojik gelişmedir. Bu değişkenler üretim imkânları eğrisinin ya da toplam arz eğrisinin sağa kaymasına neden olan ya da destekleyen unsurlardır. Söz konusu değişkenler ülkedeki ekonomik büyümeyi harekete geçiren temel etkenlerdir (Rodrik, 2000, s. 482; Berber, 2006, s. 27-31; Parasız, 2008, s. 11-12; Barış, 2019, s. 30-34).

i. Sermaye Birikimi; gelirin bir kısmının tasarruf edilerek gelecekte üretim ve geliri arttırmak adına yatırıma dönüştürülmedir. Ekonomide üretimi ve verimliliği artırmayı hedefleyen sermaye stoğuna yapılan ilave fiziksel

sermaye stoğunu artıran yatırımlar fabrika, araç-gereçler, makinalar vb. uzun dönemde üretim düzeyinin arttırılmasına yol açmaktadır. Üretim sürecinde kullanılan fiziki varlıkların değerleri olarak değerlendirilen sermaye birikiminin eğitim, sağlık, kültür, konut ve AR-GE vb. fiziki olmayan varlıklar da mevcuttur. İnsan kaynağına yapılan ve ülkenin sahip olduğu işgücünün niteliğini arttıran ve beşeri sermaye yatırımı olarak nitelendirilen yatırımlar ile işgücü miktarındaki artışın üretimi arttırması söz konusudur. Çünkü beşeri sermaye işgücü verimliliğini arttıracaktır. Üretim araçlarına doğrudan veya dolaylı olarak yapılan her türlü katkı sermaye birikimi olarak ifade edilmektedir.

ii. Nüfus artışı ve buna bağlı olarak işgücü artışı; nüfus artışı ile işgücün sayısının da artması uzun yıllar ekonomik büyümeyi destekleyici bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Fakat işgücünün nicelik olarak artışının yanında bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizmi gibi nicelikleri önem arz etmektedir. Beşeri sermaye olarak isimlendirilen bu özellikler işgücü aracılığı ile üretimde kullanılan diğer faktörlerin verimini arttırdığı için üretim artışı ile beraber ekonomik büyümenin temel kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu da üretim artışını beraberinde getirerek ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Nüfus artışının beraberinde getirdiği işgücü artışı azalan verimlerin geçerli olduğu -emeğin marjinal verimliliğinin ortalama verimlilikten daha hızlı arttığı- düzeye kadar ekonomik büyümeyi destekleyecektir. Söz konusu düzeyden sonraki işgücü artışı ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı nüfus artışına rağmen işgücü verimliliğinin düşük seviyededir.

iii. Teknolojik gelişme; bir malın aynı ölçekte daha az girdi kullanarak bilgi, organizasyon ve teknikler kullanılarak üretilmesidir. Teknolojik ilerleme üretim artışına önemli katkı yapmaktadır. Gelişmiş ekonomiler için teknolojik gelişmişlik seviyesinin yüksekliği uzun dönemli ekonomik büyümenin temel belirleyicilerindendir. İleri teknoloji düzeyi ve yeni teknolojik icatlar verimliliği de beraberinde getirmektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesi teknolojik gelişmeye zemin hazırlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu yüksek beşeri sermaye oranı teknolojinin geliştirilip

uygulanmasına yol açmaktadır. Söz konusu bu pozitif katkı önemli üstünlükleri elde etmelerini beraberinde getirmektedir.

Ekonomik büyüme üretim faktörlerinde meydana gelen bir artış veya mevcut üretim faktörlerinin daha verimli kullanılmasıyla sağlanabilmektedir. Üretken faaliyetler için ayrılmış olan beşeri sermaye söz konusu ülkenin üretim kapasitesini de artıracaktır. Lucas (1988) özellikle mevcut teknolojiyi geliştirmek için insan sermayesi kullanıldığında, ekonomik büyümeye katkıda bulunacağını ifade etmiştir. Beşeri sermaye bir dizi içsel ekonomik büyüme modelinde özel bir rol oynamaktadır. Romer (1990)'a göre beşeri sermaye, teknolojik ilerlemenin altında yatan yeni ürünleri veya fikirleri üreten araştırma sektörünün kilit girdisidir. Bu nedenle daha fazla beşeri sermaye stoğuna sahip ülkeler yeni malların piyasaya giriş hızını daha hızlı deneyimleyerek daha hızlı büyüme eğiliminde olacaklardır (Barro, 1991, s. 408-409).

2- Ekonomik Büyümenin Talep Yönlü Dinamikleri: Kısa dönem de ise Keynesgil ifade ile girdiler henüz tam ve etkili istihdam edil(e)mezken, ülkede mal ve hizmet piyasalarında meydana gelen toplam talep artışı yoluyla kişi başı reel gelirde artış sağlanmaktadır. Söz konusu artış üretimdeki artışlardan değil toplam talepteki değişikliklerden kaynaklanan kapasite kullanım oranındaki değişimin bir sonucudur. Üretim kapasitesinden bağımsız olarak gerçekleşen bu artışlar ekonomik büyüme kaynaklı olmayıp iktisadi dalgalanmalar kapsamında analiz edilmektedir. Hükümetlerin toplam talebi pozitif olarak desteklemek adına yürütmüş olduğu genişletici para ve maliye politikaları, döviz kuru ve dış ticaret politikaları etkili olmaktadır (Berber, 2006, s. 4; Kibritçioğlu, 1998, s. 208).

3- Ekonomik Büyüme Etkileyen Diğer Dinamikler: Ekonomik büyüme dolaysız olarak etkileyen arz ve talep yönlü kaynaklar ekonomik büyümenin yaklaşık (dolaysız) belirleyicileridir. Büyümenin söz konusu dolaysız belirleyicilerini etkileyerek büyümeye dolaylı olarak yol açan değişkenlere de temel (dip) belirleyiciler olarak adlandırılmıştır (Ünsal, 2007a, s. 29). Kurumsal ve politik değişkenler olarak adlandırılan temel belirleyiciler ekonomik büyümeyi ikinci derecede etkileyen dolaylı faktörlerdir. İki grup dikkate alındığında ekonomik büyüme fiziki ve beşeri sermaye birikimine ek olarak teknolojik gelişme düzeyi ile doğrudan etkilerken demografik, kültürel, kurumsal ve politik

yapı, gelir dağılımı, hükümet politikası ile dolaylı açıdan etki altındadır. Literatürde yer alan çalışmalar iktisadi olan ve iktisadi olmayan faktörlerin birlikte değerlendirilmesi söz konusu faktörler ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşimin araştırılmasına yardımcı olmaktadır. Başlangıç gelir düzeyi, gelir dağılımı adaletsizliği, düşük oranlı ve istikrarlı enflasyon oranı, vergi yükünün azaltılması, kamu harcamaları ve kamunun büyüklüğü, dış ticarete açıklık, girişimcilerin niteliği ve sayısı, çalışma koşulları, yeni teknolojilerin benimsenmesi, kur politikası, gelişmiş finans sistemi, demokrasinin gelişmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, sosyal, kültürel ve dini adetler, yoksulluğun giderilmesi vb. faktörler ekonomik büyümeyi dolaylı bir şekilde etkileme gücüne sahip değişkenlerdir. Özellikle sosyo-kültürel ve politik faktörler ekonomik büyümenin doğrudan kaynaklarının etkin bir şekilde işleyerek ekonomik büyümeye yol açma kapasitesine sahiptir (Barış, 2019, s. 37).

Ekonomik büyüme gelişmiş ülkeler için bir zorunluluk geliştirmekte olan ülkeler için ise bir hedeftir. Benzer faktör donanımlarına sahip ülkelerin veya aynı ülkede bölgeler arası ekonomik büyüme ve refah düzeylerinin farklılık arz etmesi ekonomistler için farklı açıklayıcı değişkenlerin saptanmasını zorunlu kılmıştır. Söz konusu farkın sermaye birikimi, yetişmiş ve nitelikli insan gücü ve teknolojik gelişme ile açıklanamaması ülkelerin sahip olduğu kurumsal yapıdaki farklılığı ön plana çıkarmıştır (Tunçsiper ve Biçen, 2014, s. 31). İçsel büyüme modellerine ek olarak ekonomik büyümenin belirleyicilerinden olan ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü ortam koşulları da ekonomik analize dâhil edilmiştir. Çünkü ekonomik faaliyetin gerçekleştiği ortam ekonomik performansı olumlu etkileyebilmektedir. Söz konusu ortam; ticari engellerin ve görünmez engellerin kaldırılması, fiyat ve miktar kısıtlamalarının önlenmesi, devletin ekonomik faaliyetleri kolaylaştırmak için ulaşımın kolaylaştırılması, piyasanın özel şirketlere bırakılması gibi çeşitli çalışmalar ile oluşturulabilmektedir (Akın, Aytun ve Aktaş, 2014, s. 1024-1025).

2.2.3. Ekonomik Büyümenin Tarihsel Gelişimi

Ekonomik büyüme modelleri Klasik Büyüme Modelleri, Harrod Domar Büyüme Modeli (Post Keynesyen Büyüme Modeli) ve Neo-Klasik Büyüme Modeli'nin

oluşturduğu Dışsal Büyüme Modelleri ve İçsel (Yeni) Büyüme Modelleri olarak sınıflandırılmaktadır (Berber 2006, s. 52).

Ekonomik büyümenin teorik temelleri klasik iktisatçılar olan Smith (1776), Malthus (1798), Ricardo (1817) ve devamında Marx (1867), Ramsey (1928), Young (1928), Knight (1944) ve J. Schumpeter (1934)'in çalışmaları ile atılmış ve yapılan çalışmalarla modern büyüme teorilerine katkıda bulunmuşlardır. Yapılan çalışmalar rekabetçi davranış ve temel denge dinamikleri yaklaşımlarına dayanmaktadır. Bu bağlamda azalan getirinin rolü, fiziksel ve beşeri sermayenin ekonomik büyüme ile olan ilişkisi, kişi başına gelir ve nüfusun büyüme oranı arasındaki ilişki, dış ticaret, teknolojik ilerleme, eksik rekabet ve üretim yöntemleri gibi yaklaşımlar da ortaya atılmıştır (Alper, 2019, s. 204; Yenipazarlı, 2009, s. 63).

Klasik iktisat alanında ekonomik büyümeyi ilk inceleyen Smith'tir. Ekonomik büyüme sürecinde sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşmaya ek olarak uluslararası ticarete önem vermiştir. İş bölümü ve uzmanlaşma sonucunda emek ve zamandan tasarruf sağlanarak emek verimliliğinin artırılmasıyla sermaye stokunu artıracak devamında da yatırımlar artarak ekonomik büyüme gerçekleştirilecektir. Malthus ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesinin nüfus artış hızının kontrol edilmesine bağlayarak artan nüfusun kişi başına düşen geliri azaltacağını ileri sürmüştür. Ricardo ekonomik büyümenin üretim faktörlerinin üretimden aldıkları paylarda meydana gelen artık değer ile ilgili olduğunu ileri sürmüş ve tarım sektöründe azalan verimle kanunun geçerli olması neticesinde ekonomik büyümenin süreklilik arz etmeyeceğini ve mutlaka sonlanacağını ifade etmiştir (Berber, 2006, s. 60-74; Alper, 2019, s. 205). Marx'ın genel olarak artık-değer üzerine kurduğu büyüme kuramını emeğin verimliliğinin artması ve artık-değerin büyümesi ve birikimin artması sürecine dayandırılmıştır. Schumpeter ise ekonomik büyümeyi girişimciler aracılığıyla elde edilen teknolojik gelişmeye bağlamıştır. Modern büyüme teorileri için Ramsey'in yapmış olduğu hanehalkının dönemler arası optimizasyon kararlarını büyüme teorisine uygulamış olduğu çalışması başlangıç noktasını oluşturmuştur. Keynesyen teoriyi büyüme teorisine birleştiren Harrod ve Domar literatüre önemli katkılarda bulunmuşlardır. Keynesyen teorinin eleştirilmeye başlandığı dönemde Solow ve Swan Neo-Klasik Büyüme Teorileri ile sahneye çıkmış ve uzun dönem ülke ekonomilerinin dengeli olarak büyüyeceği ve ülkeler arası gelişmişlik

farklarının kapanacağını ileri sürdükleri Solow modelini geliştirmişlerdir. Bu kapsamda teknolojik ilerlemeyi uzun dönem büyümenin lokomotifleri olarak değerlendirmişlerdir. Neo-Klasikler'in teknolojik gelişmenin nedenini açıklayamaması neticesinde 1980'li yılların ortalarından itibaren Romer (1986), Lucas (1988) ve Rebelo'dan (1991) oluşan içsel büyüme teorilerinin geliştirildiği grup devreye girmiştir. Söz konusu model ekonomik büyümeyi etkileyen bütün faktörlerin sistemin kendi içinde oluşturulduğu fikri üzerine kurulmuştur. 1990'lı yıllardan sonra ise ekonomik büyümenin ülkelerin sahip oldukları kurumsal yapının özelliklerine bağlı olduğunu ileri süren kurumsal iktisatçılar olarak bilinen North (1990), Barro (1996), Acemoğlu ve Johnson (2003), Rodrik (2003) literatürdeki yerlerini almıştır (Alper, 2019, s. 204-205).

2.2.4. Ekonomik Büyümenin Temel Modelleri

Ülkelerin sahip olduğu uzun dönemli büyüme oranlarının farklı olması, ekonomik büyümeyi olumlu ve olumsuz yönden etkileyen faktörlerin nicelik ve özelliklerinin, ülkeler arası büyüme oranları farklarının ya sıra kişi başı gelir düzeyi değişikliklerinin nedenlerinin gündeme gelmesine yol açmıştır. İktisatçılar söz konusu faktörlerin tespiti için geliştirmiş oldukları modeller yardımı ile söz konusu farklılıkları açıklamaya çalışmıştır. Yapılan çalışmalar sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve nüfus artışı üzerine yoğunlaşmıştır. Ekonomik büyüme ile ilgili olarak iki yaklaşım mevcuttur. Bunlar modern ekonomik büyümenin öncüsü olarak kabul görmüş olan dışsal ekonomik büyüme modelleri ve içsel ekonomik büyüme modelleridir. İki grup sırası ile açıklanacaktır.

1990'lı yıllara kadar ekonomik büyüme için Solow'un (1956) geliştirdiği Neo-Klasik Büyüme Modeli ile fiziksel sermayeye yapılan yatırıma vurgu yapılmış ve Romer (1986) ve Grossman ve Helpman (1991) içsel büyüme modeli olarak adlandırılan teorileri ile beşeri sermaye ve uluslararası ticaretin ekonomik büyümeye yol açacağını ifade edilmiştir (Torstensson, 1994, s. 231).

2.2.4.1. Dışsal Ekonomik Büyüme Modelleri

Bir teoride bulunan değişkenler dışarıdan belirleniyorsa söz konusu bu değişkenler *dışsal* değişkenler olarak isimlendirilir. Tasarruflar, nüfus artışı ve teknolojik

değişimler dışsal değişkenlerdir ve Dışsal Ekonomik Teorileri'nin analizinde yer almaktadır (Parasız, 2008, s. 131). Dışsal Ekonomik Teorileri'nden ilk olarak Harrod-Domar Büyüme Teorisi devamında da Neo-Klasik Büyüme Teorisi hakkında bilgi verilecektir.

2.2.4.1.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod-Domar ekonomik büyüme modeli Harrod (1939) ve Domar (1946) tarafından yapılmış olan iki ayrı çalışmanın benzer yanlarının çok olmasından dolayı birlikte değerlendirilerek Harrod-Domar Modeli olarak literatürde yer almıştır. Keynesyen denge modeli dinamikleştirilerek kurulan model Keynesyen varsayımlara dayanmaktadır. Model tek mallı iki faktörlü bir piyasa ekonomisi varsayımı üzerine temellendirilmiştir. Piyasada hem tüketim hem de yatırım için kullanılmak üzere tek malın üretildiği kapalı bir ekonomide karar alıcı olarak devletin yerine özel karar alıcıların olduğu ve ekonomide ticari ve finansal açıklığın olmadığı kabul edilmiştir (Turan, 2008, s. 27).

Harrod-Domar Modeli'nin üç temel varsayımı vardır. **i)** Emek ve sermaye arasında ikame yoktur ve hâsıla sermaye ve emeğin sabit oranda kullanılmasıyla üretilmektedir. **ii)** Planlanan tasarruflar hasılanın sabit bir oranı olduğu için marjinal ve ortalama tasarruf eğilimleri eşittir. **iii)** Emek arzı dışsal olarak belirlenen n sabit hızıyla büyümektedir (Barış, 2019, s. 116).

Model toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Ekonomik büyüme hızı marjinal tasarruf eğilimi ve sermaye hasıla katsayısı yardımı hesaplanmaktadır. Bir ekonomide yatırımlar ve tasarruflar eşit olduğunda, marjinal tasarruf eğilimi sermaye-hasıla katsayısı tarafından belirlenen oranda büyüyecektir. Harrod-Domar Büyüme Modeli'ne göre büyüme oranı:

$$\Delta Y/Y = s/v$$

şeklinde formüle edilmiştir. $\Delta Y/Y$ büyüme oranını, s marjinal tasarruf eğilimi, v ise sermaye-hasıla katsayısını temsil etmektedir. Ekonomik büyüme marjinal tasarruf eğilimi ve sermaye-hasıla katsayısına bağlı olarak gerçekleşecektir. Bir ekonominin sahip

olduğu marjinal tasarruf eğilimi ne kadar büyük buna karşın sermaye-hasıla katsayısı ne kadar küçükse ekonomik büyüme oranı o kadar yüksek olacaktır (Barış, 2019, s. 116-117). Modelde tasarruf ekonomik büyüme ilişkisinin önemi ön plana çıkarılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş ülkelerin tasarruf-sermaye yetersizliğinden dolayı düşük büyüme oranlarına sahip oldukları yapılan çalışmalarda yer almıştır (Ünsal, 2007a, s. 94).

Harrod-Domar Modeli iktisat literatürüne büyüme kavramını yeniden dâhil etmesinin yanı sıra kararlı ve dengeli büyüme gibi önemli kavramları da kazandırmıştır. Daha da önemlisi bir dönemde sağlanan sermaye birikimi devam eden diğer dönemdeki hasılanın kaynağını oluşturduğu yönündeki tespittir. Ayrıca kapitalist sistemin istikrarsız yapıda olduğunun iddia eden model özellikle 1929 Büyük Buhran'dan sonra çok ilgi uyandırmıştır. Modele yönelik yapılan ilk eleştiri ekonomik büyümeyi sadece fiziksel sermaye stoku ile ilişkilendirmesidir. Söz konusu olan diğer üretim faktörlerinin etkileri ve bu faktörlerin birbirleri ile ikame edilmesi noktası göz ardı edilmiştir. Bir diğer eleştiri konusu modelin gelişmiş ekonomilerin büyüme performansını açıklarken gelişmekte olan ekonomiler için açıklayıcı olmadığı noktasıdır. Modelin eksik yönlerinin giderilmesi adına özellikle 1950'li yıllardan sonra yeni çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Tespit edilen eksiklikler Neo-Klasik Büyüme Modelleri'nin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır (Barış, 2019, s. 118-119; İncekara ve Tatoğlu, 2008, s. 25).

2.2.4.1.2. Neo-Klasik Büyüme Modeli

Ekonomide tam rekabet koşullarının ve tam istihdamın geçerli olduğu, üretim faktörlerine marjinal verimliliklerine göre ödeme yapıldığı, emek ve sermaye arasında ise ikamenin söz konusu olduğu ve değişen bir sermaye çıktı oranının olduğunun kabul edildiği yeni model literatürde Neo-Klasik Büyüme Modeli olarak yerini almıştır. Bütün bunlara ek olarak model ayrıca çıktı düzeyinin emek ve sermaye stokunca belirlendiği, üretim fonksiyonunda azalan marjinal verimlilik ve ölçeğe göre sabit getiri varsaymaktadır. Neo-Klasik Büyüme Modeli Solow (1956) ve Swan (1956)'ın önemli katkıları olduğu için literatürde Solow Büyüme Modeli olarak da isimlendirilmiştir (İncekara ve Tatoğlu, 2008, s. 25; Parasız, 2008, s. 143; Özel, 2012, s. 66; Berber, 2006, s. 142).

Model ülke ekonomisinin sahip olduğu sermaye stoku, işgücü ve teknoloji düzeyindeki büyüme ve gelişmeleri incelemek, söz konusu değişkenlerin birbirleri ile olan etkileşimleri sonucunda ülke ekonomisinin büyümesini nasıl etkilediklerini göstermektir (Taban, 2016, s. 109).

Ekonomik büyüme teorisinde ilk devrimi Adam Smith ikinci devrimi ise Neo-Klasik büyüme modelleri gerçekleştirmiştir (Parasız, 2008, s. 131). Neo-Klasik iktisatçılar geliştirmiş oldukları modeller aracılığıyla ekonominin devamlı olarak büyüyeceğini ve denge durumdan ayrılmalar olması halinde dahi tekrar denge durumuna gelerek eski büyüme hızına döneceği istikrarlı bir büyümenin olacağını ileri sürmüşlerdir (Savaş, 2007, s. 854). Neo-Klasik Büyüme Modeli dışsal değişken olarak kabul edilen nüfus artışı ve teknolojik değişim karşısında tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl değiştiğini açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Modele göre nüfusun büyüme oranı ekonomik büyümeyi etkilerken ekonomik büyüme nüfus artışına yol açmamaktadır. Solow' a göre teknoloji ekonomiye çok hızlı uyum sağlayan bağımsız bir değişkendir ve teknoloji düzeyinin gelişmesi işgücünün üretkenliğini ve verimliliğini arttırarak ekonomik büyümeye yol açarak artan ürün miktarı ile tasarruf ve yatırım oranlarının artarak uzun vadede ekonomik büyümeyi arttıracığını ifade etmiştir (Solow, 1956, s. 85; Jones, 2001, s. 33). Ancak buna karşın ekonomik büyüme teknolojik değişmeyi etkilememektedir. Nüfus artışı ve teknolojik gelişme ile büyüme arasındaki tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusu iki değişkenin dışsal olarak nitelendirilmesine yol açmıştır (Parasız, 2008, s. 131; Berber, 2006, s. 141-144). Model ayrıca ülkelerin sahip olduğu yaşam standartları farklılıklarının bazı nedenlerini de açıklamaktadır. Modelde üretilen çıktının ne kadarının tüketilip ne kadarının tasarrufa ayrılması gerektiğinin çerçevesi çizilmektedir (Parasız, 2008, s. 143).

Neo-Klasik Büyüme Modeli'nin varsayımları; tek malın üretildiği kapalı bir ekonomi, tam rekabet piyasası, rasyonel davranan bireyler, birbirinin yerine ikame edilebilen üretim faktörleri (işgücü ve sermaye) için her birinde ölçeğe göre azalan verimler kanunun geçerli olduğu, teknolojinin dışsal olarak kabul edildiği yani teknolojik değişimlerin firma davranışlarından etkilenmediği ve her ülkenin teknolojik gelişmeden herhangi bir maliyete katlanmadan kullanabildiği ve üretim fonksiyonu için sabit getiriye öngören bir üretim teknolojisinin varlığı, tasarruf ve yatırım eşitliğinin gerçekleştiğidir

(Jones, 2001, s. 19; Berber, 2006, s. 142; Ercan, 2002, s. 130). Neo-Klasik Büyüme Modeli'ne göre büyüme oranı:

$$Y = F(K, AL)$$

şeklinde formüle edilmiştir. Model; toplam çıktı (Y), sermaye (K), emek (L) ve sağlık, eğitim, bilgi ve becerinin oluşturduğu bilgi ya da işgücünün sahip olduğu özellikler (A) gibi dört değişken üzerine temellendirilmiştir. Doğal kaynaklar ve toprak gibi diğer üretim faktörleri analize dâhil edilmemiştir. Model sermaye stokundaki ve emek gücündeki artış ile teknolojik ilerlemenin birbirini nasıl etkileyeceğinin ortaya koymaya çalışmaktadır. Analiz göre kısa dönemde ekonomik büyümenin sermaye birikimi, uzun dönemde toplam çıktı miktarı sermaye ve teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkan işgücü etkinliğine bağlıdır (Parasız, 2008, s. 144; Alper, 2019, s. 209).

Modelde uzun dönemde ekonomik büyümenin dışsal teknolojik gelişmeler tarafından belirlenmesi ve teknoloji düzeylerinin bütün ülkelerde aynı olduğu ve değişmediği varsayımından hareketle, literatürde *yakınsama hipotezi* olarak yer alan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uzun dönem reel büyüme oranlarının birbirine yaklaşacağı ve aradaki farkın giderek kapanacağı fikri öne sürülmüştür. Neo-Klasik modelde teknolojinin dışsal ve sabit olduğu varsayımından hareketle sermayenin işgücü miktarından daha hızlı arttığı ekonomilerde faiz hadlerinin düşmesi neticesinde gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru bir sermaye akışı olacak ve gelişmekte olan ekonomilerin daha hızlı büyüyerek diğerlerini yakalayacağı öngörülmüştür. Aynı miktarda yapılan yatırımlar faktör donanımlarının farklı olduğu bu iki ülke grubundaki gelişmekte olan ülkenin sahip olduğu hâsıla miktarını gelişmiş ülkedekine göre daha hızlı arttırarak gelişmekte olan ülkedeki kişi başına hâsıla gelişmiş ülkedeki kişi başına hâsıla düzeyine ulaşacaktır. Ancak uygulamada yakınlaşma hipotezinin temel öngörülerini dünya ekonomisi gözlemlerine uymamaktadır (Kibritçioğlu, 1998, s. 214-215).

Nüfus ve işgücü artışının yanı sıra teknolojik gelişme modelde dışsal faktör olarak kabul edilmiş buna ek olarak beşeri sermayedeki üretkenlik veya verimlilik değişimi göz ardı edilmiştir. Solow büyüme modelinde kişi başına düşen sermaye miktarı ile kişi başına düşen üretimin aynı oranda artarak dengeli bir büyüme durumu oluşturulmuştur.

Uzun dönemde ülke ekonomilerinin mutlaka dengeli bir büyüme sürecine gireceklerini ve ülkelerarası gelişme farklılıklarının azalacağı ileri sürülmüştür. Denge durumunda ise dışsal bir değişken olarak görülen teknolojik değişimin hızı ile kişi başına gelir ve tüketimdeki artış oranı eşit olmaktadır. Bu noktadan hareketle kişi başına düşen gelirin artışı sadece teknolojik ilerlemeye bağlıdır. Model denge durumundaki büyüme hızının tasarruf eğiliminden bağımsız olduğunu kabul etmiş ve kamu politikalarının kişi başına gelir ve kişi başına sermaye miktarlarını etkilerken, reel hasılanın uzun dönemli ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin zayıf kaldığı sonucunu elde etmiştir (Kibritçioğlu, 1998, s. 214; Ercan, 2002, s. 130; Jones, 2001, s. 25). Bu nedenle devletin piyasaya olası müdahalesi kısa süreli ve dar kapsamlı olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Yapılan kamu yatırımları ile kişi başı gelir ve kişi başı sermaye düzeyini etkileyebildiği fakat reel hasılanın uzun dönem büyüme oranını etkilemediği ifade edilmiştir (Günsoy, 2001, s. 165).

Solow, işgücü ve sermaye artışı dışında meydana gelen ekonomik büyümenin açıklanamayan kısmının teknolojik gelişmelerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Literatürde bu durum “Solow Artığı” olarak nitelendirmektedir (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 35).

Neo-Klasik Büyüme Modelinde tasarruf oranındaki artış kısa dönemde ekonomik büyümeyi etkilerken uzun dönemde sifıra eşit olan hasılanın büyüme oranı üzerinde, tasarruf oranının hiçbir etkisi olmayacaktır. Bu sonuç itibarıyla Neo-Klasik Model’de devletin tasarruf oranlarını arttırmak adına yaptığı uygulamalar pek anlamlı olarak değerlendirilmez. Uzun dönemde tasarruf oranından bağımsız olan ekonomik büyüme oranı teknolojik ilerlemenin olmadığı durumlarda geçici olacaktır. Ancak ekonomik büyüme kişi başına hasıladaki sürekli artış olarak değerlendirildiği için model bu yönü ile tutarsızlık göstermektedir (Barış, 2019, s. 126).

Kişi başına çıktının sabit durum düzeyinde meydana gelecek bir artış, bir geçiş aralığı boyunca kişi başına büyüme oranını arttıracaktır. Bu duruma örnek olarak hükümetlerin yolsuzluk ve vergilendirmeden kaynaklanan yüklerini azaltarak veya mülkiyet haklarını artırarak, ticari faaliyet ortamını iyileştirmesi büyüme oranı bir süreliğine artıracığı gösterilebilir. Böyle bir durumda kişi başına çıktının uzun vadeli

seviyesindeki bir artış, ekonominin büyüme oranında geçici bir artışa dönüşür. Ayrıca, geçişler uzun olma eğiliminde olduğu için büyüme etkileri uzun süre devam etmektedir. Kişi başına düşen çıktının daha yüksek bir başlangıç değerine sahip olduğu tersi bir durumda ise daha düşük bir kişi başına büyüme oranı meydana gelmektedir. Neo-Klasik modelde sermaye azalan getirilerin etkisi altındadır. Bir ekonomi geliştikçe, yatırım getirisi azalır ve buna bağlı olarak büyüme hızı düşme eğilimindedir. Bu etki tasarruf oranı, doğurganlık, işgücü ve göçün içsel tepkileriyle değiştirilebilir. Bununla birlikte, azalan getiriler geçerliyse, o zaman aşağı doğru olan kuvvet büyüme oranları eninde sonunda baskın olma eğiliminde olacaktır (Barro, 1996, 2-3).

Neo-Klasik Büyüme Modeli ekonomideki uzun vadeli büyümeyi teknoloji temelli olarak açıklamaya çalışmıştır. Model ekonomik büyümenin elde edilmesi için teknolojik gelişmenin gerekli olduğunu çıkarımına karşın teknolojik gelişmenin nasıl ortaya çıktığını ve neden dışsal olduğu konusuna herhangi bir açıklama getirmemiştir (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 35).

Neo-Klasik Büyüme Modeli, Harrod- Domar Büyüme Modeli'nin ileri sürdüğü bıçak sırtı dengesizliği ve devlet müdahalesinin istikrar için gerekli olduğu çıkarımını geçersiz hale getirmiş, üretim artışını piyasa ekonomisinde temel üretim faktörlerinden emek ve sermaye artışının yanı sıra teknolojik gelişme ile açıklayarak ekonomik büyüme sürecinin anlaşılır olması adına önemli katkıda bulunmuştur. Ancak zamanla ekonomilerin duruğan duruma girmesi ve ekonomik büyümenin kaynaklarının sistemin dışında aranması teorisinin eksikliklerini gündeme getirmiştir (Berber, 2006, s. 169).

2.2.4.2. İçsel (Yeni) Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme teorisinde ilk devrimi Adam Smith ikinci devrimi ise Neo-Klasik Büyüme Modelleri ve üçüncü devrimi de İçsel Büyüme Modelleri gerçekleştirmiştir (Parasız, 2008: s. 169). İktisat teorisi ve uygulamaları noktasında meydana gelen önemli gelişmeler ve bazı ülkelerin ekonomisindeki dönüşümlerin bir sonucu olarak 1980'li yılların ikinci yarısından sonra yeni bir büyüme modeli açığa çıkmıştır (Fine, 2000, s. 245). Neo-Klasik Büyüme Modeli'nin devamı olarak değerlendirilen İçsel Büyüme Modelleri ekonomik büyümeyi, Neo-Klasik Modeller'in

iktisat dışı faktörlere dayandırmasının aksine iktisat içi faktörler ile açıklamaktadır (Acar, 2008, s. 127).

Az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki farkın ödünç teknoloji yardımı ile kapanacağı yakınlaşmanın gerçekleşmeyeceği Baumol (1986), Lucas (1988), Romer, Mankiw ve Weil (1992) tarafından yapılan ampirik çalışmalarla açığa çıkarılmıştır (Günsoy, 2001, s. 168). Bu noktadan hareketle ülkelerin sahip olduğu teknoloji düzeylerinin farklı olduğu fikri ile birlikte Neo-Klasik Büyüme Modeli'nin teknolojik gelişmenin nasıl ortaya çıktığını açıklayamamasına yönelik eleştiriler neticesinde ve bu teorilere alternatif olarak İçsel Büyüme Modelleri geliştirilmiştir. Büyüme sürecine önemli katkılar yaparak daha iyi anlaşılmasını sağlayan Neo-Klasik Büyüme Modeli'nin yerini 1980'li yılların ortalarından itibaren açığa çıkan İçsel Büyüme Modelleri ekonomik büyüme literatüründe hâkim olmayı başarmıştır. Romer (1986), Lucas (1988), Rebelo (1991) ve sonrasında Grossman ve Heston (1991), Aghion ve Howitt (1992) gibi iktisatçılar çalışmaları ile içsel büyüme teorilerine katkı yapmıştır (Alper, 2019: 205). İçsel Büyüme Modelleri'ni Dışsal Büyüme Modellerinden ayıran temel nokta ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin sistemin kendi içinde oluşturulduğudur (Romer, 1994, s. 4).

İçsel Büyüme Modelleri'nin temel özelliği sermayenin ölçeğe göre artan getirisi ve teknolojinin içsel bir değişken olmasıdır (Parasız, 2008, s. 169). Öncülüğünü Romer, Lucas, Rebelo ve Barro'nun yaptığı İçsel Büyüme Modelleri kendilerinden önce geliştirilen büyüme teorilerinin (dışsal faktörler ve yakınsama hipotezi) gerçekle uyumlu olmadığı gerekçesi ile geliştirilmiştir. Teknoloji düzeyinin dışsal ve bütün ekonomilerin aynı oranda kullanabileceği kamu malı gibi değerlendiren Neo-Klasik yaklaşımın eleştirilmesi modellerin çıkış noktası olmuştur (Günsoy, 2001, s. 168). Modelle teknoloji, Ar-Ge ve beşeri sermaye yardımı ile içselleştirilmiştir (Altıntaş, 2019, s. 29).

Romer (1986)'ın ve Lucas'ın (1988) reddettiği yakınsama modelini, Barro (1991), Mankiw ve diğerleri (1992) ve Barro ve Sala-i Martin (1992) yaptıkları çalışmalarda, farklı parametrelere ve farklı durgun durum işçi başına sermaye hedefine sahip ülkeler farklı ekonomik büyüme oranlarına sahip olurken benzer parametrelere sahip olan ülkeler ise aynı kişi başına çıktı düzeyine sahip olmak için yakınsama gösterecekleri anlamına

gelen “koşullu yakınsama” şeklinde kabul etmiştir (Kibritçioğlu ve Dibooğlu, 2001, s. 61). Neo-Klasik Model’in aksine gelişmekte olan ülke için gerekli önlemlerin alınmaması neticesinde gelişmiş ülke ile aradaki farkın açılacağı fikri ön plana çıkmıştır (Günsoy, 2001, s. 168). Ayrıca model devlet müdahalesinin optimal büyüme oranına ulaşılabilmesi için gerekli olabileceğini ileri sürmektedir (Özel, 2012, s. 70).

Ayrıca Lucas’a göre, Solow’un geliştirdiği model ekonomik genel bir büyüme modeli olmanın dışında ABD ekonomisinin büyümesini açıklamaktadır ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi üzerine bir açıklama getirmekten yoksundur (Lucas, 1998, s. 7).

İçsel Büyüme Modelleri büyüme dinamiklerinin sistemin kendi içinde oluştuğunu varsayımından hareketle başta bilgi, beşeri sermaye ve Ar-Ge faaliyetleri olmak üzere kamu hizmetleri, vergiler, finansal yenilikler, teknolojik gelişmeler, devletin yeni rolü, enflasyon ve ülkenin içinde bulunduğu kültürel, tarihi, sosyolojik ve dini yapı gibi değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki olası etkilerini analizlerine dâhil etmiştir (Alper, 2019, s. 209; Berber, 2006, s. 170,175; Ercan, 2002, s. 130). İçsel Büyüme Modelleri’ni geliştiren iktisatçılara göre yüksek büyüme oranları; özel yatırımların düzeyine, dış ticarete, yabancı yatırımcı miktarına, hukukun üstünlüğüne, mülkiyet haklarının korunmasının yanı sıra politik istikrara da bağlıdır (Holmes, Johnson ve Kirtpatrick, 1998, s. 5).

İçsel Büyüme Modelleri eksik rekabet koşullarında sermayenin getirisini azalan olmadığı, teknolojik gelişmenin içsel kabul edildiği ve beşeri sermayenin önemli olduğu varsayımları üzerine yoğunlaşmıştır (Parasız, 2008, s. 172).

Büyüme modelleri yapıları gereği bütün ekonomilerin büyüme düzeylerini tek bir modelle açıklama yetisine sahip değildir. İçsel Büyüme Modelleri için de geçerli olan bu durum neticesinde farklı modeller oluşturulmuştur (Taban, 2016, s. 143). İçsel Büyüme Modelleri olan Rebelo’nun AK Modeli, Lucas’ın Beşeri Sermaye Modeli, Romer’in Bilgi Üretimi ve Taşma Modeli, Barro’nun Kamu Politikası Modeli ve Ar-Ge Modeli hakkında kısa ve öz olarak bilgi verilecektir.

2.2.4.2.1. AK Modeli

Rebelo (1991) yapmış olduğu çalışma ile Harrod-Domar büyüme modeli ile içsel yaklaşımı uzlaştırarak AK Modeli'ni ortaya koymuştur (Tekiner ve Sarıbaş, 2021, s. 219). Model Neo-Klasik üretim fonksiyonunda yer alan ve yeniden üretilmeyen işgücü ve toprağın çıkarılarak beşeri sermayenin de eklenmesiyle genişletilmiş sermaye tanımının Neo-Klasik fonksiyona tekrar eklenmesiyle açığa çıkmıştır (Berber, 2006, s. 177). Model sanayileşmiş ülkelerin sürekli büyümesi ve söz konusu büyümenin belirleyicilerini ölçmek için geliştirilen içsel büyüme modellerinin ilki ve en basit olanıdır. AK Modeli'ne göre büyüme fonksiyonu (Berber, 2006, s. 183):

$Y = (A, K)$ şeklindedir.

Modelde; toplam çıktı (Y), ekonominin sahip olduğu teknoloji düzeyi (A), fiziki ve beşeri sermayenin toplamından oluşan sermaye stoğundan (K) oluşmaktadır. Modelde Neo-Klasik Büyüme Modeli'nde dışsal olarak açıklanan teknolojik gelişme açılanmaya çalışılmıştır. Model sermaye stokunun artması ile sermayenin getirisinin azalmayacağı varsayarak ve azalan verimlerin olmadığı ölçeğe göre sabit ya da artan getiri varsayımı altında teknolojik gelişmenin olmadığı durumlarda dahi modelde yüksek sermaye stokuna sahip ülkelerin yatırım oranlarının artırarak ekonomik büyümelerini hızlandırabileceklerini ifade etmektedir (Barış, 2019, s. 129).

AK Modeli'nde beşeri sermaye fiziksel sermaye gibi üretim faktörü olarak değerlendirilmiştir. Modelde hem fiziki hem de beşeri sermaye yatırımlarının sermayenin marjinal getirisini arttıracığına vurgu yapılmıştır. Rebelo (1991) fiziki sermaye/beşeri sermaye oranının düşmesi ile büyümenin hızlanacağını belirtmiştir (Acar, 2008: s. 128). Modelde göre ekonomik büyüme tasarruflar ve yatırımların artan bir fonksiyonudur ki bu modelin temel özelliğini oluşturmaktadır. Bunun için hükümet teknolojik gelişme olmadan bile tasarrufları teşvik ederek ve bu yolla tasarruf haddinin artmasına devamında da büyümeyi kalıcı bir şekilde arttırabilme yetisine sahiptir (Jones, 2001, s. 153). Dolayısıyla AK Modeli'nde gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri zamanla yakalama durumu olan yakınsama söz konusu olmayacaktır aksine ülkeler arasındaki uçurum artacaktır (Tekiner ve Sarıbaş, 2021, s. 220).

AK Modeli Neo-Klasik Model'in aksine uzun dönem sürekli büyümeyi açıklayabilmiştir. Buna karşın yakınsama olgusunu açıklayamaması yeni büyüme modellerinin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır (Tekiner ve Sarıbaş, 2021, s. 220-221).

2.2.4.2.2. Beşeri Sermaye Modeli

Beşeri sermaye, işgücünün sahip olduğu bilgi ve becerinin bütünüdür (Berber, 2006, s. 179). Ülkelerin sahip olduğu sermaye birikiminin ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını açıklamada yetersiz kaldığının fark edilmesi ile sermayenin dışında emeğin etkinliğini artıran değişkenin bilgi olduğu ortaya konmuştur. Bilgi, teknik ilerlemenin önemli bir etmeni, diğer mal ve hizmetlerin üretiminde bir girdi aynı zamanda da bir çıktıdır. İçsel büyüme modelleri bilgi ve beşeri sermaye üzerine yoğunlaşmıştır. Lucas'ın geliştirdiği Beşeri Sermaye Modeli ile Solow modelinin sınırlamaları bilgi ve beşeri sermaye yardımıyla aşılabilmektedir. Sahip olunan bilgi ve beşeri sermaye düzeyi marjinal getirileri biriktirdikçe azalan nihai ürüne bağlı kalmayarak, teknik ilerlemenin sağlanması ile ekonomik büyüme sağlanmaktadır (Parasız, 2008, s. 175).

Lucas'ın modeli beşeri sermayeyi ekonomik büyümenin kaynağı olarak açıklayan ilk içsel büyüme modelidir (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 36). Lucas, Solow modeline eklediği beşeri sermaye değişkeni ile modeli geliştirmiş ve ekonomik büyümenin temel belirleyicisinin dışsal olarak ifade edilen teknolojik gelişmenin değil beşeri sermaye birikiminin hızı olduğunu belirlemiştir. Modelde bireyin sahip olduğu beşeri sermaye düzeyinin artması sonucunda hem kendi verimliliğinin hem de diğer üretim faktörlerinin verimliliğini artıracaklarını bundan dolayı beşeri sermayenin ekonomik büyümede üstlendiği rolün önemli olduğu ileri sürülmüştür (Lucas, 1988, s. 16-17; Kibritçioğlu, 1998, s. 224). Lucas beşeri sermayeyi ön plana çıkarmasına rağmen fiziki sermayeye önem vermiştir. Ekonomik büyüme için fiziki sermaye/beşeri sermaye oranında fiziki sermayenin artışına önem vermiştir (Acar, 2008, s. 128). Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli Neo-Klasik Model'e oldukça yakındır. Modelin formülü (Berber, 2006, s. 179):

$$Y=F(K, N^e) \text{ şeklindedir.}$$

Modelde; ekonomideki toplam çıktı (Y), fiziki sermaye (F) ve etkin emek (N^e) ile ifade edilmiştir. Etkin emek; toplumun sahip olduğu ortalama yetenek düzeyi (h), işçinin

üretim için harcadığı zaman (u) ve ülkedeki işgücü arzından (N) oluşur ve $N^e=uhN$ şeklinde ifade edilir.

$Y=F(K, uhN)$ şekline dönüşen Lucas'ın büyüme modeline göre; işçilerin yetenek düzeyi, çalışılan zaman ve işgücü arzı ekonomik büyüme ile pozitif ilişkilidir.

Toplumun sahip olduğu sağlık ve eğitim düzeyi beşeri sermayeyi oluşturan iki değişkendir. Bunun için yapılan eğitim ve sağlık harcamaları, çocuk ve gençler için yapılan eğitim dışı harcamaları beşeri sermaye düzeyinin temel kaynaklarıdır. Söz konusu kaynaklara yapılan harcamalar ile beşeri sermaye düzeyinde artış sağlanarak insan gücünde nitelik artışı sağlanmaktadır. Artan işgücü niteliğiyle beraber eğitilmiş yöneticiler ve işçiler geliştirilen yeni teknolojik gelişmelere olan adaptasyon sürecini kısaltarak teknolojinin yayılma sürecini de arttıracaktır (Becker, 1962, s. 10-11; Nelson ve Phelps, 1966, s. 70).

Genelde eğitim yatırımı olarak değerlendirilen beşeri sermaye yatırımı, yaparak öğrenme ile çalışma sürecinde kendiliğinden de oluşabilmektedir (Berber, 2006, s. 179). Modelde *yaparak öğrenme* yolu ile beşeri sermaye düzeyinin yükseltilebileceğine vurgu yapılarak özellikle yüksek teknoloji mal üreten sektörlerde yaparak öğrenme hızı fazla olacağı bunun da beşeri sermaye düzeyini daha hızlı arttıracığı ileri sürülmüştür (Lucas, 1988, s. 28-29). Devlet desteği ile eğitim ve teknoloji altyapısının geliştirilmesine yönelik yapılan yatırımlar beşeri sermaye düzeyini arttırarak ekonomik büyüme oranına fiziksel sermayeden daha fazla katkı yapmasına yol açacaktır (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 36; Acar, 2008, s. 128). Devlet yapacağı eğitim yatırımları ile temel eğitim süresini artırarak beşeri sermayeye katkı verecektir. Barro (1991)'ye göre devlet temel eğitimin süresinin uzatarak *i.* eğitilmiş işgücünün yeni teknolojilere uyum sağlamasına ve teknolojinin geliştirilmesine destek olmasına yol açarak, *ii.* fiziki sermaye yatırımlarının artmasına yol açacak ve *iii.* daha fazla eğitim almış nüfusun doğurganlık hızı düşecek ve aileler çocuklarının eğitimi için daha fazla yatırım yaparak ekonomik büyümeyi etkileyebilme gücüne sahip olacaktır (Berber, 2006, s. 180).

Lucas ayrıca ülkeler arası farklılık nedenlerine de dikkat çekmiştir (Parasız, 2008, 196). Lucas'a göre ülkeler sahip oldukları beşeri sermaye düzeylerine göre ürün

üreteceklerdir. Teknoloji düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde beşeri sermaye düzeyinin artması neticesinde gelişmekte olan ülkelerin emek göçüne yol açabilecektir. Bu durum Neo-Klasik Büyüme Modeli'nin ileri sürdüğü gibi ülkelerarası yakınsamanın gerçekleşmesine engel oluşturabilecektir (Lucas, 1988, s. 30-32).

2.2.4.2.3. Bilgi Üretimi ve Taşma Modeli

Romer (1986) yaptığı çalışma ile Bilgi Yayılımları Modeli'ni geliştirmiş ve piyasanın yönlendirdiği girişimci kararlarının teknolojik gelişmeye yol açtığını ileri sürmüştür. Teknolojik gelişmeyi; bilgi stokundaki artış, etkin ve verimli üretime yol açan yeni bilgi olarak tanımlamıştır (Ünsal, 2007a, s. 244). Teknolojik yenilik ekonomik büyümenin temel kaynağıdır ve marjinal verimliliği artırma özelliğine sahip bir değişkendir (Yeldan, 2010, s. 221; Romer, 1986, s. 1002). Teknolojik gelişme mikro açıdan firma düzeyinde firmanın pazar payını ve kar oranını arttırmakta iken makro açıdan da ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Özel, 2012, s. 68).

Arrow (1962) yapmış olduğu çalışmasında bazı sektörlerdeki üretim maliyetlerinin zamanla azaldığını, kalitenin arttığını ve üretimin arttığını bazı durumlarda yeni bir ürünün oluşturulduğunu öne sürmüştür buna da *yaparak öğrenme* adını vermiştir (Alper, 2019, s. 210). Üretim sürecindeki tecrübe düzeyi ve teknolojik gelişme yardımı ile sahip olunan bilgi sürekli artmaktadır. Arrow firmaların faaliyetleri neticesinde elde edecekleri gelirin sahip olacakları bilginin getirisinden daha önemli olmayacağını ifade ederek bilginin önemini vurgulamıştır. Bilgiyi edinmek eğitim-araştırma kurumları aracılığı ile olabileceği gibi basit bir ürünün üretilmesi esnasında da olabilmektedir. Arrow bilginin ve öğrenmenin iş başında kazanılabilecek tecrübeyle elde edilebileceğini, bu açıdan teknolojik gelişmenin üretim süreçlerinin içinde de olabileceğini vurgulamıştır (Arrow, 1962, s. 172; Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 34; Özel, 2012, s. 69). Arrow'un Yaparak Öğrenme Model'ini geliştiren Romer, üretim ve yatırım aşamasında teknik bilginin yan ürün olarak oluştuğuna vurgu yapmıştır. Oluşan teknik bilgi yeni bir ürünün üretilmesinde ücretsiz girdi olarak kullanılarak maliyetin düşmesinin yanı sıra yeni ürünün daha kaliteli olmasına yol açmaktadır. Teknik bilginin oluşması ile saklanamayan bir girdi açığa çıkacak ve sürekli artarak bilginin taşmasına (spillover effect) yol açar. Bu durum diğer firmaların üretiminde kullanılarak pozitif dışsallığa neden olmaktadır. Bilgi

üretimi sonucunda açığa çıkan taşmalar ve pozitif dışsallıklar ölçeğe göre artan getiri ile ekonomik büyümeye yol açacaktır (Romer, 1986, s. 1003; Acar, 2008, s. 127).

Üretim ve yatırım aşamasında bir yan ürün olarak açığa çıkan bilgi kamu malı olarak bilgiyi geliştirenlere yeni yatırımlar için katkı yapmanın yanı sıra ülkenin sahip olduğu bilgi stokunu da arttıracaktır. Söz konusu bilgi stokundan yararlanan firmalarda da verimlilik artışı gözlemlenebilecektir. Genel olarak ekonomide pozitif etki oluşturan bu durum karşısında bazı firmaların ellerinde bulundurdıkları bilgiyi rekabet avantajlarını korumak adına paylaşmaktan geri durmalarına neden olabilmektedir (Taban, 2016, s. 150; Kibritçioğlu, 1998, s. 215). Bu da rekabetçi dengenin optimal sonuçlar vermemesine ve firmaların yeterli düzeyde üretim yapamamasına yol açmaktadır. Romer optimal çözümü eksik rekabet ve ölçeğin artan getiri olarak görmüştür. Çünkü ürün tam rekabet özelliğine sahip olsaydı çıktının tamamı teknolojik gelişmeyi yapanlara ya da yeni bilgi üretenler yerine sermaye ve işgücü arz edenlere ait olurdu. Bu görüş bilginin bilinçli olarak üretilmesini sağlayan araştırma sektörünün daha sonra büyüme modeline eklenmesine yol açmıştır. Ayrıca Romer'in önerdiği optimal çözümünde önemli olan bir diğer katkı da tam rekabet yerine eksik rekabet çözümlemesi ile patent ve lisans gibi araçlar yardımıyla mülkiyet haklarının korunması noktasındaki çeşitli analizlerin geliştirilmesinin temelini oluşturmuştur (Taban, 2016, s. 150; Tekiner ve Sarıbaş, 2021, s. 222).

2.2.4.2.4. Kamu Politikası Modeli

Barro (1990) Kamu Politikası Modeli ile içsel büyüme modeline kamu harcamalarını ilave ederek verimli alanlara kamu tarafından yapılacak olan yatırımların ekonomik büyümeye pozitif katkı yapacağını ifade etmiştir. Özellikle eğitim, sağlık ve alt yapı yatırımlarına ek olarak Ar-Ge faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, teknoloji transferi, haberleşme, mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin güçlendirilmesi ve yasal çerçevenin oluşturulması gibi noktalara yapılacak olan kamu yatırımları ile özel sektörün etkinliğinin artırılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Kamu harcamalarını bir üretim girdisi olarak değerlendiren Barro, kişi başına çıktı düzeyini kişi başına özel sektör yatırımları ve kişi başına kamu harcamaları tarafından belirlendiğini, dolayısıyla da kamu harcamalarının ekonomik büyümeye yol açtığını ifade etmiştir (Barro, 1990, s. 104-106).

Modelde kamu sektörünün yapacağı alt yapı yatırımlarının özel sektörün sahip olduğu sermayenin verimliliğini artıracığı ve bunun firma için dışsal bir üretim faktörü olacağı öne sürülmüştür. Kamu sektörünün özel sektöre dışlanamayan ve rekabet edilemeyen (alt yapı, haberleşme vb.) hizmetler sağlayarak bilgi stokunu arttırarak ölçeğe göre artan getiriye ek olarak uzun dönemli ekonomik büyüme yol açabilmektedir (Taban, 2016, s. 160-161; Parasız, 2008, s. 195).

Modelde ayrıca hükümetler yapmış oldukları kamu yatırımlarının yanı sıra yaptıkları vergi teşvikleri ve sübvansiyonlar ile özel sektörü desteklemesi özel sektör sermaye miktarını artıracaktır. Dolaylı olarak artan vergi gelirleri de kamu malı arzının artışına neden olacaktır. Özel kesim yatırımları çift yönlü bir role sahiptir (Berber, 2006, s. 182; Acar, 2008, s. 129). Yapılan kamu harcamalarındaki artış vergiler yolu ile finanse edildiğinde artan vergi oranları tasarruf oranlarını azaltarak ekonomik büyümenin olumsuz etkilenmesine yol açabilecektir. Mülkiyet haklarının korunması için yapılan harcamalar vergi oranlarının azalmasına neden olabilecek ve söz konusu bu azalış ekonomik büyümenin yanı sıra firmaların Ar-Ge faaliyetlerine ayıracığı kaynağın atmasına yol açabilme yetisini arttıracaktır (Barro, 1990, s. 116).

Barro'ya göre tam rekabet koşullarında maksimum büyüme koşulunu GSYİH içindeki kamu harcamaları payının gerçekleşen kamusal hizmetler/GSYİH oranına eşit olması ile sağlanacaktır. Söz konusu bu eşitliğin sağlandığı koşulda Ar-Ge faaliyetlerine verilen teşvikler yanı sıra sunulan kamu hizmetleri için en uygun düzey yakalanmış olacaktır (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 37).

Kamu Politikası Modeli'ne göre devletin üç önemli görevi vardır. Bunlar **i.** üretken sektörlerde kullanılan girdilerin tamamlayıcı özeliğe sahip kamusal mal ve hizmetler üretmek, **ii.** eğitim yatırımlarını arttırmak ve **iii.** Ar-Ge sektörüne yönelik vereceği teşvikler aracılığı ile bilginin üretilip yayılmasına yardımcı olmak (Berber, 2006, s. 183).

2.2.4.2.5. Ar-Ge Modelleri

Romer (1990), Grossman ve Helpman (1991) ve Aghion ve Howitt (1992) tarafından geliştirilen içsel büyüme modellerinden Ar-Ge Modelleri, ekonomik

büyümenin sürekliliğinin Ar-Ge sektörü ile sağlanabileceğini ifade etmiştir (Parasız, 2008, s. 196). Modeller teknolojik gelişmenin Ar-Ge sektörü aracılığı ile üretilmesi sonucunda büyümenin sağlanacağını kabul etmiştir (Romer, 1990, s. 75). Geliştirilen üç modelde de bilginin tesadüfi bir şekilde değil bilinçli bir süreç sonunda elde edildiğine vurgu yapılmıştır (Berber, 2006, s. 181; Taban, 2018, s. 155). Teknolojik gelişmenin, üretim sektöründen ayrı bir Ar-Ge sektörü tarafından üretildiği ve büyümenin temel kaynağı olduğu kabul edilmektedir. Geliştirilen üç modele göre kararlı ve sürekli bir ekonomik büyümenin ülkedeki Ar-Ge harcamalarının ve araştırmacı sayısının arttırılması bağlı olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca modellere göre teknolojik gelişme rekabete konu olmadığı için tam rekabet piyasası yerine eksik rekabet piyasası (tekelci rekabet) koşullarında süreklilik kazanması söz konusudur (Altıntaş, 2019, s. 36; Alper, 2019, s. 211; Tekiner, 2020, s. 49).

Ekonomik büyüme kâr maksimizasyonunu hedefleyen girişimcilerin oluşturdukları teknolojik gelişmeye bağlıdır. Ayrıca Romer'in modelinde ekonomik büyümenin nüfus kaynaklı olarak pozitif ivmeyi yakalaması durumu beşeri sermayeyi model için önem arz edecek bir konuma taşımıştır. Beşeri sermayenin pozitif katkısı Ar-Ge için ölçeğe göre artan getiri özelliğine sahiptir (Romer, 1990, s. 71, 99). Romer (1990) Ar-Ge modelinin üç temel önermesini şöyle sıralar: **i.** Büyümenin temel kaynağı dışlanabilir ve rakip olmayan teknolojidir. **ii.** Teknolojik gelişme bireylerin çıkarları için bilinçli olarak yaptığı çaba ve yatırımın bir sonucudur. Teknolojik gelişme kendiliğinden gerçekleşmez. **iii.** Aynı ürünü tekrar üretmenin maliyeti sıfır olarak düşünülmektedir (Tekiner ve Sarıbaş, 2021, s. 222). Ar-Ge sektörünün verimlilik düzeyi ve ekonominin büyüklüğü ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir (Romer, 1990, s. 99). Romer, bilginin kısmen kamu malı olmasına rağmen firmaların bulunmuş bir malı üretme hakkına sahip olabilmek için patent ödemesi yapmak zorundadır. Yeni bilginin üretimi yatırım mallarının çeşitliliği artarak üretimde verimliliğe yol açacak böylece araştırmaya aktarılabilecek sübvansiyonlar aracılığı ile ekonomik büyüme hızlanacaktır (Parasız, 2008, s. 197). Romer'e göre Ar-Ge alanına yapılacak yatırımların tek motive edici yönü icat edilen ürünlerin satışında tekel olma durumudur. Çünkü firmalar geliştirdikleri yeni ürün avantajını tam rekabet piyasası koşullarındaki zayıf firma durumundan tekelci rekabet piyasasında teknolojik tekel gücüne sahip firma durumuna geçerek faaliyette

bulunabilmektedir. Tekel konumu ile elde edilen yüksek kâr ve sıkı patent sistemi ile bilginin yayılması da engel teşkil edebilecektir (Berber, 2006, s. 181; Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 38).

Romer ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının inovasyon, bilgi ve teknoloji yardımı ile ortadan kaldırılabileceğini ileri sürmüştür. Ar-Ge'nin inovasyon üretiminde önemli bir role sahip olduğunu ileri sürerek iktisat literatürüne katkı vermiştir (Romer, 1990, s. 81).

Grossman ve Helpman (1989, 1990, 1991) çalışmalarında, iktisadi aktörlerin bilinçli olarak geliştirdikleri teknolojik yeniliklerin içsel olduğunu ifade etmiştir (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 39). Teknolojide meydana gelen değişmelerin ticaret politikası ve ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisi olduğunu ifade ederek teknolojinin gelişmesiyle elde edilen ürünler ile dış ticarete karşılaştırmalı bir üstünlük elde edilerek ve dünya ticaretinde bir artışa yol açacağına vurgu yapmıştır (Özel, 2012, s. 69). Dış ticaret avantajlarına sahip olan Ar-Ge sektörü aracılığıyla rekabet üstünlüğü elde edilerek ekonomik büyüme sağlanmaktadır. Ayrıca Ar-Ge faaliyetlerine yeteri kadar kaynak ayıramayan ülkeler de serbest dış ticaret politikaları sayesinde ihtiyaç duydukları teknolojileri gelişmiş ülkelere transfer ederek zamanla dünya ticaretindeki paylarını arttırabileceklerdir (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 39). Ar-Ge sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkelere korumacı politikalar nedeniyle harcamaların bilgi üreten sektörlerle yönelmesini engelleyerek tüketim mallarına yöneltmesi, uzun dönem büyüme hızını olumsuz etkileyecektir. Böyle bir durumun imalat sektöründeki korumacı dış ticaret politikası yürütülmesiyle Ar-Ge sektöründe çalışan vasıflı işgücünün imalat sektörüne kaymasına ve devamında da yeni buluşların azalmasına yol açabilecektir. Tam tersi korumacı olmayan ülkelere ise diğer sektörlerden Ar-Ge sektörüne bir geçiş söz konusudur (Taban, 2016, s. 158).

Aghion ve Howitt'in (1992) Schumpeter'in *Yaratıcı Yıkım* sürecine dayanan modeli, yeniliği oluşturan Ar-Ge sektöründeki rekabet ortamı ile oluşan teknoloji seviyesi ekonomik büyümeye zemin hazırlayacaktır (Taban, 2016, s. 159). Yazarlara göre piyasada araştırma ve üretim olmak üzere iki sektör vardır. Üretim sektörü nihai mal üretirken, araştırma sektöründe ise nihai malın üretimi için gereken ara mal üretimi

yapılmaktadır. İcat ve yeniliklerin açığa çıkarıldığı araştırma sektöründe her yenilik bir önceki yenilikten elde edilen rantı ortadan kaldıracaktır ve bu durum ekonomik büyümeye neden olan yeni ürünlerin eski ürünlerin yerini almasına yol açacaktır. Ar-Ge faaliyetleri sonucunda eski ürünlerin yerinin daha iyi olan yeni ürünlerin yerini geçmesiyle yaratıcı yıkım sürecinin işlemesi sağlanmış olacaktır. Bu modeli diğer içsel büyüme modellerinden ayıran nokta da budur. Dikey teknolojik gelişme olarak isimlendirilen ürünün kalitesini arttırmaya yönelik girişimler ekonomik büyümeye yol açacaktır (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 39-40; Parasız, 2008, s. 197). Modelde üretilen ürünün kalitesinin sürekli artmasını sağlayan teknolojik yenilikler ve söz konusu yeniliklerin oluşmasında etkili olan patent rekabeti önemli iki faktördür (Altıntaş, 2019, s. 40). Ar-Ge faaliyetleri neticesinde açığa çıkan pozitif dışsallık ekonomik büyümeyi artırma çabasındaki hükümetler için önemli bir değişkendir. Söz konusu önem durumu karşında hükümetler araştırma yapan şirketlere direkt olarak yardım edebileceği gibi icat edilen şey için monopol hakkı da verebilmektedir (Berber, 2006, s. 181-182).

2.2.4.3. Yeni Kurumsal İktisat

1990'lı yıllardan sonra ekonomik büyümenin ülkelerin sahip oldukları kurumsal yapılara bağlı olduğu görüşü ağır basmış ve *yeni kurumsalcılar* olarak bilinen North, Galbraith ve Barro, Acemoğlu ve Johnson, Rodrik gibi iktisatçıların fikirleri ön plana çıkmıştır. Çünkü yapılan çalışmalar ekonomik olmayan birçok faktörün ekonomik büyüme ile ilişkili olduğuna vurgu yapmaktadır.

Ekonomik büyümenin belirleyicileri için iktisat literatüründe çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ekonomik büyümeyi yönlendiren faktörlerin belirlenmesi, ekonomik kalkınma ve sosyal refah için son derece önemlidir. Yapılan çalışmalarla ülkelerin gelir ve ekonomik büyüme oranları arasındaki farklılıkların altında yatan faktörler ortaya konmaya çalışılmıştır. İlk grupta yer alan Neo-Klasik Büyüme Teorisi'ne göre üretime dâhil edilen fiziksel ve beşeri sermaye düzeyine ek olarak teknolojik ilerleme büyümenin belirleyicileri olarak tespit edilmiştir. İkinci grupta yer alan coğrafi teoriye göre ekonomik büyümenin belirleyiciler pazara yakınlık ve ülkenin sahip olduğu iklim yapısıdır. Üçüncü grup ise kurumsal yaklaşıma aittir. Kurumsal iktisatçılar olarak isimlendirilen North, Knack, Acemoğlu, Johnson ve Robinson ülkelerin sahip olduğu ve piyasaları destekleyen

kaliteli kurumsal yapının ekonomik büyüme ve gelir artışına neden olacağı üzerine çalışmalar yapmıştır (Gwartney, Holcombe ve Lawson, 2006, s. 255).

Kurumsal iktisat, geçmişte köklenerek insan topluluklarını geleceğe taşıyan istikrarlı davranış biçimleri ve düşünce şekilleri olarak ifade edilmektedir (Demir, 1996, s. 173). Kurumsal iktisat kurumların statik yapıları gereği değişebilir toplumsal düzenlemeler olduğunu savunarak bilinçli faaliyetlerin adetler ve düşünce alışkanlıkları aracılığıyla oluşturulduğuna vurgu yapmaktadır. Hamilton kurumlar için denge değil sürecin önemine vurgu yapmaktadır. Bireylerin ekonomik tercihlerini yaparken sergilemiş olduğu davranış farklılıkları kurumsal durumun çeşitli olması ile ilişkilendirmiştir (Chavance, 2019, s. 43-44).

Kurumsal iktisat, ekonomik sistemler ve süreçlerin temelinde bireylerin değil kurumların olduğunu bunun için bireylerin söz konusu kurumlardan bağımsız olarak ekonomik karar alamayacağını ifade etmektedir (Demir, 1996, s. 64). Kültürel normların ve kurumların ülkeler arası gelişmişlik düzeylerini belirlemede etken faktörler olduğu yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır (De Haan ve Sturm, 2000, s. 216). Ülkelerin zenginlik nedenlerinin araştırılmasında kurumların ekonomik performansı etkilediği fikri de yeni değildir. Veblen ve Commons'un öncülüğünü yaptığı Eski Kurumsal İktisatçılar olarak nitelendirilen grup, Neo-Klasik iktisatla birlikte bir bilim olarak iktisadın soyut ve genel kurallara sahip olduğu tezini reddederek iktisadın kurumsal boyutunun olduğunu dolayısıyla kurumsal iktisadi bir süreç olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Chavance, 2019, s. 13). Sahip olunan kurumların aynı zamanda neden bazı ülkelerin gelişmediği ve fakirlik seviyesinin yüksek olduğu konusunu da açıklama yetisine sahip olduğu ifade edilmiştir (De Haan ve Sturm, 2000, s. 216).

Yeni Kurumsal İktisatçılar ise Neo-Klasik iktisadın temel analiz mantığına dokunmadan yeniden düzenleme ve analizleri genişletmenin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Yılmaz, 2009, s. 78,81).

Ekonomistler büyüme sürecinde kurumların rolüyle daha fazla ilgilendikçe, çeşitli kurum türleri arasındaki etkileşim de ilgi konusu haline gelmektedir. Ülkelerin fiziksel sermaye stoğu ile üretkenlik düzeyi arasındaki farkın kurumsal faktörler ve iktisat

politikasını etkileyen diğer değişkenler aracılığıyla açıklanması söz konusudur. Yapılan çalışmalarda ekonomik özgürlük endeksi büyüme modellerine dâhil edilmiştir. Çünkü ekonomik özgürlük fiziksel sermaye kanalı ile ekonomik büyümeye yol açmaktadır. Bu eklenti ile büyüme sürecinde piyasanın ve devletin sahip olması gereken rollerin ağırlığı da tespit edilebilir hale geldiği için önem arz eden bir gelişme olmuştur (Abdelkafi ve Derbel, 2008, s. 4; Al-Gasaymeh, Almahadin, Alshurideh, Al-Zoubi ve Al-Zoubi, 2020, s. 761, Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2006, s. 60).

Girdilerdeki artışın büyümeye yol açacağı düşüncesi yeni kurumsal iktisatçıların Neo-Klasik Model'in eksikliğine dikkat çekmesine neden olmuştur. Yatırım verimliliğinin ülkeler arasındaki büyüme oranı farkını açıklamakta yetersiz kalması yeni kurumsal iktisatçıların kurumların kalitesini modele dâhil etmeden tatmin edici bir açıklamanın yapılamayacağı noktasındaki görüşlerini ortaya çıkarmıştır. Ülkelerin sahip olduğu yatırım oranları farkı da yine kurumların etkisi altındadır. Ekonomik Özgürlük Endeksi, yeni kurumsal iktisatçıların vurguladığı ve ekonomik büyüme için önemli olan değişkenlerden olan mülkiyet haklarının korunması, gönüllü mübadele, açık rekabet ve sözleşmelerin uygulanması gibi unsurları içinde barındırmaktadır. Ekonomik Özgürlük Endeksi verileri kurumsal kalite, büyüme ve gelir ile ilgili kullanılarak kurumsal teorinin test edilmesini ve analizini kolaylaştırmaktadır (Gwartney, 2009, s. 941-942). Ekonomik özgürlük kurumların ve politikaların piyasaya yönelik olma derecesi olarak ifade edilmektedir (Berggren ve Nilsson, 2020, s. 2).

Anwar Shaikh'a göre kurumlar önemlidir, her zaman rekabetin ve birikimin sınırları içinde işlerlik kazanmaktadır (Shaikh, 2016, s. 73). North da toplumda oynanan oyunların kuralı olarak gördüğü kurumları, insan etkileşimini artırmak için ve insan tarafından geliştirilen resmi ve gayri resmi kısıtlamalar olarak tanımlamıştır. Amaç insanlar arasında istikrarlı bir yapının oluşturulması ve böylece belirsizliğin azaltılmasıdır (North, 2010, s. 9-13). Bu yönü ile kurumlar insanlar arasındaki belirsizliği yönlendirmede mutlak bir üstünlüğü elde etmektedir. Her konu kurumlar sayesinde daha net bir hal alarak neyin nasıl yapılacağı noktasındaki kuşkuları bertaraf edecektir (Biçen, 2019, s. 49). Kurumların belirlediği kurallar alışverişi kolaylaştırmak, ekonomik oyuncular arasındaki güven düzeyini artırmak ve işlem maliyetini azaltmak gibi önemli işlevlere sahiptir (North, 2010, s. 9-13).

Ülke ekonomisini şekillendiren kurum ve politikalar uzun dönemde diğer ülke ekonomileri arasındaki farklı büyüme oranlarının en önemli açıklayıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır (North, 2010, s. 139; Gwartney, Lawson ve Helcombe, 1999, s. 652). 1990'lı yılların başlarından itibaren ekonomistler kurumsal faktörlerin yatırımların hem düzeyini hem de üretkenliğini, ekonomik büyümeyi ve ülkeler arası gelir farklarının azaltılması noktalarında önemli bir aktör olduğunu savunmaktadırlar. Bu oluşum kurumların önemini daha da öne çıkarmıştır (Gwartney, 2009, s. 950).

North (1990), Bauer (1957), De Soto (1989) ve Scully (1988, 1992) yaptıkları çalışmalarla kurumlar ve kurumlar ile ilgili politika değişikliklerinin önemine vurgu yapmıştır. Torstensson (1994), Knack ve Keefer (1995) Barro (1996) ve Sala-i Martin (1995) yaptıkları çalışmalarla yeni büyüme teorileri için kurumların ve politikaların ekonomik ilerleme için kilit rol oynayabileceği öne sürmüştür. Ekonomik özgürlük endeksleri ile bir ülkenin sahip olduğu “kurumsal ve politik çevrenin kalitesi” de ölçülmektedir. Yapılan çalışmalar hukuk kuralları, mülkiyet haklarının varlığı ve güvenliği, serbest ticaret, açık piyasa, fiyat istikrarı, aşırı vergi yükü ve aşırı regülasyon gibi bir takım düzenlemelerin önemine değinilmiştir. Ekonomik özgürlük endeksi kurumsal yapının ve politikaların yeni büyüme teorilerinde birlikte yer aldığının göstermektedir (Yenipazarlı, 2009, s. 18).

1990'lı yıllardan itibaren kurumlar ekonomik büyümenin kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Douglass North kurumlar ve ekonomik performans arasındaki bağlantıyı 1990'dan itibaren etraflı bir şekilde değerlendirmiştir (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2004, s. 5). North (2010) kurumları ekonominin uzun dönemde sahip olduğu performansın arkasındaki önemli belirleyici olarak ifade etmiştir (North, 2010, s. 139). Sağlam olarak oluşturulan kurumlar üretken olan ekonomik eylemleri teşvik ederek ekonomik büyümeyi destekleyecektir (Holmes, 2014, s. 16). Hukukun üstünlüğü ve mülkiyet haklarının korunması gibi kaliteli kurumların sağlamış olduğu ortam ekonomik büyümeye yol açmaktadır (Barro, 2013, s. 41). Hâlihazırdaki kaynaklar ve bu kaynakların verimli şekilde kullanılması ülkenin sahip olduğu kurumların kalitesiyle çok yakından ilişkilidir. Ekonomik büyüme için aktif rol alan kurumların; mülkiyet haklarını güvence altına alınması, açık pazar yapısı ve ticari kısıtlamaların asgari düzeyde tutulması gibi bir takım temel düzenlemelere sahip olması gerekmektedir (Gwartney, 2009, s. 940). Tam

tersi bir durumda zayıf kurumlar ve politikalar sözleşmelerin uygulanabilirliği, haklı olarak edinilmiş özel mülkiyetin korunması, hukukun üstünlüğü ve bağımsız yargı gibi alanlarda güven kaybına yol açmaktadır (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2004, s. 5).

İktisatçılar arasında “oyunun kuralları” olarak ifade edilen kurumların seçiminin veya ekonomik, hukuki ve siyasi hakların yapısının, uluslararası ekonomik ilerlemenin yollarını etkilediği konusunda giderek artan bir fikir birliği mevcuttur (Scully ve Slottje, 1991, s. 121). Kurumların davranışlar ve güdüler üzerindeki etkisi ülkelerin ekonomik olarak başarılı olup olmamasına da yol açmaktadır. Güçlü ve kaliteli kurumların varlığı ülkelerin fiziki ve beşeri sermayelerini daha hızlı bir şekilde artırmasına yol açarken aynı zamanda bu iki sermaye çeşidinin daha verimli şekilde kullanılmasını da sağlamaktadır (Biçen, 2019, s. 68). North kurumları sosyal, siyasi ve ekonomik kararlar üzerinde etkili olan beşeri faktörler olarak tanımlamaktadır. Bireylerin ekonomik faaliyetlerinde farklı alternatifler karşısında verecekleri karar ve davranışlarını etkileyerek iktisadi faaliyetlerin yönünü belirlemektedir. Ülkeyi iktisadi büyüme, durağanlık veya gerilemeye yönelterek önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bundan dolayı ülkenin sahip olduğu kurumsal yapı iktisadi gelişmeyi hızlandırdığı gibi söz konusu süreci yavaşlatabilir veya geriletebilir (Ersay, 2008, s. 699).

North yapmış olduğu çalışmalarda üç değişken üzerinde yoğunlaştırmıştır. İlki mülkiyet haklarıdır ve mülkiyet kurumunun varlığı ekonomik aktiviteleri destekleyici ve itici etkiye sahiptir. İkincisi devlet kurumudur. Bu kurum mülkiyet haklarının koruyarak hak sahiplerine hareket alanı hazırlamaktadır. Ve üçüncüsü de ideolojidir. Bireyler sahip oldukları ideolojiler yardımıyla düşüncelerini eyleme dönüştürmektedirler. Ülkenin sahip olduğu özellikle mülkiyet kurumu gibi iktisadi kurumların yatırım, tasarruf, üretim ve ticareti destekleyen ve özendiren toplumlarda ekonomik büyüme sürecini hızlandırmaktadır (Ersay, 2008, s. 699).

Kurumsal kalite ekonomik büyümeyi iki şekilde etkiler. İlk olarak kurumlar kaynakların verimli şekilde kullanılmasına yol açar. İkincisi ise kaliteli kurumların varlığı ülkenin yabancı yatırımcılar için cazip konuma gelmesini sağlamaktadır. Kurumsal faktörlerin yatırım, büyüme ve diğer ekonomik gelişmeler üzerindeki etkisi için yapılacak analizlerin uzun dönem kapsamında yapılması anlamlı sonuçlar elde etmek için önem arz

etmektedir. Çünkü kurumsal kalitedeki değişimlerin etkileri uzun dönemde açığa çıkmaktadır. Yatırımcıların söz konusu değişime uyum sağlaması zaman almaktadır. Kurum kalitesinde meydana gelecek bir iyileşmeye sebep olacak politika değişikliğinin uzun süre (20 yıl) yürürlükte olması yatırımcıların bu değişiklikleri kalıcı olarak görmesine ve ikna olmalarına yardımcı olacaktır (Gwartney, 2009, s. 944; Gwartney, Holcombe ve Lawson, 2006, s. 259).

Kurumlar üretim ve değişim maliyetleri üzerindeki gücü ile ekonomik performansı etkileyerek kullanılan teknolojiyle birlikte toplam maliyeti oluşturan değişim ve dönüşüm maliyetini belirler (North, 2010, s. 13). Kurumların oluşturduğu kurallar bütünü alışverişin kolaylaştırarak, ekonomik aktörler arasındaki güven seviyesini artırmakta ve oluşacak olan maliyetleri azaltabilmektedir (Herrera-Echeverri, Haar ve Benavides Estévez-Bretón, 2013, s. 1924). Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi (2010) çalışmalarında; ilk olarak hükümetlerin seçilme şekilleri ve izlenmeleri, gerektiğinde değiştirilmeleri ikinci olarak seçilen hükümetlerin iyi politika yapabilmeleri ve uygulamadaki başarıları üçüncü olarak da hükümetlerin ve vatandaşların sosyo-ekonomik etkileşime yön veren kurumlara olan saygı seviyesinin kurum kalitesini belirlediğini tespit etmiştir (Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi, 2010, s. 4). Önemli bir soru ise; kurumların toplam ekonomik aktiviteyi yatırım üzerindeki bir etki yoluyla dolaylı olarak mı yoksa doğrudan toplam faktör verimliliği üzerindeki bir etki yoluyla mı yoksa her ikisini birden mi etkilediğidir. Ekonomik özgürlük, büyümeyi hem faktör verimliliği üzerinde doğrudan hem de yatırım üzerinde dolaylı bir şekilde etkilemektedir (Dawson, 1998, s. 603).

Kurumlar ekonomik büyümeyi genellikle yatırım kanalları yolu ile dolaylı olarak etkilemektedir. Üç boyutu olan bu etkinin ilki güvenli mülkiyet haklarıdır. Özel mülkiyet haklarının tanınması ve bunları korumak için etkin bir hukuk kuralı, tam olarak işleyen bir piyasa ekonomisinin hayati özellikleri arasında yer almaktadır. Bu koşulun sağlanması yatırımın meyvelerini devlet veya diğer kişiler tarafından kamulaştırmaya karşı korunmasına yol açar. İkincisi finansal piyasalarda bulunan etkili ve kaliteli kurumlar sözleşmelerin uygulanması yolu ile yatırım yapmak için gerekli olan finansal ve sözleşmeye dayalı düzenlemelere engel olan kişileri ortadan kaldırmaktadır. Üçüncüsü ise ekonomik işlemleri kolaylaştıran kurumların varlığı bireyler ve firmalar

arasındaki ticaretten elde edilen kazançları artırır ve dolayısıyla yatırımın potansiyel getirisini arttırmaktadır (Dawson, 1998, s. 605; Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 13).

İktisadi aktörlerin özgürlükleri ön plana çıkarılırken söz konusu özgürlük alanının faydalı bir şekilde oluşturulması kurumların varlığı ile sağlanabilecektir (Chavance, 2019, s. 80). Milton Friedman ekonomik ve siyasi özgürlük ortamının sağlanması için hükümetlerin rolleri üzerine görüş bildirerek North'un kurumlar ve ekonomik performans arasındaki bağlantısına vurgu yapmıştır. Kurumlar ve ekonomik sonuçlar üzerindeki tartışma, hangi kurumsal düzenlemelerin uzun vadeli büyümeye en elverişli olduğuna ilişkin önemli tartışmalardan biri olmuştur (Dawson, 1998, s. 603). Günümüzde kurumların ekonomiye olası önemli etkileri "hangi kurumlar önemlidir ve bu kurumlar nasıl oluşturulur" sorusunu gündeme getirmiştir. Gelişmiş ülkeler, Dünya Bankası ve IMF tarafından gelişmekte olan ülkelere en iyi politika uygulamaları ve iyi kurumsal düzenlemeler önerilmektedir. Önerilen iyi kurumlar demokrasi, iyi bürokrasi, bağımsız yargı, mülkiyet hakları, bağımsız merkez bankası ve bağımsız finans kurumlarından oluşmaktadır. Söz konusu iyi kurumlar gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının kapatılabilmesi için uygulanması gerekli olan yöntemlerdir ve aynı zamanda farkın kapatılması için bir fırsattır (Biçen, 2019, s. 68-70). Ekonomik özgürlük, iktisatçıların bir ekonominin "kurumları" olarak adlandırdıkları şeyi oluşturur ve artan özgürlüğe yönelik eğilim "iyi kurumların" önemli bir belirleyici ya da önkoşul olduğu inancının göstergesi olarak açığa çıkmaktadır (Dawson, 1998, s. 603).

Kurumların büyümeyi etkileyebileceği alternatif bir kanal da, toplam üretim fonksiyonundaki değişikliklerdir. Kurumsal düzenlemelerdeki ülkeler arası farklılıklar, ülkeler arasında faktör verimliliği düzeyinde farklılıklara neden olabilir. Ülkenin sahip olduğu kaynakların miktarı fazla olmasına karşın ülkedeki kurumların kalitesi düşük ise verimli kaynak tahsisinin önüne geçen bu durum ülkedeki refah seviyesinin düşük olmasına neden olabilmektedir. Sovyet Bloğun eski komünist ülkelerinin değiştirmeye çalıştıkları durum tam olarak budur. Neo-Klasik Büyüme Modeli'nde teknolojik gelişme toplam faktör verimliliğini artırıcı etki yapmaktadır. Kurumlar ve üretim fonksiyonunda açıkça hesaba katılmayan girdiler de teknolojik gelişmeyi etkilemektedir (Dawson, 1998, s. 606).

Pek çok araştırmacı kurumların bulundukları ülkelerin çeşitli tarihsel veya kültürel etkileri yansıtan ve ülkeden ülkeye değişen bir yapıda olduğuna dair görüşlerini dile getirmiştir. Kurumlar ve ekonomik sonuçlar arasındaki herhangi bir korelasyon, kurumların kendilerini değil bu temel etkileri yansıtabilmektedir (Gwartney, Holcombe ve Lawson, 2006, s. 256). Bu noktadaki farklılıklar dikkate alınmadığında IMF tarafından uygulanan programlar pek çok ülke halkının refah seviyesini daha da kötü bir seviyeye indirmiştir. Hatta bu politikaların küçük bir kısmının başarıya ulaşması bile rastlantı olarak değerlendirilmektedir (Biçen, 2019, s. 72-73).

Yapılan araştırmalar kurumların serbest piyasayı düzenleyip çeşitli teşvik uygulamalarıyla girişimcilik ve iş yaratma adımlarını destekleyerek ekonomik büyümeye yol açmak gibi önemli görevlerinin olduğunu ortaya koymaktadır (Herrera-Echeverri, Haar ve Benavides Estévez-Bretón, 2013, s. 1922). Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük 2000 Raporu'na göre kurumlardaki farklılıklar, ülkeler arası ekonomik büyüme ve yatırım oranlarındaki farklılıkların en önemli belirleyicilerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da ampirik olarak endeks aracılığı ile kanıtlanmıştır. Kurumları geliştirecek temel reformların yapılması ülkeyi uzun vadede yoksulluktan refaha götürecek olan en iyi yol olarak gösterilmektedir. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin ana teması bu konudur (Yenipazarlı, 2009, s. 38).

Kurumların sahip olduğu kalite düzeyi ölçüldüğü tarihten itibaren iki yıl süresince yeni işlerin oluşturulması için etkisini devam ettirecek kadar önemli bir faktördür. Bu ekti ilişkilerin önemini daha da ön plana çıkarmaktadır. Uluslararası ticaret için ilişkilerin güçlendirilmesi ile özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından yabancı yatırımın artması sağlanmaktadır. Kurumların kalitesi ile doğrudan yabancı yatırımların iş yaratma kapasitesi arasındaki etkileşimin artması çeşitli şekillerde açığa çıkmaktadır. Bu ilişkinin gücü; doğrudan yabancı yatırımlar ile kurumların kalitesi arasındaki içsel ilişkinin kontrol edilmesi, doğrudan yabancı sermaye ile iş geliştirme farklılıkları arasındaki önemi belirlemek ve ülkedeki doğrudan yabancı sermaye payının özellikle gelişmekte olan sınır piyasa ülkeleri için daha büyük etkiye yol açması ile ölçülmektedir. Financial Times ve Londra Menkul Kıymetler Borsası Endeksi'ne göre gelişmekte olan piyasalar yükselen piyasalar ve gelişmekte olan sınır piyasalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gelişen sınır piyasalar yüksek ve uzun vadeli getiri sağlaması, bağımsızlık ve diğer piyasalara olan

düşük bağımlılık oranlarına sahip olduğu için yatırımcılar için cazip bir seçenek olma özelliğine sahiptir. Ve zamanla bu ülkeler risk ve getiri açısından daha gelişmiş bir gelişmekte olan ülke halini alması öngörülmektedir. Herrera-Echeverri ve diğerleri (2013)'e göre ulaşılan bu sonuç girişimciliğin yayılması teorisine uymaktadır (Herrera-Echeverri, Haar ve Benavides Estévez-Bretón, 2013, s. 1929-1930).

Gwartney ve diğerleri (2006)'da yapmış oldukları çalışma ile kurumların sahip olduğu yüksek kalitenin özel yatırım oranlarını olumlu şekilde etkilediği sonuca ulaşılmıştır. Kurum kalitesi olarak ekonomik özgürlük endeksi verileri kullanılmıştır. Ekonomik özgürlük skorlarındaki artış GSYİH içindeki özel yatırım oranlarını ve özel yatırımların verimliliğini de artırarak uzun vadede ekonomik büyümeye yol açacaktır. Endeks içinde üst sıralarda yer alan yüksek skorlara sahip ülkelerin yüksek büyüme oranlarına katkı sağlamaktadır. Çalışmada ekonomik özgürlük skorlarındaki bir birimlik artışın uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde %1,5 puanlık bir artışa yol açacağı belirtilmiştir. Ekonomik büyüme kurum kalitesi üzerinde doğrudan etkili değildir. Ancak zayıf ekonomik yapı, düşük kişi başı gelir ve büyüme oranları kurum kalitesinin artırılması için yapılacak olan politika değişikliğine öncülük edecektir (Gwartney, Holcombe ve Lawson, 2006, s. 267- 270).

Ülkelerin sahip olduğu kurumların kalitesinin belirleyici olan kural, prosedür ve uygulamaların varlığı serbest piyasada iş kurmak ve yürütmek isteyen girişimciler için yol gösterici nitelikte olmaktadır. Söz konusu kuralların uzun ömürlü ve istikrarlı bir şekilde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Bütün bu uygulamalar aynı zamanda doğrudan yabancı yatırım oranları üzerinde de etkili olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımı ülkelerine çekmek adına kurumları aracılığı ile belirlemiş oldukları çerçeveyi kaliteli bir şekilde oluşturmalıdır. Doğrudan yabancı sermaye girişi hem iş yaratmanın ivme kazanmasına hem de ekonomik, teknolojik ve sosyal kazançlar elde etmeye yol açan bir çarpan etkisine sahiptir. Serbest ticaret, ekonomide tahsis etkinliğini teşvik ederek karşılaştırmalı üstünlükten elde edilen kazançların kullanılmasına izin verir. Ticari açıklık ölçüsü ise ihracat ile ithalatın toplamının GSYİH'ye oranı olarak ifade edilir (Scully ve Slottje, 1991, s. 124). İş kurmanın önündeki katı ve pahalı bürokratik engeller ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişini azaltarak girişimcilerin mevcut işlerini resmileştirmekten kaçınacağına işaret etmektedir.

Mali özgürlükler gelişmekte olan ölkeler için çok büyük önem arz etmemektedir. Çünkü küçük şirketlerinin vergi indirimlerinden veya sübvansiyonlardan yararlanamaması ve daha büyük şirketlerin bürokrasinin oluşturduğu maliyetlere daha duyarlı olmaları - duyarlı olmak zorunda olmaları- buna yol açmaktadır (Herrera-Echeverri, Haar ve Benavides Estévez-Bretón, 2013, s. 1924). Bu gerçekten yola çıkarak özellikle gelişmekte olan ölkeler için politika yapıcılar kurumların şekillenmesinde etkin kararlara imza atması kaçınılmaz hale gelmektedir (Herrera-Echeverri, Haar ve Benavides Estévez-Bretón, 2013, s. 1930). Ülkenin sahip olduğu yüksek vergi oranları, bireylerin emeklerinin karşılığına ulaşmasını engellerken yüksek ve değışken enflasyon oranları fiyatları çarpıtmakta, parasal varlıkların değerini aşındırmakta, uzun vadeli sözleşmelerin temel şartlarını değıştirmekte bireylerin ve şişletmelerin gelecek için mantıklı bir şekilde plan yapmasını çok zorlaştırmaktadır. Ayrıca, serbest ticaret üzerindeki kısıtlamalar ve sermaye akışları üzerindeki kontroller, mübadeleden elde edilen kazanımları reddetmekte ve toplum üzerinde ağır maliyetlerle sonuçlanmaktadır. Tüm bunlar, üretken ekonomik faaliyetlerden elde edilen getirileri azaltmakta ve bu da yatırım teşviklerini engellemektedir. Ek olarak, yüksek miktarlarda devlet tüketimi veya devlete ait üretim, üretken bireysel faaliyetlerin kapsamını azaltabilir. Son olarak kredi, emek ve ürün piyasalarının birey aleyhine düzenlemeler içermesi, zorunlu askerlik ve ağır bürokrasi, büyümeyi engelleyen en önemli faktörlerdir ve düzenlenmesi gereken önemli faktörlerdir (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2004, s. 5).

2.2.5. Ekonomik Büyüme ve Ekonomik Özgürlük İlişkisi

Ekonomik büyümeyi yönlendiren faktörlerin belirlenmesi, ekonomik kalkınma ve sosyal refah için son derece önemlidir. Bu, birçok araştırmacı tarafından ampirik analiz gerektirir ve ayrıca mevcut kanıtlardan çıkarımlar yapılmasını gerektirir. Ekonomik özgürlük, ekonomik performansın önemli bir yönüdür ve araştırmacılardan büyük ilgi görmüştür. Yapılan bilimsel çalışmalarla ekonomik özgürlük ve refah arasındaki ilişkinin varlığı kanıtlanmıştır. Bir diğer önemli bağlantı ise ekonomik özgürlük ile kişi başına düşen GSYİH arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü bir ilişkinin varlığıdır. Bir ölkede ekonomik olarak ne kadar özgürse bireyler o kadar yüksek gelire sahiptir hipotezi kanıtlanmıştır ve ekonomik özgürlük skorlarının ülkenin sahip olduğu refah seviyesindeki katkısı su götürmez bir gerçekte olarak literatürdeki yerini almıştır (Holmes,

2014, s. 15).

Ekonomistler büyüme sürecinde kurumların rolüyle daha fazla ilgilendikçe, çeşitli kurum türleri arasındaki etkileşim de ilgi konusu haline gelmiştir. Siyasi, sivil ve ekonomik kurumlar arasındaki herhangi birindeki değişikliğin diğer(ler)ini etkileyeceği durumu üzerinde durulmuştur (Dawson, 2003, s. 491).

Evrensel bir kurum çeşidi olarak karşımıza çıkan ekonomik özgürlükler ekonomik büyüme için önemli bir görevi üstlenmektedir. Bu noktada sürdürülebilir ekonomik büyüme için iş yapma maliyetlerini düşürme potansiyeline sahip temel iktisadi kurumların evrensel olması ve buna ek olarak herkese eşit mesafede olması gerekir. (Kasper, 2007, s. 3).

Yapılan çalışmalarda ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Ülkeler arası büyüme regresyonlarında ekonomik özgürlük, büyüme ile ilgili diğer değişkenler analize dâhil edildiğinde de önem arz etmektedir. Söz konusu ilişki ekonomik özgürlük ekonomik büyümeye neden olduğu için mi, ekonomik büyüme daha fazla ekonomik özgürlüğe neden olduğu için mi yoksa iki değişken üçüncü bir faktör tarafından ortaklaşa belirlendiği için mi vardır? gibi bazı soruları gündeme getirmektedir. Örneğin, herhangi bir özgürlük çeşidi normal bir mal olarak değerlendirildiğinde bir ülkede yaşam standartlarını yükselten ekonomik büyüme, hükümet tarafından daha yüksek düzeyde bir özgürlük verilmesine neden olabilmektedir (Dawson, 2003, s. 480).

Dawson (2003) genel ekonomik özgürlük seviyesinin büyümeye neden olduğunu, özgürlükteki değişikliklerin ise büyüme ile birlikte belirlendiğini ifade etmiştir. Ekonomik özgürlüğe zemin hazırlayan piyasaların ve mülkiyet haklarının kullanımına ilişkin sahip olunan özgürlük seviyeleri ekonomik özgürlük ve büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçlar genel olarak ekonomik özgürlüğün önemini ve özellikle uzun vadeli ekonomik refahı teşvik etmede serbest piyasa ve mülkiyet haklarının rolünü öne çıkarmaktadır. Ekonomik özgürlüğün büyümeyi etkilemedeki rolü özellikle yatırım kanalı ile öne çıkmaktadır. Siyasi ve sivil özgürlükler ölçüsü kullanıldığında ise bu tür özgürlüklerin yatırımın aksine büyümeyi doğrudan

etkilemede özellikle önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır (Dawson, 2003, s. 493).

Wright (1982) özel mülkiyetin ekonomik özgürlük için kilit rolünü “*mülkiyete sahip olma ve kullanımını kontrol etme özgürlüğü, bireylerin ve grupların diğerlerinin keyfi müdahalesinden bağımsız olarak ekonomik seçimler yapabilmeleri için esastır*” şeklinde ifade etmiştir (Gwartney, Lawson ve Block, 1996, s. 13). Böylece özel mülkiyet haklarının varlığı sermayenin getirisi yüksek olan sektörlerde yatırım yapılması ile sonuçlanacaktır. Rekabetçi piyasalara ve iyi uygulanmış özel mülkiyet haklarına sahip bir ekonomide yapılan yatırım yüksek ekonomik ve sosyal getiri sağlayacaktır. Bu durum özel yatırımın verimli bir şekilde yapılmasına yol açarken mülk özel mülkiyete ait olduğunda ancak güvencesiz koşullar altında olduğunda yüksek bir sosyal getiri sağlayacak olsa bile uzun vadeli yatırım yapılmayabilmektedir. Yatırımcıların, beklenen özel getiri daha yüksek olduğu için, uzun vadeli bir yatırımdan daha düşük sosyal getiri sağlayan kısa vadeli yatırımı tercih etmesi büyük bir olasılıktır. Bu da üretim faktörlerinin daha az verimli kullanılmasına yol açar. Böylece ekonomik büyümenin üzerindeki olumsuz etkisi açığa çıkmış olacaktır (Torstensson, 1994, s. 234).

Mülkiyet haklarının temsil ettiği ekonomik özgürlük, büyüme ile ilgili diğer değişkenler hesaba katıldıktan sonra dahi önemli bir unsurdur (Dawson, 2003, s. 480). Mülkiyet haklarının düzeyi beşeri sermayenin tahsisini etkileyen faktörler arasındadır. Güvenli özel mülkiyet haklarının varlığı bireylere beşeri sermayelerini üretken amaçlar için kullanmaları adına ödeme yapılmasına da yol açabilecektir. İnovasyon mülkiyet haklarının korunduğu ülkelerde daha verimli boyutlara ulaşarak üretim sürecinden beşeri sermayesi yüksek olan bireylerin elde edecekleri gelirlerin artması beklentisini açığa çıkarmaktadır. Böylece beşeri sermayenin verimliliği de artacaktır. Büyüme oranları - diğer koşullar sabitken- güvenli özel mülkiyet hakları ile daha yüksek olacaktır (Torstensson, 1994, s. 233). Çünkü ekonomik özgürlükler üretim faktörlerinin üretkenliğini arttırarak ve kaynak dağılımında etkinliği sağlayarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır (Tunçsiper ve Biçen, 2014, s. 31).

Devlet mülkiyeti büyüme oranından ziyade kişi başına düşen GSYİH düzeyini etkilemektedir. Bunun tam tersi yüksek derecede özel mülkiyete sahip ülkeler daha verimli bir kaynak tahsisıyla birlikte ekonomik büyüme oranlarına sahip olacaktır. Bu

noktadan hareketle Torstensson (1994) mülkiyete keyfi el koymanın ekonomik büyümeyi yavaşlattığını hatta negatif büyüme oranlarının varlığına vurgu yapmıştır (Torstensson, 1994, s. 242).

Ekonomik özgürlüğün ölçülen her yönü, ekonomik büyüme ve refah üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ölçülen alanların herhangi birinde daha fazla özgürlüğe izin veren politikalar büyümeyi teşvik etme eğilimindedir. Ekonomik büyüme de insanların ekonomik olarak kendilerini geliştirmeleri için daha fazla fırsat yaratarak yoksulluğu azaltıp kalıcı refahı inşa etmede temel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Miller, Kim ve Roberts, 2021, s. 11).

Ekonomik özgürlükleri destekleyici ekonomi politikalarının ekonomik faaliyetleri desteklemesi arasında dönemsel farklılıklar olması kaçınılmazdır. Ülkede istikrarlı para politikası ve daha liberal ticaret rejimi için atılan adımlar sonrasında karar vericileri değişimin geçici değil kalıcı olduğuna inandırmak gerekecektir. Söz konusu ikna çabalarının temel dayanağı güvendir. Ülkenin mevcut ekonomi tarihinde kazanmış olduğu deneyimler ve siyasi konjonktür güven seviyesini ve devamında düzenlemelere olan inancı etkileyebilmektedir. Muhalefetin liberal politikalara mesafeli duruşu ve ülkenin ekonomik olarak istikrarsız bir yapıda olması ikna süresinin uzamasına yol açabilecektir. Bu noktada ekonomik özgürlükler hedeflenerek yapılan politika değişikliği ve devamında ekonomik büyüme üzerindeki etkisi arasında zaman dilimlerinin değişmesi olasıdır. Bazı ülkeler için bu süre oldukça uzun olabilmektedir. Çünkü bir kurumlar ekonominin uzun dönemdeki performansının altında yatan temel belirleyicidir. Ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki kısa vadede zayıftır bunun için değişkenlerin varlığı bu ikili arasındaki ilişkinin uzun dönemler olarak incelenmesi yerinde olacaktır (Gwartney, Lawson ve Helcombe, 1999, s. 648-649; North, 2010, s. 139). Gwartney ve diğerleri (1999) çalışmalarında diğer değişkenler sabitken 1975-1980 arasında ekonomik özgürlüklerdeki bir birimlik artış takip eden on beş yıl boyunca büyümede yaklaşık %1 puanlık artışa yol açtığı sonucunu elde etmiştir. Uzun dönemde ekonomik özgürlükler ekonomik büyüme üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. İnandırıcılığın zaman alması ekonomik özgürlüklerdeki değişimin ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkileyebilmesi için uzun döneme ihtiyaç olduğu gerçeğine vurgu yapmıştır (Gwartney, Lawson ve Helcombe, 1999, s. 651-652).

Ülkenin sahip olduğu ekonomik özgürlük derecesi ne olursa olsun ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında doğrudan pozitif bir ilişki vardır (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2006, s. 78).

Ekonomik özgürlükle elde edilen daha fazla bireysellik ve ulusal gelirdeki artış ile birlikte sağlanan ekonomik büyüme beslenme, barınma, sağlık ve eğitim alanlarına yapılan yatırımın artmasına sebep olacaktır. Ölüm oranlarının düşmesi, teknoloji yoğun yatırımlar ve yenilik çeşitlerinin kullanılması ile büyüme devam edecektir (Yalman, Sandalcılar ve Demirkoparan, 2011, s. 435-436).

2.3. FİYAT İSTİKRARI

İktisadi faaliyetlerin başlangıcından bu yana fiyat hareketleri ekonomi aktörlerinin takip ettiği önemli bir iktisadi olgudur. Fiyat hareketleri satın alma gücünü arttıran veya azaltan bir etkiye sahiptir. Ülkenin sahip olduğu refah seviyesinin korunması adına fiyat istikrarı bireylerin satın alma gücünü ve bununla birlikte de yaşam standartlarının korunmasının teminatı olarak görülmektedir. Fiyat değişimleri neticesinde iktisadi sorunlar yaşanabilmektedir. Söz konusu sorunlar fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hızlı bir şekilde artması ile enflasyon veya düşmesi ile deflasyon şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Enflasyon neticesinde belirli miktarda para ile bir önceki döneme göre daha az mal ve hizmet satın alabilme zorunluluğu, deflasyon neticesinde ise belirli bir miktar para ile bir önceki döneme göre daha fazla mal ve hizmet satın alabilme avantajı oluşmaktadır (Eroğlu, 2020, s. 85). Yüksek oranda enflasyon veya deflasyonun olmadığı, fiyatların zaman içinde değişkenliğinin makul düzeyde kalması fiyat istikrarı olarak isimlendirilmektedir (Gerdesmeier, 2011, s. 24).

Fiyatlar genel seviyesinin karar alıcıların kararlarını etkilemeyecek düzeyde ve makul bir seviyede artış göstererek süreklilik kazanması olarak ifade edilen fiyat istikrarı, fiyat düzeylerinin sabit kalması anlamına gelmemektedir. Ekonomi karar alıcıların üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım gibi konularda verecekleri kararlarını etkilemeyecek düzeyde makul ve istikrarlı bir enflasyon oranı fiyat istikrarı olarak kabul görmektedir. Fiyatlar piyasadaki mal ve hizmetlerin üretim ve tüketimi noktasında yönlendirici olarak önemli bir etkiye sahip olduğu için fiyat istikrarı para politikasının birinci amacı

konumundadır (Telatar, 2002, s. 8). Enflasyon reel geliri azaltarak piyasa aktörleri açısından belirsizliği arttırırken sıfır enflasyon seviyesi veya deflasyon ise üreticilerin motivasyonunu azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir (Bozkurt, 2014, s. 310).

İktisat politikalarının nihai amacı refah seviyesini arttırmaktır. Bireylerin satın alma gücünün düşmesi refah kaybına, satın alma gücünün artması ise refah artışına yol açmaktadır. İktisat politikasını uygulayan politika yapıcısı kurumlar, iktisadi karar alıcıların refah kaybına uğramaması adına oluşabilecek yüksek enflasyon ile mücadele ederler. Bu bağlamda iktisat politikalarının önemli hedeflerinden birisi de fiyat istikrarını yakalamaktır (Eroğlu, 2020, s. 85). Zira yüksek enflasyonun yol açtığı istikrar bozucu tahribat nedeniyle önem kazanan fiyat istikrarının bağımsız merkez bankalarının uyguladıkları para politikalarının öncelikli hedefi olmasının sebebi de budur. Fiyat istikrarından sorumlu olan bağımsız merkez bankaları güven merkezli uygulamış olduğu kararlı politikalarla enflasyonist baskının üstesinden gelebilir (Fischer, 1996, s. 35-36; Mishkin, 2007, s. 393; Snowdon ve Vane, 2012, s. 365). Buna bağlı olarak günümüzde fiyat istikrarının sağlanması görevi merkez bankalarının temel kuruluş nedeni olarak kabul edilmektedir. Bağımsız kimliği olan merkez bankaları bu özellikleri ile fiyatlar genel düzeyinde istikrarın sağlanması ve bu durumun uzun vadede korunması için kamuoyuna karşı sorumlu olmaktadır (Eroğlu, 2009, s. 10). Fiyat istikrarı önemli bir kamu politikası hedefi olmuştur ve merkez bankasının bağımsızlığı, mevcut literatür tarafından daha düşük enflasyon oranının elde edilmesinde belirleyici olarak tanımlanmıştır. Merkez bankası bağımsızlığı para politikasının yürütülmesinde para politikası yapıcılarının doğrudan siyasi veya hükümet etkisinden ve yönlendirmesinden muafiyet olarak açıklanabilir (Walsh, 1995, s.13). Fiyat istikrarını sağlamak gibi bir görevi yerine getiren merkez bankalarının monetizasyon yoluyla bütçe açıklarını kapatmak amacıyla hazineye para aktarması enflasyonla mücadelede önemli bir husustur. Çünkü hükümetler fiyat istikrarının sağlanmasından ziyade oy kaygısı ile popülist politikaları hayata geçirmek için istekli davranan bir yapıya sahiptir. Söz konusu durumu engellemek için çıkarılan genellikle merkez bankalarının kanunlarında yer alan (örneğin; Türkiye’de 4651 Sayılı TCMB Kanunu) merkez bankalarının hedef(ler)inin “*temel hedefi fiyat istikrarını sağlamaktır*” maddesi para politikasının öncelikli hedefini ortaya koyma

adına önemli bir düzenlemedir. Böylece merkez bankaları kanuni yetkilerini rahatlıkla kullanarak yürüttükleri para politikası ile fiyat istikrarı odaklı politika uygulamalarını yapabilmektedir (Kumcu, 2002, s. 147). Bu yetkiyi tam anlamıyla bağımsız olan merkez bankaları kullanabilmektedir. Bu durum bağımsız merkez bankası olgusunu fiyat istikrarını sağlama adına önemli bir özellik olarak ön plana çıkmasına yol açmaktadır (Serdengeçti, 2003).

Fiyat istikrarı yalnızca para politikasının enflasyon ile mücadele konusunda değil buna ek olarak makroekonomik istikrar ve sürdürülebilir ekonomik büyüme gibi daha geniş kapsamlı amaçlara ulaşmada başrolü oynayan önemli bir amaçtır. Çünkü düşük ve sürdürülebilir bir enflasyon oranı ekonomik büyüme için uygun zemini oluşturmaktadır. Para politikasının belirli bir orandaki enflasyonu hedeflemesi ile fiyat istikrarı nominal bir çapa görevi görmektedir. İktisadi karar alıcılar ve finansal piyasalar için alınacak kararlarda bir pusula görevi gören nominal çapa makro ekonomik istikrar için bir ölçü olarak kabul edilmektedir. Merkez bankası ve hükümetin koyduğu çapa ölçüsü aynı zamanda uygulanan para politikasının başarı performansını değerlendirci bir değişken olma özelliğine de sahiptir (Özdemir, 2005, s. 12; Snowdon ve Vane, 2012, s. 364).

Fiyat istikrarı enflasyon maliyetlerinin olmadığı bir göstergesidir. Bu bağlamda fiyat istikrarı enflasyonun maliyetlerini ortadan kaldırmakta ve yaşanması muhtemel iktisadi belirsizliği bertaraf edilebilmektedir. Fiyat istikrarı enflasyondan kaynaklanan belirsizlik ve düzensizlikleri ortadan kaldırmanın yanında ekonomik aktivitenin de artmasına yol açmaktadır (Hakiko ve Higgins, 1985, s. 3-4).

Fiyat istikrarı hedefinin para politikasının asıl amacı olmasının nedenleri kısaca şöyledir (Parasız, 2007, s. 298):

- i.** Para arzındaki artışın reel ekonomide uzun dönemde bir etkisi olmazken kısa dönemde geçici etkisi olacaktır.
- ii.** Enflasyonun ülke ekonomisine verdiği zararın etkisi büyüktür.
- iii.** Para politikasının enflasyonu etkilemesi toplam arz, talep şokları ve ara hedeflerin istikrarsızlığı nedeniyle uzun ve değişken gecikmeler şeklinde görülebilmektedir

iv. Dinamik tutarsızlıktan dolayı merkez bankalarının aktivitelerinde bazı kısıtlamalar meydana gelmektedir. Politikacıların ve özel sektörün merkez bankası üzerinde fiyat istikrarının bozucu etkiye yol açan baskıları vardır.

2.3.1. Fiyat İstikrarı Kavramı

Fiyat istikrarı, fiyatlar genel düzeyinin makul seviyede olması ve söz konusu seviyenin uzun süre muhafaza edilmesidir. Yukarıda daha önce de ifade edildiği gibi fiyat istikrarı, ekonomi aktörlerinin alacakları tüketim, yatırım ve tasarruf gibi iktisadi kararda fiyatlar genel düzeyindeki olası değişimlerin göz önüne alınmasına gerek kalmayacak düzeyde fiyatlar genel düzeyindeki düşük değişkenliktir (Mishkin ve Schmidt-Hebbel, 2001, s. 2; Greenspan, 1996, s. 1). Bir başka tanıma göre fiyat istikrarı, bazı mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen artışa rağmen bütün mal ve hizmet fiyatlarının ortalamasının istikrarlı olmasıdır (Doğru, 2012, s. 20). Bu bağlamda fiyat istikrarı IMF tarafından genellikle tek haneli ve düşük enflasyon oranı olarak tanımlanmaktadır (Oktar ve Dağlaroğlu, 2020, s. 7). Para politikasının fiyat istikrarı hedefinde önemli bir nokta ise düşük enflasyon seviyesinin sürdürülebilir olmasıdır. Para politikası yapıcıları, ekonomide daha etkin bir kaynak tahsisi yapmanın yanı sıra, sürdürülebilir ekonomik büyüme rakamlarına sahip olabilmek için fiyatlar genel düzeyinin istikrarlı bir yapıda olduğu makroekonomik bir ortam oluşturulmak zorundadır. Bunun için makroekonomik istikrar adına enflasyon oranının hedeflenen bir fiyat düzeyinde olmasına yaşamsal önem addedilmektedir (Svensson, 1999, s. 22; Gerdesmeier, 2011, s. 29). Fiyat istikrarı aynı zamanda merkez bankasının fiyat istikrarı olarak hedeflediği hedeflenen değişken değeri ile bu değişkenin gerçekleşmiş değeri arasındaki fark olarak nitelendirilen kayıp fonksiyonunun minimum bir değere sahip olması olarak da tanımlamak mümkündür (Svensson, 2003, s.4).

Fiyat istikrarı fiyat artış hızının sıfırlanması anlamına gelmemektedir. Ülke ekonomileri enflasyonun yanı sıra deflasyonun da yıkıcı etkilerinin önüne geçmek adına sınırlı bir fiyat artışını uygun bulmaktadır (Akgüç, 2020, s. 31). Fiyat istikrarını temsil eden enflasyon oranı tek haneli ve ülkeden ülkeye içsel dinamiklerin etkisi ile değişen yapısal bir olgu niteliğindedir (Doğru, 2012, s. 16). Ülke merkez bankalarının fiyat

istikrarını temin etmek adına sürdürdükleri enflasyon hedeflemesi uygulamasına göre gelişmiş ülkelerde enflasyon oranı %1-3, gelişmekte olan ülkeler için %4-6 olarak belirlenmiştir (Mishkin ve Schmidt-Hebbel, 2001, s. 2; Oktar, Tokucu ve Kaya, 2013, s. 114; Castelnumovo, Nicoletti-Altimari ve Rodriguez-Palenzuela, 2003, s. 52). Avrupa Merkez Bankası'na (ECB) göre ise fiyat istikrarı Tüketici Fiyat Endeksinin (TÜFE) yıllık artış oranı %2'nin altında veya %2'ye yakın bir seviyede olmasıdır (Eroğlu, 2009, s. 7). Amerika Merkez Bankası (FED) ise fiyat istikrarı için bir sayısal değer önermesinde bulunmamıştır (Doğru, 2012, s. 16). Enflasyon oranının makul olarak kabul edildiği bu oranların üzerine çıkması özellikle paranın satın alma gücü ve servet biriktirme etkisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu hususu Mishkin *“fiyatlar genel seviyesinin sürekli biçimde ve önemli oranlarda artması, dolayısıyla, paranın satın alma gücünü yitirmesi”* olarak ifade etmiştir. Böyle bir durum enflasyonun geliri yeniden dağıtım özelliği ile birlikte sabit gelire sahip bireylerin aleyhine bir gelişmeye yol açmaktadır (Parasız, 2007, s. 298; Gerdesmeier, 2011, s. 24; Mishkin, 2001, s. 667). Bu gelişmeler ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal yapısına verdiği zararın boyutlarını net bir şekilde ortaya koymaktadır (TCMB, 2013, s. 1).

Günümüzde ülkelerin büyük bir bölümü merkez bankalarının yasalara uygun bir şekilde objektif fiyat istikrarı politikaları izlemeye yönlendirerek ve yüksek düzeyde bağımsızlığı garanti altına almak için önemli yasal düzenlemeler yapmaktadır. Yapılan çalışmalar merkez bankasının bağımsızlığının enflasyon oranını ve enflasyon oranındaki değişkenliği azaltıcı etkileri olduğunu ortaya koymuştur (McDonough, 1997, s.3-4). Zira bağımsız merkez bankaları hükümetin fiyat istikrarını bozucu şekilde para politikasına müdahale etmesine fırsat vermemektedir (Banaian ve Luksetic, 2001, s. 160).

2.3.2 Fiyat İstikrarının Makroekonomik Yansımaları

Fiyat istikrarının amacı paranın iç değerini korumaktır (Parasız, 2007, s. 298). Bir ülkenin para biriminin değeri, para politikası tarafından şekillendirilmektedir. Merkez bankalarının para politikası uygulamalarında fiyatların piyasalarda yol gösterici olması ve bireyler için daha fazla ekonomik özgürlüğün tadını çıkarabilmesi amaçlanmaktadır (Yereli, 2007, s. 160). Nitekim elde nakit tutmayı tercih eden iktisadi birimler gizli vergi olarak yorumlanan enflasyon ile sanki paralarının bir kısmı vergilendirilmiş gibi gerçek

para bakiyelerinde ve dolayısıyla gerçek finansal servetlerinde bir düşüş yaşarlar. Dolayısıyla, beklenen enflasyon oranı ne kadar yüksekse hane halklarının nakit bulundurma talebi o kadar düşüktür (Gerdesmeier, 2011, s. 32).

Fiyat istikrarı ulusal yaşamın istikrarlı bir şekilde devam edebilmesi için ve ekonomik büyüme için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra bazı ülkelerde oluşan hiperenflasyon oranlarının ciddi ve yıkıcı etkilere yol açmasıyla yaşanan siyasi ve sosyal çalkantılar neticesinde günümüzde bu acı tecrübeden hareketle fiyat istikrarının önemi bütün dünyada kabul görmüştür (Bank of Japan, 2000, s. 4-6; Orman, 2014, s. 217).

Fiyat mekanizmasının istikrarsızlaşması, üretim faktörlerinin yeniden tahsis edilerek, ekonomik büyümeye katkı sağlayan verimliliğin azalmasını ve yatırım oranlarının düşmesini beraberinde getirmektedir (Fischer, 1993, s. 488). Öte yandan serbest piyasa ekonomisinin işlerliğinin devamı için fiyat mekanizmasının enflasyonun yol açtığı bozucu etkiye karşı korunması gerekmektedir. Böylece kaynakların etkin ve verimli bir şekilde dağılımı için gerekli zemin oluşturulması öngörülmektedir (Parasız, 2007, s. 298). Fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomide geleceğe yönelik beklentilerin olumlu olması yatırımların artmasına ve beraberinde hem ekonomik büyümeye hem de istihdamın artmasına yol açacaktır (Oktar, Tokucu ve Kaya, 2013, s. 115). Söz konusu olumlu gelişmeler insanların ekonomik refah düzeylerinin artmasını beraberinde getirecektir (Gerdesmeier, 2011, s. 29). Ayrıca fiyat istikrarı amacını temel hedef olarak uygulayan merkez bankasının varlığı ile yürütülen para politikaları sayesinde düşük enflasyon oranları ile karşılaşan iktisadi karar alıcılar atacakları adım öncesi güvenilir bilgiye sahip olacaktır. Bu da üretim, yatırım, tasarruf ve tüketim aşamasında nispi fiyat hareketlerinin tahmin edilebilir olmasına ve kaynak dağılımı ile verimli harcama düzeyine olumlu katkı sağlayacaktır (Apel, 2003, s. 29).

Fiyat istikrarını korumak, enflasyon ve deflasyon zamanlarında tanık olunan servet ve gelirin keyfi olarak yeniden dağıtılmasıyla ilgili önemli ekonomik, sosyal ve politik sorunları önlemektedir. Bu husus fiyat seviyesindeki değişiklikleri tahmin etmenin zor olduğu durumlarda ve nominal taleplerini enflasyona karşı korumada sorun yaşayan toplumlar için geçerlidir. Enflasyondaki beklenmedik bir artış uzun vadeli ücret

sözleşmeleri, banka mevduatları veya devlet tahvilleri şeklinde nominal talepleri olan kişilerin alacaklarının gerçek değerinde kayıplara yol açacaktır. Bu durumun devamında borç verenlerden (ya da tasarruf sahiplerinden) borç alanlara keyfi bir servet transferi gündeme getirmektedir. Zira enflasyonist bir ekonomide kredinin geri ödenme döneminde borcun verildiği döneme göre beklenenden daha az mal satın alınabilmekte (satın alma gücü azalmakta) ve borç veren tarafın aleyhine bir sonuç meydana gelmektedir (Gerdesmeier, 2011, s. 33).

Fiyat istikrarı ekonomik ve sosyal istikrar için önemli bir ön koşul olma özelliğine sahiptir. Fiyat istikrarının sağlanamadığı ekonomilerde iktisadi karar alıcılar geçmiş değerlere bakarak gelecek tahmininde bulunmaya çalışacak bu da verilen kararların isabetli olmasına engel oluşturabilecektir. Emek piyasasında işçiler ve işverenler söz konusu belirsizlikten dolayı taraflar için optimum özellikte olan denge fiyat düzeyini oluşturmada yetersiz kalacaklardır. Denge noktasında buluşulamaması gelir dağılımının bozulmasına ve uluslararası rekabet gücünün yitirilmesine devamında da zaman içinde enflasyonunun atalet kazanmasına yol açacaktır. Bu durum neticesinde yatırımların kısa ve uzun vadede yapılmasına engel olacaktır (Kara ve Orak, 2008, s. 2).

Fiyat istikrarı ile enflasyonun maliyeti olan yüksek reel faiz gerçeğinden de kaçınılması amaçlanmaktadır. Bir ekonomide yüksek enflasyon beraberinde reel faiz oranlarının da yükselmesi anlamına gelmektedir. Reel faizin artması ile iktisadi karar alıcıların sermaye birikimleri azalacak ve kişi başı düşen gelir miktarı azalacaktır (Apel, 2003, s. 30).

Fiyat istikrarının olmadığı enflasyonist bir ekonomide işçilerin satın alma güçlerini telafi etmek amacıyla yapılan maaş artışları, çalışanların daha yüksek bir vergi oranına tabi olmalarına neden olabilir. Fiyat istikrarı enflasyonist veya deflasyonist gelişmelerin vergilendirme ve sosyal sistemler üzerindeki etkisiyle ilişkili bozucu etkileri azaltmaktadır (Gerdesmeier, 2011, s. 30).

Fiyat istikrarı yüksek enflasyonunun yarattığı belirsizliği ortadan kaldırarak geleceğe dair beklentileri olumlu etkileyerek yatırım harcamalarının artmasına bağlı olarak sürdürülebilir ekonomik büyümeye ve refah seviyesinin arttırılmasını

sağlamaktadır. Fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomide ayrıca (Oktar, Tokucu ve Kaya, 2013, s. 115; TCMB, 2013, s. 9):

- i.** Göreli fiyatlar kolaylıkla izlenebilir.
- ii.** Tasarruf sahipleri ve yatırımcılar enflasyon risk primi talep etmez.
- iii.** Verimsiz harcama ve yatırımlar azalır.
- iv.** Enflasyondan korunmak için gereksiz/verimsiz uğraşlar azalır.
- v.** Para ikamesi (dolarizasyon) azalır.
- vi.** Gelir dağılımının bozulması önlenir.

Günümüzde finansal kesimin büyümesi ile iktisat politikalarının içindeki etki ağırlıklarının artması sonucunda merkez bankaları için fiyat istikrarının öncelikli hedef olma durumu daha da önem arz eden bir öncelik haline gelmiştir. Fiyat istikrarının sağlanamadığı enflasyonist bir ortam söz konusu olduğunda finansal varlıkların getirisi azalmaktadır. Bankaların kısa vadeli mevduatlarla finanse edilen uzun vadeli sabit faizli krediler sağladığı finans sisteminde beklenmedik bir şekilde yüksek enflasyon gerçekleşmesi durumunda varlıkların gerçek değerinde bir düşüş anlamına gelecektir. Bu durum olumsuz “zincir etkilerine” neden olabilecek ve bankaların ödeme güçlüğü sorunlarıyla karşı karşıya kalmasına yol açacaktır. Özellikle bu durum sabit faizli finansal varlıklar için enflasyonist bir ortam riski daha çok arttırmaktadır. Fiyat istikrarının sağlanmasıyla finansal varlıkların kaynak dağılımında oluşması muhtemel adaletsizliği önleyerek dolaylı açıdan reel ekonomiyi desteklemesi durumu açığa çıkmaktadır (N. Eroğlu, 2011, s. 60; Gerdesmeier, 2011, s. 33).

Enflasyon politikacıların ve halkın en önemli sorunlarından birisidir. Merkez bankaları tarafından düşük ve sürdürülebilir bir fiyat düzeyi olarak ifade edilen fiyat istikrarı sağlanamadığında karşılaşılabilecek yüksek enflasyon oranı sosyal ve iktisadi maliyetleri beraberinde getirecektir. Enflasyon gelir ve servet paylaşımında adaletsizliğe yol açarak toplumda gelir adaletsizliğini daha da derinleştirici bir etki yapacaktır. Ayrıca enflasyon belirsizliği artırarak güven düzeyinin azalmasına, artan fiyatlar karşısında hayatlarını idame ettirmeye çalışan bireyler arasında çatışmaya yol açmakta ve sosyal dokunun bozulmasına da sebep olmaktadır (TCMB, 2013, s. 8; Mishkin, 2007, s. 393-394; Orman, 2014, s. 216; Snowdon ve Vane, 2012, s. 365).

Fiyat istikrarının bozulmasındaki bir diğer neden olarak görülen deflasyon, ekonomide fiyatlar genel seviyesindeki düzenli ve sürekli azalmasıdır. Deflasyon ile ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması ve işsizlik oranlarının artması gibi olumsuz bir takım gelişmeler meydana gelmektedir. Böyle bir durumda toplam talebi arttırmak için alternatif para politikaları uygulamak ekonominin canlanmasına yardımcı olacaktır. Klasik iktisatçılara göre söz konusu durumun kendi kendine düzeleceğini bunun için herhangi bir müdahaleye gerek olmayacağını ileri sürmüştür. Buna rağmen Keynesyen görüşü savunan iktisatçılar her durumda piyasa mekanizmasının ekonominin karşılaştığı istikrarsızlığın üstesinden gelemeyeceğini bunun için de kamu harcamaları ve vergi oranları ile telafi edici maliye politikalarının kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Eroğlu, 2009, s. 9).

Fiyat istikrarı toplumsal refah seviyesinin artırılması için ön koşuldur ve istikrarın sağlamadığı bir ekonomide oluşacak olumsuz durumlar şöyledir:

- “i. Karar alma süreçleri bulanıklaşır, nispi fiyat değişimleri ayırt edilemez ve piyasa mekanizması etkin işlemez hale gelir.*
 - ii. Yeterli ve gerekli bilgi edinilemediği için sağlıklı ve uzun vadeli kararlar alınamaz duruma gelinir.*
 - iii. Sermaye tahsisi bozulur. Yatırımlar üretken olmayan alanlara kaymaya başlar.*
 - iv. Rekabet gücü azalır, vadeler kısalır, kredi piyasaları duracak noktaya gelir.*
 - v. Sürdürülebilir bir büyüme ve istihdam artışı sağlamak mümkün olmaz.”*
- (D. Yılmaz, 2007, s. 3)

Merkez bankaları fiyat istikrarını koruyarak daha geniş ekonomik hedeflere katkıda bulunmaktadır. Fiyat istikrarını koruyan bir merkez bankasının daha yüksek yaşam standartları, yüksek ve daha istikrarlı ekonomik faaliyet seviyeleri gibi daha geniş ekonomik hedeflere ulaşılmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuç çeşitli ülkeler, metodolojiler ve dönemler için uzun vadede daha düşük enflasyon oranına sahip ekonomilerin ortalama reel olarak daha hızlı büyüdüğünü gösteren ekonomik kanıtlarla desteklenmektedir (Gerdesmeier, 2011, s. 33).

2.3.3. Fiyat İstikrarı Göstergesi Olarak Tarihsel Süreçte Enflasyon Olgusu

Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak ifade edilen enflasyon, dünyanın en büyük hırsızısı olarak değerlendirilir. Bu özelliği ile enflasyon sabit gelirli bireyler

açısından büyük gelir kaybına yol açarken bazıları için ise zenginleştirici etkiye sahiptir (Doğruel ve Doğruel, 2005, s. 11). Keynes'e göre "sürekli bir enflasyon süreciyle hükümetler, vatandaşlarının servetinin önemli bir kısmına gizlice ve gözetilmeksizin el koyabilir" (Keynes, 1919, s. 102-103). Friedman'ın yasadışı vergilendirme olarak tanımladığı enflasyon, Getty'e göre ise bireylerin taşınmanıza gerek kalmadan, daha pahalı bir muhitte oturmasına neden olmaktadır.

Makroekonomik dengesizliklerin bir sonucu olarak karşımıza çıkan enflasyon toplumun büyük bir kısmının yaşamını derinden etkileyerek değişimlere yol açmaktadır. Dünya tarihinde 2. yy'a kadar uzanan bir geçmişi olan enflasyon olgusunun istenilmeyen ekonomik ve sosyal sonuçlara neden olması 20.yy. ile başlamıştır (Doğruel ve Doğruel, 2005, s. 11-12). Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya, Macaristan, Polonya ve Almanya'da yaşanan yüksek düzeyde fiyat artışları ile oluşan hiperenflasyonun gündeme getirdiği enflasyonun yıkıcı etkisi sonucunda bağımsız merkez bankasının oluşturulması, hükümetlerin karşılıksız kredi almasının engellenmesi ve mali reform yapılması gibi bir takım önemli adımlar atılmıştır (Sargent, 1981, s. 26). 20. yy'ın başında Rusya ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Macaristan, Çin, Yugoslavya, Brezilya, Peru ve Lübnan yaşanan hiperenflasyona sebep olan ortak nedenler Capie Hipotezi'ne dayandırılmıştır. Capie Hipotezi zayıf hükümet yapısı, iç düzende yaşanan karışıklıklar ve politik karmaşanın uzantısı olarak mali disiplinin bozulmasının yanı sıra enflasyon vergisinin hükümet gelirleri arasındaki artan paya sahip olması gibi bir dizi durumdan oluşmaktadır (Doğruel ve Doğruel, 2005, s. 12; Siclos, 1990, s. 4-5).

1973 yılındaki I. Petrol Krizi sonrasında yaşanan ekonomik durum sonrasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler enflasyonla mücadele noktasında birbirinden ayrılmıştır. Gelişmiş ülkeler yüksek enflasyonla mücadele etmeyi başarırken gelişmekte olan ülkeler için bu durum hem zorlaşmış hem de yüksek enflasyon kronik bir hale dönüşmüştür. I. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan hiperenflasyon ile 1970'li yıllardan sonra görülen modern hiperenflasyon birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. 1920'li yılların başında meydana gelen hiperenflasyonlar hızlı şekilde ortaya çıkmış, hükümetlerce paranın konvertibilitesini geri kazandıran sert mali ve parasal reformları uyguladıktan sonra, istihdam ve çıktıya fazla bir maliyet getirmeden hızla sona ermiştir. Bunun için hükümetlerin yürüttükleri mali ve parasal reformlar ile

döviz kurunu kontrol altına alması, para politikalarını yönetme adına bağımsız merkez bankalarının bağımsızlık yönünü güçlendirerek hiperenflasyondan çıkmayı başarmıştır. Ancak modern hiperenflasyon olarak isimlendirilen 1970 sonrası durumda yaşanan hiperenflasyondan çıkış bu kadar kolay olmamış ve durum giderek kronikleşmiştir. Arjantin, Brezilya ve Peru'da yıldan yıla enflasyon, hiperenflasyonun zirvesinden önce 12-15 yıl boyunca sürekli olarak %40'ın üzerinde kalmıştır. Bu ülkelerde hiperenflasyonun ortaya çıkış sebebi yaygın mali dengesizliklerin körüklemesine yol açan para arzındaki kontrolsüz genişleme olarak tespit edilmiştir (Reinhart ve Savastona, 2003, s. 20-21).

Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler oluşturulan kısa, orta ve uzun dönem yapısal ve makroekonomik politikalar ile oluşan makroekonomik dengesizliklerden olan enflasyon ile mücadele etmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren birçok ülkede uygulamaya konulan para politikaları ile merkez bankalarının ana hedefi fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürülmesi olarak belirlenmiştir. Finansal piyasalarda yaşanan hızlı değişim ve gelişmeler, zaman zaman yaşanan finansal krizler merkez bankalarının ana hedefi olan fiyat istikrarının yanına finansal istikrar hedefinin de eklenmesine neden olmuştur (Doğruel ve Doğruel, 2005, s. 17; Oktar, Tokucu ve Kaya, 2013, s. 118-119).

2.3.4. Fiyat İstikrarı (Enflasyon) Ölçümü

Bir fiyat istikrarı ölçüsü olarak enflasyon, yukarıda da ifade edildiği gibi fiyatlar genel düzeyindeki sürekli ve hızlı bir yükselme olarak ifade edilmektedir. Tanım kendi içinde birkaç önemli noktayı barındırmaktadır. Fiyat istikrarının doğru ölçümünde fiyatlar genel düzeyinde yaşanan bir defaya mahsus yükselişi enflasyon olarak nitelendirmemek gerekir. Enflasyon sepet maliyeti üzerinden hesaplanan enflasyonda fiyat artışlarının sürekli olması esastır. Ayrıca fiyat istikrarı ölçüsü olarak enflasyonun doğru ölçümünde sepet içindeki birkaç malın ve hizmetin fiyatındaki artış değil ortalama bir tüketicinin yıl içinde kullandığı mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen fiyat artışının söz konusu olması gerekmektedir. Buna ilave olarak sepet içinde bulunan mal ve hizmetlerin ağırlıkları, hanehalkı bütçe anketine göre geniş bir hanehalkı örnekleminin yıl boyunca yaptığı harcamalara göre belirlenmelidir (TCMB, 2013, s. 2).

Zaman zaman enflasyon sepetinde bulunan mal ve hizmetler ve sahip oldukları ağırlıkları hanehalkı tüketim anketi ile yenilenmektedir. Yaşam koşulları ve tercihlerin değişimi söz konusu sepetin değiştirilmesini gerekli kılmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2008, s. 269). Enflasyon, enflasyon sepeti olarak isimlendirilen belirli miktarda mal ve hizmetin oluşturmuş olduğu ürünlerin belirli bir dönemde parasal değerlerindeki artıştır. Bu sepet içindeki mal ve hizmetlerin tamamının enflasyon oranını üzerinde fiyatının artması durumuna ek olarak bazı ürünlerin fiyatının enflasyon oranından daha düşük oranda artması veya azalması söz konusu olabilmektedir. Böyle bir durum için sepetteki bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen değişimin ortalaması fiyat hareketlerini açıklayıcı güce sahip olacaktır (Eroğlu, 2020, s. 88). Gelişen iktisadi şartlarda toplam talep ile toplam arz arasındaki dengenin bozulması yeni denge fiyatının daha yüksek bir fiyat düzeyinde gerçekleşmesine ve enflasyona yol açmaktadır (Bocutoğlu, 2011, s. 87).

Ülkenin sahip olduğu enflasyon oranı, hükümetin ekonomiyi yönetme konusundaki genel yeteneğinin bir göstergesidir. Orta veya yüksek enflasyonlu herhangi bir ekonomideki makroekonomik durumun değişmesi beklenebilir. Çok yüksek enflasyon oranının yanı sıra günlük veya saatlik fiyat artışları hükümetin mücadele argümanlarını iyi kullanamadığını ve hükümetin ekonomideki kontrolü kaybettiğinin bir kanıtı niteliğindedir. Bunun için bütün hükümetler düşük enflasyon hedeflerini belirleyerek bu hedeflere ulaşma yolunda çaba sarfetmektedir (Fischer, 1993, s. 487; Abel, Bernanke ve Croushore, 2017, s. 7).

Enflasyon, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ve GSYİH Deflatörü yardımı ile yıllık ve aylık olarak hesaplanmaktadır. TÜFE enflasyon sepetinde tüketicilerin satın aldığı nihai mal ve hizmet türleri yer almaktadır. TÜFE ile tüketicilerin her ay satın aldıkları gıda, giyim, konut ve yakıt gibi birçok mal ve hizmetin fiyatlarında yaşanan aylık değişim ölçülmektedir. Söz konusu fiyatlar vergiler dâhil peşin ödemeleri kapsamaktadır. TÜFE enflasyonun hane halkı üzerindeki etkisini açıklama gibi bir özelliğe sahiptir. ÜFE enflasyon sepetinde ise üreticilerin kullandığı nihai mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan mal ve hizmetler yer almaktadır. ÜFE ile tarım sektörü, sanayi sektörü, imalat sanayi, enerji ve madencilik sektöründeki ürünlerin fiyatlarında meydana gelen değişimler ölçülmektedir. ÜFE enflasyonun üreticiler

üzerindeki etkisini açıklamakta ve aşağıdaki gibi formüle edilmektedir (Abel, Bernanke ve Croushore, 2017, s. 51; Eroğlu, 2020, s. 88; Orhan ve Erdoğan, 2018, s. 259; Eğilmez ve Kumcu, 2008, s. 273-274):

$$\text{Fiyat Endeksi} = \frac{\text{Cari Yıl Sepet Maliyeti}}{\text{Temel Yıl Sepet Maliyeti}} \times 100$$

$$\text{Enflasyon Oranı} = \frac{\text{Fiyat Endeksi (t)} - \text{Fiyat Endeksi (t - 1)}}{\text{Fiyat Endeksi (t - 1)}} \times 100$$

GSYİH Deflatörü GSYİH’de yer alan bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarında yaşanan değişimi ölçmektedir (Abel, Bernanke ve Croushore, 2017: 51). GSYİH Deflatörü bir yılda üretilen mal ve hizmetlerin toplam değeri cari (nominal) fiyatlarla ve belirli bir yılı temel alarak sabit (reel) fiyatlarla ölçülmektedir. GSYİH Deflatörü ile enflasyon oranı hesaplaması formülü aşağıdaki gibidir (Eroğlu, 2020, s. 88):

$$\text{GSYİH Zımnı Deflatörü} = \frac{\text{Nominal GSYİH}}{\text{Reel GSYİH}}$$

$$\text{Enflasyon Oranı} = \frac{\text{GSYİHDef (t)} - \text{GSYİHDef (t - 1)}}{\text{GSYİHDef (t - 1)}} \times 100$$

Formülde yer alan t, enflasyon oranı hesaplanan dönemi ve (t-1) bir önceki dönemi ifade etmektedir.

Geliştirilen üç endeksten enflasyon oranının en iyi ölçmesi endeksin ölçüm için sahip olduğu kapsamla ilgilidir. ÜFE, üretim maliyetlerinde meydana gelen yüzde artışı ifade etmektedir. Üretim maliyetlerindeki söz konusu artış eş zamanlı olarak tüketicilerin satın alma gücünü azaltmayacaktır. Aslında ÜFE’deki bir artış belirli bir süre sonra tüketicinin karşılaşacağı fiyat artışının öncü göstergesi niteliğinde bir gelişmedir. GSYİH Deflatörü ise ilgili dönemde yurt içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin tamamının fiyat değişimini ölçmektedir. Geniş kapsamlı bir ölçek olmasına rağmen ithal malların fiyat hareketlerini ölçek dışında tutulması ve her yıl enflasyon hesaplamasına konu olan

enflasyon sepetinin değişmesi gibi uygulamalardan dolayı GSYİH Deflatörü'nün TÜFE'ye nazaran daha az güvenilir bir ölçüm yöntemi olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Söz konusu farklılıklar dikkate alındığında tüketicinin satın alma gücündeki düşüşü ölçen en iyi endeks TÜFE'dir ve bunun üzerinden yapılan enflasyon ölçümüdür (Eroğlu, 2020, s. 89).

2.3.5. Enflasyon Türleri

Enflasyon türleri hızlarına ve nedenlerine göre olmak üzere iki grupta toplanmaktadır.

2.3.5.1. Hızlarına Göre Enflasyon Türleri

Enflasyon tanımı gereği fiyatlar genel seviyesindeki sürekli yükselmedir ve söz konusu yükselme hızına göre enflasyon ılımlı, yüksek ve hiperenflasyon çeşitlerine sahiptir (Orhan ve Erdoğan, 2018, s. 260-262; Bocutoğlu, 2011, s. 87-88; Ünsal, 2007b, s. 101; Abel, Bernanke ve Croushore, 2017, s. 7).

2.3.5.1.1. İlimli Enflasyon

Çok düşük fiyat artışlarının olduğu enflasyon türü olarak isimlendirilen enflasyon türü ılımlı (sürünen) enflasyondur. Gelişmiş ülkeler için yıllık fiyat artışlarının %1-3 ve gelişmekte olan ülkeler için %3-6'yı aşmaması ılımlı enflasyon olarak nitelendirilmektedir. İlimli enflasyon oranları karar alıcıların geleceğe yönelik tahminlerinin netlik kazanmasına zemin hazırlamaktadır. İlimli düzeyde seyreden enflasyon ile bankalardaki mevduat sahipleri ve bankalardan borçlu/alacaklı olanlar faiz oranlarının gelecekte ne oranda artabileceğini tahmin edebilmektedir. Bu durum ise borç alanların maliyetlerinin borç verenlerin de kazançlarını hesaplayabilmesine yol açacaktır. Kimi iktisatçılar ılımlı enflasyon oranının ekonomik büyümeyi destekleyeceğini ileri sürmektedir.

2.3.5.1.2. Yüksek Enflasyon

Enflasyon oranının yıllık bazda %25-%80 gibi çift haneli olması durumu yüksek (dört nala, aşırı) enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Yüksek enflasyonun en önemli

göstergesi iktisadi birimlerin üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım gibi kararlar verirken yaşanan fiyat artış oranını temel değişken olarak göz önünde bulundurmaktadırlar. Yüksek enflasyon durumunun oluşması ile tüketiciler ve üreticiler ülke parasının yaşayacağı değer kaybı karşısında kendilerini koruyucu birtakım tedbirler almak zorunda kalmaktadırlar. Üretici ve tüketiciler yaptıkları tasarrufları nakit olarak tutulmak yerine enflasyon oranından yüksek faiz veren bankalara, tahvillere, döviz, gayrimenkule veya dayanıklı tüketim mallarına yatırmaktadır.

2.3.5.1.3. Hiperenflasyon

Enflasyonun pek rastlanmayan türü olan hiperenflasyon aylık enflasyon oranının iki veya üç haneli olduğu durumlarda görülmektedir. Fiyat artışları günlük hatta saatlik olabilmektedir. Bireylerin aldıkları bir ürünü aynı gün içinde tekrar aynı fiyata almaları mümkün olmamaktadır. Bu durum karşısında ulusal paranın alım gücü hızlı bir şekilde aşınmakta, para tasarruf ve ödeme aracı olma özelliğini yitirerek kıymet ölçüsü olma fonksiyonunu da kaybetmektedir. Böyle bir durumda insanlar nakit durumunda harcama eğiliminde olacaktır. Hiperenflasyonun olduğu ekonomilerde piyasa aktörleri işlemlerini ulusal para yerine döviz ile yapmaktadır. Bu durum ulusal para sisteminin çökmesi anlamını taşımaktadır. Ekonomi takas ekonomisi koşullarına tekrar dönebilir. Hiperenflasyon iki şekilde oluşabilir. İlk olarak doğal afet veya savaş gibi olağanüstü koşullarda artan kamu harcamalarını finanse etmek için arttırılan para arzı hiperenflasyona sebep olmaktadır. İkinci olarak para arzının sürekli artması fiyat artışlarının da sürekli olacağı izlenimini oluşturarak elde tutulan paranın harcamaya yönlendirilmesiyle paranın dolaşım hızını artırarak enflasyonun körüklenmesine yol açmakta ve hiperenflasyonla karşı karşıya kalınmaktadır. Hiperenflasyon sorunu parasal genişlemenin kontrol altına alınması ile çözülebilmektedir.

2.3.5.2. Nedenlerine Göre Enflasyon Türleri

Enflasyona neden olan faktörler göz önüne alındığında enflasyon talep ve arz enflasyonu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İlki tam istihdam üretim düzeyinde artan talep miktarının fiyatları yukarı “çekmesi” olarak ifade edilen talep enflasyonu ve ikincisi ise üretimde kullanılan girdi maliyetlerinin artmasıyla fiyatların yukarı “itilmesi” olarak

ifade edilen arz enflasyonudur (Oktar ve Dağlaroğlu, 2021, s. 7).

2.3.5.2.1. Talep Enflasyonu

Enflasyona yol açan birçok iktisadi olay talep yönlüdür. Talep enflasyonu, toplam talep artışının cari mal ve hizmet arzını aşması sonucunda fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artış olarak ifade edilmektedir. Bir ekonomide toparlanma dönemlerinde işsizlik oranlarının düşmesi ve büyüme gibi olumlu gelişmeler bireylerin gelecek için güven duygusunu olumlu etkileyerek tüketim oranlarının artmasına yol açması veya artan kamu harcamalarının finansmanı için karşılıksız olarak basılan para ile artan para arzı toplam tüketimi teşvik ederek toplam talebin artmasıyla talep enflasyonuna yol açmaktadır. Bunlara ek olarak devletin açık finansman politikası izlemesi, kredi hacminin genişlemesi ve ödemeler dengesinde meydana gelen fazlalık ile ortaya çıkan gelir artışı, bireylerin veya firmaların ellerinde bulundurdıkları parayı dolaşıma arz etmesi de talep enflasyonuna sebep olmaktadır. Oluşacak aşırı tüketim isteği üretime aktararak yeni kaynaklarla arz cephesi tarafından karşılanamazsa enflasyonist bir baskının oluşması söz konusu olacaktır. Artan talep karşısında toplam arzın yeterli olmaması yani toplam talebin toplam arzı aşmasıyla talep enflasyonu oluşmaktadır. Talep enflasyonu *çok paranın az malın peşinde koşması* olarak da ifade edilmektedir. Talep enflasyonunun gerçekleştiği durumlarda politika yapıcılar, ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki dengeyi sağlamakta zorlanabilmektedir (Eroğlu, 2020, s. 89; TCMB, 2013, s. 3; Orhan ve Erdoğan, 2018, s. 262; Dinler, 2017, s. 480; Bocutoğlu, 2011, s. 88; Orhan, 1995, s. 43).

2.3.5.2.2. Arz Enflasyonu

Maliyet enflasyonu talep enflasyonu kadar çok sık görülmesi de enflasyonun bir diğer önemli çeşididir. Maliyet enflasyonu üretim maliyetlerinin artması sonucunda oluşmaktadır. Ekonominin üretim cephesinin yurt içi ve yurt dışından tahsis ettiği üretimde girdi olarak kullandığı başta enerji, hammadde ve ücretler gibi üretim maliyetlerinin fiyatlarının artması yönündeki baskısı ile üreticilerin artan maliyetlerini karşılamak adına ürünlerinin fiyatlarını yükseltmesiyle artan fiyatlar genel seviyesi maliyet enflasyonu olarak ifade edilmektedir. Piyasada oluşacak arz talep dengesi fiyat düzeyinin daha yüksek bir düzeyde gerçekleşmesine yol açacak ve ülke ekonomisini

enflasyonist bir sürece girmesine neden olacaktır (Eroğlu, 2020, s. 90; Orhan ve Erdoğan, 2018, s. 266; Bocutoğlu, 2011, s. 89; Orman, 2014, s. 211).

Ayrıca devlet tarafından yapılan düzenlemeler ve vergilendirmeler de maliyet unsuru olarak kabul görmekte ve arz enflasyonuna neden olabilmektedir. Maliyet enflasyonuna neden olan bir diğer gelişme artan tüketim harcamaları ile oluşan talep enflasyonu sonucunda sendikaların devreye girerek ücret artışı noktasındaki baskılarıdır. Söz konusu baskıların sonucunda yükselen ücretler de maliyetlerin artmasına yol açmaktadır. Üreticiler söz konusu maliyet artışını tüketicilere aktararak enflasyona yol açacaktır. Ücret enflasyonu olarak nitelendirilen ve maliyet enflasyonunun bir çeşidi olan bu durum ücret artışlarının verimliliğe dönüşmediği durumda oluşmaktadır. Maliyet enflasyonunun bir diğer çeşidi olan kar enflasyonu ise arz cephesinin kar oranlarını arttırmayı istemesi durumunda fiyatları düşürmek istememesidir (TCMB, 2013, s. 4; Dinler, 2017, s. 482; Orhan, 1995, s. 55, 59).

Üretim yapabilmek için dışa bağımlı olan ülkeler üretim girdilerinin çoğunu ithal etmektedir. Üretim maliyetleri döviz kurlarının artması veya azalmasına bağlı olarak değişmektedir. Kurlardaki artış ulusal para cinsinden ithal edilen girdinin maliyetini arttırmaktadır. Üreticinin artan maliyetlerle birlikte mal ve hizmet fiyatlarını da arttırması ile enflasyonist bir sürece yol açacaktır. Bu durum ithal enflasyon olarak da isimlendirilmektedir. Nadir de olsa üretimde dışa bağımlı olan ülkelerde oluşan döviz kurlarındaki düşüş üretim maliyetlerini azaltarak fiyatların düşmesine zemin hazırlamaktadır. Ancak böyle bir gelişme karşısında üreticiler fiyatları düşürmek noktasında isteksiz olacak ve fiyatların düşüşü engellenmiş olacaktır (Eroğlu, 2020, s. 90).

Monopol güce sahip olan firmalar kendi aralarında açık ve gizli anlaşma yaparak fiyatları yükseltmesi durumu da söz konusu olabilmektedir. Rekabeti ortadan kaldırarak kâr marjlarının artıran firmaların yol açtığı enflasyona güdümlü, kâr veya fiyat enflasyonu adı verilmektedir. Kâr enflasyonu da bir maliyet enflasyonu çeşididir (Dinler, 2017, s. 482; Orhan, 1995, s. 60).

Talep ve arz enflasyonlarının neden olduğu refah azaltıcı etki sonucunda ekonomi

için fiyat istikrarının sağlanması önemli hale gelmiştir. TCMB Fiyat istikrarının ekonomiye yaptığı katkılar aşağıdaki gibi özetlemiştir:

“1- Fiyat istikrarı göreceli fiyat takibini kolaylaştırarak iktisadi birimlerin tüketim, yatırım ve tasarruf gibi iktisadi kararların alınmasında kolaylık sağlar. Böylece fiyat istikrarının sağlandığı bir ortamda büyüme için gerekli yatırımların artacağı gibi sürdürülebilir bir büyüme ortamı da sağlanmış olur.

2- Yüksek enflasyon beraberinde yüksek nominal faiz oranlarını da getirir. Yükselen faiz karşısında yatırım kararları bundan olumsuz etkilenir. Aksine fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomide faiz oranları daha düşük seyrederek.

3- Yüksek enflasyon beklentisi para talebini azaltarak hane halkının o an için ihtiyacı olmayan gereksiz mal stoklamalarını teşvik eder. Bu durum tasarruflardan vazgeçerek tüketim malı talebinin artmasına ve enflasyonun daha da yükselmesine sebep olur.

4- Yüksek enflasyon karşısında ulusal paranın satın alma gücünü koruduğuna dair ulusal paraya duyulan güven azalacağından ulusal para mübadele ve tasarruf aracı olma fonksiyonunu yitirir. Bu durum para ikamesi olarak bilinen ulusal paradan kaçışı yabancı paraya yönelişi beraberinde getirir.

5- Yüksek enflasyon karşısında gelir dağılımında bozulmalar gözlenir ve gelir dağılımı sabit gelirliler aleyhine bozulur. Fiyat istikrarının sağlanmasıyla gelir dağılımının bozulmasının önüne de geçilebilir.” (TCMB, 2020)

2.3.6. Fiyat İstikrarı (Enflasyon) Teorileri

Fiyat istikrarını sağlayabilmek için enflasyon ile ilgili farklı kuramsal görüşler mevcuttur. Bunlar; Klasik iktisadi görüş, Keynesyen iktisadi görüş, Monetarist iktisadi görüş ve Yeni Klasik iktisadi görüştür. Aşağıda temel teoriler kapsamında öz olarak bu görüşlere değinilecektir.

2.3.6.1. Klasik Enflasyon Teorisi

Klasik ekol temsilcileri enflasyonu miktar teorisi yardımı ile açıklamışlardır. Klasik Miktar teorisi tam istihdam düzeyinin sağlandığı bir ekonomide para miktarı ile fiyatlar genel düzeyi arasındaki doğrusal ilişkiyi açıklamaktadır (Graff, 2008, s. 2). Teori paranın değerinin göstergesi olan fiyatlar genel düzeyinin paranın arz ve talep seviyesine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Para talebinin sabit olduğu durumda paranın değeri para arzı ile belirlenecektir. Yani fiyatlar genel düzeyi ile para arz miktarı arasında aynı yönlü bir ilişki vardır (Orhan, 1995, s. 5). Klasik iktisatçılar para arzı artışının üretilen mal ve

hizmet miktarına eşit olması halinde fiyatlar genel düzeyinin değişmeyeceğini buna karşın para arzının yıllık artış hızının tam istihdam reel GSYİH'nın büyüme hızını aşmasıyla enflasyonun oluşacağını ifade etmiştir (Gottheil, 1996, s. 704). Enflasyonla mücadelenin merkez bankası aracılığı ve miktar teorisi yardımı ile şekillendirilmesi önerilmiştir (Oktar ve Dağlaroğlu, 2021, s. 6). Miktar teorisi değişik şekillerde de olsa 16.yy.dan 19.yy'a kadar fiyat düzeyindeki değişimleri açıklamada kullanılmıştır. Başlangıçta basit ifade şekli yerini 19.yy'da daha karmaşık bir hale bırakmıştır. Keynes'in geliştirmiş olduğu *Genel Teori* ile Klasik Teorilerin birçoğu reddedilmiştir (Orhan, 1995, s. 7).

2.3.6.2. Keynesyen Enflasyon Teorisi

Keynesyen görüş enflasyonu mal piyasasında oluşan talep fazlalığının bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Mal piyasasında gelir ve harcama dengesinin bozulması enflasyonun temel nedeni olarak görülmektedir (Ertuğrul, 1992, s. 187-189). Enflasyonun Klasik görüşün aksine sadece para arzı ile açıklanmasının yeterli olmayacağını ifade eden Keynesyen görüş, eksik istihdam düzeyinde arttırılan para arzının enflasyona yol açmayacağını savunmaktadır (Oktar ve Dağlaroğlu, 2021, s. 6; Orhan, 1995, s. 7). Keynes *Genel Teori*'de Miktar Teorisi'ni karşı bir açıklama yaparak ekonominin eksik istihdam düzeyinde iken para miktarındaki artış neticesinde istihdam ve üretim düzeyinin yükseleceği, tam istihdam düzeyine ulaşıldığında ise fiyatlar genel düzeyinin para miktarı ile aynı oranda değişeceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, Miktar Teorisi'nin ancak tam istihdam ve gerçek bir enflasyon durumunda geçerli olabileceğine vurgu yapmıştır (Orhan, 1995, s. 22-23).

Keynesyen enflasyon teorisinde para miktarının etkisi ihmal edilmemiş, incelemeye dâhil edilmiştir. Mal talebinin mal arzın aşması halinde paranın dolaşım hızı artacaktır. Keynes'e göre paranın dolaşım hızının değişme hızı fazla olduğundan para miktarının kontrol edilmesiyle fiyatlar genel düzeyi üzerinde kesin bir etkisi olmayacaktır. Paranın dolaşım hızındaki istikrarsızlık para arzı ve nominal gelir arasındaki ilişkiyi zayıflatmaktadır. Klasik Miktar Teorisi'ne göre paranın dolaşım hızı sabittir ve para arzının artması nominal gelir üzerinde artırıcı bir etki yaratacaktır. Ekonomi tam istihdam seviyesinde iken reel gelir sabittir ve artan para arzı ile fiyat

artışlarının da oluşması kaçınılmaz bir durumdur (Orhan, 1995, s. 49).

Teoriye göre fiyatlar genel düzeyinin artmasına kamu harcamalarının arttırılması da yol açacaktır. Tam istihdam düzeyinde olan bir ekonomide para arzı arttırılmamasına karşın kamu harcamalarının arttırılması enflasyona sebep olabilir (Eroğlu, 2020, s. 94).

Miktar Teorisi'ne karşı Keynes'in geliştirdiği *Enflasyonist Açık Model*, harcamalarda meydana gelecek bir artış her zaman fiyatları değil istihdamı ve beraberinde üretim düzeyini arttıracaktır. Bu durum gelişmekte olan ülkeler için kapasite artışına yol açabilecektir. Bu yönü ile *Enflasyonist Açık Model* Miktar Teorisi'ne göre daha uygun bir analiz yöntemi olarak gündemdeki yerini almıştır (Orhan, 1995, s. 105).

2.3.6.3. Monetarist Enflasyon Teorisi

Monetarist iktisatçılar çağdaş iktisadi sorunlardan olan enflasyon üzerine yoğunlaşmıştır. Ekonomiyi yönlendirmek için en etkin aracın Keynes'in iddia ettiği gibi maliye politikasından ziyade para miktarındaki değişimlere ve para politikası olduğunu öne süren Monetarist (parasalcı) iktisatçıların geliştirdiği enflasyon teorisinin temeli klasik iktisadi bakış açısından etkilenmiştir. Keynes'in Klasik Miktar Teorisi'ne yönelttiği eleştirileri dikkate alan Monetaristler, Keynesyen para talebinin de etkisinde kalarak miktar teorisine ampirik bir içerik kazandırarak teoriyi daha açıklayıcı ve tutarlı bir niteliğe kavuşturmuştur. Geliştirilen teori ile fiyat düzeyinin esas belirleyicisinin para miktarı olduğu ileri sürülmüştür. Klasiklerden ayrıldıkları nokta ise para arzındaki artışın kısa ve uzun dönemdeki etkileridir. Kısa dönemde para arzındaki artış hâsıla ve fiyatlar genel düzeyini arttırırken uzun dönemde ise sadece fiyat artışına yol açmaktadır.

Friedman'a göre belirli mal ve hizmetlerin fiyatları ile fiyatlar genel düzeyindeki değişimlerin kısa dönemli birçok kaynağı olabilir. Hemen belirtmek gerekir ki; Friedman uzun dönemde enflasyonu "... her zaman ve her yerde parasal bir olgu..." olarak görmüştür ve "...enflasyonu merkez bankaları doğurur ve merkez bankaları önler" tespiti ile enflasyonu tamamen para politikası uygulama hatası olarak kabul etmiştir. Bu yaklaşım enflasyonun kaynağının para arzı artışları olduğunun bir göstergesidir. Para arzındaki genişlemenin toplam üretimdeki genişlemeden fazla olması enflasyona yol açarak devamlılığına zemin hazırlamaktadır. Neredeyse bütün iktisatçılar Monetarist

düşüncenin öncü ismi olan Friedman'ın bu önermesini kabul ederek enflasyonun kaynağının para arzı olduğunu kabul etmektedir. Friedman'a göre enflasyon, kontrolsüz olarak arttırılan para arzına son verilerek ve para arzı büyüme oranı aşağı çekilerek önlenabilmektedir (Friedman, 1999, s. 22; Mishkin, 2007, s. 615-616; Orhan, 1995, s. 159-160, 167). Bunun yanında, Friedman düşük ve istikrarlı bir parasal büyüme düzeyinin ülkenin düşük enflasyon ile yüksek büyüme oranlarına sahip olmasına zemin hazırlayacağını ifade etmiştir. Ancak bu durum mükemmel bir istikrar ortamı oluşturmada da ekonomik istikrara önemli katkısı olacaktır (Friedman, 1968, s. 1-15). Monetarist iktisatçılar para arzı artışının reel ekonomik büyümeyi destekleyecek oranda tutarlı ve sürekli olması gerektiğini belirterek bu yolla enflasyona yol açmayacak bir büyümenin de sağlanabileceğinin ifade etmiştir (Bowden ve Bowden, 1995, s. 263).

Monetaristlerin para arzı ve enflasyon hakkındaki bu görüşü, iktisadi faaliyetlerin sürdürülmesinde de etkili olan para miktarının genişlemesi enflasyona ve iktisadi dalgalanmalara neden olacağına işaret etmektedir. Bu düşünceye göre para arzının hükümetler tarafından aşırı ve gereksiz olarak arttırılması enflasyonun temel nedenidir. Monetaristler ekonomide yaşanan istikrarsızlıkların çoğunun parasal kökenli olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda Monetaristler oluşan iktisadi sorunların çözülmesinde para politikası uygulamalarının diğer iktisat politikası uygulamalarına göre daha etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu yaklaşım parasal değişim ile ekonomik değişim arasındaki yüksek etkileşimin varlığı Friedman'ın "*enflasyon her zaman her yerde parasal bir olgudur*" ifadesini desteklemektedir. Bu durumun önüne geçmek için para politikası ile para arz miktarı bir kural çerçevesince ve nominal GSYİH'nın yüzdelik değişimini geçmeyecek oranda belirlenip uygulamaya konulmalıdır (Friedman, 1968, s. 14-16; Dinler, 2017, s. 465, 483; Aktan, 2010, s. 169). Enflasyonist bir durumun açığa çıkmaması adına merkez bankaları (savaş, doğal afet ve salgın gibi olağan üstü dönemler dışındaki dönemlerde) para politikası uygulamalarında söz konusu kuralı titizlikle uygulamalıdır. Çünkü para otoritesinin kendisine istikrarlı bir rota belirleyerek ve buna bağlı kalarak ekonomik istikrarın desteklenmesine büyük katkı sağlayabilir. Bu rotayı para miktarında istikrarlı ama ılımlı bir büyüme şeklinde yaparak, enflasyonun veya deflasyonun önlenmesine büyük katkı sağlayacaktır. İstikrarlı bir parasal büyüme ile ekonomik büyümenin gerçek kaynakları olan girişim, icat, verimlilik ve tutumluluk gibi

temel güçlerin etkin işleyişine elverişli bir parasal iklim sağlanmış olacaktır. Yapılan bu uygulama daha sonra enflasyonla mücadele politikalarında kullanılmıştır. Buna paralel olarak Monetarist iktisatçılar da devletin piyasanın işlerliğini düzenleyici ve denetleyici rolüne vurgu yaparak para politikasının etkinliğinin artmasına zemin hazırlamıştır (Friedman, 1968, s. 17; Eroğlu, 2020, s. 94).

Monetaristler geliştirdikleri Modern Miktar Teorisi ile fiyatların ve parasal gelirin kontrolüne yönelik politikaların temeli para arzına dayandırılmıştır. Üretim birimi başına düşen para stoğu önemli ölçüde arttırılmadığı takdirde enflasyon önlenebilmektedir. Aynı şekilde üretim başına düşen para stoku önemli oranda düşürülmediğinde enflasyon kontrol altında tutulabilmektedir (Orhan, 1995, s. 171).

2.3.6.4. Yeni Klasik Enflasyon Teorisi

Yeni Klasik iktisadi görüş de Monetarist iktisatçılar gibi klasik iktisadi görüşten etkilenmiştir. Geliştirdikleri Rasyonel Bekleyişler Teorisi ile fiyatlarda meydana gelecek değişim ile ilgili beklentilerin yaşanan gelişmeler ve sahip olunan bilgiler neticesinde şekilleneceğini ifade etmişlerdir. Yeni Klasik İktisatçılar bireylerin ekonomik beklentilerini oluştururken mevcut bilgilerin doğru ve mantıklı şekilde yorumlayarak rasyonel kararlar aldıklarını öne sürmüştür. Bu düşünceye göre; para arzındaki önceden bilinen ve beklenen düzeydeki bir artış beraberinde sadece fiyatlar genel düzeyinde bir artışa yol açacaktır (Eroğlu, 2020, s. 94; Orhan, 1995, s. 204).

Rasyonel Bekleyişler Teorisi para arzının arttırılması sonucunda bireylerin rasyonel düşünerek söz konusu artışın belirli bir dönem sonra fiyatlar genel düzeyinin ve nominal faiz oranının yükseleceğinin tahmin edebileceklerini öne sürmektedir. Böylece artan para arzının enflasyona yol açacağını bilen bireyler ücret artışlarını enflasyon oranında arttırılmasını talep edecektir. İşveren ise fiyatlar genel seviyesinin artması neticesinde karlarının artacağı bir rasyonel bekleyişe sahip olacakları için işçilerin bu taleplerini kabul edeceklerdir. Bu durumda para arzının arttırılması ile reel milli gelir ve istihdam üzerinde kayda değer bir değişikliğe yol açmayarak sadece enflasyonist bir etki yapacaktır (Aktan, 2010, s. 184-185).

Rasyonel Bekleyişler Teorisi'ne göre bireylerin karar alma süreci dinamik bir

yapıya sahiptir. Böylece bireyler ekonomik süreçleri son derece iyi tahlil ederek ekonomik süreçleri belirleyen kurların değişimine karşı bile duyarlı bir yapıya sahiptir. Söz konusu bir ekonomide hükûmetin uyguladığı ekonomi politikalarının yol açacağı sonuçları öngörerek yeni davranış kalıpları geliştirebilmektedir. Bundan dolayı politika yapıcılar bireylerin geçmişteki davranışlarını değiştirmeyeceği düşüncesinden hareketle oluşturdukları politikaları tekrarlaması durumu istenilen sonuca ulaşmayı engelleyecektir. İsabetli ekonomi politikalarının geliştirilmesi için bireylerin beklentilerinin ve bu beklentilerin sonuçlarının göz önüne alınması gerekliliği Rasyonel Bekleyişler Teorisi'nin amacıdır. Bu önemli nokta dikkate alınmadığında uygulanan politikaların başarı şansı olmayacaktır (Paya, 2002, s. 343-344).

İktisadi aktörlerin rasyonel davranmaları ile iktisat politikasının istenen etkiyi göstermesinin önüne geçilmiş olmaktadır. Teoriye göre devlet vergiler, para arzı ve kamu harcamaları gibi bir takım araçları kullanarak fiyat istikrarı, istihdam ve üretim gibi önemli ekonomik değişkenleri kısa dönem için etkilemesi beklenemez. Bu durum karşısında istikrarlı para politikası uygulanması ön görülmektedir. Sadece oyunun kurallarını belirlemekle görevli olan devletin yanı sıra iktisadi karar alıcılar şeffaf olarak oluşturulan politikaların sonuçlarını kestirebilecektir. Yapılan uygulamalar sık sık değiştirilmek yerine zorunlu olması halinde yavaş yavaş yürürlüğe konulmalıdır (Savaş, 1984, s. 226-244).

Toplam talepte beklenmeyen bir değişme meydana geldiğinde ekonomide hem parasal hem de reel değişimler söz konusu olmaktadır. Böyle bir durumda fiyatlar beklenen düzeyin üzerine çıkarken, üretim düzeyi de tam istihdam düzeyini aşacaktır (Orhan, 1995, s. 206). Yeni Klasikler enflasyonla mücadele için uygulamaya konulan ve iktisadi karar alıcıların önceden bilgisi olmadan uygulanan para politikası ile para otoritesine duyulan güvenin sarsılacağını ifade etmiştir. Uygulanan politikanın başarısı sahip olduğu kredibilite ile doğru orantılı olarak değerlendirilmiştir. Yeni Klasikler'e göre hâsıla kaybının minimuma indirildiği bir enflasyonla mücadele politikasının kredibilitesi yüksek olacaktır. Dolayısıyla kredibilitesi yüksek para politikasına duyulan güven düzeyi yüksek olacaktır. Şeffaflık anlayışı ile yürütülen para politikasıyla rasyonel bekleyişler çerçevesinde iktisadi birimler kararlarını daha güvenli bir ortamda alabilecek ve enflasyonla mücadele maliyeti düşürülebilecektir (Eroğlu, 2020, s. 94).

2.3.7. Fiyat İstikrarı ve Ekonomik Özgürlük İlişkisi

Enflasyon sadece servete el koymakla kalmaz, aynı zamanda fiyatlandırmayı bozarak kaynakların yanlış tahsis edilmesine yol açarak toplumu sahip olduğu ekonomik özgürlük düzeyini de düşürmektedir. Özgür bir toplum için doğru parasal kurumlara ilişkin tek başına kabul edilmiş bir teori mevcut değildir. Günümüzde neredeyse para teorisyenlerinin çoğu düşük veya sıfır enflasyonu desteklemektedir. Para politikasının ekonomik özgürlük üzerindeki etkisini ölçmenin iyi bir yolu enflasyon oranını belirli bir süre boyunca analiz etmektir. Nispeten özgür olmayan ülkelerde enflasyon oranı yüksektir. Nispeten yüksek ve istikrarsız fiyatlar düşük parasal özgürlük skorlarını çoğunu açıklamaktadır. Sübvansiyonlar, fiyat kontrolleri ve kamu hizmetlerinin ücretsiz sağlanması hükümetlerin ekonomi politikalarının temelini oluşturmaktadır. Hükümetler bunların yanı sıra devlete ait çok sayıda kamu hizmeti kuruluşu ve işletmesi aracılığıyla fiyatları etkilemektedir. Özellikle AB üyesi olan geçiş ekonomileri üye olmayanlara nazaran çoğunlukla daha iyi özgürlük skorlarına sahiptir. Bu durum para politikası ve enflasyon oranı konusunda tabii oldukları Maastricht Kriterleri'nin bir sonucudur (Yereli, 2007, s. 160-161).

Makroekonomik istikrarın sağlanması açısından önemli bir yeri olduğu vurgulanan ekonomik özgürlükler ile düşük ve öngörülebilir enflasyon oranları, ekonominin işlerliğinin sağlayan faiz düzeyinin sağlanması, rekabetçi özelliğin korunması için gerekli olan döviz kuru düzeyinin yakalanması ve ödemeler dengesinin sağlanması ile istikrarlı bir iktisadi yapıyı da beraberinde getirmektedir. Söz konusu ekonomik yapılanmaya ek olarak ekonomik özgürlük; tasarruf hacminin artması, uzun vadeli sermaye birikiminin yükselmesi, ulusal refah düzeyinin artması, geleceğe dair öngörülerin doğru yapılması ile yatırımların artması ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasına yol açmaktadır. İfade edilen faktörlerin bir araya gelmesiyle ekonomik büyüme süreci hız kazanmakta ve sürdürülebilir bir ivme kazanmaktadır.

Ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme sürecine ivme kazandırabilmek için harekete geçirdiği bir diğer faktör ise finans kanalıdır. Yerli ve yabancı tasarruf sahiplerinin serbestçe faaliyette bulunabildikleri gelişmiş finansal piyasalar tasarrufları harekete geçirerek, enflasyonun temel sebeplerinden olan tüketim talebinden

vazgeçilerek bunun yerine yatırım mallarına olan talebi artırdığı ve yatırımları kolaylaştırmak suretiyle ekonomik büyümeyi hızlandırdığı görüşü kabul görmeye başlamıştır. Özellikle liberal bir finansal sistemin tasarruf hacmindeki artışı hızlandırdığı ve fiziki sermayenin hem hacmini hem de verimliliğini artırarak daha etkin kullanımını teşvik ettiği ve dolayısıyla gerek enflasyonla mücadeleye gerekse ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu savunulmaktadır (Akıncı, Yüce ve Yılmaz, 2014, s. 83-84).

Ekonomik özgürlük düzeyi yüksek olan ülkeler daha düşük enflasyon oranına yol açan kurumların varlığını desteklemektedir. Çünkü fiyat istikrarının hem ekonomik büyüme için hem de ekonomik özgürlük için gerekli aynı zamanda da önemli olduğu durumu söz konusudur. Siyasi ve ekonomik özgürlük düzeyleri merkez bankası bağımsızlığına göre ekonomi politikasının manipüle edilmesinin önünde daha etkili faktörlerdir (Banaian ve Luksetic 2001, s. 149).

Para politikası ile ekonomik özgürlük arasında bir bağlantı kurmak için incelenmesi gereken politikalar, uygulamalar ve kurumlar aşağıdaki gibi sıralanabilir. (Rabushka, 1991a, s. 103):

- Para sisteminin doğru bir tanımı,
- Döviz kontrollerinin olmaması,
- Yasal ihale kurallarının olmaması,
- Altın para satın alma (satış veya diğer vergilerden muaf), sahip olma ve altın para değiştirme hakkı,
- Para biriminin konvertibilitesi (mal ve hizmetler ile diğer para birimlerine),
- Sermayenin yurt dışı ve yut içinde serbestçe hareketi,
- Bankacılık ve finansal hizmet sektörlerinde rekabet.

Para arzındaki aşırı hızlı genişleme veya daralmaların neden olduğu aşırı canlanma ve düşüş döngülerinden kaçınırken, hem fiyat istikrarı hem de sürdürülebilir

ekonomik büyüme açısından para politikasının başarılı bir şekilde yürütülmesi ekonomik büyüme olmadan fiyat istikrarı, ekonomik özgürlüğü desteklemez (Rabushka, 1991a, s. 103).

3. BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE MAKROEKONOMİK PERFORMANSA ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

3.1. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE MAKROEKONOMİK PERFORMANS İLİŞKİSİ ÜZERİNE LİTERATÜR

Ekonomistler uzun zamandır mülkiyet hakları, ekonomik özgürlük ve serbest piyasalar gibi konularda birçok çalışma yapmasına rağmen ekonomik özgürlük ve büyüme üzerine ampirik literatür ise nispeten daha yenidir. 1990'lı yıllardan sonra ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışma sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Bu artışta 1990'lı yıllardan sonra ekonomik özgürlüklerin daha iyi bir şekilde ölçülmesine yol açan endekslerin geliştirilmesi etkili olmuştur (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2004, s. 3).

Ekonomik özgürlük ölçüsü olarak Fraser Enstitüsü'nün EFW endeks verileri kullanılarak artan refah, insan hakları ve sosyal kalkınma gibi “olumlu” sonuçların ve yoksulluk, çatışma ve azalan yaşam beklentisi gibi “olumsuz” sonuçlara ulaşılan 1996 ile 2022 yılları arasında akademik dergilerde 721 makale yayınlanmıştır. Social Science Citations Index'te (SSCI) listelendiği gibi, ekonomik özgürlüğün etkisine ilişkin çalışmaların %50,6'sı ekonomik özgürlüğün “olumlu” sonuç, %4,6'sı "olumsuz" sonuç elde etmiştir. Çalışmalardan %44,8'i ise ekonomik özgürlük ile “olumlu” veya “olumsuz” sonuçlar arasında net bir ilişki elde edilememiştir. İlgili çalışmaların üçte ikisi, ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümeyle, %72,5'inin artan gelir ve üretkenlikle ve %62,9'unun artan girişimcilikle pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yapılan çalışmaların sadece 92 tanesi ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ile ilgilidir. Çalışmaların %66,3'ü ekonomik özgürlüğün artan ekonomik büyümeyle ilişkili olduğunu, %32,6'sı net bir ilişki bulamamış ve sadece %1,3'ü olumsuz bir ilişki bulmuştur (www.fraserinstitute.org).

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik özgürlük ve makroekonomik performans ilişkisi üzerine yapılan çalışmalardan bir kısmına yer verilmiştir.

Scully ve Slottje (1991) yapmış oldukları araştırmaların sonucunda 15 bileşenden oluşan özet bir ekonomik özgürlük endeksi oluşturmuştur. Genel bir ekonomik özgürlük ölçüsünün tanımlanmasında ağırlıklandırma tekniğinin daha hassas ölçüm sağladığını belirttikleri çalışmalarında 144 ülkenin 1980 yılı verilerini kullanarak mevcut diğer tüm endekslerin bilgi içeriğini özetlemekte ve hepsine göre daha sağlam olduğunu ileri sürmüşlerdir. Endekste ekonomik büyüme ve GSYİH'nın bir ülkedeki ekonomik özgürlük düzeyi ile pozitif olarak ilişkili olduğunu vurgulamışlardır.

Barro (1991) çalışmasında Gastil'in ekonomik açıdan ülkeleri sosyalist, karma ve serbest girişim ekonomileri olarak yapmış olduğu ayrımı kullanmıştır. 1960-1985 döneminde 98 ülkenin verileri kullanılan çalışmada; serbest girişim sistemlerine kıyasla sosyalist sistemlerin marjinal olarak anlamlı, olumsuz bir etkisi ve karma sistemlerin ise büyüme üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Torstensson (1994) çalışmasında 68 ülkeyi kapsayan 1976-1985 dönemi verilerini kullanarak ekonomik özgürlüğün büyüme performansı üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışmadaki mülkiyet hakları; mülkün devlete ait olma derecesi ve bireylerin mülklerine keyfi olarak el konulmasına karşı güvende olup olmadığı durumu iki şekilde değerlendirilmiştir. Devlet mülkiyetinin derecesinin büyüme oranlarını etkilemediği buna karşılık mülkiyete keyfi olarak el konulması büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Knack ve Keefer (1995) çalışmalarında 97 ülkenin 1973-1986 dönemi verilerini kullanarak ekonomik, sivil ve siyasi özgürlük seviyelerinin temsil ettiği kurumsal yapı ile büyüme ve yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Siyasi ve sivil özgürlük ekonomik performansı yeterli derecede etkilemezken mülkiyet haklarını koruyan kurumların varlığının yatırım ve ekonomik büyüme önemli olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca yatırımlara katkı yaptıktan sonra bile kurumların büyüme üzerindeki etkisi devam etmektedir. Bu durum mülkiyet haklarının güvenliğinin sadece yatırımın büyüklüğünü değil, aynı zamanda girdilerin verimliliği de etkilediğini göstermektedir.

Barro (1996), çalışmasında siyasi özgürlüğün öznel endeksleri olan büyüme ve demokrasi arasındaki ilişkiyi 1960-1990 yılları arasında 100 ülkeyi analiz etmiştir. Hukukun üstünlüğünün korunması, serbest piyasalar, düşük hükümet harcamaları ve yüksek beşeri sermaye gibi değişkenler ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkiye sahiptir. Ayrıca siyasi özgürlük düzeyinin düşük olduğu ülkelerde demokratik ortamın sağlanması ile ekonomik büyümeye pozitif katkı yapmaktadır. GSYİH seviyesi sağlık durumu ve eğitim ile ölçülen yaşam standardındaki iyileşmeler, siyasi özgürlüklerin artmasına da yol açacaktır. Söz konusu değişkenler aynı zamanda ülkelerin zaman içinde az ya da çok demokratik hale geleceğine dair öngörüye yardımcı olmaktadır.

Gwartney ve diğerleri (1996) 1996 yılında birçok ülkede ekonomistlere yardımcı olabilecek Dünya'nın Ekonomik Özgürlüğü adlı çalışmalarını yayınlamışlardır. Çalışmada 115 ülke verisi kullanılarak, ülkeler enflasyon, para politikası, mali mevzuat, vergilendirme vs. açılardan kapsamlı şekilde incelenmektedir. On yedi farklı kriterin yer aldığı çalışma sonucunda, Hong Kong 10 tam puan üzerinden 9,3 puanla ilk sıraya, Cezayir ise 1,9 puanla son sırada yer almaktadır. Yine aynı çalışmada, ekonomik özgürlük ve işsizlik oranları arasındaki ilişkiye de değinilmiş ve ekonomik özgürlüğün az olduğu durumlarda daha fazla işsizlik durumunun olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, ekonomik özgürlüğün azalması ile gelir ve büyüme rakamlarının azalması arasında bir paralellik durumuna vurgu yapılmıştır.

Islam (1996) çalışmasında ekonomik özgürlük ile kişi başına düşen gelir ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri 28 düşük, 43 orta ve 23 yüksek gelirli olmak üzere toplam 94 ülke için panel veri analizi ile incelenmiştir. Düşük gelirli ülkelerde ekonomik özgürlükler ile kişi başına düşen gelir arasında ve yüksek gelirli ülkelerde ise ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasında doğrudan bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Easton ve Walker (1997) bu alandaki ilk çalışmalardan kabul edilen çalışmalarında, 57 ülkenin verilerini kullanarak ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tahmin etmişlerdir. Ekonomik özgürlük değişkeninin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Ayal ve Karras (1998) çalışmalarında, 1975-1990 yılları arasında 58 ülkede

ekonomik özgürlükleri ifade eden alt bileşenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Buna göre; kamu işletmesindeki girişimlerin varlığı, para arzındaki ortalama artış hızı, yıllık enflasyon artış hızı, negatif reel faiz oranı, ticaret vergileri, resmi ve karaborsa döviz kurları arasındaki fark, ticaret sektörünün büyüklüğü ve ülke vatandaşlarının yabancılarla sermaye transferi yapabilme özgürlükleriyle ekonomik büyüme hızı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Dawson (1998) yaptığı çalışmasında 1975-1990 döneminde OECD ve gelişmekte olan toplamda 92 ülkenin Fraser Ekonomik Özgürlük Endeksi verilerini kullanarak hem siyasi, sivil ve ekonomik özgürlük ölçüleri arasındaki ilişkiyi hem de kurumsal yapının işgücü başına düşen reel milli geliri ve yatırımlar üzerine etkisini araştırmak için analiz yapmıştır. Çalışmada ekonomik özgürlük ve sivil özgürlüklerin beşeri sermaye yatırımı üzerindeki etkisi ile büyümeyi etkilediği belirtilmiştir. Elde edilen bu bulgu beşeri sermaye birikiminin kalkınma sürecinin önemli bir parçası olduğu büyüme modelleri için önemli bir çıkarımdır. Ekonomik özgürlüğün geniş ülke grubu çerçevesince büyüme üzerinde önemli ölçüde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Friedman'ın, ekonomik performansın kurumsal değişim üzerindeki etkilerini kontrol ettikten sonra bile, herhangi bir özgürlük türündeki bir değişikliğin diğerindeki değişimi başlattığı varsayımını desteklemektedir.

De Haan ve Sierman (1998) yapmış oldukları çalışmalarında ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Scully ve Slottje'nin Ekonomik Özgürlük göstergeleri kullanarak 78 ülkenin 1980-1992 dönemine ait verileri ile analiz yapılmıştır. Ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkisinin kullanılan değişkenlere bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre hükümet harcamalarının GSYİH içindeki payı, enflasyon oranı ve ihracatın GSYİH içindeki payının ekonomik büyüme üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu görülürken yatırım değişkeninin ekonomik büyüme ile ilişkili olmadığı görülmüştür.

Farr ve diğerleri (1998) çalışmalarında 78 ülkenin 1975-1995 dönemine ait verilerini panel nedensellik analizi kullanarak analiz etmiştir. Ekonomik ve politik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki söz konusuysa politik özgürlükler ile

ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasında anlamsız bir ilişkinin varlığı sonucunu elde etmişlerdir.

Grubel (1998) yaptığı çalışmasında Fraser Ekonomik Özgürlükler Endeksi'nin 1997 sıralamasında yer alan 115 ülke analize dâhil etmiştir. Sonuç olarak genel kabul görmüş çalışmaların aksine ekonomik özgürlük ile kişi başına düşen GSYİH, ekonomik büyüme, istihdam, insani gelişme, yaşam beklentisi, okuryazarlık ve yoksulluğun azaltılması arasında güçlü ilişkilerin olmadığını tespit etmiştir. Çalışma ile ayrıca ekonomik özgürlüğün adil gelir dağılımı üzerinde etkili olduğu sonucu elde edilmiştir.

Nelson ve Singh (1998) çalışmalarında 1970-1989 dönemi verilerini kullanarak 67 gelişmekte olan ülkeyi analizlerine dâhil etmiştir. Analizde ekonomik büyüme ve politik özgürlük arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ekonomik özgürlük ölçüsü olarak fiyat istikrarı, hükümet büyüklüğü, ayrımcı vergilendirme ve ticaret kısıtlamalarını kullanmışlardır. Demokrasi ve siyasi özgürlüğün eksikliği ülkelerin ekonomik performansına ciddi şekilde zarar verirken, ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Berggren (1999) çalışmasında 1975-1985 döneminde özgürlük endeks değerleri mevcut olan ülkeleri analiz etmiştir. Ekonomik özgürlükler ile gelir dağılımı ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizleri kapsamında incelemiştir. Ekonomik özgürlük düzeyini yükselten ülkelerde gelir dağılımındaki adalet ve buna bağlı olarak ekonomik büyüme daha hızlı sağlanacağını sonucuna ulaşmıştır.

Dethier ve diğerleri (1999) yapmış oldukları çalışmalarında Orta ve Doğu Avrupa'daki 25 komünizm sonrası ülke ve eski Sovyetler Birliği'nin 1992-1997 yılları arasında alınan verileri kullanmışlardır. Çalışmada siyasi özgürlük ve ekonomik liberalizasyon arasındaki ilişki incelenmiştir. Özgürlük, serbestleşme endeksi, hükümet değişikliğinin sayısı, hükümet uyum endeksi, seçim yılları ve dış yardımların GSYİH'ye oranı değişkenler olarak analize dâhil edilmiştir. Demokrasinin ekonomik liberalleşmeyi kolaylaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, politik liberalleşmenin ekonomik liberalleşmeyi teşvik ettiğini göstermektedir. Ayrıca iyi bir sivil toplum örgütü yapılanması söz konusu teşviğin etkisini hızlandırdığına vurgu yapılmıştır.

Gwartney ve diğerleri (1999) çalışmalarında, 82 ülkede farklı dönemleri kapsayacak şekilde ekonomik ve politik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, ekonomik özgürlük ve politik özgürlük düzeyindeki değişmelerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu, fakat ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi etkilemede politik özgürlüklerden daha güçlü bir değişken olduğunu göstermiştir. Ayrıca ekonomik özgürlük düzeyindeki değişmeler ekonomik büyümeyi etkilerken, ekonomik büyüme ekonomik özgürlükleri etkilememektedir.

De Haan ve Sturm (2000) çalışmalarını ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümeye yol açacağı tezinden hareketle oluşturmuştur. Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü'nün hazırladığı ekonomik özgürlük endeks göstergeleri kapsamlı bir şekilde karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu ölçülerin kapsamaları biraz farklı da olsa ülkeler için benzer sıralamalar gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada 1975-1990 yılları arasında Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük sıralamasında yer alan 80 ülke analize dâhil ederek ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Ekonomik özgürlük seviyesi düşük olan ülkeler için sahip olunan skorun iyileştirilmesi ekonomik büyümeyi hızlandıracağı, buna rağmen istikrarlı olan ekonomik büyümenin ekonomik özgürlük düzeyinden etkilenmediği sonucu elde edilmiştir.

Heckelman (2000) yapmış olduğu çalışmasında 96 ülkenin 1991-1997 dönemi verilerini kullanarak ekonomik özgürlük ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analizinde Heritage Ekonomik Özgürlük Endeksi verilerini kullanmıştır. Vergi ve ticaret politikaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişki tespit edilememiştir. Ülkelerin kısa vadeli büyümeyi hemen görmek için düşük enflasyonu korumaya odaklanmalarını, sermaye hareketleri ve yabancı yatırım, ücret ve fiyat kontrolleri ve mülkiyet hakları alanlarındaki daha fazla özgürlük eğiliminin ekonomik büyüme oranlarını desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ekonomik büyümenin ekonomik özgürlüğü net bir şekilde etkilemediğine de vurgu yapılmıştır.

Banaian ve Luksetich (2001) yaptıkları çalışmada ile 54 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1980–1989 dönemi verileri kullanarak merkez bankası bağımsızlığı, ekonomik özgürlük ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. MB bağımsızlığının,

politik ve ekonomik özgürlük ölçülerinin ve diğer ekonomik faktörlerin enflasyon oranları ve ekonomik büyüme oranları üzerindeki etkisi test edilmiştir. Ekonomik özgürlük verisi için Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlükler Endeksi, sivil ve siyasi özgürlük verileri için da Freedom House Endeksi verileri kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak enflasyon oranı analize dâhil edilirken bütçe açığı, ticaret hacmi, büyüme oranları, ekonomik özgürlük, sivil ve siyasi özgürlük verileri de yer almıştır. MB bağımsızlığının bütün ülkelerde düşük enflasyon oranlarına yol açtığı sonucu elde edilmiş, ekonomik ve siyasi özgürlük ile MB bağımsızlığı arasındaki önemli ilişkiye vurgu yapılmıştır

Carlsson ve Lundström (2002) yaptıkları çalışmada 74 ülkenin 1975-1995 dönemi için ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki uzun vadeli etkilerini incelemiştir. Fraser Ekonomik Özgürlükler Endeksi verilerinin kullanıldığı çalışmada ekonomik özgürlük ölçüsünün ekonomik büyümeye etkisi pozitif, negatif veya anlamsız etkilerinin olduğu görülmüştür. Bunun için ekonomik özgürlük kriterlerinin seçimi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Yedi gruba ayırdıkları kriterlerden; yasal yapı, özel mülkiyet hakları, alternatif para kullanım özgürlüğü ve sermaye piyasalarına katılım özgürlüğü gibi ekonomik özgürlük göstergelerinin ekonomik büyüme ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada kamu kesiminin büyüklüğü ekonomik büyüme ile negatif ilişkili iken para politikası ve fiyat istikrarı gibi kriterlerin ekonomik büyüme ile arasında anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir. Ortaya çıkan negatif ve anlamsız ilişkiler neticesinde ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasında doğrudan ve pozitif bir ilişkinin olduğunu ifade etmenin zor olduğuna vurgu yapılmıştır.

Crampton (2002) 25 OECD ülkesini analiz ettiği çalışmasında, ekonomik özgürlüğü etkileyen değişkenlerin tespiti için yaptığı çalışmada Fraser Enstitüsü ekonomik özgürlük endeksi verileri kullanmıştır. Çalışmada kültürel değişkenlerin ekonomik özgürlüğe etki ettiğini ve seçmen tercihlerinin de bu değişkenlerden birisi olduğunu tespit etmiştir. Ülkeler arasında siyasi kurumlardaki farklılıklar, seçmen tercihlerindeki değişikliklere politika tepkisinin hızında farklılıklara yol açabilmektedir. Çalışmada ekonomik özgürlüğün artırılması ve böylece faydalı sonuçların elde edilmesi, özellikle gelişmiş ülkelerdeki ekonomik özgürlüğe yönelik seçmen tutumlarının değişmesine önemli ölçüde bağlı olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Madan (2002) çalışmasında yüksek, orta ve düşük gelir gruplarına sahip toplam 152 ülkenin 1999 yılı verilerini kullanarak analiz yapmıştır. Analizde Heritage Vakfı Özgürlük Endeksi verileri kullanılmıştır. Çalışmada ekonomik özgürlükler, beşeri sermaye birikimi, yaşam beklentisi ve eğitim seviyesi gibi değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Farklı gelir düzeylerine sahip ülkelerde yüksek ekonomik özgürlük düzeyi ile yüksek yaşam kalitesi arasında pozitif ve doğrudan bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak ekonomik büyüme ile sosyoekonomik gelişme arasında da pozitif bir ilişkinin varlığı sonucu elde edilmiştir.

Bengoa ve Sanchez-Robles (2003) çalışmalarında 1970-1999 dönemi için 18 Latin Amerika ülkesini panel veri analizleri ile ekonomik özgürlükler, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımların hacmini ve buna bağlı olarak da hızlı ekonomik büyüme sürecini yol açtığını göstermiştir.

Gwartney ve diğerleri (2004) ülkeler arasındaki iktisadi büyüme farklılıklarını ekonomik özgürlükler, kıyı şeridinde olan yakınlık, tropikal iklimin etkisi, uzaklık ile fiziki ve beşeri sermayeye bağlayan çalışmalarında 1980-2000 dönemi için 99 ülkeyi dikkate alarak tahminde bulunmuştur. Ekonomik özgürlüklerin bu farklılıkları ortaya çıkaran en önemli faktör olduğunu ve ekonomik büyüme süreci üzerinde pozitif yönlü etkiler ortaya çıkardığını öne sürmüşlerdir.

Doucouliağos ve Ulubaşoğlu (2006) çalışmalarında 82 ülkenin 1970-1999 yılları arasındaki verilerini kullanarak ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tahmin etmişlerdir. Çalışmada farklı değişkenlerin kullanıldığı dört farklı model kullanılmış ve hepsinde ekonomik özgürlüklerle ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki elde edilmiştir. Söz konusu dört modelden iki tanesinde yer alan politik özgürlüklerle büyüme arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır.

Gwartney ve diğerleri (2006) yapmış oldukları çalışmada 94 ülkenin 1980-2000 yılları arasındaki verilerinin kullanarak kurum kalitesinin kişi başına gelir ve büyüme oranları üzerine etkisini incelemiştir. Kurum kalitesi olarak Fraser Ekonomik Özgürlük Endeksi verileri araştırmaya dâhil edilmiştir. Yüksek kurum kalitesinin ülkelerin

ekonomik büyüme ve kişi başı gelir artışına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak yüksek büyüme oranları her ülke için kurum kalitesini artırdığı noktasında bir sonuç elde edilememiştir.

Santhirasegaram (2007) çalışmasında 70 gelişmekte olan ülkenin 2000-2004 dönemi verileri kullanarak politik özgürlükler ve ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışmada politik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkiye ek olarak ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ve istatistiki açıdan anlamsız bir ilişki sonucu elde edilmiştir.

Beşkaya ve Manan (2009) yapmış oldukları çalışmada Türkiye için 1970-2005 dönemine ait verileri kullanarak ekonomik özgürlükler, demokrasi ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada farklı modeller kurulmuştur. Modellerde demokrasi ile ekonomik performans arasında kesin bir yargı elde edilememiştir. Çalışmada Türkiye'nin sahip olduğu ekonomik özgürlük seviyesindeki artışın ekonomik performansı arttıracığı sonucu elde edilmiştir.

Yenipazarlı (2009) çalışmasında Türkiye'deki ekonomik özgürlükler ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analizine 1970-2006 dönemine ait verileri dâhil ederek ARDL testi ve Johansen eşbütünleşme testi uygulamıştır. Genişletilmiş Solow Büyüme Modeli'ne; işçi başına GSYİH'nin bağımlı değişken olarak kullanıldığı ekonomik özgürlük endeksi, işçi başına net sermaye stoku ve beşeri sermaye (okullaşma oranı) değişkenleri ise açıklayıcı değişkenler olarak eklenmiştir. Analiz sonucunda ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme sürecini hızlandırdığı vurgulanmıştır.

Mahmood ve diğerleri (2010) SAARC (Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı) üyesi beş ülkenin 1995-2007 yıllarındaki verilerin kullanarak ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi panel Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) ile analiz etmiştir. Bunun için dışa açıklık oranı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları modele kontrol değişken olarak eklenmiş ve söz konusu iki değişken de ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Ayrıca ekonomik özgürlük belirleyicisi olan

serbest piyasa yapısının da ekonomik büyümeyi pozitif olarak arttırdığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Pääkkönen (2010) çalışmasında, komünizm sonrası geçiş ekonomilerinin 1998-2005 yılları arasındaki verilerini kullanarak ekonomik özgürlükleri de kapsayacak şekilde kurumsal yapının ve yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Buna göre, ekonomik özgürlük düzeyi düşük olduğunda ekonomik özgürlüklerde ve yatırımlardaki artış ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Fakat ekonomik özgürlükler belirli bir düzeyini aştıktan sonra yatırımlardaki artış büyümeyi negatif olarak etkilemektedir.

Samimi ve Shadabi (2011) çalışmalarında 1996-2006 yıllarına ait verileri kullanarak 17 MENA (Orta doğu ve Afrika) bölgesi ülkesini ekonomik özgürlük ve enflasyon ilişkisi açısından analiz etmiştir. Çalışmada Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Dünya Bankası verileri kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak enflasyonun seçildiği analizde likidite stoğu, reel GSYİH, son bir yıldaki enflasyon oranı ve ekonomik özgürlük verileri yer almıştır. Likidite stokundaki değişimin enflasyon üzerinde önemli bir etkisi vardır. Ekonomik özgürlüğün enflasyonu ihmal edilebilir bir katsayı ile arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Ülkeler kendi içinde özgürlük derecesine göre sınıflandırılmıştır. Ekonomik özgürlük ve enflasyon arasında küçük, pozitif ve anlamlı katsayıların tekrarlandığını göstermiştir. Çalışmada ayrıca daha az özgür ülkelere ekonomik özgürlüğün enflasyon maliyetinin, daha özgür ülkelere göre biraz daha fazla olduğu sonucu elde edilmiştir.

Yalman ve diğerleri (2011) çalışmalarında 2000-2006 yılları arasında Latin Amerika Ülkeleri ve Türkiye'nin içinde bulunduğu bir grup ülkede ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Sermaye özgürlüğü endeksi, mülk edinme özgürlüğü endeksi, ticari özgürlük endeksi, yatırım özgürlüğü endeksi ve rüşvet vermeme özgürlüğü endeksinin ekonomik özgürlüğü temsil ettiği çalışmada; ticari, mülk edinme ve rüşvet vermeme özgürlüğünün ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği buna karşın sermaye ve yatırım özgürlüğünün ise negatif yönde etkilediği görülmektedir. Söz konusu negatif ilişkinin nedeni olarak sermaye ve yatırımların ekonomik özgürlüklerin fazla olduğu ülkelere kayabilmesi durumu gösterilmiştir.

Williamson ve Matters (2011) çalışmalarında 141 ülkenin 1970-2004 yılları arasındaki verilerini kullanarak ekonomik özgürlük, kültür ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Panel veri analizleri ile yapılan analizde ülkelerin kültürel yapıları ve ekonomik özgürlük düzeylerinin ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Çalışmada ayrıca ekonomik özgürlüklerin kültüre kıyasla ekonomik büyüme üzerindeki etkisi daha fazla olduğuna dikkat çekilmiştir.

Akıncı (2013) ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1995-2012 döneminde gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş 144 ülke için zaman serisi ve panel veri analizi kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkiye vurgu yapılmıştır. Gelişmiş ülkeler liberal yapıda olduğu için ekonomik özgürlükler ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler de karma sistemler etkin olduğu için ekonomik özgürlükler ekonomik büyümeyi uyarmakta ve az gelişmiş ülkelerde ise devletin piyasadaki ağırlığının yüksek olmasıyla ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi hızlandırmaya çalıştığı sonucu elde edilmiştir.

Herrera-Echeverri ve diğerleri (2013) çalışmalarında gelişmişlik düzeyine göre üç gruba ayırdıkları 87 ülkenin 2004-2009 yıllarına ait verilerini dâhil ederek doğrudan yabancı yatırım, kurumsal kalite, ekonomik özgürlük ve girişimcilik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analizde üç grupta da kurumsal kalite ile iş yaratma arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Uluslararası ticaretin etkisi düşük gelirli ülkelerde iş dünyasının doğuşuna bir teşvik olarak daha önemli görünürken, iş kurma ve yatırım yapma özgürlüğünün gelişmekte olan ülkelerde iş yaratma üzerinde etkisi vardır. Son olarak, DYY ile gelişmekte olan ülkelerde iş geliştirme arasında doğrudan ve önemli bir ilişki vardır. Bu sonuç, girişimciliğin yayılma teorisi ile uyumlu bir sonuçtur.

Akın ve diğerleri (2014) yaptıkları çalışmalarında farklı gelir seviyelerine sahip 94 ülkenin 200-2010 dönemi verileri ile panel veri analizi yapılarak ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Gelir düzeyi ne olursa olsun, tüm ülkelerde ekonomik özgürlük düzeyinin ekonomik büyüme ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Serbestlik endeksinin alt bileşenlerinin modele dâhil edilmesi ile bu alt bileşenlerin etkileri gelir

gruplarına göre değişiklik göstermektedir.

Gemrik (2014) çalışmasında özgür, çoğunlukla özgür, İslami, Latin Amerikan ve AB üyesi ülkeler olmak beş kategoriye ayırdığı 117 ülkenin ekonomik özgürlük durumları incelenmiştir. Analizde en küçük kareler yöntemi kullanılarak doğrusal regresyon analizi yardımıyla test edilmiştir. 2013 Heritage Ekonomik Özgürlük Endeksi verileri, on altı ekonomik özgürlük ölçüsü ile genel özgürlük puanı ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel önemi test edilmiştir. Ülkelerin kurumsal yapılarının ve gelişmişlik düzeylerinin ekonomik özgürlüklerini etkilediği ve İslam ülkelerinin en az özgürlük düzeyine sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Kangallı ve diğerleri (2014) çalışmalarında OECD üyesi ülkelerin 2011 yılı Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi verilerini kullanarak ülkeleri kendi arasında sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma işlemi yapılırken kümeleme analizinden faydalanılmıştır. K-Ortalamalar ve Wards yöntemine göre yapılan analizler sonucunda OECD ülkeleri için üç kümeli bir ekonomik özgürlük ve gelişmişlik sınıflandırılması elde edilmiştir.

Kılıç ve Arıca (2014) çalışmalarında 23 üst-orta gelire sahip ülkenin 1995-2010 yıllarındaki verilerini kullanarak hem ekonomik özgürlük, enflasyon oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi hem de ekonomik özgürlüğün alt endekslerinin, enflasyon oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bunun için de Havuzlanmış En Küçük Kareler ve İki Yönlü Panel En Küçük Kareler yöntemleri ile iki farklı model kurulmuştur. Ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde olumlu, enflasyon oranının önemli ölçüde olumsuz bir etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi verilerinin kullanıldığı çalışmada endeksin alt bileşenlerinden olan devlet büyüklüğü endeksi ve iş özgürlüğü endeksinin katsayılarının anlamlı değişkenler olmadığı tespit edilmiştir. Adı geçen bileşenlerin dışında kalan diğer tüm bileşenler ekonomik büyüme ile ilişkisinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Oral (2014) çalışmasında gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş olmak üzere toplamda 106 ülkenin 1995-2012 dönemi verilerini demokratikleşme ve ekonomik

özgürlüklerin makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisini analiz edebilmek için analiz etmiştir. Temel makroekonomik gösterge olarak GSYİH büyüme oranı, işsizlik, enflasyon, cari işlemler açığı, hükümet borçları, dışa açıklık oranı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları kullanılmıştır. GSYİH büyüme oranı ile demokrasi ve ekonomik özgürlükler arasında gelişmiş ve azgelişmiş ülke gruplarında pozitif yönlü bir ilişki elde edilirken, gelişmekte olan ülke grubunda negatif yönlü bir ilişki elde edilmiştir.

Eser (2016) çalışmasında 27 gelişmiş, 25 gelişmekte olan, 10 azgelişmiş ülkenin 1995-2013 yıllarına ait verilerini kullanarak ekonomik özgürlük endeksinin kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle analiz etmiştir. Ekonomik özgürlükler ekonomik kalkınma için tek başlarına yeterli olmamasının rağmen pozitif etkisinin olduğu, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler için de bu etkinin pozitif olduğu tespit edilmiştir. Azgelişmiş ülkeler açısından uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişki saptanamamıştır.

Koçak (2016) çalışmasında yüksek, yüksek orta, düşük orta ve düşük gelirli 39 ülkenin 1995-2013 dönemi verileri kullanılarak demokrasi, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri yöntemi (panel birim kök, panel eşbütünleşme, panel nedensellik) ile araştırılmıştır. Kurumlar ve iktisadi büyüme arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin yanı sıra kurumların sahip olduğu niteliklerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu sonucu elde edilmiştir. Analiz kurumlar ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisini desteklemektedir.

Bahtiyar (2019) çalışmasında 32 OECD ülkesinin 1996-2016 dönemindeki verileri panel veri analizi kullanarak ekonomik özgürlükler ile vergi gelirleri arasındaki uzun dönemli ilişki vergi gelirlerinin belirleyen faktörlerle ele alınmıştır. Çalışmada ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasında uzun dönemli ve çift yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tunçsiper ve Biçen (2014) çalışmasında Türkiye dâhil toplam 9 Yükselen (gelişen) Piyasa Ekonomisi'nin 2000-2012 dönemine ait verilerini kullanarak ekonomik

büyüme ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi panel regresyon yöntemini ile analiz etmiştir. Çalışmada Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük verileri, mülkiyet hakları endeksi, çalışma özgürlüğü endeksi, ticaret özgürlüğü endeksi ve yatırım yapma özgürlüğü endeksi değişkenleri kullanılmıştır. Mülkiyet hakları endeksi ve yatırım yapma özgürlüğü endeksi ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık çalışma özgürlüğü endeksi ve ticaret özgürlüğü endeksi ile ekonomik büyüme arasında ise pozitif bir ilişki sonucu elde edilmiştir. Bunların yanı sıra ekonomik özgürlük endeksi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir istatistiksel ilişki tespit edilememiştir.

Barış ve Koçbulut (2017) yaptıkları çalışmada BRICS-T (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Türkiye) ülkelerinin 1995-2016 dönemi verileri kullanılarak ekonomik özgürlüklerin (genel ekonomik özgürlük, girişim özgürlüğü ve yatırım özgürlüğü) istihdam üzerindeki etkileri araştırmıştır. Çalışmada yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök ve eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. BRICS-T ülkelerinde ekonomik büyümenin istihdamı olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Al-Gasaymeh ve diğerleri (2020) çalışmalarında 13 MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) ülkesinin 2010-2018 yılları arasındaki verilerinden yararlanarak ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi verileri kullanılarak mülkiyet hakları, yolsuzluktan özgürlük, hükümet harcamaları, iş özgürlüğü ve parasal özgürlük göstergeleri analize tabii tutularak MENA ülkelerinde ekonomik özgürlüğün hangi boyutunun ekonomik büyümeye katkı vereceği araştırılmıştır. Ekonomik büyümenin ekonomik özgürlüğün söz konusu boyutları ile olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Brkic ve diğerleri (2020) çalışmalarında AB üyesi ve AB üyesi adaylık statüsünde olan gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 43 ülkenin 1995-2014 dönemi verilerini kullanarak en küçük kareler yöntemi ve doğrusal regresyon analizi yardımıyla test edilmiştir. Çalışma ile ekonomik özgürlüğün hem AB hem de AB dışı ülkelerde büyüme üzerindeki etkileri karşılaştırmak amaçlanmıştır. Heritage Ekonomik Özgürlük Endeksi verileri kullanılan çalışmada GSYİH, doğrudan yabancı sermaye oranı (GSYİH %) yıllık

nüfus artış oranı, dışa açıklık oranı (GSYİH %) , kamu harcaması (GSYİH %) , orta öğretime kayıt oranı ve enflasyon oranı değişkenleri analize dâhil edilmiştir. Sonuçlar ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu gösterirken, ekonomik özgürlüğün değişmesi büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkini göstermediğini ortaya koymuştur.

Çoban (2020) yapmış olduğu çalışmasında Visegrad Dörtlüsü (Çekya, Macaristan, Slovakya ve Polonya) ülkelerinin 1995-2014 dönemi verileri kullanılarak ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada İnsani Gelişme Endeksi, Heritage Ekonomik Özgürlük Endeksi ve endeksin alt bileşenlerinden olan parasal özgürlük endeksi ve mülkiyet hakları endeksi verileri kullanılmıştır. Kamu sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranı, kamu eğitim harcamalarının GSYİH'ye oranı ve enflasyon oranı kontrol değişken olarak analize dâhil edilmiştir. Sonuç olarak Visegrad ülkelerinin sahip olduğu ekonomik özgürlüklerin insani gelişmişlik seviyesini pozitif yönde etkilediği bulgusu elde edilmiştir.

Yapılan çalışmalar göz önüne alındığında; literatürdeki çalışmaların önemli bir bölümünde ekonomik özgürlüğün belirleyicisi olan çeşitli değişkenlerin ekonomik büyümeyi pozitif yönde desteklediği bulgusuna ulaşılmıştır. Sayısı az olmakla birlikte yapılan çalışmaların bir bölümünde ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki anlamsız, bir bölümünde ise olumsuz ilişki sonucu elde edilmiştir. Literatürde ekonomik özgürlük ve enflasyon (fiyat istikrarsızlığı) arasındaki ilişkiyi tespit etmek için hatırı sayılır sayıda çalışma yoktur. Yapılan az sayıdaki çalışmada; enflasyon oranının ekonomik özgürlüğü olumsuz etkilediği, iki değişken arasında küçük, pozitif ve anlamlı ilişki olduğunun, anlamlı bir ilişkinin olmadığı gibi sonuçlar da elde edilmiştir.

3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Müdahaleci anlayışa karşı geliştirilen ekonomik özgürlük anlayışı ülkeler arası ekonomik farklılaşmayı ekonomik özgürlükler üzerine temellendirmiştir. Ekonomik yapıları benzer özellikler gösteren ülkelerin iktisadi yapısında acaba ekonomik özgürlüklerin ne kadar payı vardır? Ayrıca ekonomik özgürlüğü yüksek olan ülkelerin makroekonomik performansı ekonomik özgürlükle ne kadar ilişkilidir? Bu tezin amacı bu sorulara cevap bulmakla ilişkilendirilmektedir. Literatürde benzer çalışmalar mevcut

olmakla birlikte genellikle gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke grupları üzerinde ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlüklerin etkileşimi ele alınmıştır. Bu çalışmada benzer özellik gösteren ülke gruplarında ekonomik özgürlükler ile makroekonomik performansı ölçmede iktisat politikalarının temel hedef olarak kabul ettiği ve makroekonomik performansın öncü göstergesi niteliği taşıyan kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla ve fiyat istikrarı gibi göstergelerin ne denli ilişki içinde olduğunun ortaya konulması ve elde edilen bulgulara bağlı olarak politika yapıcılara politika önerilerinde bulunulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda çalışma 2005-2020 yılları için Tüm Ülkelerden oluşan grup, Gelişmiş Ülke grubu, Gelişmekte Olan Ülke grubu, ekonomik olarak En Özgür 10 Ülke grubu ve Kırılgan Beşli Ülke grubu olarak beş grup üzerinde bir araştırma ile sınırlandırmıştır. Veri setinin 2005-2020 yılları arasını içermesinde modele dâhil edilen tüm değişkenler için verilerin ulaşılabilir olması ve 2020 yılında tüm dünyada etkisini gösteren korona virüs salgınının ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin analiz dışında tutulmak istenmesi etkili olmuştur.

3.3. VERİ SETİ

Çalışma ile elde edilen bulgular ışığında ekonomik özgürlüklerin makroekonomik performansa katkısının hangi düzeyde olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda çalışmada benzer ekonomik yapı gösteren Kırılgan Beşli (Amerikan bankası Morgan Stanley'nin cari açık ve enflasyon oranlarının yüksekliği, düşük büyüme oranı ve dış yatırımlara duydukları ihtiyaç dolayısıyla *Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika*'dan oluşan beş ülkeye verdiği addır) olarak nitelenen ekonomilerde ekonomik özgürlüklerin etkinliği ile Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin 2020 yılı verilerine göre en iyi özgürkül skoruna sahip olan En Özgür 10 Ülke (*Singapur, Hong Kong, Yeni Zelanda, Avusturalya, İsviçre, İrlanda, Birleşik Krallık, Danimarka, Kanada ve Estonya*), IMF'nin yapmış olduğu sınıflamaya göre Gelişmiş Ülkeler (*Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hong Kong (SAR), İrlanda, İsrail, İtalya, İzlanda, Japan, Kanada, Kıbrıs, Yunanistan, Güney Kore, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, Singapur, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD*), Gelişmekte Olan Ülkeler (*Birleşik Arap Emirlikleri, Brezilya, Çin, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Kolombiya, Macaristan,*

Malezya, Meksika, Polonya, Rusya, Sudi Arabistan, Şili, Tayland ve Türkiye) ve buna ek olarak Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin birlikte oluşturduğu Tüm Ülkeler grubu da dâhil olmak üzere beş ülke grubu analize dâhil edilmiştir. Çalışmada söz konusu ülke grupları karşılaştırılmalı olarak konuyla ilgili bulgular ışığında stratejik öneme haiz bir akademik araştırma ortaya konulmaya çalışılmıştır. Analizde ekonomik özgürlük literatüründe çoğu çalışmada kullanılan ve bu alandaki geçerli veri tabanlarından olan Heritage Vakfı'nın verilerinden yararlanılmıştır.

Tablo 3.4 de çalışmada yer alan değişkenler ve bu değişkenlere ait tanımlayıcı bilgiler bulunmaktadır. Değişkenler, değişkenlere ait kısaltmalar ve değişkenlerin elde edildiği kaynaklar Tablo 3.4 aracılığıyla görülmektedir. Kişi Başına Reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (LnKBGSYİH), Tüketici Fiyat Endeksi (LnTÜFE), Yurtiçi Sermaye Yatırımlarının GSYİH'ye oranı (SY), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının GSYİH'ye oranı (DYY) ve Kamu Harcamalarının GSYİH'ye oranı (KH) değişkenlerine ait verilere Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) aracılığıyla ulaşılmış ve Reel Efektif Döviz Kuru (LnDK) değişkeni verileri ise Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) veri tabanından çekilmiştir. Ekonomik Özgürlük Endeksi (EÖE), Parasal Özgürlük Endeksi (PÖE) ve Mülkiyet Hakları Endeksi (MHE) verileri de Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük veri tabanından, Sivil Özgürlük Endeksi (SÖE) ve Siyasi Haklar Endeksi (SHE) ise Freedom House Özgürlük Endeksi verilerinden elde edilmiştir.

Tablo 3.4: Değişkenlerin Kısa Tanımlayıcıları

Değişkenin Kısaltması	Değişken	Kaynak	Beklenen Sonuç	
LnKBGSYİH	Kişi Başına Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (2010 US dolar sabit fiyatlarıyla)	WDI		
Ln TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi -TÜFE (2010 yılı=100)	WDI	Ln KBGSYIH	Ln TÜFE
LnDK	Reel Efektif Döviz Kuru (2010 yılı=100)	BIS	+	+
SY	Yurtiçi Sermaye Yatırımları GSYH'ye Oranı (%)	WDI	+	
DYY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının GSYH'ye Oranı (%)	WDI	+	+/-
KH	Kamu Harcamaları GSYH'ye Oranı (%)	WDI	-	+
LnEÖE	Ekonomik Özgürlük Endeksi	Heritage	+	-
LnPÖE	Parasal Özgürlük Endeksi	Heritage		-
LnMHE	Mülkiyet Hakları Endeksi	Heritage	+	-
LnSÖE	Sivil Özgürlük Endeksi	Freedom House	-	+
LnSHE	Siyasal Haklar Endeksi	Freedom House	-	+

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

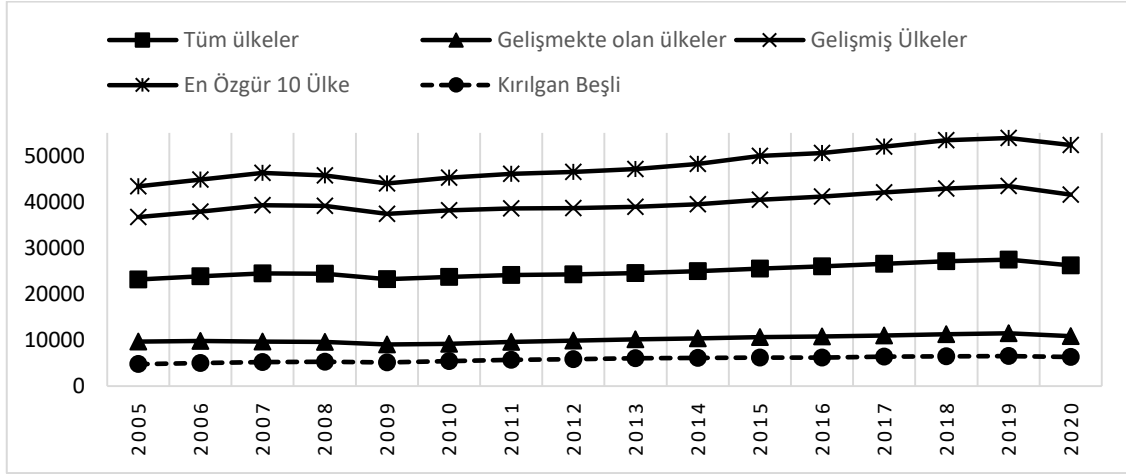
Değişkenlerin belirlenmesinde literatürdeki benzer çalışmalardan faydalanılmıştır. Yine bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlerin tercih edilmesinde değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik teorik altyapı da dikkate alınmıştır. Benzer çalışmalardan farklı olarak ve çalışmanın amacını göz önünde bulundurarak kapsamlı bir şekilde bağımsız değişkenler modele dâhil edilmiştir.

Analiz iki model üzerine kurgulanmıştır. Bunlar makroekonomik performans ölçüsü olarak kişi başına düşen GSYİH ($\ln K B G S Y \dot{I} H$)'nin bağımlı değişken olarak kullanıldığı Model I ile Tüketici Fiyat Endeksi ($\ln T \ddot{U} F E$)'nin bağımlı değişkenler olarak kullanıldığı Model II'dir. Bu modellerde $\ln DK$, SY , DYY , KH , $\ln E \ddot{O} E$, $\ln P \ddot{O} E$, $\ln M H E$, $\ln S \ddot{O} E$ ve $\ln S H E$ ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Ancak Model I'de Model II'den farklı olarak SY , Model II'de de Model I'den farklı olarak $\ln P \ddot{O} E$ kullanılmıştır.

Model I ve Model II'de kullanılan ve Tablo 3.4'te belirtilen bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenlerin ve ölçümlerinin ne anlama geldiği ve bağımlı değişkenlerle bağımsız değişkenlerin ilişkisinin hangi düzeyde beklendiği aşağıda kısaca izah edilmiştir.

Kişi Başına Reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla ($\ln K B G S Y \dot{I} H$); Model I'in bağımlı değişkeni olan kişi başına reel GSYİH, ülkenin reel gayrisafi yurtiçi hasılanın ülke nüfusuna bölünmesi ile elde edilir. Bu değişken iktisat politikalarının nihai hedefidir ve makroekonomik politikaların performans ölçüsü olarak kabul edilen değişkenlerden birisidir.

Grafik 3.1: Seçili Ülke Gruplarının Kişi Başına Gelir Düzeylerindeki Değişim (2005-2020)

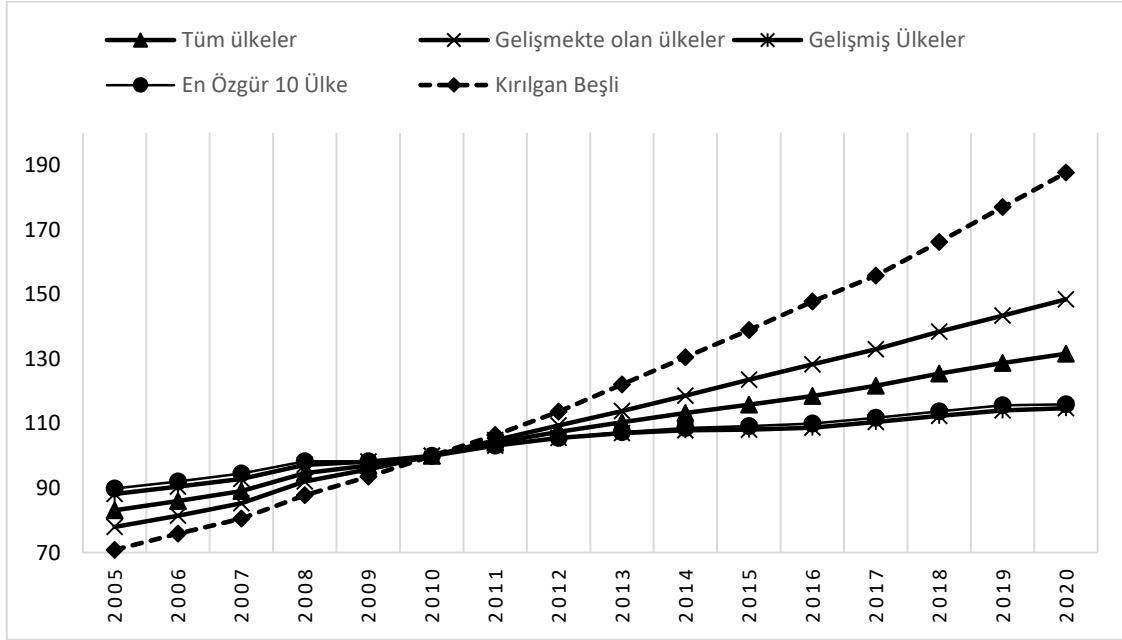

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.1’de ham veriler ışığında seçili ülke gruplarının kişi başına gelir düzeylerindeki değişimi gösterilmektedir. Buna göre kişi başına gelir düzeylerindeki değişim için En Özgür 10 Ülke’de KBGSYİH’nin en yüksek ülke grubu olması ekonomik özgürlüklerin KBGSYİH olumlu etkileyeceğine dair ipuçlarını vermektedir.

Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE); Model II’in bağımlı değişkeni olan Tüketici Fiyat Endeksi tüketicinin nihai olarak kullandığı, sayısı ve sepetteki ağırlığı önceden belirlenmiş, belli bir yıla göre endekslenmiş nihai mal sepetinin parasal değerlerini ifade etmektedir. Bu sepet değerinde bir önceki yıla göre yüzdelik değişim TÜFE bazlı enflasyon oranı olarak nitelendirilmektedir. Bu değişken iktisat politikalarının nihai hedefidir ve makroekonomik politikaların performans ölçüsü olarak kabul edilen değişkenlerden birisidir.

Grafik 3.2: Seçili Ülke Gruplarının Tüketici Fiyat Endeksi (2010=100) Değişimi (2005-2020)

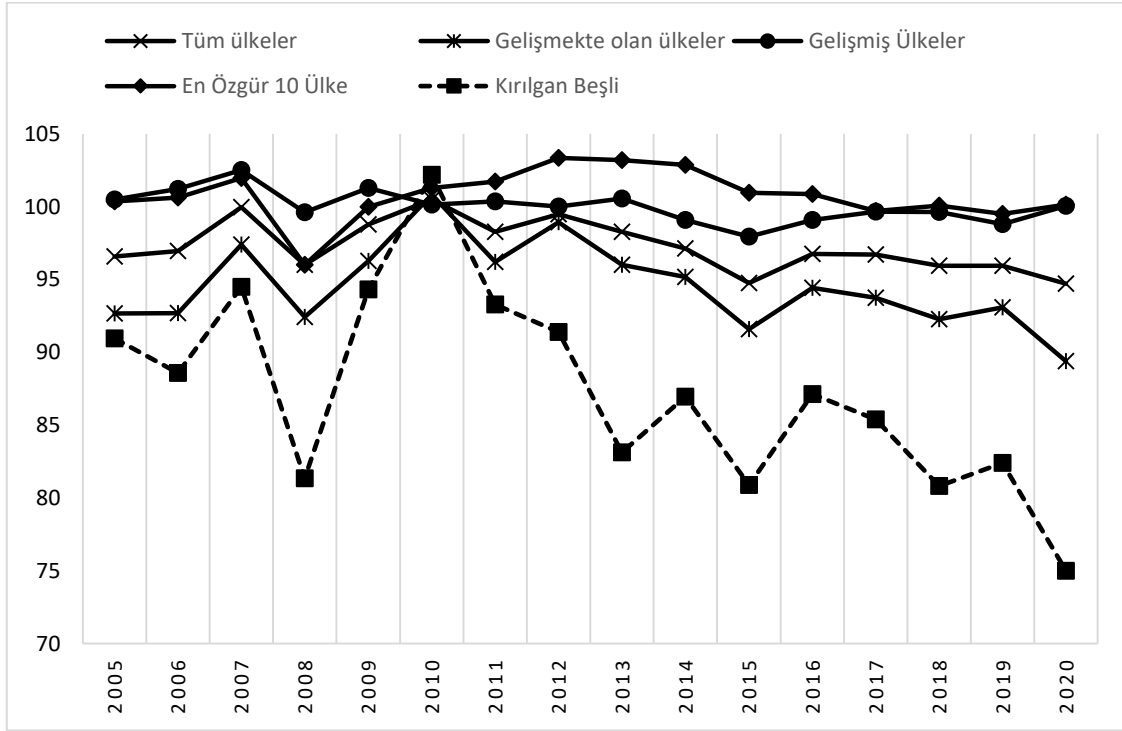

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.2’de analizde kullanılan seçilmiş ülke gruplarının 2005-2020 yılları arasında TÜFE’deki değişimi görülmektedir. Ülke grupları arasında yer alan ve yüksek enflasyon özelliği ile bilinen Kırılgan Beşli Ülkeleri en yüksek TÜFE hareketi ile diğer ülke grupları arasında dikkat çekmektedir.

Reel Efektif Döviz Kuru ($LnDK$); Nominal efektif döviz kuru (NEK), belirli bir kriter göz önüne alınarak seçilmiş çift taraflı nominal kurun uygun bir ağırlıklandırma yöntemi ile elde edilen ortalamadır. Reel efektif döviz kuru (REK) ise, NEK’in ülkeler arasındaki görelî fiyat veya maliyet farklarıyla düzeltilmesi ile elde edilmektedir. Reel efektif döviz kuru ülkeler arasındaki görelî fiyat veya maliyet gelişimi hakkında bilgiyi barındırdığı için de ekonomilerin rekabet güçlerinin değerlendirilmesinde kullanılan temel makroekonomik göstergelerden birisi olarak kabul edilmektedir (Saygılı, Saygılı ve Yılmaz, 2010, s. 2). Reel efektif döviz kuru ile makroekonomik performans ölçüsü olan kişi başına GSYİH ve TÜFE ile pozitif yönlü bir etkileşim içinde olması beklenmektedir.

**Grafik 3.3: Seçili Ülke Gruplarına göre Reel Efektif Döviz Kuru (2010=100)
Değişimi (2005-2020)**

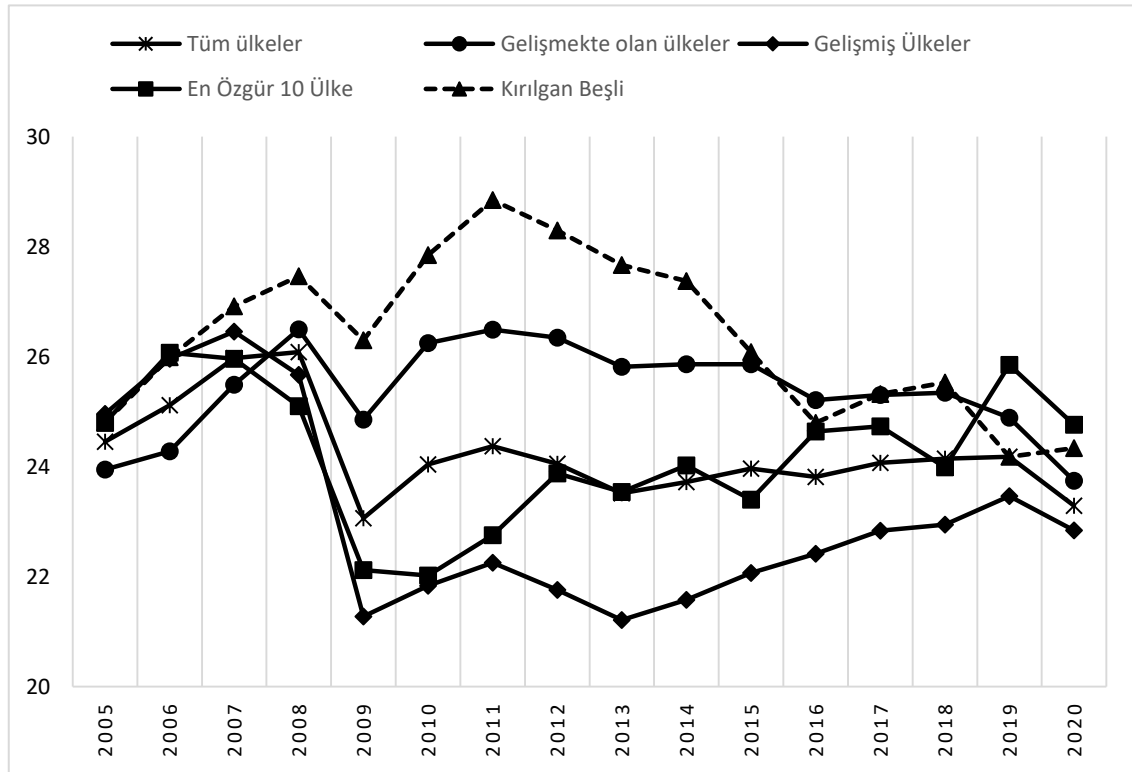

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.3'te reel efektif döviz kuru endeksinin seçili ülke gruplarına göre seyri gösterilmektedir. Buna göre En Özgür 10 Ülke'nin en yüksek ülke grubunda reel efektif döviz kuru endeksi yüksek olan ülke grubu olma özelliği göstermektedir.

Yurtiçi Sermaye Yatırımları (SY); olarak yurtiçi sermaye yatırımlarının GSYİH'ye oranı (%) alınmıştır. Sadece Model I'de kullanılan bu değişken özgürlükçü değişkenleri ifade eden diğer değişkenler dışında kişi başına GSYİH'yı etkileyen kontrol değişken olarak da kullanılmaktadır. Bu değişkenin kişi başına GSYİH'yı olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Grafik 3.4: Seçili Ülke Gruplarının Yurtiçi Sermaye Yatırımlarının GSYİH'ye Oranındaki (%) Değişim (2005-2020)

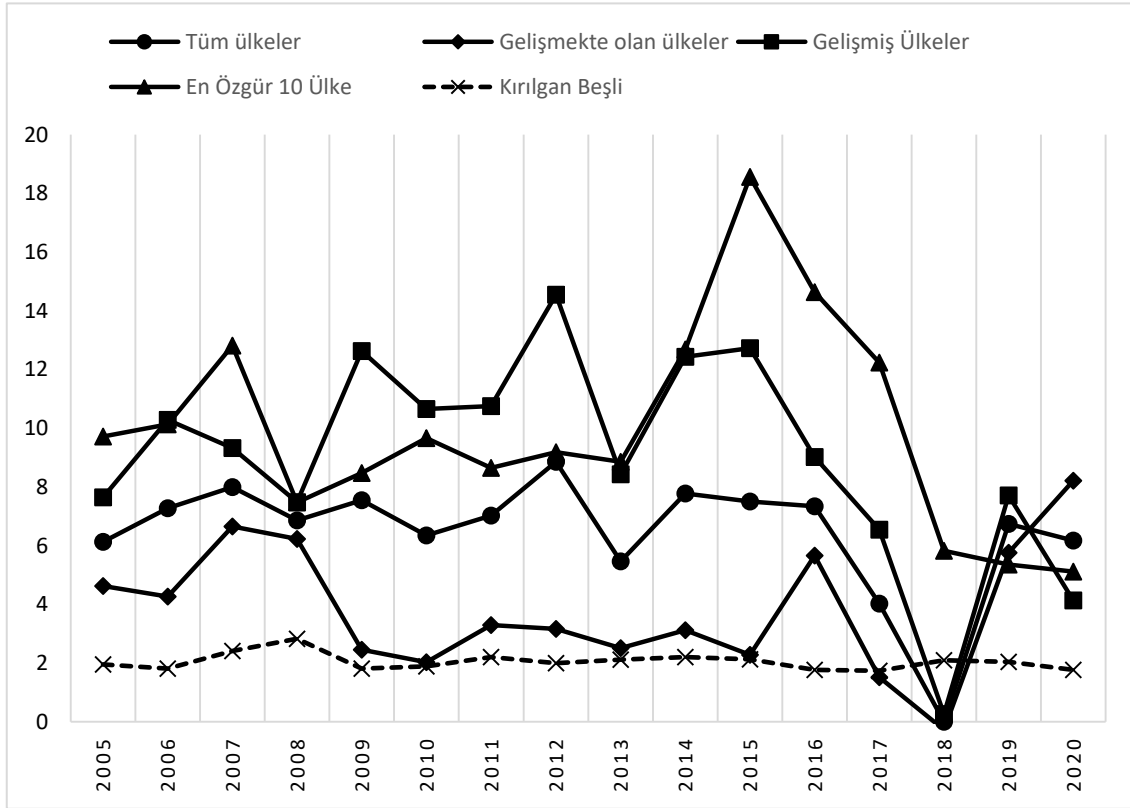

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.4'te seçili ülke gruplarının yurtiçi sermaye yatırımlarının GSYİH'ye oranındaki (%) değişim gösterilmektedir. Ham verilerle ortaya çıkan sonuç; son yıllarda En Özgür 10 Ülkenin sahip olduğu yurt içi sermaye yatırımlarında dikkat çeken bir yükseliş göstermesidir.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYY); yatırımcının kendi ülkesi dışında bir ekonomide faaliyet gösteren bir işletmede kalıcı bir yönetim payı elde etmek için yapılan net yatırım girişlerinden oluşmaktadır. Uluslararası yatırımcının reel yatırım kararlarını başka ülkelerde gerçekleşmesi durumu olan doğrudan yabancı yatırımların GSYİH oranı özgürlükçü ekonominin bir özelliği olarak düşünülmekte ve bu değişkenin kişi başına GSYİH'yi olumlu etkilemesi beklenmektedir. Bu değişkenin TÜFE'yi hem pozitif hem de negatif etkilemesi beklenmektedir.

Grafik 3.5: Seçili Ülke Gruplarının Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının GSYİH'ye Oranındaki (%) Değişim (2005-2020)

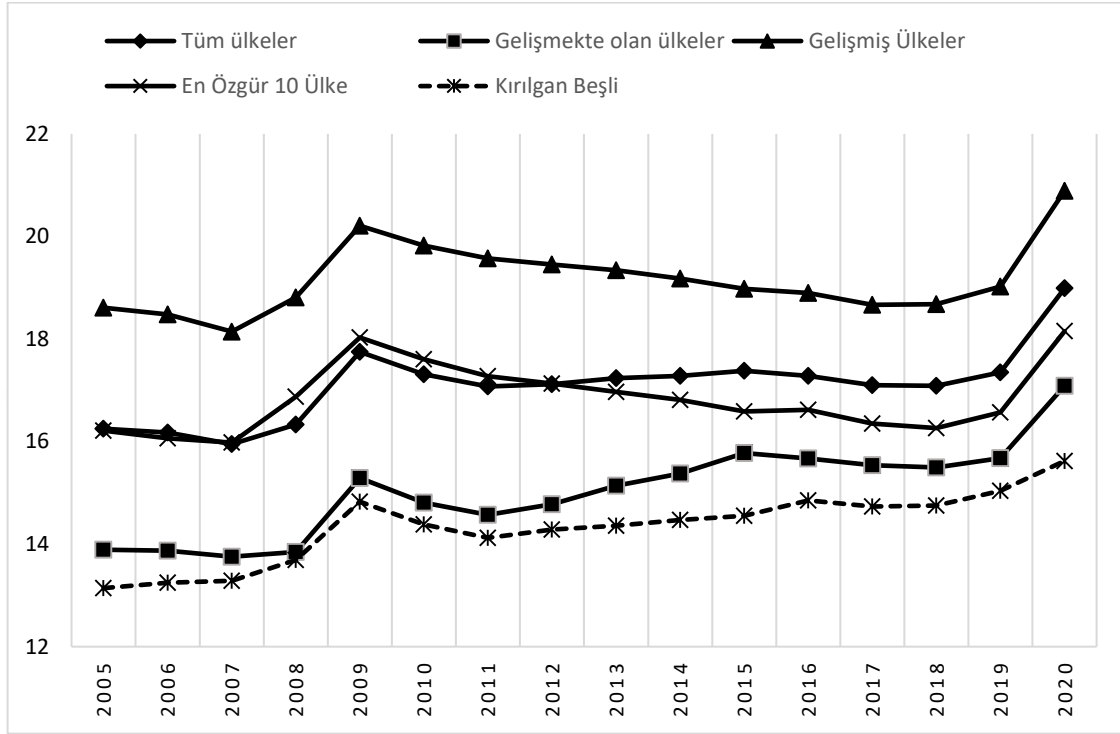

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.5’de seçili ülke gruplarının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH’ye oranındaki (%) değişim gösterilmektedir. Grafik 3.5’e göre son yıllarda gelişmiş ülkeler ve En Özgür 10 Ülkenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çektiği görülmektedir.

Kamu Harcamaları (KH); bu değişken hükümet harcamalarının GSYİH’ye oranı olarak kullanılmaktadır. Kamu harcamalarının GSYİH oranının artması ekonomik özgürlüğü sınırlayıcı bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, bu değişkenle kişi başına GSYİH arasında negatif, TÜFE ile pozitif yönlü bir ilişki düzeyi beklenmektedir.

Grafik 3.6: Seçili Ülke Gruplarının Hükümet Harcamalarının GSYİH'ye Oranındaki (%) Değişim (2005-2020)

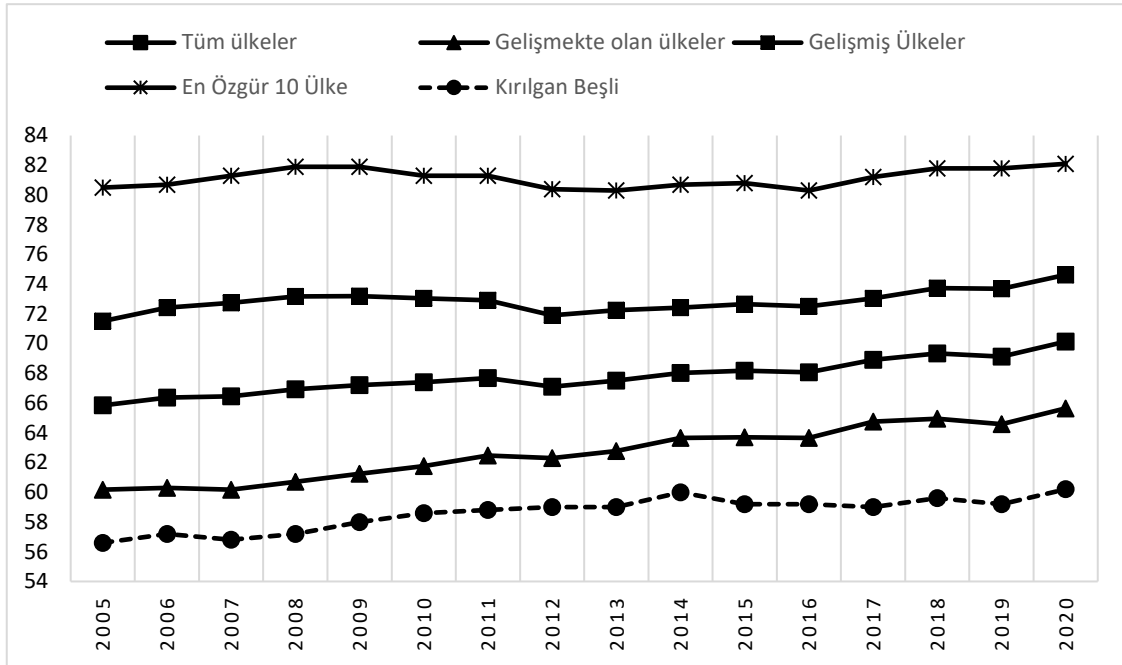

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.6'da seçili ülke gruplarında kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı(%)'nındaki değişim gösterilmektedir. En Özgür 10 Ülkenin kamu harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı düşük ülkeler arasında yer alması kamu harcamalarının özgürlükçü ekonomilerin alanını daralttığı izlenimini vermektedir.

Ekonomik Özgürlük Endeksi (EÖE); olarak 1995 yılında oluşturulan Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi kullanılmıştır. Endeks hukukun üstünlüğü, devletin büyüklüğü, düzenleyici kurumların verimliliği ve piyasa açıklığı gibi dört ana bileşenden oluşmaktadır. Endekste dört ana kategoride gruplandırılmış olan toplamda 12 alt bileşen bulunmaktadır. Ekonomik özgürlük, 0 ile 100 arasında puanlanmaktadır. Ülkelerin sahip olduğu puan 100'e yaklaştığında ekonomik özgürlük artarken 0'a yaklaştığında ekonomik özgürlük azalmaktadır. Bu değişkenin kişi başına GSYİH'yi pozitif, TÜFE'yi de negatif etkilemesi beklenmektedir.

Grafik 3.7: Seçili Ülke Gruplarının Ekonomik Özgürlük Endeks (0-100) Düzeyindeki Değişim (2005-2020)

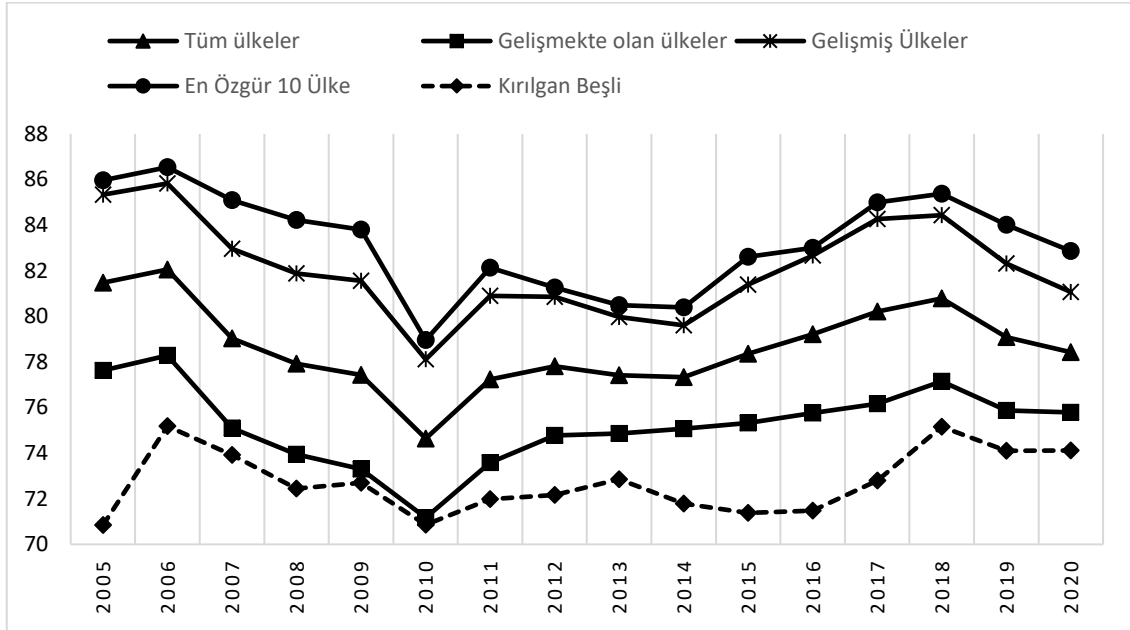

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.7’ de seçili ülke gruplarında ekonomik özgürlük endeks düzeylerindeki değişim gösterilmektedir. Ekonomisi en sorunlu olan Kırılgan Beşli Ülkelerinin ekonomik özgürlük endeks verileri en düşük ülkeler olması dikkat çekici bir durum olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen daha az iktisadi sorununa sahip ülkeler olan En Özgür 10 Ülke ve Gelişmiş Ülkelerin ekonomik özgürlük düzeylerinin yüksektir.

Parasal Özgürlük Endeksi (PÖE); Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi’nin 12 alt bileşeninden bir tanesidir. Endeks son üç yılın ağırlıklı ortalama enflasyon oranı ortalaması ve fiyat kontrolleri değişkenleri kullanılarak oluşturmaktadır. 0 ile 100 arasında puan alan endeksin 100 puan alması veya 100 puana yaklaşması mikro ekonomik müdahale olmaksızın fiyat istikrarını göstermektedir. Ters bir durum ise fiyat istikrarının olmamasını ifade etmektedir. Bu değişken kişi başına büyüme modelini esas alan Model I den farklı olarak tüketici fiyat endeksi üzerinden modellenen enflasyon modelini anlatan Model II de kullanılmıştır. Parasal Özgürlük endeksinin TÜFE’yi negatif etkilemesi beklenmektedir.

Grafik 3.8: Seçili Ülke Gruplarının Parasal Özgürlük Endeks (0-100) Düzeyindeki Değişim (2005-2020)

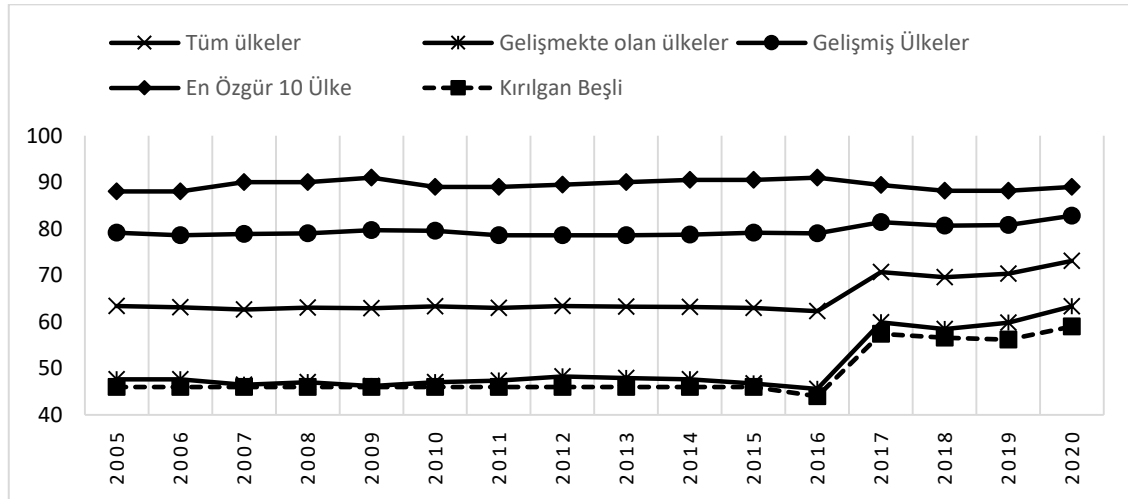
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.8’de seçili ülke gruplarında parasal özgürlük endeks düzeyindeki değişim yer almaktadır. Grafikte En Özgür 10 Ülkenin ve Gelişmiş Ülkelerin fiyat istikrarına vurgu yaparak parasal özgürlük seviyelerinin yüksek olması, bunun aksine fiyat istikrarı sorunu yanında diğer makroekonomik sorunları da birlikte yaşayan Kırılgan Beşli Ülkelerinde parasal özgürlük endeksinin düşük seyretmesi dikkat çekmektedir. Makroekonomik performansın iyileşmesi adına parasal özgürlüklerin önemli rolü ön plana çıkmaktadır.

Mülkiyet Hakları Endeksi (MHE); Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi’nin bir diğer alt bileşenidir. Endeks ülkenin sahip olduğu yasaların özel mülkiyet haklarını ne ölçüde koruduğunu ve hükümetinin bu yasaları ne ölçüde uyguladığını ölçülmektedir. Ayrıca, bu endeksle özel mülkün kamulaştırılma olasılığı değerlendirilir ve yargının bağımsızlığı, yargıda yolsuzluğun varlığı, bireylerin ve işletmelerin sözleşmeleri uygulama kabiliyeti bu endeksle analiz edilmektedir. 0 ile 100 arasında puan alan endeksin 100 puan alması veya 100 puana yaklaşması mülkiyetin daha güçlü yasal olarak korunduğunu ifade eder. Değerin 0’a yaklaşması ise ülkede mülkiyet haklarının

korunmadığı anlamını taşımaktadır. Bu değişkenle kişi başına GSYİH arasında pozitif, TÜFE ile negatif yönlü bir ilişki olması beklenmektedir.

Grafik 3.9: Seçili Ülke Gruplarının Mülkiyet Hakları Endeks (0-100) Düzeyindeki Değişim (2005-2020)

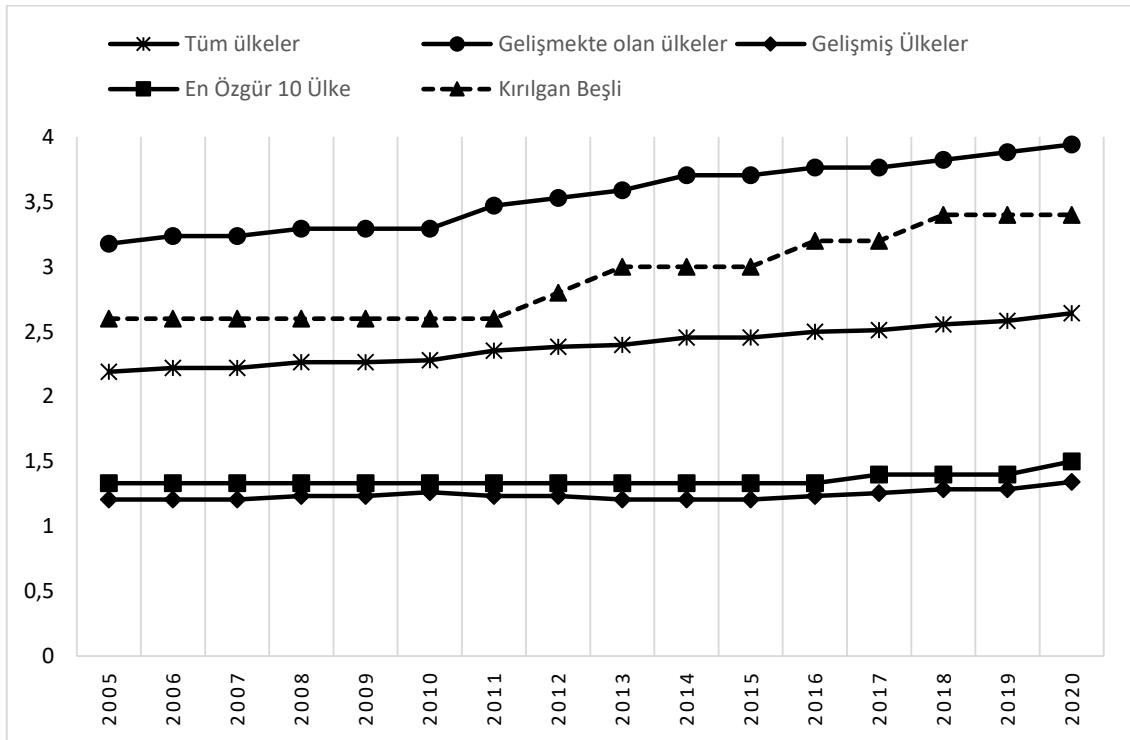

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.9’te seçili ülke gruplarının mülkiyet hakları endeks (0-100) düzeyindeki değişim yer almaktadır. En Özgür 10 Ülkenin mülkiyet hakları endeks düzeyinin de yüksek olmasıyla dikkat çekmektedir. Bunun yanında Kırılgan Beşli Ülke grubu gibi ekonomileri sorunlu ülke grubunda mülkiyet hakları endeks düzeyinin düşük seyretmesi bu değişkenle makroekonomik performansın kötü olması arasında pozitif bir ilişkiye işaret etmektedir.

Sivil Özgürlük Endeksi (SÖE); 1972 yılında oluşturulan Freedom House Özgürlük Endeksi’nin alt endekslerindendir. Sivil özgürlük endeksi; ifade ve inanç özgürlüğü, örgütlenme ve örgütlenme hakları, hukukun üstünlüğü ve kişisel özerklik ile bireysel haklar gibi birtakım değişkenleri kapsamaktadır. Endeks değeri 1 ile 7 arasında değişmektedir. Ülkenin sahip olduğu skor 1’e yaklaştıkça güçlü sivil haklar, 7’ye yaklaştıkça ise zayıf sivil haklar söz konusu olmaktadır. Bu değişkenle kişi başına GSYİH arasında pozitif, TÜFE ile negatif yönlü bir ilişki olması beklenmektedir.

Grafik 3.10: Seçili Ülke Gruplarının Sivil Özgürlükler Endeks [7 (zayıf) - 1 (güçlü)] Düzeyindeki Değişim (2005-2020)

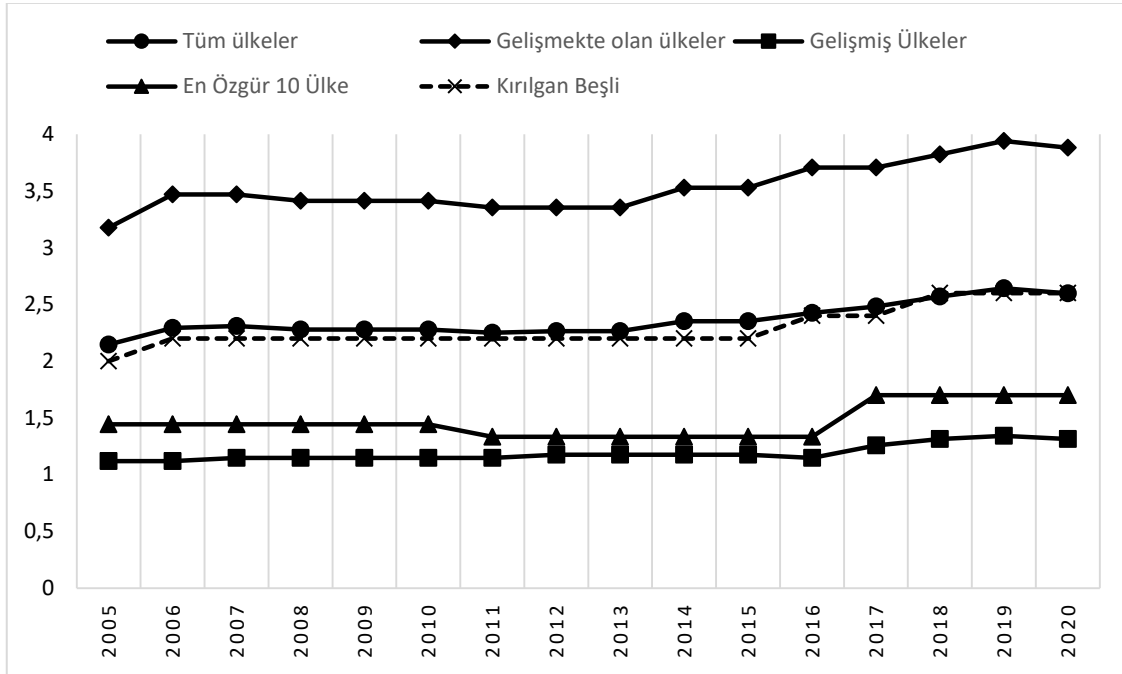

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.10 seçili ülke gruplarında sivil özgürlükler endeks düzeylerindeki değişim gösterilmektedir. Buna göre endeks değeri en düşük ülke grubu Gelişmiş Ülke grubu ile En Özgür 10 Ülke grubunun endeks değerleridir. Bunun nedeni endeks değeri azaldıkça sivil özgürlüklerin arttığı kabul edilmektedir. Öte yandan Kırılgan Beşli ve Gelişmekte Olan Ülkelerin sivil özgürlük endeksinin yüksek olması daha az sorunlu ekonomi ile gelişmişlik düzeyi arasında bir ilişkinin varlığına dair ipuçları sunmaktadır.

Siyasi Haklar Endeksi (SHE); de Freedom House Özgürlük Endeksi'nin bir diğer alt endeksidir. Endeks seçim süreci, siyasi çoğulculuk ve katılım ile hükümetin işleyişi gibi üç kategorinin bileşiminden oluşmaktadır. Endeks değeri 1 ile 7 arasında değişmektedir. Ülkenin sahip olduğu skor 1'e yaklaştıkça güçlü siyasi haklar, 7'ye yaklaştıkça ise zayıf siyasi haklar söz konusudur. *Sivil özgürlük endeksinde olduğu gibi siyasi haklar endeksi ile kişi başına GSYİH arasında pozitif, TÜFE ile negatif yönlü bir ilişki olması beklenmektedir.*

**Grafik 3.11: Seçili Ülke Gruplarının Siyasal Haklar Endeks [7 (zayıf) - 1 (güçlü)]
Düzeyindeki Değişim (2005-2020)**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.11’ seçili ülke gruplarının sahip olduğu siyasi haklar endeks verilerindeki değişim gösterilmektedir. Bu endekste sivil özgürlük endeksinde olduğu gibi endeks değerinin düşük olması siyasi hakların gelişmişlik düzeyini ortaya koymaktadır. Buna göre ham veriler bize En Özgür 10 Ülke ile Gelişmiş Ülkelerin siyasi haklarının çok yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kırılgan Beşli Ülkelerinde bu endeks değerinin daha yüksek, bu ülke gruplarının ekonomileri hakkında bize öncü bilgiler vermektedir.

3.4. METODOLOJİ VE MODEL

Ekonometrik analizlerde; zaman serisi verileri, kesit verileri ve zaman serisi verileri ile kesit verilerin birleşimi olan ve panel veri olarak da isimlendirilen karma veriler olmak üzere üç tür veri kullanılmaktadır. Aynı kesit birimin (birey, ülke, işletme vb.) belirli bir zamandaki durumu gözlemleniyorsa bunlar karma veriler yani panel veri olarak isimlendirilmektedir (Gujarati, 2010, s. 25).

Panel veriler, farklı dönemlere sahip değişkenlerin farklı gözlemlerinin birleştirilmesi ile elde edilen aynı zamanda yatay kesit ve zaman serilerinin

birleştirilmesiyle elde edilen veri seti olarak tanımlanmaktadır. Panel veri analizinde belirli sayıdaki birimlerin düzenli zaman aralıklarındaki değişkenlerin ölçülmesi birimlerin dinamik yapılarını açığa çıkartmak için kullanışlı bilgiler vermektedir. Panel veri analizinde N tane birim ve her bir birime karşılık gelen T adet dönemin varlığında $N \times T$ adet gözlem yer almaktadır. Zira bazı ekonomik ve finansal analizlerde tek bir boyutun varlığı yetersiz olması durumu yatay kesit ve zaman serilerinin birlikte analiz edilmesini zorunlu hale getirmektedir. Böylece hem döneme göre hem de birime göre bilgi elde edilebilmektedir. İki boyutun bir arada bulunmasıyla kullanılan bilgi daha fazladır ve serbestlik derecesi artmaktadır. Gözlem sayısının artması ile modeldeki ilişki daha fazla değişkenlik kazanarak çoklu doğrusal bağlantı probleminin ortadan kalkması söz konusu olacaktır. Panel veri analizi ile bireyler, ülkeler, firmalar ve hane halkları gibi birimlere yatay kesit verilerinin belirli bir dönem baz alınarak bir araya getirilmektedir (Davidson ve MacKinnon, 1999, s. 296; Tatoğlu, 2020, s. 2-3; Hsiao, 2003, s.7; Çınar, 2021, s. 4-5).

Panel veri analizi üç amaç için tercih edilmektedir. İlk olarak birimler arası değişkenlik veya birimlerin her birinin zaman boyunca değişkenliği tanımlanmaktadır. Bu yolla hem belirli değişkenlerin büyüklüğü hem de söz konusu değişkenlerin seyri tespit edilebilmektedir. İkinci olarak söz konusu değişkenlerin diğer değişkenler bakımından açıklanması sağlanmaktadır. Bu değişkenler (cinsiyet gibi) zaman boyutunca sabit olabilirken, (ruhsal durum gibi) zaman içinde değişen zaman boyutunca sabit olmaması da söz konusudur. Üçüncüsü ise her bir birimin söz konusu değişken açısından kestirimi yapılmaktadır (Hsiao, 2003, s. 89).

Panel veri analiz yöntemi dinamik panel veri modelleri ve statik panel veri modelleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dinamik panel veri modelleri, önceki döneme ait bağımlı değişkenin cari dönemde bağımlı değişken üzerindeki etkisini ölçmekte kullanılmaktadır (Zeren ve Ergun, 2010, s. 76). Dinamik panel veri ile kıyaslandığında statik panel verileri bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini modelde kabul etmemektedir. Statik panel veri analizi esas olarak doğrusal regresyon modeline sahip olmasına rağmen panel verilere klasik regresyon analizi uygulamak doğru değildir. Bunun nedeni de uygulamanın yapılabilir olması için bağımsız değişkenler ile hata

terimlerinin ilişkisiz olması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır (Gülcemal, 2016, s. 76-77).

Panel veri analizi birden fazla birime ait zaman serilerinin bir arada bulunduğu veri seti veya zaman boyutuna sahip kesit verileri olarak da ifade edilebilmektedir. Panel veri setleri her bir yatay kesit birimi için eşit uzunlukta zaman serisi gözlemi içeriyorsa bu tür panel verilerine dengeli panel veri (balanced panel data), panel veri setleri farklı uzunluklarda zaman serisi içeriyorsa dengesiz panel veri (unbalanced panel data) olarak sınıflandırılmaktadır (Greene, 2003, s. 612; Baltagi, 2005, s. 4).

Yapılan ekonometrik analizde kullanılan panel veri yönteminin zaman ve yatay kesit yöntemlerine ek olarak birçok avantajları vardır (Baltagi, 2005, s. 5-9; Hsiao, 2003, s. 2-3; Gujarati, 2010, s. 10; Balestra, 1996, s. 26):

- i.** Panel veri setinin kapsadığı kesitler heterojen olduğu bilgisine sahip olduğu için veri setinin heterojenliği kontrol edilebilmektedir. Panel veri analizinde sonuçlar zamana ve birime göre değişmeyen etkiler içerdiği için tahmin sonuçlarının daha doğru çıkmasına neden olmaktadır.
- ii.** Panel veri setinin içerdiği gözlem sayısının fazla olması regresyon analizinin sahip olacağı serbestlik derecesinin yüksek olmasına, verilerde çoklu bağlantı sorununun az olmasına yol açarak ekonometrik tahminin etkinliğini arttırmaktadır. Verilerin fazla bilgi vermesiyle orantılı olarak tahminin etkinliği de artmaktadır.
- iii.** Panel veri analizinin zaman serisi ve kesit veri analizine göre daha çok değişkenliğe sahip olması söz konusu değişkenlerin çoklu bağlantı sorununun az olmasına yol açmaktadır.
- iv.** Zaman serisinin kısa dönem ve kesit verinin uzun dönem etkilerini göstermektedir. Panel veri analizinde ise hem yatay kesit hem de zaman serisinin sunmuş olduğu veriler bir araya getirilerek daha genel ve dinamik yapıda formüller ve tahminler elde edilmektedir.
- v.** Panel veri analizinde kullanılan gözlem sayısının fazla olması kurulan modelden elde edilen sonuçların güvenilirliğini arttırmaktadır.
- vi.** Panel veriler karmaşık yapıdaki ilişkileri modellemesine olanak sağlamaktadır.

- vii. Zaman serisi ve kesit veri analizleri kullanılarak yapılan analizlerdeki tahminlerde sapma olmaktadır. Buna karşın panel veri analizi değişkenlerini birim ve zamana bağlı olarak değişmediği durumlarda oluşabilecek sapmayı kontrol altına almayı sağlamaktadır.
- viii. Yatay kesit verileri ile yapılan analizlerde birimler arası farklar incelenmektedir. Panel veri analizi kullanılarak hem birimler arasında hem de zaman göz önüne alınarak her birimin kendi içindeki farklılıkları ortaya konmaktadır.

Panel veri analizinin avantajlarının yanında bir takım dezavantajları ve kısıtlamaları da vardır. Bunlar (Tatoğlu, 2020, s. 14; Çınar, 2021, s. 8-9):

- i. Panel veri modellerinde hata terimi önemlidir. Çünkü panel veri modellerinde hata terimi zaman serisi modeline özgü sapmayı, yatay kesit veri modeline özgü sapmayı ve panel veri modeline özgü sapmayı içermektedir. Panel veri analizinde hata terimi çoğu zaman sapmalıdır.
- ii. Panel veri analizinde verilere ulaşmak ve verileri düzenlemek önemli bir sorundur. Uzun dönem serileri ve geniş kesit boyutu olan panel verilerin toplanması diğer veri setlerine göre zahmetli ve maliyetlidir.
- iii. Özellikle mikro bazlı yapılan çalışmalarda zaman boyutunun birim boyutundan kısa olması doğrusal olmayan panel veri modellerinde ekonometrik sorunlara yol açmaktadır.
- iv. Uzun zaman dönemlerine sahip birimleri içeren makro panellerdeki yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmaması yorumlama hatasına yol açabilmektedir.

Çalışma kapsamında gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, en özgür 10 ülke, Kırılgan Beşli ve tüm ülkeler için ekonomik özgürlüklerin kişi başına düşen GSYİH ve fiyat istikrarı (TÜFE) üzerine etkisi araştırılacaktır. Bu amaç doğrultusunda panel veri analizi yapılacaktır. Çalışmada yer alan hipotezler aşağıdaki şekildedir.

Hipotez I: Ekonomik özgürlüklerin kişi başına düşen GSYİH üzerinde etkisi vardır.

Hipotez II: Ekonomik özgürlüklerin Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE Enflasyonu) üzerinde etkisi vardır.

Panel veri modellerinin tahmin edilmesi amacıyla Eviews 10 paket programından yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında belirtilen ülke grupları için ekonomik özgürlüklerin kişi başına düşen GSYİH ve Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) üzerine etkilerini belirleme amacıyla 2 farklı model tahmin edilmiştir. Tahmin edilen modeller aşağıdaki gibidir:

Model 1:

$$LNKBGSYİH_{it} = \beta_0 + \beta_1 LnDK_{it} + \beta_2 SY_{it} + \beta_3 DYY_{it} + \beta_4 KH_{it} + \beta_5 LnEÖE_{it} + \beta_6 LnMHE_{it} + \beta_7 LnSÖE_{it} + \beta_8 LnSHE_{it} + \varepsilon_{it}$$

Model 2:

$$LNTÜFE_{it} = \beta_0 + \beta_1 LnDK_{it} + \beta_2 LnPÖE_{it} + \beta_3 DYY_{it} + \beta_4 KH_{it} + \beta_5 LnEÖE_{it} + \beta_6 LnMHE_{it} + \beta_7 LnSÖE_{it} + \beta_8 LnSHE_{it} + \varepsilon_{it}$$

Çalışma kapsamında ilk olarak değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilecektir. Devamında klasik modelin etkinliği Model I ve Model II için araştırılacaktır. Model I ve Model II için Hausman testi yapılacak ve sonrasında değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sınamaları uygulanacaktır. Son olarak ise uygun dirençli tahminci ile Model I ve Model II tahmin edilecektir.

3.5. EKONOMETRİK ANALİZ ve BULGULAR

Yapılan çalışmada ilk olarak Model I ve Model II de yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmektedir. Tablo 3.5'te bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait gözlem sayıları, ortalama değerleri, standart sapmaları, minimum ve maksimum değerleri yer almaktadır.

Tablo 3.5: Tanımlayıcı İstatistikler

Ülke Grubu	Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Tüm Ülkeler	LnKBGSYİH	832	9.967	0.935	6.860	11.62
	LnTÜFE	832	4.655	0.150	4.118	5.573
	LnDK	832	4.581	0.111	3.938	5.072
	SY	832	23.84	5.630	11.89	54.7
	DYY	832	9.255	32.27	-57.61	449.0
	KH	832	17.82	4.540	6.73	30

	LnEÖE	832	4.234	0.125	3.912	4.499
	LnPÖE	832	4.377	0.075	3.985	4.546
	LnMHE	832	4.199	0.339	2.995	4.584
	LnSÖE	832	0.474	0.621	0	1.945
	LnSHE	832	0.440	0.653	0	1.945
Gelişmiş Ülkeler	LnKBGSYİH	560	10.46	0.517	9.186	11.62
	LnTÜFE	560	4.637	0.091	4.205	4.905
	LnDK	560	4.601	0.092	4.230	5.072
	SY	560	23.09	4.769	11.89	54.7
	DYY	560	11.88	38.50	-57.61	449.0
	KH	560	19.17	4.057	8.42	27.93
	LnEÖE	560	4.283	0.098	3.970	4.499
	LnPÖE	560	4406	0.050	4.204	4.546
	LnMHE	560	4.359	0.191	3.688	4.584
	LnSÖE	560	0.156	0.338	0	1.386
	LnSHE	560	0.131	0.386	0	1.609
Gelişmekte Olan Ülkeler	LnKGSYIH	272	8.949	0.764	6.860	10.89
	LnTÜFE	272	4.693	0.224	4.118	5.573
	LnDK	272	4.540	0.133	3.938	4.869
	SY	272	25.38	6.836	12.75	46.66
	DYY	272	3.847	9.615	-40.08	108.4
	KH	272	15.03	4.207	6.73	30
	LnEÖE	272	4.131	0.111	3.912	4.369
	LnPÖE	272	4.317	0.08	3.98	4.41
	LnMHE	272	3.868	0.337	2.995	4.499
	LnSÖE	272	1.13	0.554	0	1.945
	LnSHE	272	1.076	0.632	0	1.945
En Özgür 10 Ülke	LnKBGSYİH	160	10.71	0.400	9.560	11.38
	LnTÜFE	160	4.646	0.092	4.370	4.905
	LnDK	160	4.608	0.095	4.323	4.866
	SY	160	24.22	5.099	14.93	54.7
	DYY	160	9.962	13.75	-34.21	81.33
	KH	160	16.84	5.103	8.42	27.93
	LnEÖE	160	4.394	0.055	4.290	4.499
	LnPÖE	160	4.420	0.049	4.264	4.517
	LnMHE	160	4.492	0.047	4.248	4.584
	LnSÖE	160	0.210	0.449	0	1.386
	LnSHE	160	0.307	0.619	0	1.609
Kırlgan Beşli	LnKBGSYİH	80	8.438	0.745	6.860	9.395
	LnTÜFE	80	4.757	0.309	4.187	5.573
	LnDK	80	4.460	0.142	3.938	4.658
	SY	80	26.36	7.747	12.75	41.93
	DYY	80	2.049	0.938	0.21	4.14
	KH	80	14.33	4.182	8.11	20.65
	LnEÖE	80	4.067	0.074	3.931	4.204
	LnPÖE	80	4.28	0.065	3.98	4.427

	LnMHE	80	3.865	0.211	3.401	4.219
	LnSÖE	80	1.018	0.312	0.693	1.791
	LnSHE	80	0.791	0.251	0	1.609

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ifade edildikten sonraki aşama Model I ve Model II kapsamında klasik modelin varlığının araştırılmasıdır. Klasik model, hem sabit hem de eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre sabit olduğunu diğer bir deyişle bütün gözlemlerin homojen olduğunu varsaymaktadır. Klasik modele göre birim ve/veya zaman etkileri yoktur (Tatoğlu, 2020, s. 40).

Klasik modelin etkin olup olmadığının yani birim ve/veya zaman etkilerinin var olup olmadığının araştırılması önemlidir. F testi, klasik modelin geçerliliğini araştırma amacıyla kullanılmaktadır. Bu test sonucunda eğer hem sabit hem de eğim parametrelerinin birimlere ve zaman göre sabit olduğu tespit edilirse klasik modelin etkin olduğu ifade edilebilir. Tablo 3.6’da klasik modelin geçerliliğini araştırma amacıyla yapılan F testine (birim etki) dair bulgular yer almaktadır.

Tablo 3.6: F Testi (Birim Etki)

Ülke Grubu	Değişken	Model I	Model II
Tüm Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	524.24	6.02
	Olasılık Değeri	0.000	0.000
Gelişmiş Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	397.49	2.05
	Olasılık Değeri	0.000	0.000
Gelişmekte Olan Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	270.05	10.32
	Olasılık Değeri	0.000	0.000
En Özgür 10 Ülke	Ki Kare İstatistiği	305.81	1.49
	Olasılık Değeri	0.000	0.157
Kırılgan Beşli	Ki Kare İstatistiği	73.80	10.48
	Olasılık Değeri	0.000	0.000

Çalışma kapsamında yer alan tüm ülke grupları ve Model I ve Model II’ye dair bulgular yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde Model I kapsamında tüm ülke grupları için birim etkilerin var olduğu sonuçları elde edilmiştir. Birim etkilerin 0’a eşit olduğu hipotez reddedilmiştir. Birim etkiye göre Model I’deki tüm ülke grupları için klasik model uygun değildir.

Model II için ülke gruplarına dair bulgular incelendiğinde Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kırılgan Beşli Ülkeleri için birim etkilerin var olduğu tespit edilmiş, bu ülkeler için klasik modelin uygun olmadığı kanısına varılmıştır. Fakat En Özgür 10 Ülke için elde edilen bulgulara bakıldığında birim etkilerin 0'a eşit olduğu hipotezin kabul edildiği görülmektedir. Birim etkiye göre Model II'de En Özgür 10 Ülke için klasik modelin var olduğu sonucu elde edilmiştir.

Tablo 3.7: F Testi (Zaman Etki)

Ülke Grubu	Değişken	Model I	Model II
Tüm Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	1.10	7873
	Olasılık Değeri	0.354	0.000
Gelişmiş Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	0.40	111.09
	Olasılık Değeri	0.978	0.000
Gelişmekte Olan Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	0.61	56.7
	Olasılık Değeri	0.868	0.000
En Özgür 10 Ülke	Ki Kare İstatistiği	0.44	31.55
	Olasılık Değeri	0.9641	0.000
Kırılgan Beşli	Ki Kare İstatistiği	0.52	41.12
	Olasılık Değeri	0.917	0.000

Tablo 3.7'de ise Model I ve Model II kapsamında zaman etkisinin araştırılması amacıyla F testine başvurulduğu gözlemlenmektedir. Tablo da Tüm Ülke grupları için elde edilen bulgular yer almaktadır. Zaman etkiye göre Model I kapsamında ulaşılan bulgular zaman etkilerinin anlamsız olduğunu ve klasik modelin etkin olduğunu göstermektedir. Zaman etkiye göre Model II'de ise Tüm Ülke grupları için zaman etkilerinin mevcuttur ve klasik modelin etkin olmadığı tespit edilmiştir.

Klasik modelin varlığı araştırıldıktan sonraki aşama sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli arasından etkin olanının belirlenmesidir. Hausman testi, tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğunu gösteren temel hipotezi test etmektedir. Hausman test istatistiğinin hesaplanmasında genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi ve grup içi tahmincinin varyans kovaryans matrislerinin arasındaki farktan faydalanılmaktadır. Hausman testiyle beraber eğer parametreler arasındaki farkın sistematik olduğu gözlemlenirse tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu ifade edilebilir. Fakat parametreler arasındaki fark sistematik ise bu sefer de sabit etkiler modelinin geçerli

olduğu söylenebilir (Tatoğlu, 2016, s. 195). Hausman testi sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modelleri arasından tercih yapmak ve hangi modelin etkin olduğunu belirleme amacıyla kullanılmaktadır.

Tablo 3.8: Hausman Testi

Ülke Grubu	Hausman Testi	Model I	Model II
Tüm Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	98.043	355.774
	Olasılık Değeri	0.000	0.000
Gelişmiş Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	42.801	66.120
	Olasılık Değeri	0.000	0.000
Gelişmekte Olan Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	9.199	641.96
	Olasılık Değeri	0.326	0.000
En Özgür 10 Ülke	Ki Kare İstatistiği	3.022	85.00
	Olasılık Değeri	0.933	0.000
Kırılgan Beşli	Ki kKare İstatistiği	57.07	418.49
	Olasılık Değeri	0.000	0.000

Tablo 3.8’de Model I ve Model II için yapılan Hausman testine dair bulgular yani ki kare istatistiği değerleri ve olasılık değerleri görülmektedir. Öncelikle Model I için elde edilen bulgular incelenecek olursa Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler ve Kırılgan Beşli Ülkeleri için sabit etkiler modelinin geçerli olduğu gözlemlenmektedir. Ulaşılan sonuçlara göre parametreler arasındaki farkın sistematik olmadığını belirten H_0 hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. Bu üç ülke grubu için H_0 hipotezi kabul edilmiş yani bu ülke gruplarında sabit etkiler modelinin geçerli olduğu bilgisine erişilmiştir. Gelişmekte Olan Ülkeler ve En Özgür 10 Ülke için ulaşılan bulgular incelendiğinde ise bu ülke grupları için Model I’de tesadüfi etkiler modelinin etkin olduğu tespit edilmiştir. Model II için ulaşılan sonuçlara bakıldığında ise Tüm Ülke grupları için elde edilen bulgularda H_0 hipotezinin reddedilemediği gözlemlenmektedir. Tüm Ülke grupları için sabit etkiler modelinin etkin olduğu görülmektedir.

Ekonometrik analizlerde heteroskedasite, diğer deyişle değişen varyans probleminin de sınanması gerekmektedir. Hata teriminin gözlemler boyunca sabit varyanslı olmaması, değişen varyans sorununa işaretir. Heteroskedasite problemine zaman serisi verilerinden ziyade yatay kesit verilerle çalışma yapıldığında daha çok

rastlanır (Tatoğlu, 2020, s. 230). Yatay kesit ve zaman serisi verilerinin bileşimini ifade eden panel veri çalışmalarında da değişen varyans sorunu önem arz etmektedir.

Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelinin etkinliğine göre uygulanacak olan değişen varyans testleri değişebilmektedir. Sabit etkiler modelinin etkin olduğu durumlarda Değiştirilmiş Wald Testi ile sınama gerçekleştirilebiliyorken, tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğu durumda ise Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi ve Levene, Brown ve Forsythe Testi uygulanabilmektedir.

Tablo 3.9: Değişen Varyans Testi

Ülke Grubu	Model I		Değişen Varyans Testi
Tüm Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	10580.60	Değiştirilmiş Wald Testi
	Olasılık Değeri	0.000	
Gelişmiş Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	2513.5	Değiştirilmiş Wald Testi
	Olasılık Değeri	0.000	
Gelişmekte Olan Ülkeler	W0= 11.85 df(16,255) W50= 5.99 df(16,255) W10= 10.42 df(16,255) F _{0,05} =1,57		Levene, Brown ve Forsythe Testi
En Özgür 10 Ülke	W0= 9.29 df(9,150) W50= 6.58 df(9,150) W10= 8.98 df(9,150) F _{0,05} =1,88		Levene, Brown ve Forsythe Testi
Kırılgan Beşli	Ki Kare İstatistiği	43.80	Değiştirilmiş Wald Testi
	Olasılık Değeri	0.000	
Ülke Grubu	Model II		Değişen Varyans Testi
Tüm Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	12087.18	Değiştirilmiş Wald Testi
	Olasılık Değeri	0.000	
Gelişmiş Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	388.45	Değiştirilmiş Wald Testi
	Olasılık Değeri	0.000	
Gelişmekte Olan Ülkeler	Ki Kare İstatistiği	6450.81	Değiştirilmiş Wald Testi
	Olasılık Değeri	0.000	
En Özgür 10 Ülke	Ki Kare İstatistiği	145.79	Değiştirilmiş Wald Testi
	Olasılık Değeri	0.000	
Kırılgan Beşli	Ki Kare İstatistiği	14.69	Değiştirilmiş Wald Testi
	Olasılık Değeri	0.018	

Tablo 3.9’da Model I ve Model II kapsamında yer alan ülke grupları için değişen varyans sınamaları bulunmaktadır. Model I’de Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler ve Kırılgan

Beşli Ülkeleri için sabit etkiler modeli etkin olduğundan dolayı değişen varyans sorununu sınaama adına Değiştirilmiş Wald testi uygulanmakta iken Gelişmekte Olan Ülkeler ve En Özgür 10 Ülke için tesadüfi etkiler modeli geçerli olduğundan Levene, Brown ve Forsythe testi kullanılmıştır. Ulaşılan bulgular incelendiğinde Model I kapsamında tüm ülke grupları için varyansların birimlere göre homoskedastik olduğunu belirten H_0 hipotezi reddedilmiş, varyansın birimlere göre değiştiğini ifade eden H_1 hipotezi ise kabul edilmiştir. Model II için elde edilen sonuçlara bakıldığında tüm ülke grupları için sabit etkiler modeli geçerli olduğundan değişen varyansı sınaama adına Değiştirilmiş Wald testinin uygulandığı görülmektedir. Elde edilen bulgular, Tüm ülke grupları için Model II'de değişen varyans sorununa rastlandığına işaret etmektedir.

Değişen varyans sorununun dışında otokorelasyon sorunu da model tahmin edilmeden önce sınanması gereken önemli istatistiksel sorunlardan birisidir. Hata terimlerinin birbiri ile ilişkili olma durumunu ifade eden otokorelasyon sorunu tespit edildiğinde otokorelasyonun varlığını dikkate almadan gerçekleştirilirse ulaşılan regresyon katsayı sonuçlarının hala tutarlı olacağı fakat artık etkin olmayacağı ifade edilmektedir. Yine elde edilen standart hataların sapmalı olacağı da ifade edilmektedir (Güriş, 2015: s. 73).

Otokorelasyonun sınanması amacıyla Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi, Lagrange Çarpanı ve Genişletilmiş Lagrange Çarpanı testleri kullanılabilmektedir. Bunlardan Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson Testi ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi hem sabit etkiler hem de tesadüfi etkiler modelinin etkin olduğu durumlarda uygulanabilmektedir. Lagrange Çarpanı ve Genişletilmiş Lagrange Çarpanı testleri ise sadece tesadüfi etkiler modelinin etkin olduğu durumlarda kullanılabilmektedir.

Tablo 3.10: Otokorelasyon Testi

Ülke Grubu	Model I		Otokorelasyon Testi
Tüm Ülkeler	DW Test İstatistik Değeri	0.2610	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi
	LBI Test İstatistik Değeri	0.5225	
	DW Test İstatistik Değeri	0.3326	

Gelişmiş Ülkeler	LBI Test İstatistik Değeri	0.6111	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi
Gelişmekte Olan Ülkeler	DW Test İstatistik Değeri	0.2383	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi
	LBI Test İstatistik Değeri	0.5155	
En Özgür 10 Ülke	DW Test İstatistik Değeri	0.2855	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi
	LBI Test İstatistik Değeri	0.5531	
Kırılgan Beşli	DW Test İstatistik Değeri	0.6654	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi
	LBI Test İstatistik Değeri	0.8981	
Ülke Grubu	Model II		Otokorelasyon Testi
Tüm Ülkeler	DW Test İstatistik Değeri	0.2610	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi
	LBI Test İstatistik Değeri	0.4850	
Gelişmiş Ülkeler	DW Test İstatistik Değeri	0.1651	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi
	LBI Test İstatistik Değeri	0.4211	
Gelişmekte Olan Ülkeler	DW Test İstatistik Değeri	0.3643	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi
	LBI Test İstatistik Değeri	0.6320	
En Özgür 10 Ülke	DW Test İstatistik Değeri	0.1424	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi
	LBI Test İstatistik Değeri	0.3788	
Kırılgan Beşli	DW Test İstatistik Değeri	0.4613	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testi
	LBI Test İstatistik Değeri	0.6293	

Tablo 3.10’da Model I ve Model II kapsamında tüm ülke grupları için otokorelasyon sınamaları sonrasında elde edilen bulgular yer almaktadır. Hem Model I hem de Model II için Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Durbin Watson (DW) ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez (LBI) test istatistik değerlerine bakıldığında tüm test istatistiği değerlerinin 2’nin altında olduğu görülmektedir. Bu test istatistiği değerlerinin 2’den küçük olması, otokorelasyonun önemli olduğunu göstermektedir. Hem Model I hem de Model II için Tüm Ülke gruplarında bu test istatistiği değerlerinden oldukça küçük olduğu için otokorelasyonun ciddi olduğu söylenebilir.

Hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olması, panel veri modellerinde genel varsayımlardan birisidir. Fakat yatay kesit birimler boyunca hataların eşzamanlı korelasyona sahip olduğu durumlarla sıklıkla karşılaşılabilir. Bu da değişen varyans ve otokorelasyon sorununda olduğu gibi korelasyon matrisinin birim matris olmasını engellemektedir. Bu sebeplerden ötürü birimler arası korelasyonsuzluk varsayımının test edilmesi önem arz etmektedir (Tatoğlu, 2020, s. 237). Birimler arası korelasyonun varlığını sınama adına Pesaran CD testi ve Breusch-Pagan LM testi uygulanabilmektedir. Pesaran CD testi N’nin büyük T’nin küçük olduğu durumlarda uygulanmaktadır.

Tablo 3.11: Birimler Arası Korelasyon Testi

Ülke Grubu	Model I		Birimler Arası Korelasyon Testi
Tüm Ülkeler	İstatistik Değeri	62.060	Pesaran CD Testi
	Olasılık Değeri	0.000	
Gelişmiş Ülkeler	İstatistik Değeri	40.894	Pesaran CD Testi
	Olasılık Değeri	0.000	
Gelişmekte Olan Ülkeler	Tesadüfi Etkiler Modeli Etkin		-
En Özgür 10 Ülke	Tesadüfi Etkiler Modeli Etkin		-
Kırılgan Beşli	İstatistik Değeri	2.853	Pesaran CD Testi
	Olasılık Değeri	0.004	

Ülke Grubu	Model II		Birimler Arası Korelasyon Testi
Tüm Ülkeler	İstatistik Değeri	6.993	Pesaran CD Testi
	Olasılık Değeri	0.000	
Gelişmiş Ülkeler	İstatistik Değeri	0.113	Pesaran CD Testi
	Olasılık Değeri	0.909	
Gelişmekte Olan Ülkeler	İstatistik Değeri	-1.356	Pesaran CD Testi
	Olasılık Değeri	0.175	
En Özgür 10 Ülke*			-
Kırılgan Beşli	İstatistik Değeri	25.03	Breusch-Pagan LM Testi
	Olasılık Değeri	0.005	

*F testine göre birim etkiye rastlanmadığından birimler arası korelasyonun olmadığı varsayılmıştır.

Tablo 3.11’de Model I ve Model II için birimler arası korelasyon sınamalarına dair bulgular yer almaktadır. Model I için ulaşılan bulgular incelendiğinde Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler ve Kırılgan Beşli Ülke grupları için Pesaran CD Testi uygulanmıştır. Yapılan analizler neticesinde birimler arasında korelasyonsuzluğu işaret eden H_0 hipotezi reddedilmiş ve birimler arasında korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Yine Model II için Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kırılgan Beşli Ülke grupları için birimler arasında korelasyon olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca Model I’de Gelişmekte Olan Ülkeler ve En Özgür 10 Ülke grubu, Model II’de ise sadece En Özgür 10 Ülke grubunda tesadüfî etkiler etkin olduğundan ve birimler tesadüfî çekimden geldiği için birimler arası korelasyona rastlanması beklenmemektedir (Tatoğlu, 2020, s. 249). Bütün bunlara ek olarak Model II’de F testine göre birim etkiye rastlanmadığından birimler arası korelasyonun olmadığı varsayılmıştır.

Tablo 3.12’de Model I’e dair dirençli tahminci ile elde edilen bulgular yer almaktadır. Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler ve Kırılgan Beşli ülke grupları için değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunları ile karşılaşıldığı için bu

sorunların tümünü göz önünde bulunduran Driscoll-Kraay dirençli tahmincisi ile model tahmin edilmiştir. Gelişmekte Olan Ülkeler ve En Özgür 10 Ülke için ise değişen varyans ve otokorelasyon bulgularını göz önünde bulunduran Arellano, Froot ve Rogers dirençli tahmincisi ile model tahmin edilmiştir.

Tablo 3.12: Model I Dirençli Tahminci Sonuçları

Bağımlı Değişken (LnKBGSYİH)	Tüm Ülkeler		Gelişmiş Ülkeler Grubu		Gelişmekte Olan Ülkeler		En Özgür 10 Ülke Grubu		Kırılgan Beşli Grubu	
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t	Katsayı	t	Katsayı	z	Katsayı	z	Katsayı	t
<i>LnDK</i>	0,1157	1,83** *	0,0272	0,66	0,2318	0,97	-0,0618	-0,33	0,3110	1,95** *
<i>SY</i>	0,0045	2,54**	0,0033	1,57	0,0016	0,17	0,0062	2,09**	-0,0125	-2,79**
<i>DYY</i>	-0,0005	-4,38*	-0,0006	-4,50*	0,0001	0,07	0,0005	0,54	0,0314	1,59
<i>KH</i>	-0,0053	-1,22	0,0173	3,14*	0,0123	0,81	-0,0181	-0,91	0,0228	1,05
<i>LnÖÖE</i>	0,9024	7,22*	1,0170	9,63*	0,9132	1,91***	1,0540	2,35**	0,8869	3,81*
<i>LnMHE</i>	0,1792	2,28**	0,2565	8,28*	0,1244	1,33	0,0955	0,29	0,1947	1,97** *
<i>LnSÖE</i>	0,1217	6,79*	0,0625	3,43*	0,1867	2,23**	0,4210	2,18**	0,5842	5,03*
<i>LnSHE</i>	0,0953	5,10*	0,0715	2,97*	0,1155	2,42**	-0,8730	-4,34*	0,1021	0,98
<i>C</i>	4,7552	10,91*	5,1057	9,02*	3,0823	1,31	6,2649	2,42**	1,9543	1,59
Dirençli Tahminci Yöntemi	Driscoll ve Kraay (1998)		Arellano (1987), Froot (1989), Rogers(1993)		Driscoll ve Kraay (1998)					
<i>R²</i>	31,14		32,45		36,79		38,33		98,06	
<i>N</i>	52		35		17		10		5	
<i>Obs</i>	832		560		272		160		80	

(*: %1 önem düzeyinde anlamlılık, **: %5 önem düzeyinde anlamlılık, ***: %10 önem düzeyinde anlamlılık).

Model I’de LnDK ile LnKBGSYİH değişkenleri arasındaki ilişkiye bakıldığında Tüm Ülkeler ve Kırılgan Beşli Ülkeleri için LnDK ile LnKBGSYİH arasındaki pozitif ilişki ancak istatistiki olarak %10 önem düzeyinde anlamlılığa rastlanmıştır. Diğer ülke grupları bulgularının istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Bu bulgulara göre özellikle Kırılgan Beşli Ülkeler grubu için döviz kurunda yaşanan bir artışın kişi başına hasıladada artışa yol açması, Kırılgan Beşli Ülkeleri’nin ortak özelliği olan cari açık

sorununun azaltılmasında önemli bir rol üstlendiği kabullenışı ile de uyumlu olduğu söylenebilir.

SY ve LnKBGSYİH değişkenleri arasındaki ilişkiye bakıldığında Tüm Ülkeler grubu, En Özgür 10 Ülke grubu ile pozitif, Kırılgan Beşli Ülkeleri ile negatif yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır. Tüm Ülkeler ve En Özgür 10 Ülkede de yurtiçi sermaye yatırımlarındaki artışlar LnKBGSYİH'yi artırmakla beraber elde edilen bulgular %5 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Kırılgan Beşli Ülkeleri için ulaşılan bulgu %5 önem düzeyinde anlamlı olup Kırılgan Beşli Ülkeleri için yurtiçi sermaye yatırımları artıkça LnKBGSYİH azalmaktadır. Bu bulgulara göre Tüm Ülkeler bazında ve En Özgür 10 Ülke kapsamında yurtiçi sermaye yatırımları, kişi KBGSYİH'i istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu etkilemesi neticesinde yurtiçi sermaye yatırımlarının tüm ülkelerde büyüme ölçeğinde makroekonomik performansın iyileşmesi için kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu düşünülebilir. Bu beklenen bir durumdur. Ayrıca En Özgür 10 Ülkede özgürlükçü bir anlayışla yurtiçi sermaye yatırımlarının KBGSYİH'yi aynı yönlü olarak olumlu etkilemesi birbirini tamamlayıcı bir özellik olarak düşünülmektedir. Yine bu kapsamda yurtiçi sermaye yatırımlarının Gelişmiş Ülkeler ve Gelişmekte Olan Ülkeler açısından anlamsız sonuçlar vermesi bu ülke gruplarında KBGSYİH bazında makroekonomik performans olumlu etkilemek için yurtiçi sermaye yatırımlarının göre daha öncelikli politikaların uygulanması gerekliliğine işaret etmektedir.

DYY ile LnKBGSYİH arasındaki ilişki analiz edildiğinde Tüm Ülkeler ve Gelişmiş Ülke grupları için değişkenler arasında negatif yönlü ilişki tespit edilmiş olup aynı zamanda bu bulguların %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu gözlemlenmektedir. Bu bulgular Tüm ülkeler ve Gelişmiş Ülke grupları için DYY'nin KBGSYİH bazında makroekonomik performans için öncelikli olmadığını hatta DYY'nin KBGSYİH bazında makroekonomik performansı olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, DYY hareketlerinin ülke ekonomilerinde istikrarsızlık unsuru olabileceği ve makroekonomik performans için esas olan unsurun kalıcı yerli yatırımların olduğu düşünülebilir.

KH ve LnKBGSYİH değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde ülke grupları için farklı bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Ülke gruplarından sadece Gelişmiş Ülkeler'de KH ve LnKBGSYİH arasında negatif ilişki vardır. Gelişmiş Ülkelerde elde

edilen bulgunun %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bulgular kamu harcamalarının artmasıyla ortaya çıkan özgürlükçü ekonominin alanının daralması makroekonomik performans ölçüsü olarak kullandığımız LnKBGSYİH'yi olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Kamu harcamalarının daha çok verimsiz alanlara yönlendirilmesi ve bunun da büyüme üzerinde anlamlı bir katkısının olmadığı ihtimalini ortaya koymaktadır.

LnEÖE ile LnKBGSYİH değişkenleri için ulaşılan bulgular incelendiğinde bütün ülke grupları için ilişkinin yönünün pozitif olduğu görülmektedir. Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler, Gelişmekte Olan Ülkeler, En Özgür 10 Ülke ve Kırılgan Beşli Ülkeleri için ekonomik özgürlük düzeyi arttığında kişi başına düşen GSYİH de artmaktadır. Ulaşılan bulgular Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler ve Kırılgan Beşli Ülkeleri için %1 önem düzeyinde, En Özgür 10 ülkede %5 önem düzeyinde ve Gelişmekte Olan Ülkelerde ise %10 önem düzeyinde anlamlılığı işaret etmektedir. Bu sonuçlar ekonomik özgürlüğün kişi başına düşen GSYİH üzerinde etkisi vardır şeklinde kurguladığımız Hipotez 1'i doğrulamaktadır. Özellikle bu sonucunda Tüm Ülke grupları üzerinde ekonomik özgürlüklerin kişi başına GSYİH'yi olumlu etkilemesi literatürdeki bulgularla da uyumludur (Nelson ve Singh 1998; De Haan ve Sturm 2000; Pääkkönen 2010; Brkic, Gradojevic ve Ingjattijević 2020). Bu sonuçlar bize göstermektedir ki; ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun -kırılgan ekonomilere sahip ülkeler de olsa- ekonomik özgürlüğü yüksek ülkelerde olduğu gibi, makroekonomik performans ölçüsü olan kişi başına GSYİH artırılmasında ekonomik özgürlük alanlarının genişletilmesi önem arz etmektedir.

Ekonomik özgürlükler endeksinin bir alt endeksi olan LnMHE ile LnKBGSYİH arasındaki ilişki incelendiğinde de Tüm Ülke grupları için katsayının işaretinin pozitif olduğu gözlemlenmektedir. Elde edilen bulgular Gelişmiş Ülkelerde istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde, Tüm Ülkeler'de %5 önem düzeyinde ve Kırılgan Beşli Ülkeleri'nde ise ancak %10 önem düzeyinde anlamlıdır. Bu sonuçlara göre mülkiyet hakları Gelişmiş Ülkelerde anlamlı ve kişi başına GSYİH ölçeğinde olumlu sonuçlar verirken. Bu durum ekonomisi sorunlu olan Kırılgan Beşli Ülkeleri'nde mülkiyet haklarının gelişmişliğinden ziyade iktisadi sorunla uyumlu ve teoriye uygun iktisat politikalarının uygulanmasının

makroekonomik performansın iyileştirilmesinde ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

$\ln SÖE$ ile $\ln KBGSYİH$ değişkeni arasındaki ilişki analiz edildiğinde tüm ülke grupları için iki değişken arasında ilişkinin işareti pozitif yönlü olmasına rağmen ilişki zıt yönlü yorumlanması gerekmektedir. Her bir ülke grubu için sivil özgürlükler endeksi değeri arttığında (sivil özgürlükler azaldığında) kişi başına düşen GSYİH da artmaktadır. Zira bu durum endeks değerinin ne anlam taşıdığı ile ilgilidir. Yukarıda ilgili endeksi açıklarken endeks değerinin 1 ile 7 arasında yer aldığını endeks değerinin 1'e yaklaşması sivil özgürlüklerin arttığını ortaya koyarken endeks değerinin 7'ye yaklaşması sivil özgürlüklerin azaldığını ortaya koymaktadır. Ulaşılan sonuçların Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler ve Kırılgan Beşli Ülkeleri için istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu bilgisine erişilmiştir. Gelişmekte Olan Ülkeler ve En Özgür 10 Ülke de ise elde edilen bulguların %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu sonuçlar bize göstermektedir ki; sivil özgürlük alanlarının geliştirilmesi ekonomik büyüme hedefi ile ilgili performansı olumsuz etkilemekte bu da uygulanan iktisat politikaları kadar sivil özgürlüklerin makroekonomik performans ölçüsü olarak sürdürülebilir ve istikrarlı büyüme hedefine ulaşmayı olumlu etkilemediğini ortaya koymaktadır.

$\ln SHE$ ile $\ln KBGSYİH$ arasındaki ilişki incelendiğinde en özgür 10 ülke dışında diğer ülke grupları arasında ilişkinin işareti pozitif yönlü olmasına rağmen ilişki yine $\ln SÖE$ ' de olduğu gibi zıt yönlü yorumlanması gerekmektedir. Buna göre En Özgür 10 Ülke'de siyasal haklar endeksi değeri arttıkça (siyasi haklar alanı azaldıkça) kişi başına düşen GSYİH azalmakta iken diğer ülke gruplarının hepsinde siyasal haklar endeksi arttıkça (siyasi haklar alanı azaldıkça) kişi başına düşen GSYİH artmaktadır. Elde edilen bulgular Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler ve En Özgür 10 Ülke için %1, Gelişmekte Olan Ülkeler için ise %5 anlamlılığı göstermektedir. Bu bulgulara göre En Özgür 10 Ülke grubunda ulaşılan siyasi haklarda özgürlükçü anlayışın artması kişi başına GSYİH olumlu katkı vermektedir. Bu durum siyasi özgürlüğün kişi başına hasılayı arttırmada önemli bir değişken olduğunu işaret etmektedir. Bunun dışında Tüm Ülkeler, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde siyasi özgürlükçü anlayışın artmasına yönelik (endeks değerinin düşmesi) bir gelişmenin büyüme ile ilgili makroekonomik performansı

olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki; Kırılgan Beşli Ülkeleri'nde de makroekonomik performansın iyileşmesi için siyasi hakların genişletilmesinden ziyade hedeflerle uyumlu iktisat politikalarının öncelikli olarak uygulanması hususu politika yapıcılarının akıllarında tutması gereken bir durumdur.

Tablo 3.13'te Model II için ulaşılan tahmin sonuçları görülmektedir. Her bir ülke grubu için uygun dirençli tahminci ile model tahmin edilmiştir. Tüm Ülkeler ve Kırılgan Beşli Ülkeleri için değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon tespit edildiği için bu ülke grupları kapsamında Driscoll ve Kraay dirençli tahmincisiyle model tahmin edilmiştir. Gelişmiş Ülkeler ve Gelişmekte Olan Ülkeler için değişen varyans ve otokorelasyon bulgularına rastlandığından model tahmininde Arellano, Froot ve Rogers dirençli tahmincisi kullanılmıştır. Model II de Gelişmiş Ülkeler grubu için birimler arası korelasyona rastlanmadığı dikkate alınarak Arellano, Froot ve Rogers dirençli tahmincisi dahil edilmiştir. En Özgür 10 Ülke için ise sabit etkiler modeli kapsamında değişen varyans, otokorelasyon mevcut olması halinde ancak F testine göre birim etkiye rastlanmadığından birimler arası korelasyonun olmadığı varsayımı altında dirençli tahminci olarak white tahmincisiyle tahminleme yapılmıştır. Zira Sabit etkiler modelinin geçerli olduğu durumda Arellano, Froot ve Rogers tahmincisi ile white tahmincisi aynı sonuçları vermektedir (Çınar, 2021, s. 495).

En Özgür 10 Ülke için ise klasik model geçerli olduğundan White dirençli tahmincisi ile model tahmin edilmiştir.

Tablo 3.13: Model II Dirençli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken (lnTÜFE)	Tüm Ülkeler		Gelişmiş Ülkeler Grubu		Gelişmekte Olan Ülkeler		En Özgür 10 Ülke Grubu		Kırılgan Beşli Grubu	
	Katsayı	t değeri	Katsayı	t değeri	Katsayı	t değeri	Katsayı	t değeri	Katsayı	t değeri
<i>LnDK</i>	-0.2080	-2,17**	0,1102	2,08**	-0.4298	2,24**	0,0514	0,55	0.104899	-1,34
<i>DYY</i>	0,0001	1,40	0,0001	-0,06	-0.0001	-0,45	0,0006	1,26	0.016576	-1,58
<i>KH</i>	0.0104	3,67*	0,0032	1,40	-0.0081	-0,59	0,0042	2,17**	0.028131	2,14**
<i>LnEÖE</i>	0.1327	0,99	-0,1072	-1,46	-0.2010	-0,52	0,1705	0,51	0.694014	2,72**
<i>LnMHE</i>	-0.1553	-1,54	-0,1314	-0,98	-0.1831	-1,74	-0,2878	1,79***	0.484915	-2,96*
<i>LnPÖE</i>	0.1055	1,58	0,0107	0,21	-0.0088	-0,10	0,1431	0,69	0.540530	-2,8**
<i>LnSÖE</i>	0.1281	5,60*	0,0290	1,38	0.0016	0,01	-0,0687	-4,32*	0.148621	1,37

LnSHE	0.0251	1,88***	-0,0152	-1,54	-0.0953	-1,56	0,0745	2,54**	0.047677	0,26
C	5.0249	10,40*	5,0576	5,35*	8.5229	7,06*	4,070	5,37*	6.817725	16,35*
Dirençli Tahminci Yöntemi	Driscoll ve Kraay (1998)		Arellano (1987), Froot (1989), Rogers (1993)			White (1980)		Driscoll ve Kraay (1998)		
R²	69,75		81,17		83,46		81,11		98,06	
N	52		35		17		10		5	
Obs	832		560		272		160		80	

(*: %1 önem düzeyinde anlamlılık, **: %5 önem düzeyinde anlamlılık, ***: %10 önem düzeyinde anlamlılık).

Model II için ulaşılan bulgulara bakıldığında LnDK ve LnTÜFE arasındaki ilişki analiz edildiğinde Tüm Ülkeler ve Gelişmekte Ülkeler için değişkenler arasında negatif yönlü, Gelişmiş Olan Ülkeler için de pozitif bir ilişkinin varlığı doğrulanmaktadır. Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler ve Gelişmekte Olan Ülkeler için ulaşılan sonuçlar istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlıdır. Bu sonuçlar beklenenin aksine Tüm Ülkeler ve Gelişmekte Olan Ülkeler reel efektif döviz kurundan TÜFE'ye geçişkenlik olmadığını, TÜFE artışının döviz kurundaki artış dışında daha başka sebeplere dayalı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tüm Ülkeler ve Gelişmekte Olan Ülkelerde döviz kuru dışındaki enflasyon sebebini araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu durum Türkiye' de yaşanan yüksek enflasyon sürecini açıklamada önemli bir değişken olan döviz kuru değişkeni ile enflasyon ilişkisini doğru yorumlamada yeterli bilgiler sunmamaktadır. Bu bağlamda bir başka çalışma konusu olarak, Türkiye'nin Model II kapsamında ayrıca ele alınması önem arz etmektedir.

DYY değişkeni ile LnTÜFE değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde Tüm Ülkeler, Gelişmiş Ülkeler ve En Özgür 10 Ülke için değişkenler arasında pozitif, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kırılgan Beşli Ülke grupları için ise iki değişken arasında negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Fakat ulaşılan bulgular bütün ülke grupları için istatistiksel olarak anlamsızdır. Araştırmada doğrudan yabancı yatırımların TÜFE üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını, doğrudan yabancı yatırımların söz konusu ülke ekonomilerinde enflasyonla ilgili gelişmeleri açıklayıcı bir gücünün olmadığını ortaya koymaktadır.

KH değişkeni ile LnTÜFE arasındaki ilişkiye bakıldığında ise Tüm Ülkeler ve En Özgür 10 Ülke için KH artışı LnTÜFE'yi artırdığı bilgisine ulaşılmıştır. Tüm Ülkeler için

elde edilen bulgu istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde, En Özgür 10 Ülke için ulaşılan sonuç da %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Kırılgan Beşli Ülkeleri için iki değişken arasında negatif yönlü ilişki gözlemlenmiş olup Kırılgan Beşli Ülkeleri için ulaşılan sonuç aynı zamanda istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlıdır. Bu bulgular Tüm Ülkeler ve En Özgür 10 Ülke için beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmakta ve özgürlükçü ekonominin alanını daraltan kamu harcamalarındaki bir artış enflasyonist süreci artırıcı etki yarattığını göstermektedir. Bu ülkeler için ekonomide kamu harcamasının payının artması enflasyonist süreci de beraberinde getirmektedir. Kırılgan Beşli Ülkeleri'nde kamu harcamasının artmasının enflasyonu düşürücü etki yaratması beklenen bir durum olmamakla birlikte verimli kamu yatırımlarının alt yapı yatırımlarının desteklenmesiyle özel yatırımların artmasına zemin oluşturacağı şeklindeki beklentiyi artırmaktadır. Öte yandan Tüm Ülke grubu ve En Özgür 10 Ülke grubu özelinde mali disiplin göstergesi olarak KH ile TÜFE ilişkisinin anlamlı ve pozitif sonuç vermesi enflasyonla mücadelede mali disiplin önceliğinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular literatürde benzer çalışma sonuçlarıyla da uyumluluk göstermektedir.

LnEÖE ve LnTÜFE değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde Kırılgan Beşli Ülkeleri dışındaki ülke gruplarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır. Sadece Kırılgan Beşli Ülkeleri için bu iki değişken arasındaki ilişkinin %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ekonomik özgürlüklerin Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE Enflasyonu) üzerinde etkisi vardır şeklinde kurguladığımız Hipotez II'yi tüm ülkeler bazında doğrulayıcı güçlü deliller sunmamaktadır. Zira incelenen ülke gruplarında sadece Türkiye'nin de içinde yer aldığı Kırılgan Beşli Ülkeleri'nde istatistiksel olarak anlamlı sonuç çıkmıştır. Ancak bu sonucun kurulan hipotezi doğrulayıcı yönde olmayıp tam aksine, ekonomik özgürlükler arttıkça TÜFE enflasyonunun da artacağı yönde olduğu anlaşılmıştır. Bu durum modelin kurgusunda temel belirleyici olarak kabul edilen ekonomik özgürlüklerin tüm ülke grubu için fiyat istikrarı gibi makroekonomik hedeflere ulaşma performansında etkili olamayacağını, fiyat istikrarının tesis edilmeden ekonomik özgürlükleri artırmaya yönelik politikaların fiyat istikrarının yakalanmasına ve sürdürülebilmesine katkı vermeyeceğini işaret etmektedir.

LnMHE ve LnTÜFE değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde En Özgür 10 Ülke ve Kırılgan Beşli Ülkeleri için negatif ilişki sonuca ulaşılmıştır. En Özgür 10 Ülke istatistiksel olarak %10 önem düzeyinde anlamlı iken Kırılgan Beşli Ülkeleri için ise yalnızca %1 önem düzeyinde anlamlılığa rastlanmıştır. Diğer ülke grupları için elde edilen bulgular ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu sonuçlar mülkiyet haklarının gelişmesi enflasyonist sorun yaşayan Kırılgan Beşli Ülkeleri ve En Özgür 10 Ülke grubunda olumlu etkiye yol açtığını göstermektedir. Mülkiyet haklarının gelişmesi ekonomiye ve ekonomi politikalarına güven telkin edilmesine bağlı olarak enflasyonla mücadelede önemli bir faktördür. Zira enflasyonist sorunlarla karşı karşıya gelen ülkelerde mülkiyet haklarının güvence altına alınması enflasyonla mücadele politikalarına da güven duyulmasına zemin hazırlamakta olduğu düşünülebilir. Öte yandan diğer ülkelerde ciddi anlamda enflasyon sorunu yaşanmadığı için böyle bir etkinin görülmemesi olağan olarak kabul edilebilir.

LnPÖE ile LnTÜFE arasındaki ilişki analiz edildiğinde sadece Kırılgan Beşli Ülkeri gurubu negatif yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır. Kırılgan Beşli Ülkeleri için elde edilen sonuç %5 önem düzeyinde anlamlıdır. Diğer ülke grupları için sonuçlar istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu durum teoriyle de uyumlu sonuç olarak değerlendirilebilir. Nitekim Monetarist iktisatçılar enflasyon her zaman her yerde parasal bir olgu olduğunun altını çizerek enflasyonla mücadelede parasal disipline ayrı bir önem atfetmiştir. Bu bağlamda, enflasyonla mücadelede özgürlükçü ekonomi politikaları yerine doğrudan enflasyonla mücadelede sonuç odaklı sıkı para politikası ve sıkı maliye politikası uygulama gerekliliğini analiz sonuçlarından çıkarım yapılabilir. Zira Model II de bu durumu ortaya koyan parasal özgürlük endeksi ile TÜFE arasındaki anlamlı ve ilişkinin yönünün zıt yönlü olması, ortak özelliği yüksek enflasyon olan Kırılgan Beşli Ülkeleri ekonomilerinde bu yaklaşımı haklı çıkaracak sonuçlar sunmaktadır.

LnSÖE ve LnTÜFE arasındaki ilişki incelendiğinde Tüm Ülke grubu ve En Özgür 10 Ülke grupları arasında ilişki olmasına rağmen söz konusu ilişki Model I'deki LnSÖE'de olduğu gibi yine zıt yönlü yorumlanması gerekmektedir. Bu iki değişken arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilen Tüm Ülke grupları istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlılığa rastlanmıştır. En Özgür 10 Ülkede ise iki değişken arasında negatif yönlü ilişki tespit edilmiş olup bu bulgu aynı zamanda %1 önem düzeyinde anlamlılığı

işaret etmektedir. Bu sonuçlara göre En Özgür 10 Ülkede iki değişken arasında negatif yönlü ilişki aslında beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira en özgürlükçü ülkelerde sivil özgürlük endeksinin azalması (sivil özgürlüklerin genişletilmesi) LnTÜFE'yi artırmaktadır. Aksine LnSÖE'değerinin artması (sivil özgürlüklerin daraltılması) LnTÜFE'yi azaltmaktadır. Bunun nedeni, aynı değişkenin bir önceki model çözümlemesinde de olduğu gibi, endeksin 1 ile 7 arasında değer alarak endeks değerinin düşmesinin sivil özgürlüklerin arttığını ortaya koyarken endeks değerinin artmasının da sivil özgürlüklerin azaldığını ortaya koymaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç; sivil özgürlük alanının genişletilmesi En Özgür 10 ülke için TÜFE'yi olumsuz etkilerken (TÜFE artışı) Tüm Ülkeler için istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde sivil özgürlüklerin alanının genişletilmesi TÜFE'yi olumlu (TÜFE azalışı) etkilemektedir.

LnSHE ve LnTÜFE arasındaki ilişki incelendiğinde Tüm Ülkeler ve En Özgür 10 Ülke için pozitif ilişki vardır. En Özgür 10 Ülke için ulaşılan sonuç istatistiksel olarak %5, Tüm Ülkeler için ise %10 önem düzeyinde anlamlıdır. İlişkinin işareti pozitif yönlü olmasına rağmen ilişki yine LnSÖE' de olduğu gibi zıt yönlü yorumlanması gerekmektedir. LnSÖE'de olduğu gibi LnSHE değerinin artması siyasi hakların azaldığı, aksine endeks değerinin azalması da siyasi hakların arttığı anlamına gelmektedir. Bu durumda siyasi haklar endeksinin artması (siyasi hakların daraltılması) fiyat istikrarını bozucu bir sonuç ortaya koyarak LnTÜFE artması sonucunu doğurmaktadır. Özellikle bu sonuçların bariz enflasyon sorunu yaşayan Kırılgan Beşli Ülkeleri'nde görülmesi siyasi hakların artırılmasına yönelik önemli çıkarımları beraberinde getirmektedir. Çünkü siyasi istikrarsızlık enflasyonun temel nedeni olabilecektir. Ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarında bu ilişkinin anlamsızlığı bize çoğu zaman enflasyonun öncelikle parasal ve mali bir konu olduğunu, bu alanlarda eğer enflasyonla mücadelede basiretli politikalar izlenmezse, siyasi hakların geliştirilmesinin makroekonomik performans ölçüsü olan enflasyonla mücadelede başarılı olunamayacağını göstermektedir.

Tablo 3.14 Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Toplu Analiz Sonuçları

	Tüm Ülkeler		Gelişmiş Ülkeler Grubu		Gelişmekte Olan Ülkeler		En Özgür 10 Ülke Grubu		Kırılgan Beşli Grubu	
	Bağımlı Değişken		Bağımlı Değişken		Bağımlı Değişken		Bağımlı Değişken		Bağımlı Değişken	
Bağımsız Değişkenler	GSYH	TÜFE	GSYH	TÜFE	GSYH	TÜFE	GSYH	TÜFE	GSYH	TÜFE

<i>LnDK</i>	+	-	+	+	+	-	-	+	+	-
<i>DYY</i>	-	+	-	+	+	-	+	+	+	-
<i>KH</i>	-	+	+	+	+	-	-	+	+	-
<i>LnEÖE</i>	+	+	+	-	+	-	+	+	+	+
<i>LnMHE</i>	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-
<i>LNSÖE</i>	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
<i>LnSHE</i>	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+
<i>LnPÖE</i>		-		-		-		-		-
<i>SY</i>	+		+		+		+		-	
Anlamli ve Beklenenle Uyumlu Sonuçlar			Anlamli ancak beklenenin aksine Sonuçlar				Anlamsız Sonuçlar		Modelde Yer Almayan Değişkenler	

SONUÇ ve ÖNERİLER

Özgürlükçü ekonomi modellerinin iktisadi refahı artırdığına dair iddialar ve bu alanda yapılan çalışmalara son 30 yıldır literatürde sıkça rastlanmaktadır. Ancak özellikle son dönemde küresel düzeyde karşılaşılan korona virüs salgını, ekonomik özgürlüğün hızla yükseldiği ve her zamankinden daha fazla ülkenin piyasaya dayalı küreselleşmiş ekonomiye katılımlarından yararlandığı bir dünyayı olumsuz etkilemiştir. Birçok ülkede pandemi ile birlikte getirilen iş ve seyahat kısıtlamaları, ekonomiye yapılan zorunlu devlet müdahaleleri ve geliştirilen yeni ekonomi uygulamaları ekonomik özgürlük ortamını önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Ekonomik özgürlükle ilişkili endeksler bu kısıtlamaların yalnızca ilk etkilerini kaydederken, bu gelişmeler hem özgürlüğü hem de ekonomik performansı etkileyerek muhtemel etkilerini önümüzdeki birkaç yıl içinde göstermesi beklenmektedir. Genel küresel ekonomik görünüm pandeminin etkilerinin devam etmesi ile birçok ekonomik sektör üzerindeki kalıcı etkisi nedeniyle zorlu bir süreç yaşamaktadır. Söz konusu durumun özellikle birçok gelişmekte olan ülkede ve yükselen pazarlarda istikrarsızlığa yol açması gerçekleşme olasılığı yüksek bir beklentidir. Endeksin belgelediği gibi daha yüksek derecelerde ekonomik özgürlüğü koruyan ülkeler daha esnek olma eğilimindedirler. Çünkü serbest piyasa ekonomisi sadece ekonomik büyüme yaratmada değil aynı zamanda ekonomiyi verimli kaynak tahsisi ve değerlendirme yoluyla güçlendirme yeteneğine de sahiptir. Bunun üstüne küresel ekonominin karşılıklıya kaldığı Ukrayna-Rusya savaşı zaten bozulmuş olan tedarik zincirini daha da

kötüleşmesine sebep olmaktadır. Salgının ekonomiye etkileri devam ederken bunun yanında bir de savaş ekonomisinin baş göstermesiyle küresel ekonomi ne yazık ki dünya çapında hükümetler tarafından üstlenilen veya planlanan bazı politika önlemleriyle ekonomik özgürlüğü dolayısıyla da uzun vadeli ekonomik büyümeyi ve refahı baltalama riski taşımaktadır.

Özgürlükçü ekonomilerin makroekonomik performans üzerinde olumlu etkileri olduğu, ekonomik özgürlüğü yüksek ülkelerin daha az ekonomik sorunla karşılaştığı ve refah seviyesinin arttığı hususu her defasında bir merak konusu olmuştur. Bu çalışma özgürlükçü bir ekonomi anlayışının seçilmiş ülke gruplarının iktisadi büyüme ve fiyat istikrarı olarak makroekonomik performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığı konusunda bir delil sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak çalışmada iki ayrı model oluşturulmuştur. Model I 'de 5 farklı ülke grubu (Tüm Ülkeler grubu, Gelişmiş Ülkeler grubu, Gelişmekte Olan Ülkeler grubu, En Özgür 10 Ülke grubu ve ekonomileri sorunlu olan Kırılgan Beşli Ülke grubu) için ekonomik özgürlüklerin kişi başına düşen GSYİH üzerine etkisinin araştırılması amaçlanmışken Model II'de ise yine bu 5 farklı ülke grubunda ekonomik özgürlüklerin tüketici fiyat endeksi üzerine etkisinin araştırılması hedeflenmiştir. Çalışma kapsamında ilk olarak spesifikasyon testleri yapılmış ve sonrasında ise uygun dirençli tahmincilerle Model I ve Model II tahmin edilmiştir.

Modellerin tahmininden elde edilen sonuçlar ekonomik özgürlüklerin kişi başına düşen GSYİH üzerinde etkisi vardır şeklinde kurguladığımız Hipotez 1'i doğrulamaktadır. Özellikle bu sonucun tüm ülke grupları üzerinde ekonomik özgürlüklerin kişi başına GSYİH'yi olumlu etkilemesi literatürdeki bulgularla da uyumludur (Gwartney ve Lawson 1996, 1999, 2004; Dawson 1998; Nelson ve Singh 1998; Berggren 1999; Doucouliagos ve Ulubaşoğlu 2006; Williamson ve Matter 2011; Akın, 2014; Oral 2014; Brkic, Gradojevic ve Ingjattijević 2020). Bu sonuçlar; ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, ekonomik özgürlüğü yüksek ülkelerde olduğu gibi kırılgan ekonomilere sahip ülkelerde dahi makroekonomik performans ölçüsü olan kişi başına GSYİH'nin artırılması için ekonomik özgürlüklerin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Analiz sonuçları ayrıntılı incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Model I için yapılan ekonometrik analizlerde ulaşılan sonuçlar ilk olarak **tüm ülkeler için** değerlendirildiğinde tüm ülkelerde ekonomik özgürlüğün kişi başına düşen GSYİH'yi artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar aynı zamanda Tüm Ülkeler için %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Tüm Ülkeler'de ekonomik özgürlük düzeyi arttıkça kişi başına düşen GSYİH'de artmaktadır. Tüm ülkeler için kontrol değişkenlerinden MHE ve kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişki analiz edildiğinde de iki değişken arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. SÖE ve LnKGSYİH değişkenleri arasında ise tüm ülkeler için pozitif yönlü bir ilişkinin varlığına rastlanmıştır. Ulaşılan sonuç aynı zamanda %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Siyasi haklar endeksi ve kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişkiye bakıldığında da tüm ülkeler için pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiş olup ulaşılan bulgu %1 önem düzeyinde anlamlıdır. LnDK ile LnKGSYİH değişkenleri arasında da pozitif yönlü bir ilişki bulunmuş fakat bu ilişkinin istatistiksel olarak ancak %10 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. SY ve LnKGSYİH değişkenleri arasında pozitif yönlü bir ilişki tüm ülkeler için tespit edilmiş ve %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Tüm Ülkeler için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH içindeki oranı (%) arttıkça kişi başına düşen GSYİH'nın azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuç aynı zamanda %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Model I kapsamında **Gelişmiş Ülkeler** için ulaşılan sonuçlardan ilk olarak ekonomik özgürlük endeksi ve kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişki incelendiğinde gelişmiş ülkelerde ekonomik özgürlük düzeyi arttıkça kişi başına düşen GSYİH'nin da arttığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Elde edilen bu bulgu aynı zamanda %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Kontrol değişkenlerinden LnMHE, LnSÖE ve LnSHE bağımsız değişkenleri ile LnKBGSYİH bağımsız değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiş olup ulaşılan bulgular aynı zamanda istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlıdır. DYY ve KH ile LnKBGSYİH değişkenleri arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin varlığına rastlanmıştır. Ulaşılan sonuç istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Gelişmekte Olan Ülkelerin Model I için elde edilen sonuçları incelendiğinde ekonomik özgürlüklerin bu ülke grubu için kişi başına düşen GSYİH'yi artırdığı gözlemlenmektedir. Elde edilen bulgu istatistiksel olarak ancak %10 önem düzeyinde

anlamlıdır. Kurumsal kalite göstergelerinden ve diğer bağımsız değişkenlerden LnSÖE ve LnSHE değişkenlerinin de LnKBGSYİH değişkenini pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Ulaşılan bulgular aynı zamanda %5 önem düzeyinde anlamlılığı işaret etmektedir.

En Özgür 10 Ülke için ekonomik özgürlükler ile kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişki incelendiğinde En Özgür 10 Ülke'nin ekonomik özgürlük düzeyindeki artışların kişi başına düşen GSYİH'yi arttırdığı gözlemlenmektedir. Aynı zamanda ulaşılan sonuç istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlıdır. Özgürlüklerle ilgili diğer göstergeler olan LnSÖE bağımsız değişkeni ile LnKBGSYİH değişkenleri arasındaki ilişki analiz edildiğinde değişkenler arasında pozitif yönlü ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Ve ilişkinin istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. En Özgür 10 Ülke'de bir diğer özgürlük göstergesi olarak LnSHE arttıkça LnKBGSYİH'nin azaldığı görüşmüştür. Ulaşılan sonuç istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlılığı işaret etmektedir. SY ve LnKBGSYİH değişkenleri arasında da pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda bu bulgu %5 önem düzeyinde anlamlıdır.

Kırılgan Beşli Ülkeleri için ekonomik özgürlüklerin kişi başına düşen GSYİH üzerindeki etkisine bakıldığında Kırılgan Beşli Ülkeleri'nde ekonomik özgürlükler arttıkça kişi başına düşen GSYİH'nin da arttığı gözlemlenmektedir. Elde edilen sonuç aynı zamanda istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlıdır. LnSÖE ve LnKBGSYİH değişkeni arasında da pozitif yönlü ilişki tespit edilmiş olup bu bulgu istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlıdır. LnMHE ile LnKBGSYİH değişkenleri arasında da doğrusal yönlü bir ilişki bulgusu elde edilmiştir fakat ulaşılan bulgu ancak %10 istatistiksel önem düzeyinde anlamlıdır. Yine LnDK değişkeni ile kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişki de pozitif yönlü olup ulaşılan bulgu istatistiksel olarak ancak %10 önem düzeyinde anlamlıdır. SY değişkeni ve LnKBGSYİH değişkenleri arasında da negatif yönlü bir ilişkiye rastlanmış olup ulaşılan bulgu %5 önem düzeyinde anlamlıdır.

Öte yandan bu sonuçlar ekonomik özgürlüklerin Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) üzerinde etkisi vardır şeklinde kurguladığımız Hipotez II'yi tüm ülkeler bazında doğrulayıcı ve güçlü deliller sunmamaktadır. Zira incelenen ülke gruplarında sadece Türkiye'nin de

içinde yer aldığı Kırılgan Beşli Ülkeleri’nde istatistiksel olarak anlamlı sonuç çıkmış, elde edilen bu sonuçta da kurulan hipotezi doğrulayıcı yönde bir bulguya rastlanmamış, tam aksine ekonomik özgürlükler arttıkça TÜFE’nin de artacağı yönde bulgulara ulaşılmıştır. Bu durum modelin kurgusunda temel belirleyici olarak kabul edilen ekonomik özgürlüklerin tüm ülke grubu için fiyat istikrarı gibi makroekonomik hedeflere ulaşma performansında etkili olamayacağını ortaya koymaktadır. Bunun yerine, fiyat istikrarının tesis edilmeden ekonomik özgürlükleri artırmaya yönelik politikaların fiyat istikrarının yakalanmasına ve sürdürülebilmesine katkı vermeyeceği sonucu ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, fiyat istikrarına yönelik enflasyonla mücadelede özgürlükçü ekonomi politikaları yerine doğrudan fiyat istikrarı sonucuna odaklı sıkı para politikası ve sıkı maliye politikası uygulama gerekliliği aaliz sonuçlarından çıkarım yapılabilir. Zira Model II de bu durumu ortaya koyan LnPÖE ile TÜFE arasındaki anlamlı ve ilişkinin yönünün zıt yönlü olması yüksek enflasyon sorunu yaşayan Kırılgan Beşli Ülkeleri’nin ekonomilerinde bu yaklaşımı haklı çıkaracak sonuçlar ortaya koymaktadır. Öte yandan Gelişmiş Ülke Grubu, Gelişmekte Olan ülke grubu ve En Özgür 10 Ülke grubu özelinde mali disiplin göstergesi olarak KH ile TÜFE ilişkisinin anlamlı ve pozitif sonuç vermesi fiyat istikrarına yönelik olarak enflasyonla mücadelede mali disiplin önceliğinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular literatürde benzer çalışma sonuçlarıyla da desteklenmektedir (Heckelman 2000; Banaian ve Luksetich 2001; Carlsson ve Lundström 2002; Samimi ve Shadabi 2011; Kılıç ve Arıca 2014; Al-Gasaymeh, Almahadin, Alshurideh, Al-Zoubi ve Al-Zoubi 2020). Analiz sonuçları ayrıntılı incelendiğinde sonuçlar ayrıntılı olarak şöyledir:

Model II için ulaşılan sonuçları ilk olarak **Tüm Ülkeler** bazında değerlendirmek gerekirse; kontrol değişkenlerinden LnDK ile bağımlı değişken LnTÜFE arasındaki ilişkinin yönünün de negatif olduğu tespit edilmiştir ve elde edilen sonuç istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlıdır. KH ve LNSÖE’nin de tüketici fiyat endeksini artırdığı bilgisi elde edilmiş ve elde edilen sonuçların aynı zamanda istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. LnSHE ve LnTÜFE arasında da pozitif yönlü bir ilişki varlığına rastlanmış ve elde edilen bulgunun istatistiksel olarak ancak %10 önem düzeyinde anlamlı olduğu kanısına varılmıştır.

Gelişmiş Ülkelerin Model II kapsamında ulaşılan sonuçları incelendiğinde kontrol değişkenlerinden LnDK ile LnTÜFE arasındaki ilişki analiz edildiğinde ise pozitif yönlü bir ilişkinin varlığına rastlanmaktadır. Elde edilen sonucun aynı zamanda istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu gözlemlenmektedir

Gelişmekte Olan Ülkeler için Model II dirençli tahminci sonuçları incelendiğinde bu ülke grubunda LnDK değişkeni ile LnTÜFE değişkeni arasındaki ilişkiye bakıldığında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu iki değişken arasındaki ilişki istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

En Özgür 10 Ülke için ekonomik özgürlüklerin tüketici fiyat endeksi üzerine etkisi araştırıldığında LnSÖE ile tüketici fiyat endeksi arasındaki ilişkiye bakıldığında da En Özgür 10 Ülke için sivil özgürlükler arttıkça tüketici fiyat endeksinin azaldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç aynı zamanda %1 önem düzeyinde anlamlılığı işaret etmektedir. Yine KH ve LnSHE artışların tüketici fiyat endeksinde artışlara yol açtığı görüntülenmekte ve bu bulguların aynı zamanda istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu bilgisi elde edilmiştir. Parasal özgürlük ile tüketici fiyat endeksi arasındaki ilişkinin yönünün de negatif olduğu görülmektedir. Fakat ulaşılan bulgu istatistiksel olarak ancak %10 önem düzeyinde anlamlıdır.

Model II kapsamında **Kırılgan Beşli Ülkeleri** için ulaşılan sonuçlar incelendiğinde bu ülke grubunda ekonomik özgürlük düzeyi arttığında tüketici fiyat endeksinde de artışlar gözlemlendiği görülmektedir. Elde edilen sonuç aynı zamanda istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlıdır. LnPÖE ve LnTÜFE değişkenleri arasındaki ilişki analiz edildiğinde negatif yönlü bir ilişkinin varlığına rastlanmıştır. Elde edilen sonuç aynı zamanda istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlıdır. Elde edilen sonuç aynı zamanda istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlıdır. KH'ında tüketici fiyat endeksini artırdığı bilgisi elde edilmiştir. Bu bulgunun da istatistiksel olarak %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; ülkelerin makroekonomik hedeflere ulaşımında nihai hedef olarak görülen büyüme ve fiyat istikrarının (makul enflasyon) özgürlükçü bir ekonomi anlayışıyla ne kadar ilgili olduğunu test etmeye yönelik ortaya konulan bu çalışmada ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği savını ortaya koyan Hipotez I ile ekonomik özgürlüklerin TÜFE üzerinden ölçülen fiyat istikrarını olumlu

etkilediği savını ortaya koyan Hipotez II ile iki farklı model ve beş farklı ülke grubunda test edilmiştir. Ortaya çıkan bulgular ile ekonomik özgürlüklerin ekonomi büyüme olumlu etkilediği ancak fiyat istikrarı konusunda beklenen etkiyi gösteremediği anlaşılmıştır. Bu durum bize politika yapıcılarının ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı arasında öncelik sırasını belirlemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Teoride ve literatürde de belirtildiği gibi sürdürülebilir bir büyüme politikası için öncelikle fiyat istikrarı hedefine öncelikle ulaşılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda enflasyon sorunu yaşayan ülkeler özgürlükçü ekonomi politikalarıyla enflasyonla yeterince mücadele edemeyecekleri, bunun yerine iktisat teorilerinin öngördüğü ve karşılaşılan enflasyon türünün de dikkate alındığı para ve maliye politikası uygulamalarına daha öncelikli yer verilmesi gerekliliği anlaşılmaktadır. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular monetarist teorinin de dediği gibi “Enflasyon her zaman her yerde parasal bir olgudur” ifadesini doğrulamaktadır. Bu durum fiyat istikrarı hedefine ulaşmada ve enflasyonla mücadelede, ekonomik özgürlükleri genişletici düzenlemelerden ziyade parasal ve mali disiplini ön plana çıkaran politika yapımının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan bu tablo enflasyon gibi makroekonomik sorunların üstesinden gelerek fiyat istikrarına ulaşmış ekonomilerde ekonomik özgürlüklerin makroekonomik performans ölçüsü olarak büyüme üzerinde önemli katkıları sağlayacağı ancak henüz fiyat istikrarını yakalayamamış ekonomilerde ekonomik özgürlüklerin makroekonomik performans ölçüsü olarak fiyat istikrarını tesis etmede istenilen ve beklenen etkiyi göstermeyeceğini ortaya koymaktadır. İki makroekonomik performans ölçüsü olarak enflasyon hedefini yakalamamanın büyüme hedefini yakalamadan daha öncelikli olması gerekliliği göz önünde tutulmalıdır. Araştırmanın bu yönüyle literatüre katkı yaptığı düşünülmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre politika önerisi olarak; politika yapıcılar, özgürlükçü bir ekonomi inşasında büyüme hedefinden önce fiyat istikrarı hedefine ulaşmayı amaç edinmeli, bunu yaparken de para politikası ve maliye politikası araçlarını etkin bir şekilde kullanmalıdır. Bu sayede fiyat istikrarı hedefine ulaştıktan sonra ekonomik özgürlükleri genişleterek kişi başına GSYİH’yi artırmayı hedeflemelidir. Bu çalışmanın ekonomik özgürlüklerin açıklayamadığı enflasyon

dinamiklerinin ilgili ÷lke gruplarında tespit edilerek enflasyonla m÷cadele politikalarının geliştirilmesi için yeni araştırmacılara yol gösterici olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdelkafi, R. and Derbel, H. (2008). The effects of economic freedom components on economic growth: An analysis with a threshold model. *Economix Working Papers*. (3): 1-21.
- Abel, A. B., Bernanke, B. S. and Croushore, D. (2017). *Makroekonomi* (9. Baskı). Efil Yayınevi.
- Acar, Y. (2008). *İktisadi büyüme ve büyüme teorileri*. Dora Yayıncılık.
- Acar, M. ve Bilir, H. (2014). Ahmet Yesevi Üniversitesi. Ekonomik özgürlük ve Türk dünyası. (Yayın no. 17). SFN Yayıncılık.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J., A. (2020). *Dar koridor: Devletler, toplumlar ve özgürlüğün geleceği* (23. Baskı). Doğan Kitap.
- Acemoğlu, D. (2012). Introduction to economic growth. *Journal of Economic Theory*, 147: 545-550.
- Aidis, R. and Mickiewicz, T. (2006). Entrepreneurs, expectations and business expansion: Lessons from lithuania. *Europe Asia Studies*, 58(6): 855-880.
- Akgüç, Ö. (2020). *Merkez Bankacılığı*. Arayış Yayıncılık.
- Akın, C., S., Aytun, C. and Aktaş. B., G. (2014). The impact of economic freedom upon economic growth: An application on different income groups. *Asian Economic and Financial Review*, 4(8): 1024-1039.
- Akıncı, M. (2013). *Ekonomik Özgürlükler İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Azgelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Uygulama* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akıncı, M., Yüce, G. ve Yılmaz, Ö. (2014). Ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri: Bir panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2): 81-96.
- Aktan, C., C. (1994). *Gerçek liberalizm nedir?*, T Yayınları.

- Aktan, C., C. (1997a). Ege Genç İşadamları Derneği. Demokrasi ve Piyasa Ekonomisi Yönünden Türkiye Dünya'nın Neresinde?. EĞİAD 1996 Raporu.
- Aktan, C., C. (1997b). Yolsuzluklar ile ekonomide serbestleşme ve demokratikleşme arasındaki ilişki. *Başak Dergisi*, 14-17.
- Aktan, C. C. (2010). Monetarizm ve rasyonel beklentiler teorisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1): 168-187.
- Al-Gasaymeh, A., Almahadin, H., A., Alshurideh, M., Al-Zoubi, N., A. and Al-Zoubi, H., M. (2020). The role of economic freedom in economic growth: Evidence from the MENA region. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 13(10): 759-774.
- Alper, F., Ö. (2019). Ekonomik büyümenin belirleyicileri: Yapısal kırılmalar altında türkiye örneği. *Fiscaeconomia*, 3(1): 202-227.
- Altıntaş, S. (2019). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Apel, E. (2003). *Central Banking Systems Compared- The ECB, The pre-Euro Bundesbank and the Federal Reserve System*. Routledge
- Aron, R. (1995). *Özgürlükler Üzerine Deneme*. (Turhan Ilgaz, Çev.). Kesit Yayıncılık.
- Aron, J. (2000). Growth and institutions: A review of the evidence. *World Bank Research Observer*, 15(1): 99-135.
- Arrow, K., J. (1962). The economic implications of learning by doing. *The Review of Economic Studies*, 29(3): 155-173.
- Ayal, E.. B. and Karras, G. (1998). Components of economic freedom and growth: An empirical study. *The Journal of Developing Areas*, 32: 327-338.
- Bahtiyar, E. (2019). *Ekonomik Özgürlükler ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örneği* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Balestra, P. (1996). Introduction to linear models for panel data. L. Mátyás and P. Sevestre (Eds.) *The econometrics of panel data: A handbook of the theory with applications* (pp. 25- 33). Second Edit. Kluwer Academic Publishers.
- Baltagi, B., H. (2005). *Econometric analysis of panel data* (3. Ed.). John Wiley & Sons Ltd.
- Banaian, K. and Luksetich, W. (2001). Central bank independence, economic freedom, and inflation rates. *Economic Inquiry*. 39(1): 149-161 <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2001.tb00057.x> adresinden 30 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Bank of Japan. (2000), On Price Stability. http://www.boj.or.jp/en/announcements/release_2000/data/k001013a.pdf adresinden 15 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- Barış, S. (2019). *Yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme: Teori ve Türkiye örneği*. Taşhan Kitap Yayınları.
- Barış, S. ve Koçbulut, Ö. (2017, 19-22, Mayıs). *Ekonomik Özgürlükler İstihdamı Etkiler mi? BRICS-T Ülkeleri İçin Bir Analiz*. 2 nd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), Sarajevo, Bosnia Herzegovina.
- Barro, R. J. (1990). Government spending in a simple model of endogenous growth. *The Journal of Political Economy*, 98(5): 103-125.
- Barro, R., J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106(2): 407-443. <https://doi.org/10.2307/2937943>
- Barro, R., J. (1996). Democracy and growth. *Journal of Economic Growth*, 1: 1-27.
- Barro, R. J. (2013). Democracy, law and order, and economic growth. A. T. Miller, K., R. Holmes, and E., J. Feulner (Eds.), *2013 Index of Economic Freedom Chapter 3* (pp.41-58). The heritage foundation and Dow Jones and Company, Inc.
- Beach, W., W. and Miles, M., A. (2005). Explaining the factors of index of economic freedom. M., A. Miles, E., J. Feulner, and M., A. O’Grady (Eds.), *Index of*

economic freedom. (pp: 57–78). Heritage Foundation.

Beach, W., W. and Kane, T. (2007) Methodology: Measuring the 10 economic freedoms, *2007 Index of economic freedom, the heritage foundation*, (pp. 37-55.). Dow Jones & Company, Inc.

Becker, G. S. (1962). Investment in human capital: A theoretical analysis. *The Journal of Political Economy*, 70(5): 9-49.

Bengoa, M. and Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*, 19(3): 529-545.

Berber, M. (2006). *İktisadi büyüme ve kalkınma* (3. Baskı). Derya Kitabevi.

Berggren, N. (1999). Economic freedom and equality: Friends or foes?. *Public Choice*. 100(3-4): 203-223.

Berggren, N. (2003). The benefits of economic freedom. *The Independent Review*, 8(2): 193-211.

Berggren, N. and Nilsson, T. (2020). Economic freedom and antisemitism. Working paper series 1357. *Industrial Economics Research Institute*. 1-60

Beşkaya, A. ve Manan, Ö. (2008). Demokrasi ile ekonomik büyüme- kalkınma arasındaki ilişki ve Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2): 1-32.

Beşkaya, A. ve Manan, Ö. (2009). Ekonomik özgürlükler ve demokrasi ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin zaman serileri ile analizi: Türkiye örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10): 47-76.

Bıçen, Ö., F. (2019). *Kurumsal değişim ve kalkınma*. Gazi Kitabevi.

Bumin, T. (1998). *Hegel: Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*. (1. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.

Bocutoğlu, E. (2011). *Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar*. (8. Baskı). Murathan Yayınevi.

- Bowden, E., V., and Bowden, J., H. (1995). *Economics*. South-Western College Publihig.
- Bozkurt, C. (2014). Money, inflation and growth relationship: The Turkish case, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(2): 309-322.
- Brkic, I. Gradojevic, N. and Ingjattijević, S. (2020). The impact of economic freedom on economic growth? New european dynamic panel evidence. *Journal of Risk Financial Management*, 13(2): 1-13.
- Bülbül, K. (2011). Özgürlük kavramı ve modern ideolojilerin özgürlük anlayışları. *Eski Yeni*, 20: 31-45.
- Castelnumovo, E., Nicoletti-Altimari, S. and Rodriguez-Palenzuela, D. (2003). Definition of price stability, range and point inflation targets: The anchoring of long-term inflation expectations. *European Central Bank Working Paper*. No: 273.
- Carlsson, F. and Lundström, S. (2002). Economic freedom and growth: Decomposing the effects. *Public Choice*, 112(3-4): 335-344.
- Chafuen, A. and Guzmán, E., (2000). Economic freedom and corruption. G.P. O'Driscoll, Jr., K.R. Holmes, and M. Kirkpatrick (Eds.). *2000 Index of economic freedom*. (pp.51-63). The Heritage Foundation/The Wall Street Journal.
- Chavance, B. (2019). *Kurumsal İktisat*. (T. Akıncılar Onmuş, Çev.). İletişim Yayınları. (2007).
- Clague, C., Keefer, P., Knack, S. and M. Olson. (1996). Property and contract rights in autocracies and democracies. *Journal of Economic Growth*, 1: 243-276.
- Crampton, E., (2002). You get what you vote for: Electoral determinants of economic freedom, *Journal of Private Enterprise*, 18(0211003): 1-20.
- Crowley, G., R., Dove, J., A. and Sutter, D. (2016). Voter preferences, institutions and economic freedom. *Contemporary Economic Policy*, 35(1): 76-92.
- Çınar, M. (2021). *Panel veri ekonometrisi: Stata ve eviews uygulamalı*. Ekin Yayınevi.

- Çoban, M., N. (2019). *Demokrasi ve refah: AB ülkeleri üzerine bir inceleme*. Gazi Kitabevi.
- Çoban, M., N. (2020). Ekonomik özgürlüklerin insani gelişmişlik üzerine etkisi: Visegrad dörtlüsü kapsamında panel veri analizi. *TESAM Akademi Dergisi*, 7(1)1: 143-162.
- Daintith, T. (2004). The constitutional protection of economic rights. *Oxford University Press and New York University School of Law*, 2(1): 56-90.
- Davidson, R. and Mackinnon, G. J. (1999). *Econometric theory and methods*. Oxford Press.
- Dawson, J., W. (1998). Institutions, investment and growth: New cross-country and panel data evidence. *Economic Inquiry*, 36: 603-619.
- Dawson, J., W. (2003). Causality in the freedom–growth relationship. *European Journal of Political Economy*, 19: 479-495.
- De Haan, J. and Siermann, C. L. J. (1998). Further evidence on the relationship between economic freedom and economic growth. *Public Choice*, 95: 363-380.
- De Haan, J. and Sturm, J., E. (2000). On the relationship between economic freedom and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 16(2): 215-241.
- De Haan, J. and Sturm, J., E. (2003). Does more democracy lead to greater economic freedom? New evidence for developing countries. *European Journal of Political Economy*, 19: 547-563.
- Demir, Ö. (1996). *Kurumcu İktisat*. Vadi Yayınları.
- Dethier, J., J., Ghanem, H. and Zoli, E. (1999). Does democracy facilitate economic transition? An empirical study of central and Eastern Europe and the former Soviet Union. Journal for institutional innovation. *Development and Transition*, 3: 15-30.
- Dialga, I. and Vallée, T. (2018). The index of economic freedom: Methodological matters. *Studies in Economics and Finance*, 38(3): 529-561.

- Dietze, G. (1976). *Hayek on the rule of law*, essays on Hayek. Routledge.
- Dinler, Z. (2017). *İktisada giriş* (23. Baskı). Ekin Yayınevi.
- Doğru, B. (2012) *Merkez Bankası Politikalarının Fiyat İstikrarı ve Diğer İktisadi Olgular Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi Örneği* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğruel, F. ve Doğruel A., S. (2005) *Türkiye’de enflasyonun tarihi*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Doucoulagos, C. (2005). Publication bias in the economic freedom and economic growth literature. *Journal of Economic Surveys*, 19(3): 367-387.
- Doucoulagos, C. and Ulubasoğlu, M., (2004). *Economic freedom and economic growth: Selection, specification and genuine effects*. In European Public Choice Society Meetings.
- Doucoulagos, C. and Ulubasoğlu, M. (2006). Economic freedom and economic growth: Does specification make a difference?”. *European Journal of Political Economy*, 22: 60-81.
- Dursun, İ. (1999). Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi SBR Dergisi*, 1(1): 137-145.
- Dursun, İ. (2002). *Ekonomik Özgürlükler- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Easton, S., T. and Walker, M., A. (1997). Income, growth, and economic freedom. *The American Economic Review*, 87(2): 328-332.
- Eğilmez, M. (2009). *Makroekonomi* (7. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2008). *Ekonomi politikası: Teori ve Türkiye uygulaması* (12. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Ercan, Y., N. (2002). İçsel büyüme teorisi: Genel bir bakış. *Planlama Dergisi*, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı, Özel Sayı. 129-138.

- Erdoğan, M. (2020). Siyasi özgürlük ve iktisadi özgürlük <https://oad.org.tr/blog/siyasi-ozgurluk-ve-iktisadi-ozgurluk165/> adresinden 21 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Erdoğan, S. ve Canbay, Ş. (2016), İktisadi büyüme ve araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) harcamaları ilişkisi üzerine teorik bir inceleme. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 29-44. doi: 10.18506/anemon.258538
- Erilli, E., A. (2018). Economic freedom index calculation using fcm. *Alphanumeric Journal*, 6(1): 93-116.
- Eroğlu, İ. (2009). *Enflasyon Hedeflemesi Rejimi Ve Türkiye'deki Uygulamanın Performans Analizi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eroğlu, N. (2011). *İktisatta rasyonalite ve para politikası*. Derin Yayınları.
- Eroğlu, İ. (2020). Türkiye Ekonomisi: Kuram, Tarih, Politika Para ve Enflasyon. İ. Kalaycı (ed). *Para ve Enflasyon* (1. Baskı, s. 85-111). Divan Kitap.
- Ertuğrul, A. (1992). *Para teorisi*. Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii A.Ş.
- Ersoy, A. (2008). *İktisadi teoriler ve iktisadi düşünce tarihi*. Nobel Yayıncılık.
- Eser, Z., E. (2016). *Ekonomik özgürlükler ve kalkınma* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Farr, W. K., Lord, R., A. and Wolfenbarger, J. L. (1998). Economic freedom, political freedom and economic well-being: A causality analysis. *Cato Journal*, 18(2): 247-262.
- Fine, B. (2000). Endogenous growth theory: A critical assessment. *Cambridge Journal of Economics*, 24(2): 245-265.
- Fidrmuc, J. (2000). Liberalization, democracy and economic performance during transition. *ZEI Working Paper B52000*. ZEI
- Fischer, S. (1993). The role of macroeconomic factors in growth. *Journal of Monetary Economics*, 32: 485-512.

- Fischer, S. (1996), Maintaining price stability. *Finance & Development*. 34-37.
- Fraser, (2022), Institute Economic Freedom Index 2022. <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-in-the-literature.pdf> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.
- Friedman, M. (1999). *Monetarist economics*. Institu of Economics Affairs.
- Friedman, M. (1968). The rol of monetary policy. *The American Economic Rewiev*, 8(1): 1-17.
- Friedman, M. (2018). *Kapitalizm ve özgürlük* (5. Baskı). (D. Erberk ve N. Himmetoğlu, Çev.). Eksi Kitaplar.
- Gastil, R., D. (1984). *Freedom in the world political rights and civil liberties 1983-1984*. Freedom House.
- Gastil, R., D. (1987). *Freedom in the World*. Greenwood Press.
- Gerdesmeier, D. (2011). *Price stability: Why is important for you?* European Central Bank.
- Gemrik, S. (2014). *Ekonomik özgürlükler üzerine karşılaştırmalı analiz* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Glaeser, E. and Shleifer, A. (2003). The rise of the regulatory state. *Journal of Economic Literature*, 41(2): 401-425.
- Gottheil, F., M. (1996). *Principles of Economics*, South-Western College Publihing.
- Gözler, K. (2001). *Anayasa hukukuna giriş*. Ekin Kitapevi.
- Graff, M. (2008). The Quantity of money in historical perspective, *KOF Working Papers*, No:196.
- Graafland, J. (2019). Economic freedom and corporate environmental responsibility: The role of small government and freedom from government regulation. *Journal of Cleaner Production*, 218: 250-258.
- Graeff, P. and Mehlkop, G. (2003). The impact of economic freedom on corruption: Different patterns for rich and poor countries. *European Journal of Political*

Economy, 19: 605-620.

Greenspan, A. (1996). Opening remarks: Achieving price stability. At a Symposium Sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City. Wyoming.

Greene, W. (2003). *Econometric analysis* (3th Edi.). Prentice Hall.

Grubel, H., G. (1998). Economic freedom and human welfare: Some empirical findings. *Cato Journal*, 18(2): 287-304.

Gujarati, D. (2010). *Temel ekonometri* (7. Basım). Literatür Yayınları.

Günsoy, G. (2001). Yeni teoriler çerçevesinde beşeri sermayenin büyüme sürecindeki önemi. *AKÜ İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(2): 163-181

Güriş, S. (2015). *Stata ile panel veri modelleri*. Der Yayınları.

Gwartney, J. (2009). Institutions, economic freedom and cross country differences in performance. *Southern Economic Journal*, 75(4): 937-956.

Gwartney, J., D., Lawson, R., A. and Block, W. (1996). *Economic freedom in the world: 1975-1995*. Fraser Institute

Gwartney, J., D., Lawson, R., A. and Helcombe, R., G. (1999). Economic freedom and the environment for economic growth. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 155(4): 643- 663.

Gwartney, J., D., Lawson, R., Park, W. and Skipton, C. (2001). *Economic freedom of the world: 2001 Annual report*, The Fraser Institute.

Gwartney, J., D. and Lawson, R., A. (2003). The Concept and measurement of economic freedom. *European Journal of Political Economy*, 19: 405-430.

Gwartney, J., D, Holcombe, R., G. and Lawson R., A. (2004). Economic freedom, institutional quality, and cross-country differences in income and growth. *Cato Journal*, 24(3): 205-233.

Gwartney, J., D., Holcombe, R., G. and Lawson, R., A. (2006). Institutions and the impact of investment on growth. *Kyklos*, 59(2): 255-273.

Gwartney, J., Lawson, R., Hall J. and Murphy, R. (2021). *Economic freedom in the world*

annual report 2021. Fraser Institute.

- Hall, J., C. and Lawson, R. (2014). Economic freedom of the world: an accounting of the literature. *Contemporary Economic Policy*, 32(1): 1-19.
- Hakkio, C.,S. and Higgins, B. (1985). Costs and benefits of reducing inflation. *Economic Review*. Federal Reserve Bank of Kansas City.
- Hanke, S. H., Walters, K. and Stephen, J. (1997). Economic freedom, prosperity, and equality: a survey. *Cato Journal*, 17(2): 117-146.
- Hayek, F. A. (1978). *The constitution of liberty*. The Universty of Chicago Press.
- Heckelman J., C. (2000). Economic freedom and economic growth: A short-run causal investigation. *Journal of Applied Economics*, 3(1): 71-91.
- Heckelman, J. C. (2005). Proxies for economic freedom: A critique of the hanson critique. *Southern Economic Journal*, 72(2): 492-501.
- Heritage, (2021), The Economic Freedom Index 2021. <https://www.heritage.org/index/> adresinden 10 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır.
- Herrera-Echeverri, H., Haar, J. and Benavides Estévez-Bretón, J. (2013). Foreign direct investment, institutional quality, economic freedom and entrepreneurship in emerging markets. *Journal of Business Research*, 67(9): 1921-1932.
- Holmes, K., R., Johnson, B.T. and Kirkpatrick, M. (1998). *1998 Index of economic freedom*. Heritage foundation wall street journal.
- Holmes, K., R. (2014). *Two decades of measuring economic freedom: A look back at the index*. <https://www.heritage.org/index/pdf/2014/book/20thann.pdf> adresinden 23 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of panel data* (7 Ed.). Cambridge University Press.
- Islam, S. (1996). Economic freedom, per capita income and economic growth. *Applied Economics Letters*, 3(9): 595-597.
- İnce, M. (2015). Piyasa ekonomisi ve özgürlük. *Sayıştay Dergisi*, 98: 75-96.
- İncekara, A. ve Tatoğlu, Y., F. (2008). İstanbul Ticaret Odası. Türkiye Ekonomisinde Son

Yıllarda Yaşanan Yüksek Oranlı Büyüme Rakamlarının İç Piyasa Üzerindeki Etkileri. (Yayın No: 2008-56). Türkiye Ekonomisi Yayınları.

Jones, C.I.(2001). *İktisadi büyümeye giriş*. (S. Ateş ve İ. Tuncer, Çev.) Literatür Yayınları.

Kalaycı, İ. (2020). Türkiye ekonomisi: Kuram, tarih, politika. İ. Kalaycı (ed.). *Küresel endeksler ve ekonomi-politik gelecek*. (1. Baskı, s.837-880). Divan Kitap.

Kangallı, S., G., Uyar, U. ve Buyrukoğlu, S. (2014). OECD ülkelerinde ekonomik özgürlük: Bir kümeleme analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3): 95-109.

Kara, A., H. ve Orak, M. (2008). Enflasyon hedeflemesi, Ekonomik Tartışmalar Konferansı, Emin Öztürk'ün Anısına.

Kasper, W. (2007). *İktisadi özgürlük ve gelişme*. (B. Akın, Çev.). Liberte Yayınları.

Kaufmann, D., Kraay, A. and Mastruzzi, M. (2010). Governance matters VIII: Aggregate and individual governance indicators, 1996-2008. *World Bank Policy Research Working Paper 5430*.

Keynes, J., M. (1919). *The Economic consequences of the peace*. Macmillan and Co., Ltd.

Klapper, L., Laeven, L. and Rajan, R. (2006). Entry regulation as a barrier to entrepreneurship. *Journal of Financial Economics*, 82: 591-652.

Kılıç, C. and Arıca, F. (2014). Economic freedom, inflation rate and their impact on economic growth: A panel data analysis. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 16(1): 160-176.

Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi büyümenin belirleyicileri ve yeni büyüme modellerinde beşeri sermayenin yeri. *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4): 207-230.

Kibritçioğlu, A. and Dibooglu, S. (2001). Long-run economic growth: An interdisciplinary approach. *Knowledge, Technology, & Policy*, 13(4): 59-70.

- Knack S. and Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics and Politics*, 7(3): 207-227.
- Koçak, E. (2016). Demokrasi, *Ekonomik Özgürlükler Ve Büyüme: Teori Ve Ampirik Uygulama* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kumcu, E. (2002). *İstikrar arayışları* (2.Baskı). Doğan Kitap.
- Lucas, E. R. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1): 3-42.
- Lucas, R. E. (2004). The Industrial Revolution: Past and Future. Annual Report. s. 5-20.
- Madan, A. (2002). The relationship between economic freedom and socio - economic development. *University Avenue Undergraduate Journal of Economics*, 7(1): 1-59.
- Mahmood, K., Taseef A., Imran S. and Faridi, M., Z. (2010). Impact of economic freedom on economic growth: The case of some selected SAARC member countries. *International Research Journal of Finance and Economics*, 52: 7-16.
- Mauro, P. (1998). Corruption: Causes, consequences and agenda for further research. *Finance & Development*, 35(1): 11-14.
- McDonough, W.J. (1997). *A framework for the pursuit of price stability*. Federal Reserve Bank of New York. Economic Policy Review.
- Mill, J., S. (2018). *Özgürlük üzerine*. (T. Kanbur, Çev.). 3. Baskı. Litera Yayıncılık.
- Miller, T. and Kim, A., B. (2015). 2015 Index of economic freedom. The heritage foundation wall street journal https://www.heritage.org/index/pdf/2015/book/index_2015.pdf adresinden 3 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Miller, T. and Kim, A., B. (2017). Chapter 2: Defining economic freedom. The heritage foundation.

- Miller, T., Kim, A., B. and Roberts, J., M. (2021). 2021 Index of economic freedom, The heritage foundation wall street journal https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/index_2021.pdf adresinden 5 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Mishkin, F., S. (2001). *The economics of money banking and financial markets* (6th ed.). AddisonWesley.
- Mishkin, F. (2007). *Para, bankacılık ve finansal piyasalar iktisadı*. (N. Endin, Çev. Ed.). (8. Baskı). Akademi Yayıncılık.
- Mishkin, F., S. and Schmidt-Hebbel, K. (2001). One decade of inflation targeting in the world: What do we know and what do we need to know?. *NBER Working Papers*. No.8397.
- Nelson, R., R. and Phelps, E., S. (1966). Investment in humans, technological diffusion, and economic growth. *The American Economic Association*, 56(1): 69-75.
- Nelson, M., A. and Singh, R.D. (1998). Democracy, economic freedom, fiscal policy and growth in Idcs: A fresh look. *Economic Development and Cultural Change*, 46(4): 677-696.
- North, C., D. (2010) *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans*. (G. Çağalı Güven, Çev.). Sabancı Üniversitesi Yayınları. (2000, 2. Baskı)
- Norton, S., W. (1998). Poverty, property rights, and human well-being: a cross-national study. *Cato Journal*, 18(2): 233-245.
- Oktar, S., Tokucu, E. ve Kaya, Z. (2013). *Finansal küreselleşme sürecinde merez bankacılığı ve para politikası* (2. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Oktar, S. ve Dağlaroğlu, T. (2021). Türkiye'nin iktisadi görünümü: Temel sorunlar ve çözüm önerileri. İ. Eroğlu (ed.). *Türkiye'de fiyat istikrarı*. (1. Baskı, s. 3-25). Ekin Yayınevi.
- Oral, İ., O. (2014). *Demokratikleşme ve Ekonomik Özgürlüklerin Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Orhan, O., Z. (1995). *Başlıca enflasyon teorileri ve istikrar politikaları*. Filiz Kitabevi.
- Orhan, O., Z. ve Erdoğan, S. (2018). *Para politikası* (3. Baskı). Umuttepe Yayınları.
- Orman, S. (2014). *İktisat, tarih ve toplum* (4. Baskı). Küre Yayınları.
- Özel, H., A. (2012). Ekonomik büyümenin teorik temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1): 63-72.
- Özdemir, M. (2005). *Enflasyon Hedeflemesi Teorisi: Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilirliği ve Türkiye*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, A. (2016). Berlin düşüncesinde eleştirel akıl özgürlük ve çoğulculuk. *Felsefelogos*, 62(3): 107-119.
- Öztürk, A. (2017). Berlin düşüncesinde özgürlüğün sınırları. *Kent Akademisi*, 10(2): 157-168.
- Öztürk, N. (2007). *Ekonomide devletin değişen rolü, piyasa başarısızlığından kamu ekonomisinin başarısızlığına*. Palme Yayıncılık.
- Panahi, H., Assadzadeh, A. and Refaei, R. (2014). Economic freedom and economic growth in MENA countries. *Asian Economic and Financial Review*, 4(1): 105-116.
- Parasız, İ. (2007). *Para teorisi ve para politikası* (1. Baskı). Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2008). *Ekonomik büyüme teorileri* (3. Baskı). Ezgi Kitabevi.
- Patry, W. (2009). *Moral panics and the copyright wars*. Oxford University Press.
- Pennock, J. R. (2015). *Democratic political theory*. Princeton University Press.
- Paya, M. (2002). *Para teorisi ve para politikası*. Filiz Kitabevi.
- Pääkkönen, J. (2010). Economic freedom as driver of growth in transition. *Economic Systems*, 34: 469-479.
- Rabushka, A. (1991a). Economic freedom: Toward a theory of measurement. W. E. Block (ed.). *Preliminary definition of economic freedom*. (s. 87-108). Vancouver.

- Rabushka, A. (1991b). Economic freedom: Toward a theory of measurement. W. E. Block (ed.). *Freedom house survey of economic freedoms*. (s. 57-87). Vancouver.
- Rabushka, A. (1993). Economic freedom: Toward a theory of measurement. W. E. Block (ed.). *Philosophical aspects of economic freedom*, içinde (s. 23-37). Vancouver.
- Reinhart, C. M. and Savastano, M. A. (2003). The realities of modern hyperinflation. *Finance and Development*, 40(2): 20-23.
- Rodrik, D. (2000). Institutions for high-quality growth: What they are and how to acquire them. *Studies in Comparative International Development*, 35(3): 3-31.
- Romer, M., P. (1986). Increasing returns and long-run growth. *The Journal of Political Economy*, 95(5): 1002-1037.
- Romer, M., P. (1990). Endogenous technological change. *The Journal of Political Economy*, 98(5): 71-102.
- Romer, M., P. (1994). The origins of endogenous growth. *Journal of Economics Perspectives*, 8(1): 3-22.
- Rowley, C. (2002). *Özgürlük ve devlet*. (İ. Dalmış, Çev.). Liberte Yayınları.
- Saha, S. and Su, J. (2012). Investigating the interaction effect of democracy and economic freedom on corruption: A cross-country quantile regression analysis. *Economic Analysis & Polic*, 42(3): 389-396.
- Samimi, A., J. and Shadabi, L. (2011). Inflation and economic freedom: Evidence from MENA region. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 2(4): 125-130.
- Santhirasegaram, S. (2007). The impact of democratic and economic freedom on economic growth in developing countries: Pooled cross country data evidence. *Journal of Applied Sciences*, 7(11): 1484-1489.
- Sartori, G. (2011). Demokrasi teorisine geri dönüş. Çev: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan. *Liberal Düşünce*, 61(62): 39-48.

- Sargent, T. J. (1981). The end of four big inflations. *Federal Reserve Bank of Minneapolis, Working Paper*. 158.
- Savaş, V. (1984). *Keynezyen iktisat yıkılırken*. Fatih Yayınevi Matbaası.
- Savaş, V. (2007). *İktisatın tarihi* (5. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Saygılı H., Saygılı M., Yılmaz G. (2010). *Türkiye İçin Yeni Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri*, TCMB Çalışma Tebliği No: 10/12.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma*. (Y. Alogan, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (1996).
- Serdengeçti, S. (2003). Merkez bankasının bağımsızlığı, Finans Klüpte Yapılan Konuşma, TCMB, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, (3. Baskı). Güzem Can Yayınları.
- Scully, G., W. and Slottje, DJ. (1991). Ranking economic liberty across countries. *Public Choice*, 69(2): 121-152.
- Shaikh, A. (2016). *Capitalism: Competition, conflict, crises*. Oxford University Press.
- Siclos, P. L. (1990). Hyperinflation: Their origins, development and termination. *Journal of Economic Surveys*, 4(3): 225-248.
- Smith, A. (1976). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. University Of Chicago Press.
- Snowdon, B. and Vane, H., R. (2012). *Modern makroekonomi: Temelleri, gelişimi ve bugünü*. (B. Kablamacı, Çev. Ed.). Efil Yayınevi. (2005).
- Solow, R., M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The Quaterly Journal of Economics*, 70(1): 65-94.
- Svensonn, L., E. (1999). Inflation targeting as a monetary policy rule. *Journal of Monetary Economics*, 43(3): 607-654.
- Svensson, L., E. (2003). What is wrong with taylor rules? Using judgment in monetary policy through targeting rules. *Journal of Economic Literature*, 41(2): 426-477.

- Taban, S. (2016). *İktisadi büyüme: Kavram ve modeller*. Ekin Yayınevi .
- Tatoğlu, Yerdelen, F. (2020), *Panel veri ekonometrisi* (5. Baskı). Beta Yayıncılık.
- TCMB (2013), Enflasyon ve fiyat istikrarı https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES adresinden 10 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- TCMB (2020), Para politikası ve enflasyon hedeflemesi <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkında/Sıkça+Sorulan+Sorular/Para+Politikası+ve+Enflasyon+Hedeflemesi/> adresinden 12 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Tekiner, İ. (2020). *Toplam Faktör Verimliliğinin Belirleyicileri: Farklı Gelir Grupları İçin Ampirik Bir Analiz* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekiner, İ. ve Sarıbaş, H. (2021). Türkiye'nin iktisadi görünümü: Temel sorunlar ve çözüm önerileri. İ. Eroğlu. (ed) *Türkiye'de İstikrarlı Büyüme ve Verimlilik* içinde (s. 213-237). Ekin Yayınevi.
- Telatar, E. (2002). *Fiyat istikrarı ne? Nasıl? Kimin için?*. İmaj Yayınevi.
- Torstensson, J. (1994). Property rights and economic growth: an empirical study. *Kyklos*, 47(2): 231-247.
- Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö., F. (2014). Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel regresyon yöntemiyle incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2): 25-45.
- Turan, T. (2008). *İktisadi büyüme teorisine giriş*. Yalın Yayıncılık.
- Türkkan, E. (1987). İktisadi liberalizm, sosyal adalet ve demokrasi. *Yeni Forum*, 8: 34-37.
- Uysal, D. (2004). *Türkiye'de piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlükler*. Çizgi Kitapevi.
- Ünsal, E. (2007a). *İktisadi büyüme* (7. Baskı). İmaj Yayınevi.

- Ünsal, E. (2007b). *Makroiktisat* (7. Baskı). İmaj Yayınevi.
- Williamson, C. R. and Mathers, R., L. (2011). Economic freedom, culture and growth. *Public Choice*, 148(3-4): 313-335.
- World Bank (2005). *Doing business in 2005: Removing obstacles to growth*. World Bank, The International Finance Corporation and Oxford University Press.
- Wright, L., M. (1982). A comparative survey of economic freedoms. R., D. Gastil (Ed.) *Freedom in the world: Political rights and civil liberties* (s. 51-90). Greenwood Press.
- Yalman, İ., N., Sandalcılar, A., R. ve Demirkoparan, F. (2011). Özgürlükler ve ekonomik kalkınma: Latin Amerika ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*. 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*. 431-444.
- Yayla, A. (2008). *Liberalizm* (5. Baskı). Liberte Yayınları.
- Yayla, A. (2014). *Özgürlük yolu: Hayek'in sosyal teorisi*. Profil Yayıncılık.
- Yeldan, E. (2010). *İktisadi büyüme ve bölüşüm teorileri* (1. Baskı). Efil Yayınevi.
- Yenipazarlı, A. (2009). *Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yereli, A., B. (2007). The effects of the enlargement of EU on the economic freedom level of transitional economies. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17): 153-175.
- Yılmaz, D. (2007). Para politikası sunumu, TCMB, Gaziantep.
- Yılmaz, S. (2009). *John Kenneth Galbraith: İktisadi düşüncenin değişimine bir katkı*. Kalkedon Yayıncılık.
- Zeren, F. ve Ergun, S. (2010). AB'ye doğrudan yabancı yatırım girişlerini belirleyen faktörler: Dinamik panel veri analizi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(4): 67-83.

